Tankar i utvandringsfrågan

av

Gustav Sundbärg

STOCKHOLM
P. A. Norstedt & söners förlag

Papper från Lessebo

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1913
[132922]

Preface to the Electronic Edition

Gustav Sundbärg was the most respected Swedish statistician and demographer of his time. In this book he presents some "Thoughts on the emigration issue", resulting from his leading the Swedish government's investigation on emigration.

The 286 text pages are presented in facsimile, 120 dpi grayscale, in combination with raw OCR text.

Till utvandringens historia hava i Emigrationsutredningens bilagor samt i betänkandet lämnats åtskilliga *statistiska* data. I fråga om utvandringens *inre* historia meddela bilagorna ett otal spridda drag; såsom ett slags sammanfattning härav -- om ock mycket ofullständigt och ofullkomligt -- får kanske betraktas den allmänna framställningén i betänkandets Avd. II och III samt här närmast följande och sista del.

Tvivelsutan hava orsakerna till utvandringen varit ganska olika under olika tider. För att giva ett litet begrepp om de särskilda *perioderna* av den svenska utvandringens historia välja vi tre små »bilder ur livet» från olika tidpunkter, hämtade ur de meddelanden, som inkommit till emigrationsutredningen.

Den första av dem lämnas av Gerhard Magnusson, i hans skildringar från Jösse härad. Den är hämtad från senare delen av 1850-talet och lyder sålunda: **[1]**

»Den förste, som emigrerade till Amerika från dessa trakter, synes ha varit en hemmansägare Olof Andersson i Humslid, Gillberga, mot gränsen till Brunskogs socken, Jösse härad.

Man berättar om Olof i Humslid att han var en man före sin tid. Per Wieselgrens nykterhetsverksamhet hade i honom fått en av sina trognaste anhängare, och han försökte genom eget personligt föredöme och genom en ivrig, ibland nästan hänsynslöst häftig propaganda omvända sin hembygds befolkning till nykterhet och rena seder. År 1851 var han riksdagsman i bondeståndet, men synes icke ha funnit sig väl bland lagstiftarna i huvudstaden. Han avsade sig förtroendet och verkade ännu några år för sina idéer i Värmland, där denna tid husbehovsbränningen och dryckenskapen tagit en oerhörd omfattning, men tröttnade slutligen på striden. Det var inte endast mot dryckenskapslasten han kom i strid, utan det blev så småningom mot hela samfundsordningen, som den tiden ansågs till god del vila på brännvinsbränningen. Kampen fick föras även mot prästerskapet, som var den rådande ordningens vårdare och väktare, och detta tvingade honom slutligen att nedlägga vapnen.

Han hade känt sig kallad till apostel för nykterhetssaken i Värmland, men när han icke kunde finna den uppmuntran och det stöd han väntat, så började han rikta tankarna på utvandring. År 1855 på hösten reste han från sin familj till Amerika för att höra sig för om förhållandena där, och på sommaren 1856 kom han tillbaka hem. På fråga hur han hade funnit det i Amerika svarade han, att där hade man icke endast den rena läran utan man hade också det rena levernet. Och så beredde han sig till att taga hela familjen med sig över till det främmande landet.

Han hade en bra gård, som han skött med insikt och omsorg, och man kan sluta av åtskilligt att han var en förmögen man. Men själv ansåg han sig icke kunna svara för att hans sju barn, fem flickor och två gossar, kunde här i landet bli uppfostrade till skickliga människor, och därför, förklarade han, reste han sin väg. Strax före midsommaren 1858 begåvo sig således Olof Andersson i Humslid med hustru och sju barn samt även en ung bondson från trakten på resa till Amerika. I tio veckor vistades de på havet.

Den egendomliga händelsen med de tio, som reste så långt bort till främmande land, var i många år samtalsämnet i trakten och lever ännu i friskt minne hos en och annan.

Olof Andersson var, när han med sin familj emigrerade, 45 år. Han dog vid 52 års ålder, och samma år även hans äldste son, men hustrun med de övriga barnen lyckades ändå draga sig fram. En dotter blev gift med en man, som numera är känd som en av de rikaste svenskarna i Amerika.»

Här ha vi för oss en av utvandringens pioniärer; han och hans resa bli en legend i stora delar av Värmland och lockade som en ledstjärna. Både i Sverige och i Amerika var allt olika mot nu. I Sverige vilade försoffningen ännu mångenstädes tung -- olidlig för vakna och tänkande människor. I Amerika härskade ännu de gamla »pilgrimsfädernas» anda, och allt var nytt och allvarligt och förhoppningsfullt, och allt var -- möjligt.

Vi flytta oss nu ett *årtionde längre fram*, till 1860-talets nödtider. Denna gång lämnas livsbilden av emigranten

själv och lyder så: **[2]**

> »Jag är född 1855 i Kronobergs län. Hemmanet som min far ägde var vad de kallade en 1/2 gård, och såsom många andra gjorde far konkurs. Det var åren 1867 eller 1868. Vi fingo lämna vårt forna hem och flyttade till ett litet hus som var på hemmanet, och far reste till Danmark för att få arbete och var där några månader. Vi voro två söner. När min bror var konfirmerad, reste han till Tyskland, ty agenter därifrån foro omkring och stadde gossar. När far kom hem från Danmark, gjorde han kontrakt med en bonde i en annan by att uppodla ett torp på hans gård och såsom arrende betala 30 riksdaler om året. Vi byggde hus själva. Det var 3 tunnland jord, så stenbemängd och saktfärdig att bruka, så det ville inte bära sig att få sitt uppehälle på den. En dag på våren 1870, då far och jag voro hos farbrors och hjälpte honom att täcka ladugården, så sade min far: Anders Daniel, hjälp mig till Amerika! Farbror svarade: Kära du, det kan jag inte. Jag har inte penningar. Far sade: Jag vill endast du skall gå i borgen för mig. Det skall jag göra, sade farbror. Kort tid därefter voro far och jag på väg till Amerika.»

Den tredje bilden ligger vår egen tid nära. Den meddelas av Helge Nelson, i hans skildringar från Öland, och är helt kort: **[3]**

> »Tidningen Barometern för den 17 mars 1909 innehöll följande notis: Amerikafebern har åter börjat grassera på Norra Öland. Från de två nordligaste socknarna anträdde förliden lördag ej mindre än 21 personer sin resa till Amerika. Denna utvandrareskara kommer under den närmaste tiden att efterföljas av andra.
>
> Det kan måhända förtjäna tilläggas, att denna skara unga män och kvinnor stod under ledning av ett par återvändande svensk-amerikaner. När färden gick fram efter de öländska landsvägarna ned till Färjestadens hamn, skedde den under Hiawathas toner, under skämt och glam. Den efterlängtade resan hade ju blivit verklighet.»

Denna bild från våra egna dagar kräver inga kommentarier. Men skillnaden mot förr är stor.

*

Att en utvandring, som uppträder i så skiftande former, skall ha en mångfald av orsaker, säger sig självt. Vid ett tidigare tillfälle har jag haft anledning framhålla, att det att tala om den svenska utvandringen är detsamma som att tala »om Sverige»: det finnes näppeligen någon vare sig politisk, social eller ekonomisk fråga i vårt land, som icke direkt eller indirekt beröres av utvandringen.

När i ett land, så folkfattigt som vårt, under loppet av endast ett par mansåldrar en million av rikets inbyggare övergivit fäderneslandet och »satt sig alldeles neder under främmande herrskap», är ju också redan på förhand sannolikt, att orsakerna icke kunna vara så att säga enstaka, utan att, om man vill finna dem, det behöves att

genomgå vårt samhälle »till huvud och lemmar» och söka i varje hänseende göra sig reda för vad som icke är såsom det borde vara, och huru möjligen utvägar må finnas till bristernas avhjälpande.

I Emigrationsutredningens bilagor och i någon mån även i föregående avdelningar av betänkandet är samlat ett omfattande material för studiet av utvandringens orsaker. En fullständig sammanfattning av allt detta är jag ej i stånd att giva. Därtill erfordrades en detaljerad sakkunskap inom de mest skiftande områden, som knappast hos någon låter sig förutsättas såsom samlad. I stort sett måste jag alltså i första rummet hänvisa till vad i de särskilda bilagorna meddelas angående varje fråga för sig. Men några allmänna reflexioner om »utvandringens orsaker och åtgärderna för dess inskränkande» har jag dock ansett mig böra här bifoga, och i överensstämmelse med det ovan sagda ha dessa reflexioner tillfälle att röra sig snart sagt om allt mellan himmel och jord. Detta är en svaghet, som i viss mån sammanhänger med uppdragets beskaffenhet. De uttalanden, som här komma att göras, framträda också utan anspråk; de må finna sitt stöd uti Emigrationsutredningens resultat i dess helhet, eller de må, i brist av dylikt stöd, göra sig gällande så gott de själva förmå.

När alltså här det svenska samhället i alla sina grenar framställes till en hastig totalinspektion, kunde det synas naturligast att börja med de allmänt *samhälleliga* faktorerna: statsskick och förvaltning, kyrkliga och sociala förhållanden m. m. För emigrationsfrågan är dock, när det *direkta* sammanhanget avses, vårt *näringsliv* och dess förhållanden av en så avgörande betydelse, att det synes oss vara mest givande att göra början med detta. Vi skola alltså här närmast till kortfattad behandling upptaga var och en av vårt lands viktigaste näringsgrenar, görande början med den viktigaste av dem alla, eller det svenska jordbruket. Att detta fått sig en utförligare behandling tillmätt än övriga näringar, beror därpå, att det är *missförhållanden inom jordbruket, som för närvarande egentligen förklara emigrationen från vårt land*. De övriga näringskällornas utveckling i Sverige i våra dagar är, om ock icke i alla hänseenden mönstergill, dock i stort sett glädjande och skulle icke ensam för sig föranleda den utvandring, som gjort och gör varje tänkande fosterlandsvän så många bekymmer.

---

[1] Bilaga VIII, Jösse härad, sid. 6.

[2] Bilaga VII, sid. 135.

[3] Bilaga VIII, Öland, sid. 36.

Jordbruket.

I Betänkandets Avd. II är ådagalagt, att under mer än ett århundrade, ungefär fram till år 1860, jordbruket uppbar vid pass fyra femtedelar av vårt lands folkökning, och att detta möjliggjordes genom en utomordentligt energisk utvidgning av den odlade jordens areal. Mellan åren 1750 och 1860 synes Sveriges odlade jord hava ökats från 600,000 hektar till 2,500,000. På varje hundratal inb. kommo vid det förstnämnda tillfället 34 hektar åker, men

vid det sistnämnda 65 hektar.

Under den tid, som förflutit efter 1860, har däremot nyodlingen städse minskats, ända tills att den i våra dagar kan sägas vara synnerligen obetydlig.

Då under tiden vårt folks *behov* av jordbruksprodukter vuxit rätt mycket, även relativt taget, har förhållandet mellan å ena sidan lantbrukets faktiska avkastning, å andra sidan det motsvarande behovet ställt sig allt ogynnsammare. Enligt Tab. 28 i Betänkandet ha in- och utförseln av lantbrukets alster under de senaste fyrtio åren uppgått till nedanstående belopp, i årliga medeltal, efter värde räknat:

Årligen. Införsel. Utförsel. Skillnad. 1871/1880 . . . . 52,933,000 kr. 53,538,000 kr. + 605,000 kr. 1881/1890 . . . . 61,625,000 » 56,746,000 » -- 4,879,000 » 1891/1900 . . . . 61,197,000 » 60,446,000 » -- 751,000 » 1901/1910 . . . . 104,035,000 » 54,753,000 » -- 49,282,000 »

Vilka varor som här rättast böra medräknas, är ju egentligen en fråga som skulle avgöras av fackmännen, och man kunde förvänta att t. ex. Lantbruksstyrelsen upptagit spörsmålet till lösning. Så har dock ej skett. Vårt eget försök (varom se anm. till den citerade tabellen) må alltså tills vidare gälla vad det kan. Det leder till, att medan under 1870-talet vårt lantbruks avkastning fullt motsvarade landets behov, uppstår i våra dagar en årlig *brist*, som synes kunna skattas till omkring 50 millioner kronor i medeltal.

När i andra länder inom Västeuropa jordbrukets kvantitativa utveckling ofta visar sig otillräcklig, beror detta i regeln därpå, att i det närmaste all odlingsbar jord redan är upptagen och att alltså tills vidare en viss fysisk gräns är satt för framstegen. I vårt land erkännes allmänt, att så *icke* är fallet. Huru oviss man än må vara om den areal, som ännu kan läggas under plog, lära dock alla vara ense om, att dess utsträckning kan räknas i millioner hektar -- och således möjligheten av jordbruksbefolkningens tillväxt också i millioner människor.

När jordbrukets kvantitativa expansion under senare tid blivit allt mindre i vårt land, så ligger alltså orsaken härtill icke däri, att den naturliga gränsen redan skulle vara uppnådd. Under sådana förhållanden återstår ingen annan förklaring, än att den hotande stagnationen beror på *ekonomiska missförhållanden*. Man skulle önska att åt dessa frågor ägnats och ägnades en grundligare uppmärksamhet än som hittills kommit dem till del. Vårt lantbruk är dock icke ensamt ett specimen i åkerbrukskemi eller djurfysiologi, det är *vårt folks kanske viktigaste ekonomiska fråga* -- frågan om huru en så stor del som möjligt av Sveriges jordbrukande befolkning skall kunna fortfarande finna sitt uppehälle inom »modernäringen», i stället för att, såsom nu är fallet, massvis få söka den inom andra förvärvskällor eller i främmande land.

Huru illa det i detta hänseende är ställt i Sverige, framgår av de allmänt kända tal, som angiva jordbruksbefolkningens numeriska styrka vid olika tidpunkter. År 1880 utgjorde den av jordbruket och dess binäringar levande befolkningen ett antal av 3,078,000 människor; för år 1910 beräknas densamma till

2,663,000. Under tiden har den befolkning, som hämtar sitt uppehälle av industri och bergsbruk, handel, sjöfart och annan samfärdsel, vida mer än fördubblats. Ensamt dessa näringsgrenars förtjänst är det alltså, att vårt lands hela inbyggarantal kunnat också under denna tidrymd i någon mån tillväxa -- att alltså emigrationen icke varit ytterligare långt större än den varit och år.

Det är besynnerligt, att folkminskningen i våra jordbruksbygder åsetts nära nog såsom en naturnödvändighet, mot vilken intet vore att göra. Åtminstone synes man i regeln icke hava funnit något annat botemedel mot det onda än en intensivare skötsel. Och dock är tillräckligt tydligt uppvisat, att folkminskningen är lika stark även inom våra yppersta jordbrukstrakter, där åtminstone efter svenska förhållanden ej mycket mer kan härutinnan göras än som verkligen redan under denna tid gjorts. Vi erinra om, att *jordbruksbefolkningen i själva Malmöhus län minskats till den grad, att den nu är mindre än för sjuttio år sedan*. Borde ej av dylika fakta vara klart, att även *andra* åtgärder måste vidtagas än det ständiga uppdrivandet -- visserligen i och för sig lovvärt -- av jordens avkastning pr hektar och av kornas förmåga av mjölkproduktion?

När förhållanden *i någon mån* motsvarande (knappast någonstädes fullständigt) möta även från Mellaneuropas stora industriländer, så är, såsom redan antytts, förklaringen där, att jordbrukets möjligheter redan äro utnyttjade. Hos oss kan ingen påstå, att så är fallet ännu på länge. Därför *är också problemet hos oss ett annat* än hos de nämnda folken. Hos dem måste man inskränka sig väsentligen till att uppdriva den *intensiva* skötseln; hos oss får man icke för denna glömma, att vi ännu hava möjligheter också till en betydande *extensiv* utveckling. Men *dessa* möjligheter -- för vilkas förverkligande krävas omfattande åtgärder av *ekonomisk* art -- förbises. Även vårt svenska jordbruks målsmän hava nästan uteslutande vänt sin uppmärksamhet åt det intensiva jordbrukets problem. När man gjort så i Tyskland -- därför att man där icke *kan* göra annat --, så har man naturligtvis gjort så också i Sverige.

Visserligen ligger vikt uppå att ej giva efter för en åskådning, som ofta möter i våra dagar: att utvandringsfrågan skulle kunna lösas i sin helhet genom ett tillräckligt befordrande av egnahemsrörelsen. Helt säkert måste, i själva verket, *industriens* ytterligare utveckling tillerkännas *huvudrollen* vid emigrationens bekämpande. Men så kraftig kan dock industriens förkovran aldrig förväntas bliva, att den *ensam* skulle kunna uppbära hela den årliga, naturliga tillväxten av Sveriges befolkning. Skall utvandringen bringas att upphöra, måste även jordbruket fylla *sin* andel av uppgiften. Och icke heller detta sker ensamt genom egnahemsrörelsens främjande -- huru viktig än denna angelägenhet i och för sig må vara. Man måste söka komma till *en lösning med avseende å jordbrukets samtliga ekonomiska problem i våra dagar*. Orsakerna till den nuvarande ogynnsamma ställningen äro förmodligen redan kända i sin allmännelighet, men säkerligen återstå ännu många särskilda, speciellt svenska missförhållanden att klarlägga. Allt detta är emellertid uppgifter, som helt naturligt endast kunna lösas av sakkunniga inom jordbruksnäringen själv. Vad här kan göras, är nästan endast att betona problemens förhandenvaro.

Då Emigrationsutredningens behandling av jordbruksfrågan nu avslutas genom närmast följande allmänna reflexioner, lämnas härvid först några korta antydningar angående jordstyckningens och skiftesväsendets betydelse för omflyttningen samt angående förhållandena inom de särskilda grupperna av jordbruksbefolkningen. Därefter beröres jordbrukskrediten samt jordbrukets avsättningsförhållanden, och till sist

ägnas några ord åt egnahemsfrågan och i sammanhang därmed stående spörsmål.

Jordstyckningen.

I Emigrationsutredningens Bilaga XII har doc. Wohlin utarbetat ett omfattande tabellverk över resultatet av jordstyckningen under de senaste etthundrafemtio åren inom varje socken för sig av de aderton sydligare länen i riket. Såsom en kommentarie i text till dessa tabeller kan i viss mån betraktas hans senare utgivna stora arbete i den svenska jordstyckningspolitikens historia. Önskligt hade dock varit att doc. W. direkt behandlat även tabellverket i Bilaga XII, vilket tvivelsutan innehåller en mängd detaljer, som varken förklaras eller kommenteras av det omnämnda senare arbetet.

Under sådana förhållanden nödgas vi överlämna Bilaga XII till granskning och utnyttjande av den speciella sakkunskapen. Här äro vi i tillfälle endast till några allmänna reflexioner med avseende å det tvivelsutan ganska intima sammanhanget mellan jordstyckningen och omflyttningen.

För att förstå de strävanden, som gjorde sig med sådan styrka gällande i den *äldre* jordstyckningspolitiken, måste man erinra sig, att då ännu icke fanns någon *industri* på den svenska landsbygden.

Ännu i 1820-talets diskussioner i ämnet, sådana de refereras av doc. Wohlin, finner man ingen tanke på en sådan möjlighet. Problemet var i själva verket dåförtiden synnerligen enkelt: det föreligger en viss areal åker, äng och skog, huru många människor kunna leva av detta jordstycke? Släppas för många dit, sjunka de sämst utrustade genast ned i elände, och, om ej förr, så genom de tid efter annan inträffande missväxterna, dragas efter hand även de bättre lottade med i fattigdomen. Sådant leder till landets undergång; det måste alltså med alla medel förekommas.

Den enklaste utvägen var att *förbjuda* jordens styckning under en viss gräns och således *begränsa* antalet familjer. Detta blev också den äldre jordstyckningspolitikens innehåll.

Men, såsom doc. Wohlin också påpekar: gentemot en obetvinglig förökningstendens förmår en restriktiv lagstiftning ganska litet. Dammarna genombrötos på många håll. Tvenne möjligheter funnos, där detta kunde ske rent systematiskt. Den ena var, om man kunde skaffa sig *biförtjänster*, vid sidan av jordbruket; denna möjlighet förefanns särskilt i Bergslagen, och därför drevs jordstyckningen där redan tidigt ganska långt. Den andra möjligheten var att intensivt uppdriva jordens *skötsel;* denna utväg tillgreps i Dalarna och förklarar den ännu fortfarande höga avkastningen därstädes samt brukningsdelarnas synnerligen diminutiva storlek än i dag.

För vårt land i dess helhet förändrades situationen helt och hållet i mån av industriens framträngande samt den friare näringslagstiftningen. Jordbrukens *storlek* blev nu av mindre betydelse; ingen behövde svälta ihjäl ens på

det minsta jordstycke, om han blott ägde möjlighet att tjäna något dessutom. Problemet var ej längre det gamla enkla; kombinationerna voro snart otaliga. Och under inflytande härav fann man sig till sist, år 1881, kunna släppa hela den gamla restriktiva jordstyckningslagstiftningen. Numera kan den svenska jorden, praktiskt talat, delas i nästan huru små delar som helst **[1]** . Det blir jordbrukarens egen sak att tillse att han kan finna sin utkomst ändå, och därtill har han ju också i våra dagar långt flera utvägar än förr.

Frågar man så, huru jordstyckningen ställer sig till *omflyttningsproblemet*, måste till en början ihågkommas, att vid utvandringens begynnelse var Sveriges industrialisering ännu endast i sitt första vardande. Under sådana förhållanden bör utflyttningen gärna ha blivit stor i trakter med långt hunnen jordstyckning, där en jämförelsevis betydande del av befolkningen kunde väntas leva i tryckta omständigheter. Däremot borde utflyttningen bliva mindre från trakter med stora brukningsdelar och alltså med i regeln bättre betryggat välstånd.

Tvivelsutan kunna även många fakta framdragas, som bekräfta en dylik regel. Utflyttningen blev genast stor från Småland, Värmland och Nordskåne, men höll sig vid mycket måttliga siffror i Uppland och Västmanland.

Redan från begynnelsen funnos dock åtskilliga omständigheter, som här inverkade modifierande. En ort med stora brukningsdelar kan äga en talrik befolkning av torpare och daglönare, och bland dessa kan ju alltid utflyttningshågen förutsättas. På en ort åter med smärre brukningsdelar måste de självständigt näringsdrivande jordbrukarnas antal vara det vida övervägande; i denna jämförelsevis oberoende ställning kunde någon gång ligga en motvikt mot utvandringslusten.

Under tidernas lopp har naturligtvis de modiflerande omständigheternas antal och betydelse blivit allt större. Sedan utvandringens begynnelse är nu redan ett halvt sekel förflutet, och Sverige är industrialiserat i en grad, som man då icke kunde ana. Nu för tiden är det därför icke lätt att konstatera något samband mellan jordstyckning och utflyttning. En allt större betydelse får säkerligen tillmätas de olika bygdernas folklynne. Och här komplicerar sig förhållandet ytterligare därigenom, att detta folklynne kanske mången gång är en bidragande orsak också till att jordstyckningens egen historia på olika orter ställt sig så som den faktiskt gjort. Det kan vara samma egenskaper hos upplänningen, som åstadkommit både att jorden i Uppland fått förbliva uppdelad i jämförelsevis färre lotter ån annorstädes och att upplänningen ej gärna emigrerar. I båda hänseendena kan däremot värmlänningens lynne tänkas ha verkat i den motsatta riktningen.

Angående den betydelse, som gällande sedvänjor vid arvskifte äga för jordstyckningen, redogöres något närmare under rubriken Hemmansägareklassen här nedan.

I sitt omnämnda arbete om den svenska jordstyckningspolitiken betonar doc. Wohlin, att lagstiftningsåtgärderna i detta fall i längden visade sig icke kunna hålla stånd gentemot utvecklingens egen gång -- tills ju hela denna lagstiftning till sist inhiberades, såsom ej längre ens i teorien motsvarande sitt ändamål. Vi återgiva här hans slutord i ämnet, så lydande:

»Från allmännare synpunkter sett, är den gamla besutenhetspolitikens misslyckande i Sverige ett bevis, bland många andra, på omöjligheten att genom lagstiftningsåtgärder hejda en oundviklig och naturnödvändig historisk utvecklingsprocess. En sådan utveckling må föra till lycka eller olycka för samhället, framdrives den av tidevarvens mäktiga ekonomiska och andliga krafter, så kan den icke förebyggas genom lagparagrafer. Nyare forskningar hava låtit allt klarare framstå, huru jämförelsevis ringa praktisk betydelse som världshistoriens mest berömda ekonomiska lagar, t. ex. de romerska åkerlagarna, i själva verket haft, och huru samhällslivets stora omvandlingar i alla tider framkallats av ekonomiska och sociala realiteter, ej av lagstiftningsåtgärder. I Sverige kunde besutenhetslagstiftningen icke upprätthållas, emedan densamma gick stick i stäv med den kvantitativa befolkningsperiodens oemotståndliga krafter, stod hindrande i vågen för befolkningens starka krav på individuell frihet, på självständig yrkesverksamhet och på tidig familjelycka å eget jordbruk. Mycket elände, liksom många lysande framsteg, följde av denna utveckling, men densamma var oundviklig.»

De sista orden passa särskilt in på den stora folkökningsperioden å den svenska landsbygden mellan åren 1810 och 1865. Såsom i Betänkandet påpekats, skapades härigenom otvivelaktigt en viss »överbefolkning», som sedan resulterade i den stora emigrationen. Att säga, om det ekonomiska tillståndet skulle varit bättre eller sämre i vårt land omkring år 1865, ifall denna starka folkökning uteblivit -- är naturligtvis omöjligt. Säkert är, att Sveriges uppodling och utveckling i så fall skulle gått vida långsammare; kanske skulle härigenom åstadkommits, att det allmänna välståndet ej ställt sig fördelaktigare hos den mindre befolkningen än hos den större.

---

[1] En särskild lagstiftning är, som bekant, i senare tid genomförd för Norrland.

Skiftesväsendet.

I fråga om skiftesväsendets betydelse för omflyttningsfrågorna återgiva vi såsom orienterandé inledning en liten skildring av Carl Larsson i By **[1]**.

»För femtio år sedan, som vi alla minnas, var storskiftet den dominerande händelsen **[2]**. Det genomfördes under mycken strid. Mäktiga krafter stodo emot, men ännu mäktigare drevo på, och de senare segrade, därför att det var framtiden. Då voro vi nästan för unga för att begripa varom fråga var, men vi minnas att alla bönder, som voro framsynta och intelligenta, arbetade för storskiftet. Och de fingo rätt. När reformen väl var genomförd, så blev det ju ett helt enkelt förvånande uppsving i jordbruket. Vi fingo ju våra ägor och gårdar samlade, lättare blevo gårdarna att sköta och rikare skördarna. Jämför för ro skull de dåtida uthusen, som då revos, dessa låga små nedsjunkna logar och sädesgolv, stall och ladugårdar, med de nutida, och jämför skördarna. Min far brukade tala om, att om han fick rågen att räcka till jul, så var det ett gott år. Nu hade han ju inte så stor areal. Jag har köpt till och odlat något, men i alla fall -- jag säljer i medeltal 2,500 kg. råg pr år utom vete. Han fick in sin höskörd i sin lilla nedsjunkna ladugård och på sina kyffen till stallskullar och i sina oräkneliga utlador, som inte voro större än ostkärl. Jag har skullar som kyrkor, och det går knappt in ändå vissa år. Så nog gjorde storskiftet underverk, vad det beträffar. Men var sak har en baksida. Storskiftets nackdel var, att det, samtidigt som det sprängde byalagen, också löste trådarna som bundo oss samman. Bönderna ha

egentligen aldrig trätt och kivats med varandra förrän vid storskiftet, men då trätte de och då kivades de så, att sämjan aldrig mer kom igen. En del blevo upptagna och en del kvarlåtna. En del flyttade ut, och en del fingo bli kvar i byarna. Och de kvarvarande skulle hjälpa de utflyttande, enligt lagen, med byggnadshjälp och timmer. Men i denna stora uppgörelsetid steg den egoism, som har varit vår förbannelse, för första gången upp. Det var i regel de fattigare som flyttade ut. De förmögnare ville bo kvar, och vem skulle tvinga dem ut? Lantmätarna bjödo nog till, men Herre Gud, vem kan höra på bönders trätor år ut och år in utan att bli led på det? De tröttnade till sist att bråka och lät det gå. Nu minnas vi alla, hur rädda bönderna voro att de ägor, de nu skulle få, skulle vara sämre än dem de hade, och hur de med flit vanskötte för att inte behöva lämna det bättre för det sämre; hur de höggo ner sina skogar, en del för att inte den nye ägaren skulle få nytta av dem, och hur de slutligen med synnerlig motvilja fullgjorde sina skyldigheter med byggnadshjälp åt de utflyttade. Nåväl, tiderna gingo, och förhållandena utjämnades så småningom. De utflyttade stodo sig ganska bra på sina nya gårdar. Men kvar stod isoleringen, och den verkade så sakta och arbetade fram en ny bondeklass, eller rättare arbetade fram bonden ur klassen, arbetade fram individen ur ståndet. Först blev det en känsla av självständighet hos den nye bonden. Han andades friare, hade inte sina grannars hus framför sina fönster längre, utan endast sina egna ägor. Ensam arbetade han på sin gård, och starkare kände han sig. Men grannarnas dörrar voro längre bort än förr, och han trädde inte igenom dem andra gånger än när han hade ärende, och det blev alltmera sällan. Han lärde att alltmer hjälpa sig själv, i mån som han blev starkare. Före skiftet skedde alla större arbeten gemensamt, vägunderhåll och brobyggnad, till och med ängsslåtter skedde i många fall gemensamt. Man skickade en karl från vart hushåll och drog sedan lott om skörden, eller räknade åt dem bördorna. Voro deltagarna i slåttern tolv hushåll t. ex., så fick man var tolvte höbörda. Och lika med mångt och mycket. Brast det för en, så bisprungo de övriga i byalaget.

Efter skiftet var bonden ensam. Han fick sin del av ängen att slå själv med egna krafter, han fick sitt vägstycke att grusa och underhålla, och han fick bygga sina broar och hus bäst han gitte. Sambandet var brustet, och det är nu nästan omöjligt att återknyta det. Generationen som nu växer upp vet intet om det gamla. Det är litet längre till grannarna än i gångna tider, och det är för långt att ropa glada ord till varandra nu under arbetet som i forna dagar, då tegarna lågo om varandra och folket alltid träffades i gemensamt arbete. Och det gemensamma sammanför och lyfter mera än man tror. Det se vi än i dag i de få fall då vi hjälpas åt. Är det ett osedvanligt arbete, då vi måste samlas flera grannar, så är stämningen i regel hög, och vi trivas alla bättre än allena. Som t. ex. när vi nu ha ångtröskverk om höstarna, då en större styrka än gården kan uppställa är nödig, är det inte riktigt nöjsamt och går inte arbetet med liv och fart? Eller när vi då och då ha våra kreaturspremieringar, hur hjälpa vi inte varandra leda fram kor, och hur skämta och skratta vi inte? Det är, som om det hos oss alla ändå vore ett behov efter samhörighet, som om vi innerst inne ledo av isoleringen och ensamheten. Men sådana tillfällen av gemensamt arbete äro så få, en glad stund bara i långa år av avskildhet. Vi se ju dagligen och träffa våra grannar, men tillfällena till gemensam hjälp äro så få och flyktiga, att vi glida ifrån varandra igen.»

Skiftesverkets omskapande betydelse för vårt jordbruk är ju allmänt känd och behöver icke här beröras. Dess roll inom omflyttningens historia är mindre uppmärksammad. De gamla »byarna» voro för sin tid ett slags städer och tillhandahöllo, genom det livliga umgänget, i ej ringa mån de tillfällen till förströelse efter arbetet, som utgöra en av stadslivets förnämsta lockelser. Sedan bysamhällena blivit upplösta, blev det, bokstavligen talat, för enformigt och för tråkigt på de isolerade gårdarna, i synnerhet för ungdomen. Häruti ligger säkerligen en betydande orsak till våra dagars så mycket omtalade och så mycket klandrade **inflyttning till städerna.** Förhållandet säges vara enahanda i Amerika, även bland våra landsmän därstädes. De av våra utvandrare så efterlängtade, nästan till

skänks erhållna farmerna ute på prärien, där man med sådan hänförelse byggt och odlat och bragt sig upp till välstånd -- dessa gårdar lära mycket ofta av den nästa generationen försäljas eller bortförpaktas, för att utbytas mot ett nytt näringsfång inom industrisamhällen eller städer. »Jordtröttheten» är alltså icke en företeelse uteslutande bland svenskarna i Sverige.

Det tjänar till intet att klaga över inflyttningen till städerna och söka med konstlade medel motarbeta densamma. Företeelsen är alltför naturlig för att kunna övervinnas på annat sätt än genom att landsbygden utrustas med lockelser, som kunna hålla städerna stången. I våra dagar göres ju åtskilligt i denna väg, genom skapandet av tillfällen till nöje och förströelse samt till utbildning inom yrket och inom allmänmänskliga kunskapsområden också på landsbygden. Men säkerligen förslår detta icke, om man ej lyckas åstadkomma en genomgripande reform också inom de å landsbygden rådande ekonomiska villkoren.

Till ungdomens vantrevnad bidrager ofta även den äldre generationens oförstånd i nyssberörda hänseende. »Föräldrarna förstå ej alltid» -- säger en av våra meddelare **[3]** -- »att göra hemmet så tilldragande eller att gå de ungas berättigade önskningar så pass till mötes, att barnen riktigt trivas i föräldrahemmet och växa fast vid hembygden. Nog kunna barnen vara pockande och uppstudsiga, men även föräldrarna fordra ofta för mycket och giva för litet. De fordra mången gång även av de vuxna barnen en fullständig underkastelse och obetingad lydnad. De fordra ett oavlåtligt, strängt arbete. De medgiva ingen som helst frihet och självständighet, varken inåt eller utåt. Inga förströelser, även av oskyldigaste art, tillåtas, ingen ytterligare utbildning varken i bokliga kunskaper eller praktiska färdigheter. Huru mången ung man och kvinna, hos vilka kunskapstörsten och självständighetskänslan vaknat, hava icke drivits över till Amerika, då hemmet visat sig varken förstå eller vilja tillmötesgå sådana krav!» -- Liknande iakttagelser hava flerstädes gjorts också av Emigrationsutredningens »bygdeundersökare».

Att hemmasöner och hemmadöttrar i bondgårdarna icke för allt sitt arbete erhålla någon kontant lön att disponera, anföres ock från många håll såsom en orsak till att hemmet övergives. De anse sig på detta sätt stå i en *sämre* ställning än drängar och pigor. -- Att, i allmänhet talat, en *ökning av arbetslönerna* skulle vara det kraftigaste medlet att kvarhålla befolkningen på landsbygden, säger sig självt, men härför kräves ju en total uppryckning av landsbygdens hela näringsliv. *En* fördel, som landsbygden dock i och för sig äger gentemot städerna, är den större *möjligheten* att för jämförelsevis ringa kostnad åstadkomma tillfredsställande *bostadsförhållanden*. Men, såsom alltför väl bekant, bliva dessa möjligheter ytterst sällan tillvaratagna.

Särskilt flera bland våra provinsialläkare uttala sig mycket ogynnsamt om bostadsförhållandena, den dagliga kosten m. m. även på landsbygden. Visserligen har man ännu icke vant sig vid att ställa större fordringar i detta hänseende (det lär man sig först i Amerika), men de trånga och överbefolkade bostäderna skapa dock ofta en instinktiv vantrevnad, som leder till bortflyttning. Den enformiga, ofta illa tillagade kosten skärper denna »olust». Ofta nog är det icke bristande tillgångar, som förklara dessa missförhållanden -- man erinre sig de stort tilltagna bondgårdarna i Norrland, där familjen icke desto mindre tränger sig tillsammans i ett eller ett par rum och låter de övriga stå oanvända. Det är en höjning av vår lantbefolknings *kulturståndpunkt*, som här i första rummet erfordras. I Amerika får man snart andra anspråk, och därför har den återkomne emigranten så svårt att vänja sig vid de i detta hänseende verkligen »efterblivna» förhållandena i det gamla landet.

Att bostadsförhållandena särskilt för drängar och pigor och andra *arbetare* i jordbrukets tjänst mångenstädes äro synnerligen otillfredsställande, till och med inom en del av rikets förmögnaste provinser, betonas i flera till Emigrationsutredningen inkomna meddelanden.

---

[1] I arbetet Åtta kvällar, Stockholm 1912; sid. 79.

[2] I Dalarna genomfördes, såsom bekant, storskiftet senare än i flertalet andra landsdelar.

[3] Skildringen är från södra Dalsland och avser alltså en ort av jämförelsevis *gammal* struktur. I Skåne, Dalarna, Norrland och mångenstädes annars torde förhållandena i detta hänseende ställa sig annorlunda.

Hemmansägareklassen.

Vid 1900 års folkräkning upptogos sammanlagt 219,732 manliga och 23,835 kvinnliga *huvudpersoner* (yrkesutövare) inom klassen hemmansägare (självägande bönder och andra mindre jordägare). Till dessa huvudpersoners familjer räknades ytterligare 188,535 hustrur utan yrke, 135,622 hemmasöner och mågar, 119,385 hemmadöttrar, 36,545 andra vuxna familjemedlemmar, 365,698 barn under femton år samt äntligen 31,389 drängar och 45,040 pigor. Sammanlagt utgjorde denna befolkning alltså 1,165,781 personer.

Därtill kunna så ytterligare läggas 42,961 *arrendatorer* av allmogeklassen; inräknas även här familjemedlemmar och tjänare, stiger summan till 234,822 personer. Hemmansägare- och brukareklasserna tillsammans uppgivas alltså utgöra en befolkning av 1,400,603 personer, eller 27 % av Sveriges inbyggarantal.

Om *tillväxten* av hemmansägareklassens storlek under halvtannat sekel får man, vad huvudpersonernas antal angår, en viss *föreställning* av talen i Tab. 15 i Betänkandet -- så osäkra än siffrorna för en hel del år måste anses vara. Såsom slutresultat skulle kunna sägas, att tillväxten av *hemmansägarnas* antal alltid varit ganska långsam, men under senare tid knappast långsammare än förr. *Familjemedlemmarnas* antal däremot, ävensom antalet *tjänare* i husbondens kost, vilket växte ganska starkt i äldre tider, har under utvandringsperioden redan från början företett en svag tillväxt, för att slutligen i våra dagar i regeln förminskas. I detta sistnämnda förhållande ligger det kända faktum, att hemmasöner och hemmadöttrar numera allt oftare övergiva fädernehemmet för att söka sysselsättning på annat håll. Om dessa förhållanden är talat redan här närmast ovan **[1]**. Likaså hålles, såsom bekant, alltmera sällan dräng eller piga i årstjänst; allt vanligare blir att man nöjer sig med tillfälligt bistånd vid de bråda tiderna.

I Betänkandet är påpekat, att under tidrymden mellan 1750 och 1860 den *odlade jordens* areal blev minst fyrfaldigad. Då tillökningen av hemmansägarnas antal var jämförelsevis svag, måste detta ha inneburit en ganska betydlig ökning av åkerarealen pr gård, vilket i sin ordning bör ha inneburit en förhöjning av välståndet inom bondeklassen. Någon gång -- om än sannolikt mindre ofta än man vanligen tror -- blev resultatet annorlunda till följd av en för långt gången styckning av jorden.

Jordens större eller mindre styckning beror till ej ringa del på de sedvänjor -- mera än lagbud -- som på olika tider och olika orter iakttagits vid *arvskiftena*. För dessa förhållanden redogöres utförligt av doc. Wohlin i Emigrationsutredningens Bilaga X. Man kan urskilja tvenne typer i detta fall: en mera aristokratisk, som strävar att bibehålla gården inom släkten; samt en mera modern, som med jämnmod ser att släktjorden utbytes mot den i våra dagar kurantare varan penningar. Inom familjer, där den aristokratiska åskådningen är rådande, ser man helst även att gården behålles odelad, vilket ju giver åtminstone en av släktens medlemmar en tryggad och ansedd ställning. -- Av gammalt har den aristokratiska typen varit förhärskande inom Mälarprovinserna, stora delar av Väster- och Östergötland samt även stora delar av Norrland.

Doc. Wohlin uppvisar nu, att i våra dagar den aristokratiska typen alltmera viker tillbaka, särskilt i det hänseendet att venerationen för jorden såsom gammal släktegendom hastigt avtager.

Allt oftare verkställas arvskiftena på det sättet, att den arvfallna gården försäljes, till skyld eller oskyld person, varefter de influtna medlen fördelas; -- eller, om en av arvingarna övertager gården, så erhålla de övriga inteckningar till arvslottens *fulla värde*.

I åtskilliga delar av landet fortfar dock ännu den gamla åskådningen att härska. Den vanligaste formen för jordens övergång till nästa generation är då, att ägaren redan under sin livstid, mot betingande för sig själv av »undantag», försäljer gården, till ringa pris, till någon av de arvsberättigade, medan de övriga arvingarna få nöja sig med att dela den ofta oskäligt låga köpeskillingen. I äldre tider fann man sig i detta, av omtanke om släktens ställning. Nu för tiden åter väcker ett dylikt tillvägagångssätt allt starkare missnöje. Många av våra meddelare framhålla, att ett stort antal av dem, som i dylika fall känna sig förorättade, i harmen emigrera.

Att behålla de gamla gårdarna *odelade*, även där mycket väl flera hushåll kunde bärga sig på hemmanet, innebär i våra dagar ofta stora olägenheter, enär ägaren av den odelade gården ej sällan blir ur stånd att, med nuvarande höga arbetspriser, uppehålla ett rationellt jordbruk. De smärre gårdarna reda sig härutinnan bättre, emedan de äro i mindre behov av *lejd* arbetskraft.

Också finner man såsom regel, att jordens skötsel står lågt i landsdelar, där den s. k. aristokratiska arvskiftesprincipen ännu är eller nyligen varit rådande; hit höra t. ex. större delen av Mälarprovinserna samt Öst- och Västgötaslätterna, slättbygderna i Värmland m. fl.

Doc. Wohlin har betitlat sin avhandling i Bilaga X: »Faran av *bondeklassens undergrävande* i sammanhang med de gamla arvejordsåskådningarnas upplösning, emigrationen och bondjordens mobilisering.» Det betänkliga i företeelsen år väl dels upplösningen av släkttraditionerna -- vilken, såsom allt bortdöende av tradition, i viss mån innebär ett moraliskt försvagande dels den liknöjdhet och ringaktning för allt vad jordbruk heter, som i våra dagar är en så vanlig företeelse hos den nya generationen inom våra bondesläkter. Gentemot denna »jordtrötthet» hos vår gamla allmoge står en växande »jordhunger» hos de klasser av samhället, som ännu ej prövat jordbesittningens glädje och risker -- ett behov, som särskilt den i våra dagar med så mycket intresse omfattade »egnahemsrörelsen» söker både att framkalla och att tillmötesgå. Denna egendomliga *överflyttning* av en hel del av den svenska jorden från en gammal samhällsklass till en ny utgör en av de mest anmärkningsvärda företeelserna i det nutida Sveriges ekonomiska historia.

Vad är orsaken till jordtröttheten? Svaret är alltid: »jordbruket bär sig inte»; »det är den sämsta hantering som finns»; »ingenstädes annars lönas ens arbete med så ringa avkastning». Särskilt i skogsbygderna -- även utanför Norrland -- växer pessimismen, när man ser huru år efter år skogskapitalet måste tillgripas för att hålla jordbruket över vattnet. Därtill har man ju i Amerika jorden så gott som till skänks, en jord ej belastad med inteckningar och skatter och krävande jämförelsevis litet arbete. En del av våra emigrerade hemmasöner bliva i själva verket jordbrukare igen i Amerika. Jordtröttheten gäller alltså i dessa fall endast jorden i *Sverige*.

Såsom *botemedel* mot ovannämnda onda framhålles vanligen endast ett: större upplysning, i och för jordens intensivare skötsel. Från många av våra meddelare upprepas och betonas detta, i ordalag som ibland nästan verka inlärda och därför hos läsaren uppväcka ett stilla tvivel. Att ett *rationellt* jordbruk både skapar ett livligare intresse hos brukaren och giver bättre avkastning, är väl i och för sig obestridligt. Men svårligen kan man förmå sig att tro, att detta skulle vara det enda och tillräckliga botemedlet.

Vittgående *ekonomiska* reformer erfordras nog; det tillhör fackmannen att säga vilka, och huru de skola åstadkommas.

Den största tungan för en nutida hemmansägare är väl i regeln ränta och amortering å gårdens inteckningar. Det nuvarande tillståndet härutinnan förskriver sig ju närmast från den »lika arvsrättens» införande (för man och kvinna) och stegras i den mån den förr omnämnda mera »aristokratiska» arvskiftesprincipen försvagas; med ett ord: ränta och amortering tynga svårast sedan den tid och å de orter, där en fullt juridisk delning sker mellan arvingarna av ett till sitt fulla verkliga värde uppskattat jordbruk. Å en dylik gård får ägaren tillbringa återstoden av sitt liv med att efter förmåga amortera inteckningsskulden, och efter hans bortgång faller samma öde på den som efter honom övertager gården. »Småböndernas samhällsklass lever sålunda fram sitt liv i en ohjälpligt sig förnyande skuldsättning, en ytterligare oerhörd börda på deras i allt fall tunga arbete för utkomsten.»

Emil Svensén har vid olika tillfällen såsom ett botemedel mot detta onda föreslagit inrättandet av en ny hypotekslåneform, som skulle bestå däri, att å lånen endast erlades ränta, medan amorteringen skulle vara en frivillig sak. Denna låneform finnes redan, men »dylika lån utlämnas endast till mycket begränsat belopp och äro omgärdade med så stränga föreskrifter till skydd för långivarens rätt, att låntagaren endast i ringa utsträckning kan begagna sig av dem». Svenséns yrkande är, att deras användning skulle betydligt utvidgas och

säkerhetsmarginalen höjas, så att de till sist måhända rent av bleve den allmänt gängse formen för fastighetslån. Förbindelserna, för vilka ju ligger den bästa tänkbara säkerhet, den alltid givande jorden, skulle kunna gå nästan som reda mynt och bliva den naturliga placeringen för de i mindre villkor levandes besparingar. **[2]**

Såsom icke fackman kan jag för min del icke ingå i någon granskning av förestående men har velat åtminstone bidraga till att saken ånyo införes i den allmänna diskussionen.

I fråga om arvskifteslagarna råder ett förhållande, som enligt min mening förtjänar en särskild uppmärksamhet. När en gård övertages till fortsatt bruk av en arvinge, medan övriga arvingar erhålla inteckningar, tillerkännes åt den förre icke någon som helst större andel än åt de senare. Om man ser situationen sådan den är, faller emellertid på den nye ägarens skuldror uppgiften att åstadkomma avkastning ej blott å egen utan även å övriga andelar. Dessa senares innehavare uppbära däremot sina räntor utan det ringaste besvär och disponera sin tid och arbetskraft för inbringande sysselsättningar å andra håll. Detta kan ha varit rättvist i äldre tider, när ett jordbruk ofta avkastade långt mer än den vanliga räntan. Under nuvarande förhållanden åter, när ett medelmåttigt skött jordbruk knappast ger mer ån sedvanlig inteckningsränta, kommer den arvinge, som övertager gården, i själva verket i en *sämre* ställning än de övriga. Detta förklarar kanske varför man så ofta i våra dagar föredrager att *sälja* en arvfallen gård och helt enkelt fördela köpesumman.

Rättvisan fordrar, såvitt vi kunna förstå, att den arvinge, som vill fortsätta gårdsbruket, tillerkännes en större andel än de övriga. -- Om denna princip erkännes, uppstår sedan naturligtvis behov av närmare bestämmelser till förekommande av missbruk, vid ny försäljning o. s. v.

En dylik arvskiftesprincip som den hår föreslagna i fråga om jordbruksfastighet skulle, om den kan göras effektiv, kanske i någon mån även göra gårdsbrukets fortsättande mera lockande och alltså förminska antalet fall, då gården genom försäljning går ur släkten. Denna synpunkt bör väl icke få vara den avgörande; det egentliga syftet är att tillfredsställa rättvisans fordringar. Huru här skisserade uppfattning ställer sig i detta fall, får överlämnas till sakkunnigas bedömande.

En stor tunga på en mängd av våra bondehemman är också de s. k. *undantagen*, som utgå till en äldre innehavare. Om arten av dessa undantag och deras större eller mindre talrikhet å olika orter meddelar doc. Wohlin omfattande upplysningar i Bilaga X. Även i detta fall har ett förslag till reform framställts av Emil Svensén, som såsom botemedel mot de ovedersägliga svårigheterna vid undantagen vill anordna en »bondeförsäkring». Herr S. sätter icke annat i fråga än att bonden själv skall bekosta denna försäkring. Men staten skulle kunna träda ordnande och hjälpande emellan oeh kunde med en välbetänkt och väl avvägd lagstiftning främja uppkomsten av en eller flera pensionskassor för jordägare.

> »Vi tänka oss exempelvis» -- säger hr S. -- »att varje jordägare under den tid, då han icke själv har undantag att erlägga, skall vara förpliktad att i förhållande till gårdens taxeringsvärde inbetala en billig avgift till en gemensam pensionskassa. Efter en viss tid, exempelvis vid fyllda sextiofem levnadsår

och efter minst trettiofem år såsom egen jordägare, skulle han så äga rätt att från samma kassa under sin återstående livstid uppbära en årlig pension, som stode i ett på förhand noga beräknat förhållande till det inbetalade årsbidraget. Dör han och efterleves av änka, bör en motsvarande pension komma henne till del. Pensionens storlek torde 1 båda fallen böra tänkas någorlunda motsvara vad som i medeltal plägar utgå såsom undantag till personer av den förmögenhetsgrad, som gårdens värde angiver.

Klart är, att den avgift, som bör erfordras för att bringa till stånd den nödiga pensionen, kan bliva högst betydligt lägre än vad gårdsägaren nu för tiden i vanliga fall får utgöra såsom undantag. De gamla få i sinom tid utan de ungas besvärande uppbära sitt tillgodohavande, på samma sätt som pensioner från kassor nu pläga utdelas. Tryggheten för dem blir ojämförligt mycket större, och bördan för de yngre blir lika ojämförligt mindre. Alla pinsamma strider mellan föräldrar och barn vore med ett slag ur världen, och ville de gamla sedan komma överens med de unga om något extra tillskott, så stode det ju öppet för båda parterna.»

Vid 1910 års riksdag var detta ärende föremål för en motion i Andra kammaren, men föll då, huvudsakligen av det skäl, att man ansåg resultatet böra avvaktas av den då pågående utredningen angående den allmänna ålderdoms- och invaliditetsförsäkringen. Sedan nämnda försäkring numera antagits till genomförande, vore kanske lämpligast att »bondeförsäkringen» på något sätt ställdes i samband med denna. Att den allmänna pensionsförsäkringen skulle göra bondeförsäkringen obehövlig, torde däremot icke kunna påstås, när man betänker att dess pensioner sällan torde uppgå till värdet av full försörjning och för övrigt delvis utgöras av »tillägg», som bestämmas efter andra grunder än de försäkringstekniska.

Det låter sig icke förneka, att »böndernas andra storhetstid i Sverige» -- såsom 1800-talet kan betecknas -- numera starkt lider mot sitt slut. Det politiska herravälde, som bönderna under vid pass en mansålder utövade i vårt land, har icke efterlämnat något sympatiskt minne, till följd av en allt för långt driven »klassmedvetenhet» och en påtaglig brist på högre syften, i synnerhet av nationell art. I alla händelser år detta herravälde nu förbi, och »storhetstiden» synes, så som ofta är fallet, hava efterträtts av en period, utmärkt i stället av en viss slapphet. Det säges ganska allmänt, att t. ex. det sunda knnskapsbegäret, som våra bonderepresentanter i förra seklet med enkla medel lyckades i så förvånande hög grad tillmötesgå, numera till en god del är borta, och att bönderna i detta fall äro avgjort underlägsna de nya samhällskiasser, småbrukare och industriarbetare, till vilka i våra dagar turen kommit att stiga *uppåt* på samhällsskalan. Om så år. förstår man också den nyss omnämnda »jordtröttheten» hos våra bönder och den försvinnande venerationen för slåktminnen och släktjord. Dessa drag äro då endast nedgångssymtom bland många andra hos vår en gång så berömda svenska allmoge. Skådespelet år icke hugneligt, men i den eviga växlingen av uppåtstigande och nedgång -- för samhällsklasser såväl som för folken -- icke alldeles oförklarligt och därför icke heller alldeles hopplöst. Den »sållning», som den svenska bondeklassen i våra dagar är underkastad genom industriens framträngande och genom emigrationen, skall kanske till sist stanna vid en punkt, varifrån nya ansträngningar kunna utgå till en regeneration, såväl i ekonomiskt som andra hänseenden. Men nog bör förnyelsen då i första rummet komma *inifrån* samt vara i stånd att skapa de nödvändiga ekonomiska förutsättningarna; annars bliva alla »åtgärder till bondeklassens bevarande» endast palliativ.

Faran av *Bondeklassens undergrävande* betitlas en av Emigrationsutredningens bilagor, en annan handlar om

Torparklassens undergrävande. Bägge dessa samhällsföreteelser äro ju av stor betydelse och väl värda att ingående studeras, så att man har ögonen öppna för vad som dagligdags försiggår omkring oss. Likaså bör helt naturligt allt göras för avlägsnande av påtagliga missförhållanden såväl inom den ena samhällsklassen som inom den andra. Men å andra sidan bör man nog också göra sig reda för, vad som i dessa företeelser är *den naturliga följden av den nuvarande ekonomiska utvecklingen*. Att låta arbetet för bondeklassens och torpareklassens »bevarande» utmynna i en strid med denna naturliga utvecklingsgång är endast bortkastad möda. Vi ha i allmänhet stor lust till dylikt samhällsarbete i vårt land: vi ge oss gärna i strid med tillbakagången på *enskilda punkter*, utan att undersöka om den ej för tillfället är nödvändig och mer än motsvaras av framåtgång på andra punkter. Så nedlägges mycket ärligt och oförtrutet arbete förgäves. Det vore en vinst, om vi mera koncentrerade vårt samhällsarbete på de *positiva* uppgifterna; då skulle av sig självt mycket neutraliseras av de förluster, som tidsutvecklingen medför och vilka vi i regeln, med all vår strävan, icke äro i stånd att *direkt* hindra.

---

[1] Hemmansägaresöner, som lämna hemmet, giva sig å vissa orter till industriarbetare, men i regeln synas de anse en sådan ställning under sin värdighet. De söka i stället etablera någon affär e. d. eller -- *emigrera*. Det senare är, säsom bekant, numera ytterligt vanligt. Och för innehavaren av ett litet kapital ställer sig ju också emigrationen föga riskabel men så mycket mera lockande.

[2] Vår redogörelse här är återgiven efter en artikel i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning år 1909.

Arrendatorsklassen.

Vid 1900 års folkräkning upptogos 44,091 arrendatorer, eller brukare av andras jord; av dem ansågos ej mindre än 42,961 böra räknas till allmogeklassen (jfr här närmast ovan). Jordbruksstatistiken för 1910 upptager 51,248 utarrenderade brukningsdelar, vilket ju ej nödvändigt behöver sammanfalla med antalet brukare; dock är skillnaden för stor, att man ej skulle ha rätt att förutsätta fel i uppgifterna -- förmodligen i främsta rummet hos folkräkningen.

Huru stor del av Sveriges jord som brukas under arrende, är obekant. Jordbruksstatistiken meddelar dock en del uppgifter, som kunna tjäna till en viss ledning. För år 1910 äro dessa siffror följande; brukningsdelarnas antal utgjorde:

Bruknings- Därav i arrende. delar. Antal. Procent. Med intill 2 hektar åkerjord . . 87,786 9,090 10.4 % Med 2-20 » » . . 228,815 30,580 13.4 » Med 20-100 » » . . 33,094 10,452 31.6 » Med över 100 » » . . 3,186 1,126 35.3 » ----------------------------------I allt **[1]** 352,881 51,248 14.5 %

Såsom synes är procenten utarrenderade gårdar större, ju högre storleksklass man kommer till. Eftersom av samtliga brukningsdelar inemot 15 procent äro utarrenderade, måste alltså procenten utarrenderad åkervidd vara

högre än så -- kanske 25 procent eller ännu mera. Det är alltså icke någon ringa del av Sveriges jord som brukas i arrende, om den än troligen är mindre än i flertalet andra länder i Europa.

I Sveriges land och folk (Stockholm 1901) säger häradshövding C. Th. af Ekenstam angående *arrendelagstiftningen:* »Ännu gällande och i 1734 års lag samlade bestämmelser kunna i snart sagt allt väsentligt spåras ej blott i de under den senare medeltiden avfattade laudslagarna utan även i åtskilliga av landskapslagarna. Det var följaktligen inga nyheter, som 1734 års lag införde i vår rätt. Desto mera anmärkningsvärt år då, att huru mycket än jordbruksförhållandena under de år, som förflutit efter 1734, ändrat sig, har själva arrendelagstiftningen ej undergått någon väsentlig förändring. Om ändock förändring i förhållandena kan konstateras, beror detta på den förändrade tidsåskådningen, och ej minst att förhållandet emellan arrendegivare och arrendator, som ännu 1734 var ett förhållande mellan husbonde och underordnad, nu blivit, om man undantar torpsystemet, ett rent ekonomiskt förhållande mellan två likställda kontrahenter.»

I många, ja, i utomordentligt många hänseenden ha vi i Sverige låtit vår lagstiftning bliva föråldrad och alltså ej passande utan snarare hinderlig för en ny tids förhållanden; men fråga är, om ej här sättes rekordet. Den äntligen år 1907 genomdrivna nya arrendelagen var alltså, om någon, en av behovet starkt påkallad lag. Om genom densamma *alla* förut påklagade missförhållanden nu blivit vederbörligen avhjälpta, kan endast fackmannen avgöra.

För emigrationsfrågan har 1907 års lag väl ännu icke hunnit bliva av någon större betydelse. Att de äldre förhållandena bidragit till emigrationens stegring, kan väl ej direkt påvisas, men om vi döma efter de analoga förhållandenas betydelse för torpareklassen, torde med ganska stor säkerhet kunna antagas, att det bristande lagskyddet för våra arrendatorer i viss mån ökat utvandringens belopp, eller åtminstone utflyttningens. Det är nog icke en tillfällighet att folkökningen alltid varit låg i de landsdelar, som utmärkas av en talrik arrendatorsklass, om än till detta resultat må hava bidragit även omständigheter av mångahanda andra slag.

---

[1] För några kommuner i Norrbottens län saknas uppgifter.

Torpareklassen.

Angående torpareklassens uppkomst och utveckling i vårt land har doc. Wohlin i Bilaga XI lämnat en utförlig redogörelse, vilken offentliggjordes i september 1908. Denna redogörelse föranledde nedsättandet av en kommitté, den 22 januari 1909, med uppdrag »att verkställa vidare utredning angående orsakerna till den tillbakagång av torpareklassen, som under senare tider ägt rum i vårt land, samt om och i vad mån berörda företeelse må vara av beskaffenhet att föranleda särskilda åtgärder från statens sida». Denna kommitté avgav sitt betänkande den 6 maj 1911.

Då alltså ett förslag redan föreligger till åtgärder för avhjälpande av inom torpareklassen föreliggande missförhållanden, torde åt frågan här icke behöva ägnas mer än en kortfattad översikt.

Enligt ovan omnämnda Bilaga XI utgjorde vid nedanstående folkräkningar hela antalet *manliga huvudpersoner* inom jordtorpareklassen:

År 1751 . . . 27,891 År 1830 . . . 86,114 » 1760 . . . 30,233 » 1840 . . . 88,364 » 1769 . . . 36,166 » 1850 . . . 96,810 » 1780 . . . 41,380 » 1860 . . . 99,815 » 1790 . . . 52,530 » 1870 . . . 95,388 » 1800 . . . 64,644 » 1880 . . . 92,590 » 1810 . . . 63,641 » 1890 . . . 81,888 » 1820 . . . 76,637 » 1900 . . . 72,252

Angående utvecklingens gång sammanfattas huvuddragen av densamma på följande sätt. Den på enskilda ägor sittande klassen av jordtorpare räknar sin huvudsakliga uppkomst från 1600- och 1700-talen. Sedan under frihetstiden, genom åtskilliga allmänna författningar och andra åtgärder, anläggningen av torp underlåttats och befrämjats, tillväxte torpens antal ganska hastigt. Under förra delen av 1800-talet fortgick ökningen ytterligare, ända till omkring 1860, om än i vissa landsdelar (såsom Stockholms, Södermanlands, Östergötlands och Malmöhus län, eller de egentliga storbruksbygderna) en begynnande minskning inträdde redan från och med 1830- och 1840-talen -- till följd av övergång i stället till stataresystemet. Från och med 1860-talet vidtager den *allmänna tillbakagången* av torpens antal, vilken fortgår ännu i dag.

Anmärkas må, att i Norrland torpen till övervägande del utgöras av s. k. skatte- eller odalstorp, som innehavas med äganderätt och vilkas brukare alltså hava en annan ställning än brukarna av de endast med nyttjanderätt upplåtna jordtorpen i det övriga riket. Inom de aderton sydligare lånen i riket uppgick torpens antal år 1900 till 66,703, men år 1910 endast till 53,005.

Omkring år 1860, när torpareklassen nådde sitt maximum, torde den, med inräkning av familjemedlemmar och tjänare, hava omfattat ej mindre än cirka 480,000 personer, eller ända till en åttondel av rikets hela befolkning. Ar 1900 hade motsvarande siffra nedgått till 347,000 personer, eller vid pass en tolftedel av riksfolkmängden. »Torpareklassen har», heter det i jordbruksministerns anförande till statsrådsprotokollet den 22 januari 1909, »i stort sett visat sig innesluta jämförelsevis livskraftiga och dugliga folkelement.»

Angående *orsakerna* till torpareklassens numeriska tillbakagång alltsedan 1860-talet låna vi följande utdrag ur Torp-kommitténs betänkande:

> »Huvudanledningen till den efter 1860 begynnande tillbakagången av jordtorpareklassen var den dåtida starka *strömninqen för övergång från jordtorpare- till stataresystemet*, vilket senare vid denna tid utvecklade sig till ett arbetssystem av betydelse för det större jordbruket. Förra hälften av 1800-talet sammanföll nämligen med den tekniska omdaningstid inom jordbruksnäringen, som kännetecknades av det extensiva sädesbrukets starka uppsving. Den naturliga ängen fick i stor utsträckning vika för åker mcd insådda vallar, och en betydande spannmålsproduktion vidtog,

stimulerad av stigande spannmålspriser och ökade avsättningsmöjligheter. En tendens till brukningsdelarnas vidgande samt övergång till självbrukningssystem gjorde sig allmänt gällande. De större jordpossessionaterna indrogo torpen till huvudgården, ledda av åstundan att se dessas jord i egen hand avkasta mera än som var möjligt i torparnas, vilka ofta voro oförmögna eller ovilliga att sköta sin jord på ett med de nya åsikterna överensstämmande sätt. Sedan laga skifte försiggått, hände det vidare ofta, att jordtorpen lågo enklaverade av huvudgårdens inågor, i vilket fall de voro till hinder för ett rationellt bruk. Slutligen framträdde hos jordägarna ett ökat behov att kunna friare disponera sin arbetsstyrka, i vilket hänseende stataresystemet ägde företräden framför jordtorparesystemet.

Under detta första skede av torpareklassens tillbakagång lågo sålunda orsakerna till denna företeelse i främsta rummet hos jordägarna. Det torde visserligen även på denna äldre tid hava förekommit, att torpare frivilligt lämnade sina torp, på grund av obenägenhet att under ofta hårda villkor bruka andras jord, i förening med lockelserna av högre löner såsom statare eller lösa arbetare. Men detta var undantagsfall, ty tillfällena till arbetsförtjänster på landsbygden voro på denna tid långt färre än nu, varförutom arbetslönerna voro vida lägre och tillgången på arbetskraft vida större. Det vanligaste förhållandet var därför på den ifrågavarande tiden att torparen mot egen åstundan uppsades till avflyttning samt torpet avhystes och indrogs under huvudgården. Härtill leddes jordägarna visserligen oftast av de ekonomiska överväganden, vilka ovan angivits. Men jordtorpens indragning blev dock på somliga orter och under vissa tider mera en modesak ån en väl överlagd och motiverad åtgärd, i vilka fall många indragningar av torp torde hava ägt rum, vilka icke i längden bleve för jordägarna fördelaktiga.

Den nu anmärkta huvudanledningen till jordtorpens numeriska tillbakagång fortfor inom vissa av rikets provinser att göra sig gällande även under årtiondena närmast efter 1860-talet. Ännu in på 1880-talet voro nämligen de ekonomiska förhållanden flerstädes för handen, vilka gjorde det för jordägarna fördelaktigt att övergå till stataresystemet. Trots den tillväxande emigrationen samt folkströmningen till städerna och industrien var nämligen tillgången på arbetskraft ännu ganska riklig, den betydande stegring av arbetslönerna, som sedermera försiggått, var blott i sin begynnelse, och svårigheter mötte alltså icke att få den arbetskraft, som vid torpens indragning gick förlorad, i annan form ersatt. Ännu fram till mitten av 1880-talet bibehöll och utvecklade sig vidare på många håll det extensiva brukningssystemet. Särskilt var så förhållandet i de trakter av riket, där havreproduktionen, under inflytande av de ännu höga priserna på detta sädesslag, spelade huvudrollen i hushållningen. Slutligen ägde många indragningar av jordtorp rum i sammanhang med de ännu på 1880-talet flerstädes talrika laga skiftena.

I viss mån redan fr. o. m. 1860-talet, men i synnerhet fr. o. m. 1880-talet, har emellertid den svenska jordtorpareklassens tillbakagång haft andra och mera sammansatta orsaker än de under tiden dessförinnan huvudsakligen verksamma. Det är dessa de senaste årtiondenas förhållanden, icke de här ovan angivna, vilka böra tagas betraktande vid bedömande av torparefrågans nuvarande läge och vid bedömande av spörsmålet, i vad mån denna fråga för närvarande påkallar statsmakternas ingripande.

Såsom känt, har den ekonomiska situationen på den svenska landsbygden under de senaste årtiondena undergått väsentliga förändringar. En betydande *avfolkning av landsbygden* har ägt rum, i sammanhang med *emigrationen* och med den till följd av rikets växande *industrialieering* ökade inflyttningen till städer och fabrikssamhällen Torpareklassens minskning har varit ett led i denna

allmänna folkutflyttning, vilken träffat alla klasser av lauthefolkningen. Orsakerna till torpareklassens tillbakagång hava fördenskull i icke ringa mån varit sådana ekonomiska faktorer, som i allmänhet föranlett lantbefolkningens bortflyttning och som alltså icke haft sammanhang med de särskilda förhållanden, vilka varit förenade med torpinstitutionen.

Att dragningen till städerna och industrien samt till Amerika numera är en av de allmännast verkande orsakerna till torpens övergivande, har bestyrkts av flera för några år tillbaka i sammanhang med emigrationsfrågans utredning verkställda enquêter. I motsats mot förhållandet i äldre tid, då torparen vanligen emot sin vilja uppsades av jordägaren, får enligt dessa utsagor torpens försvinnande senare tid i främsta rummet tillskrivas torparnas frivilliga lämnande av torpen, oftast under påverkan av lockelserna till bättre avlönat arbete utom jordbruket. Tillfällena till sådant arbete äro numera vida talrikare än förr och arbetsförtjänsterna i högst väsentlig mån stegrade. Framför sin förutvarande ställning föredrager torparen att vara en fri, lös arbetare, som har bättre betalt, som kan friare disponera sin tid och som ej är bunden för en längre tid framåt på samma plats eller hos samma arbetsgivare. Såsom bidragande omständighet kommer härtill den allmänna brist på intresse för jordbruket och ringaktning för detsamma, som på senare tid gjort sig gällande inom ganska vidsträckta lager av allmogebefolkningen.

Förorsakas sålunda torpareklassens nutida minskning i väsentlig grad av allmänna ekonomiska förhållanden, så medverka dock härvid även ett flertal särskilda orsaker, sammanhängande med torpinstitutionens beskaffenhet och med de speciella förhållanden, varunder torpareklassen lever. Detta kan förstås redan därav, att denna folkklass, jämte de närstående s. k. backstugu- och inhysesklasserna, äro de kategorier av den svenska allmogebefolkningen, vilkas numeriska tillbakagång har varit starkast. Denna tillbakagång har vidare i påfallande grad träffat, icke endast de uppväxande elementen av dessa klasser, men jämväl antalet av familjeförsörjare; under det att bondeklassen, som även lämnat och lämnar ett betydande tillskott till folkströmmen från landsbygden, det oaktat i fråga om familjeförsörjarnas antal icke har minskats, utan tvärtom på flera orter ökats. Beträffande torpareklassens minskning böra sålunda, förutom de ovan angivna allmänna orsakerna, vissa särskilda faktorer hava gjort sig gällande.

Dessa särskilda orsaker till torpareklassens tillbakagång hava främsta rummet sin rot i de förändrade förhållanden, som under senare tid inträtt på lantbrukets arbetsmarknad, samt de nya åskådningar och krav, som i sammanhang därmed gjort sig gällmde hos arbetsklassen.

Samtidigt med den ovan omnämnda starka stegringen av arbetslönerna utom jordbruket har, i synnerhet sedan slutet av 1880-talet, jämväl försiggått en betydande *stegring av arbetsförtjänsterna inom jordbruket*. Särskilt hava tjänstehjonslönerna samt priserna å fria dagsverken och å ackordsarbete stigit starkt i höjden. Dessa lönestegringar hava, liksom stegringen av arbetslönerna utom jordbruket, gjort torparna alltmera missnöjda med deras förutvarande ställning. Under de ifrågavarande, förändrade förhållandena hava de sedan äldre tid bestående, under den rikliga tillgången på arbetskraft och de förutvarande lägre arbetslönerna avslutade arrandevillkoren för torpen synts torparna *för hårda*. In natura utgående dagsverksprestationer äro vanligen i sina fluktuationer konservativare än penningegottgörelser. Många jordägare hava ej velat lämpa rättsgörelsen för torpen efter dagsverkenas stigande värde, eller de hava försummat att i tid göra detta. Torparnas villkor hava i sådana fall ej förbättrats i proportion till arbetslönernas allmänna stigande, och mången gång har torparen till följd

härav uppsagt torpet, emot jordägarens åstundan och till olägenhet för denne.

I fall som dessa har alltså orsaken till torpareklassens förminskning i så måtto legat på jordägarnas sida, att dessa varit ovilliga eller ansett sig oförmögna att jämka torpvillkoren efter arbetsmarknadens förändrade förhållanden. Detta har emellertid endast gällt om en del av jordägareklassen i riket, knappast om den större delen. Måhända än vanligare har varit, att jordägarna, med hänsyn till de förändrade förhållandena på arbetsmarknaden och till behovet av att kvarhålla sina torpare, nödgats *sänka dagsverksprestationerna* samt, vilket är en mycket allmän företeelse, övergå från dagsverken till *kontant arrende*. Dagsverksskyldighetens ersättande med penningarrende har nästan alltid påyrkats av torparen, som vid stigande dagsverkspriser ansett för sig förmånligare att erlägga arrende, eller som icke velat vara underkastad tvånget av bestämda dagsverken, vilka han ansett medföra olägenheter för den fria och mest lönande dispositionen av hans arbetskraft. Jordägarna hava mycket ofta varit nödsakade att tillmötesgå denna fordran. Därefter hava från torparens sida fordringar ofta framställts på sänkning av penningearrendet, och jämväl härpå har jordägaren nödgats gå med, för att icke riskera att få torpet stående obesatt. Denna utveckling från dagsverksskyldighet till penningearrende, vilket senare sedermera successivt nedsatts, har varit det kanske mest karakteristiska draget i torpinstitutionens senaste utveckling.

Där nu en sådan modernisering av torpvillkoren ägt rum, hava torparna visserligen, enligt utsago, oftare kvarstannat. Men dessa medgivanden från jordägarens sida hava lett till andra svårigheter, som föranlett att även i dessa fall torpets bibehållande ofta har omöjliggjorts. Då dagsverksskyldigheten bortfallit, har torpinstitutionen förlorat sin gamla karaktär och det väsentligaste av sin betydelse såsom arbetssystem för jordbruket. Torpen hava övergått till vanliga arrenden, det patriarkaliska förhållandet, med åtföljande moraliska förpliktelser från husbondens sida, har bortfallit, och de rent *ekonomiska synpunkterna vid torpjordens utarrendering* hava trätt skarpare i förgrunden. Sedan, på sätt ovan anmärkts, allt flera eftergifter måst göras i penningeavgälden, hava torparrendena ofta av jordägarna befunnits ofördelaktiga eller rent av förlustbringande. Torparens små kunskaper, minimala resurser och brist på maskiner ha för honom omöjliggjort en rationellare brukning av torpjorden; avkastningen av torpet har till följd därav varit dålig, och torparrendet, vid jämförelse med andra arrenden, litet. Jordägarens kostnader för hus, ved och gärdsel hava fördenskull blivit knappt betalda, det har icke lönat sig att sätta torpens byggnader och jord i fullgott skick, och torpsystemet i den ifrågavarande formen har blivit oekonomiskt. Jordägaren har slutligen till följd därav funnit sig nödsakad att uppsäga torparen och riva ut torpet.

Torpens nedläggande har således under senare tid, allt efter omständigheterna i varje fall, förorsakats av två huvudorsaker: antingen att jordägaren icke sänkt torpprestationerna efter torparens fordringar, till följd varav denne senare uppsagt torpet, eller att torparen tilltvingat sig sådana nedsättningar i samma prestationer, att torparrendet slutligen blivit för jordägaren ofördelaktigt.»

Angående de av Torpkommittén framställda förslagen till *åtgärder* för det avsedda syftet tillåta vi oss återgiva efterföljande redogörelse och granskning av jur. kand. Curt Rohtlieb, i ett häfte av Svensk Tidskrift för år 1912. Denna redogörelse lyder sålunda:

»För den av torpkommissionen föreslagna lagstiftningen hava fyra huvudsyften varit bestämmande: att reglera jordägarens skyldighet att tillhandahålla och underhålla byggnaderna; att tillförsäkra torparen ersättning för vissa jordförbättringar; att underlätta avsöndringar; samt att bereda tillfälle för vissa lägenhetsinnehavare att inlösa lägenheten.

Beträffande dagsverkstorp eller annan under huvudgård lydande lägenhet, där åbyggnaden ej tillhör arrendatorn, skall ägaren enligt förslaget vara skyldig att vid tillträdet tillhandahålla bostadshus och för jordbrukets bedrivande nödiga byggnader i brukbart skick ävensom svara för underhållet därav under arrendetiden. Denna grundsats står i god överensstämmelse med jordägarens egenskap av tillika arbetsgivare och, i vidsträckt mening, kapitalist. I talrika fall, kanske i regel, hava för resten liknande bestämmelser redan länge tillämpats.

Betydelsefullare är då den brukaren av samma slags lägenhet i förslaget tillförsäkrade rätt till ersättning för nyodling, trädgårdsanläggning och annan jordförbättring än sådan, som avser bättrande av brister vid tillträdet, om fastighetens värde därav varaktigt ökats. I jämförelse med gällande lag (den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom, §§ 17 och 18) är detta ju ganska radikalt. Betydligt längre i hävdandet av torparens rätt till frukten av sitt arbete går emellertid den finska lagstiftningen om lega av torp, landbolägenhet och backstuguområde av den 12 mars 1909, ehuru den i många avseenden givit anledning till allvarligt klander. Brukare av torp eller landbolägenhet, som förbättrat legoföremålet i avseende å jord eller nödiga byggnader och övriga anläggningar, har av samma lagstiftning (§ 25) helt generellt förklarats vid legotidens slut berättigad till ersättning för värdeökningen, dock ej mera än den kostnad, som vid legotidens slut vore av nöden för arbetets utförande. Det av kommissionen uppställda villkor för ersättningsskyldighet från jordägarens sida, att värdet skall hava ökats »på varaktigt sätt», förefaller föga rationellt. Ett värde, varaktigt eller ej, som härrör ur torparens arbete, bör väl ej av en lagstiftning, tillkommen särskilt för betryggande av torparens rättsställning, tillerkännas jordägaren utan all ersättningsskyldighet. Om exempelvis arrendatorn försatt jorden bättre kultur, är förbättringen tydligen föga varaktig, för såvitt nämligen jordägaren ej ständigt håller jorden i samma kultur. Med andra ord: jordägaren drar vid lägenhetens övertagande vinst av arrendatorns odlingsflit, men behöver, med hänsyn till sin egen möjligen inträffande försumlighet, ej ersätta dennes kostnad och besvär. Följden av en sådan begränsning av ersättningsskyldigheten, och därmed även av brukarens odlingsiver, kan säkerligen icke sägas vara gagnelig för det allmänna. I den händelse säker utredning om förbättringens värde ej kan förebringas, torde, med tillämpning av vanliga rättsgrundsatser, det icke vara jordägaren utan arrendatorn, som blir lidande i följd av antydda svårighet. Dessutom är att märka, att kravet på varaktighet, vars betydelse i lagtexten alls ej finnes antydd, säkerligen kan giva anledning till talrika meningsskiljaktigheter.

Än mindre nödigt förefaller förbehållet i samma paragraf, att ersättning för nyodling ej utgår, med mindre jordägaren lämnat skriftligt samtycke till nyodlingen, eller arrendatorn före dess företagande hos jordägaren anmält sin avsikt att odla samt därvid angivit platsen och de ungefärliga gränserna för det tillämnade odlingsområdet, ävensom genom intyg av behörig person styrkt, att området lämpar sig för odling samt att odlingen är för fastigheten fördelaktig.

Naturligen måste arrendatorn, såsom redan antytts, för att tillerkännas ersättning förebringa tillräcklig bevisning om det genom hans arbete ökade värdet, för vilket ändamål syn före och efter förbättringarnas vidtagande väl i regel är nödvändig. Men i detta sakförhållande ligger väl tillräcklig

trygghet för jordägaren. Själv är arrendatorn säkerligen oftast bäst i stånd att bedöma, var han med fördel kan anbringa sin arbetskraft, åtminstone om man frånser större odlingsföretag, varom här ju i regel ej är fråga. Använder han den illa, får han stå sitt kast. En inskränkning i detta avseende genom lag skulle säkerligen göra mer skada än gagn. Det föreslagna intyget »av behörig person» blir då allenast en onödig formalitet, som lätt kan avskräcka brukaren. Jordägarens samtycke åter är visserligen, för den händelse skogsavverkning ingår i det planerade odlingsarbetet eller detta kan lända till skada för jorden, en nödvändig förutsättning, och mot obehöriga röjnings- eller odlingsarbeten torde jordägaren genom strafflagens kap. 24 vara tillräckligt skyddad. Men då jordägarens samtycke ju bleve nästan liktydigt med en utfästelse att lämna ersättning för arbetet, skulle sistnämnda villkor göra de föreslagna stadgandena i ett flertal fall illusoriska. För sitt samtycke skulle nämligen jordägaren kunna uppställa förbehåll, som alldeles överkorsade lagens mening.

Såsom motivering för ifrågavarande stadgande har kommissionen åberopat den s. k. norrländska arrendelagen, som innehåller samma förbehåll för ersättning. Denna sistnämnda lag avser emellertid fastigheter av väsentligt annat slag än nu är i fråga. Den är nämligen tillämplig blott inom större delen av Norrland och Dalarna, där något intensivare jordbruk knappt förekommer, samt avser blott arrende, omfattande inrösningsjord till en vidd av minst fyra hektar. Till övervägande del gäller den alltså hela hemman eller större hemmansdelar och i varje fall blott större brukningsdelar som brukas föga intensivt. Det kan där bliva fråga huvudsakligen om nyodling, vattenavledning eller andra större företag, men sällan eller aldrig om jordens bringande i hög kultur. Torpkommissionens förslag åter avser främst små lägenheter, huvudsakligen i södra och mellersta Sverige, på vilka ett intensivt jordbruk är högst önskvärt.

Man kan väl förstå, att torpkommissionen velat förse de föreslagna nyheterna med alla de begränsningar, som försiktigheten syntes kräva, men om en radikalare utformad ersättningsskyldighet befinnes både till sin motivering rationellare och till sin praktiska verkan lyckligare, har man otvivelaktigt anledning att taga steget fullt ut och stipulera ersättningsskyldighet för alla verkliga jordförbättringar. För att ej ställa legogivaren (= upplåtaren) inför alltför stora svårigheter beträffande ersättningens gäldande har den finska lagen (§ 27) förklarat legogivaren fri från utgivande av ersättning, om han efter verkställd syn erbjuder sig att på oförändrade villkor förlänga legoavtalet på tid, motsvarande värdet av de gjorda förbättringarna. Jordägaren behöver alltså ej betala kontant, men för brukaren är legoavtalets kostnadsfria förlängning i regel en lika värdefull förmån som kontant betalning. En lycklig utväg sålunda för båda parterna.

Att döma av talrika och välgrundade klagomål just i fråga om rätten till ersättning för jordförbättringar kan lagstiftningen på denna punkt med framgång ingripa i utvecklingens gång. På andra punkter, dar lagändring föreslagits, äro utsikterna att ernå mera betydande resultat måhända mindre ljusa.

Såsom ett av de viktigaste hindren för avsöndringar har vidare ofta framhållits svårigheten att befria avsöndrad lägenhet från stamfastighetens gäld, vars belopp mångdubbelt kan överstiga lägenhetens värde. Ökas detta t. ex. genom nybyggnad, riskerar innehavaren att hava nedlagt kostnad och arbete allenast till förmån för upplåtarens fordringsägare. En enkel och effektiv utväg har torpkommissionen anvisat genom att föreslå rätt för lägenhetsägaren att erlägga köpeskillingen genom dess nedsättande hos konungens befallningshavande. Därefter skulle lägenhetsägaren icke ansvara för stamfastighetens gäld i vidare man an köpeskillingen understege det värde, som vid i särskild ordning förrättad

uppskattning sattes å lägenheten. Om stamfastighetens ägare ej inom viss tid kan visa sig äga inteckningshavares medgivande att lyfta köpeskillingen, skulle konungens befallningshavande ha att fördela den i samma ordning, som för fördelning av utmätningsvis såld fastighets köpeskilling är stadgad.

En sådan reform syftar skenbart åt motsatt håll mot de två förut omnämnda, i det att den skulle påskynda torparklassens försvinnande och förvandla den till en självständig småbrukarklass. Den står likväl i god överensstämmelse såväl med syftet hos kommissionens uppdrag som ock med tendenserna inom jordpolitiken i övrigt. Ej heller de invändningar, som kunna resas med tanke på inteckningshavare, vilka nödgas mottaga betalning tidigare än avtalats, torde kunna tillerkännas avgörande betydelse. Svårigheten för lägenhetsinnehavaren att anskaffa nödiga medel kommer nog framdeles som hittills att kräva större uppmärksamhet än det formella hindret av sist antydda art. Det är här, som ofta, endast till mindre del som den ekonomiska utvecklingen kan direkt påverkas genom lagstiftning.

Även den sista av de programpunkter, som kommissionens förslag innefattar, lösningsrätten, syftar till torparens förvandling till jordägare.

Beträffande lägenheter, som upplåtits på viss tid, ej understigande 49 år, har kommissionen föreslagit, att nyttjanderättshavaren, under vissa förutsättningar, efter upplåtelsetidens utgång skall få inlösa lägenheten, om dess jord i värde understigcr åbyggnaderna och dessa tillhöra honom. Vid lägenhetens värdering skulle därvid hänsyn icke tagas till den förbättring, jorden kan hava vunnit genom arbete eller kostnad, som av nyttjanderättshavare nedlagts därå. Värderingen skulle i stället ske med hänsyn till jordens skick vid upplåtelsen, såvitt sådant kan utrönas. Man har därvid tydligen utgått från att frukten av brukarens arbete bör tillkomma allenast brukaren, således en rationellare ståndpunkt än den, som förslagets första huvudpunkt, enligt vad vi förut sett, grundats på.

Att denna lösningsrätt kan väcka betänkligheter, har kommissionen ingalunda förbisett. Invändningar, avseende för fastighetskrediten uppkommande faror, har man velat antecipera genom ett stadgande, att lösesumman, därest inteckning å huvudgården finnes, skulle nedsättas hos konungens befallningshavande för fördelning mellan rättsägande. Svårare har varit att bemöta det inkast, att torparnas ställning i regel knappt skulle förbättrats genom denna lösningsrätt. Ofta skulle säkerligen torparnas begränsade tillgångar göra lösningsrätten illusorisk. De förmåner och den hjälp de ofta kunnat påräkna från huvudgården skulle nog i stor utsträckning bortfalla.

Minst hälften av från olika håll insamlade svar å denna fråga uttrycka visserligen den åsikt, att torparens ekonomiska ställning genom friköpning skulle förbättras, för såvida köpevillkoren icke bleve alltför ogynnsamma. Om gagnet att på en så förbehållsam motivering genomföra en utvidgning av expropriationen, kan man ställa sig tveksam. Det är verkningarna av den äganderätt, varav torparen skulle komma i åtnjutande, som det härvidlag kommer an på. Även om den ifrågasatta lösningsrätten ej skulle få synnerligen vidsträckt användning, torde emellertid dess införande äga sitt berättigande redan i nödvändigheten att icke lämna någon utväg oförsökt förde jordbrukande klassernas bibehållande. Lagstiftaren förfogar ej över någon patentmedicin vid hotande av den ekonomiska utvecklingens lyten. Långt mera förhoppning kan man i denna fråga sätta till verkningarna av en ändring i riktning eller hastighet av jordbruksteknikens egen utvecklingstendens, exempelvis mot ökad

kreatursskötsel och rotfruktsodling på smärre brukningsdelar, än till något kommittébetänkande. Vikten att äga samhällslivets företeelser noggrant beskrivna och sammanfattade bör naturligen därför ej underskattas, då ju endast med aktgivande på utvecklingens egen tendens riktlinjer för framgångsrikt arbete kunna uppdragas. Det av torpkommissionen framlagda arbetet innebär med hänsyn härtill otvivelaktigt ett avsevärt steg framåt.»

Svårigheterna att verkligen kunna komma till *effektiva* åtgärder visa sig alltså i detta fall icke vara mindre än vid andra tillfällen, då man strävar att »bevara» eller på nya banor inleda en institution, som kanske dock redan är i den ekonomiska samhällsprocessen utdömd. Aven här bör man visserligen med all makt söka så mycket som möjligt avskaffa bestående missförhållanden och mildra olägenheterna och svårigheterna vid övergången till nya former; men mest torde dock vara att vinna genom ett *positivt* arbete för närstående önskemål: här väl egnahemsrörelsen.

---

[1] Bilaga IX, sid. 26.

Statareklassen.

Antalet *manliga huvudpersoner* inom stattorpare- och statareklassen angives vid nedanstående tidpunkter hava utgjort: **[1]**

År 1825 ... 9,239 År 1850 .... 17,026 År 1880 .... 34,131 " 1830 .. 10,398 " 1860 .... 23,815 " 1890 .... 33,741 " 1840 .. 14,154 " 1870 .... 31,218 " 1900 33,351

Om man får lita på dessa såsom vanligt mycket osäkra tal, skulle alltså statareklassen hava företett en mycket stark tillväxt ungefär till 1870 men därefter en svagare tillväxt och under senare tider till och med stagnation eller någon tillbakagång. Angående orsakerna till statareklassens uppkomst äro några uppgifter lämnade i Torpkommitténs uttalande här ovan.

Med inräkning av hustrur, familjemedlemmar och biträden uppgives hela gruppen i fråga hava vid 1900 års utgång uppgått till 146,374 personer. På de särskilda länen fördelade sig denna befolkning enligt nämnda års folkräkning på följande sätt:

Malmöhus.............18,410 Kalmar.............. 8,450 Östergötlands.........18,213 Örebro.............. 6,820
Södermanlands.........18,061 Kristianstads........ 6,582 Stockholms...........15,244 Värmlands............ 5,566
Yästmanlands..........10,432 Hallands............. 4,847 Uppsala.............. 9,125 Blekinge............. 3,270
Skaraborgs............ 8,637 Älvsborgs............ 2,557 Kopparbergs........... 2,295 Kronobergs........... 1,067

Jönköpings............ 2,127 Västernorrlands...... 441 Göteborgs o. Bohus.... 1,416 Gävleborgs........... 218
Gottlands............. 1,324 Norrbottens.......... 42 Jämtlands............. 1,211 Västerbottens........ 19

De fyra Mälarelänen ävensom Örebro och Östergötlands län omfatta alltså tillsammans en statarebefolkning av vid pass 78,000 personer, eller mer än hälften av slutsumman för hela riket. Skåne bidrager med 25,000, de tre länen kring Vänern med nära 17,000 och de tre Smålandslänen med nära 12,000; i de övriga tio länen uppgår statarebefolkningen endast till omkring 15,000 personer sammanlagt.

Statarnas ekonomiska ställning anses allmänneligen vara dålig, och de till Emigrationsutredningen inkomna uttalandena gå i samma riktning. Vi återgiva här några av dem in extenso.

Provinsialläkaren i Åkersbergs distrikt av Stockholms län d:r Erik Ekelöf skriver, i januari 1908:

> Såväl i Roslagen som i andra, ganska vidsträckta områden av Sverige förekommer det s. k. stataresystemet eller statareväsendet, det vill säga jordbruksarbetet utföres huvudsakligen med tillhjälp av s. k. statare. Också är det från statarnas klass som en mycket stor del av emigrationen i de nämnda trakterna utgår, och vid en närmare granskning av statarnas förhållanden och levnadsvillkor synes denna utvandring mig ej alls vara egendomlig eller svår att förklara. Då så ofantligt mycket både skrivits och arbetats på ett förbättrande av många andra gruppers av kroppsarbetare ställning i vårt land, synes det mig i hög grad anmärkningsvärt, att statareväsendets många och svåra missförhållanden och avigsidor så litet uppmärksammats. Tänkom oss dessa jordbruksarbetares (statarnas) ställning! Vanligen äro de gifta och hava en talrik barnaskara. Visserligen bebo de å den egendom, under vilken de tjäna, fritt en liten stuga, men denna lämnar dock oftast i avseende på byggnadssätt, storlek och inredning mycket övrigt att önska. Snarast utgör den i flertalet fall exempel på, huru dylika arbetarebostäder ej borde vara beskaffade. Trängsel, mörker, fukt, drag och ej så sällan smuts är vad man i dessa var kanske mest nödvändiga arbetareklass bostäder tyvärr alltför ofta får skåda. En dylik statares lön uppgår i allmänhet (i de fall jag påträffat) till mellan 200 och 300 kronor per år, vartill komma en del födoämnen in natura, vilka dock sällan eller aldrig äro tillräckliga för familjens behov. Hela en dylik statares arbetstid är ägnad uteslutande åt huvudgården. Med den långa arbetstid (c:a 12 timmar) och det ansträngande arbete, vilka i vanliga fall förekomma, blir naturligtvis varken tid eller kraft övrig för stataren till privat arbete. Några slag av försäkring eller understöd vid sjukdom, olycksfall eller dödsfall förekomma i vanliga fall ej. Blir familjefadern långvarigt eller obotligt sjuk, eller blir han av andra orsaker arbetsoduglig, eller skulle han avlida, kastas de övriga, minderåriga eller till kroppsarbete olämpliga familjemedlemmarna utan vidare ceremonier in på ifrågavarande kommuns fattigvårdsinrättning. Statarna antagas i allmänhet per år, och som man av det föregående kan förstå, leva de flesta statarefamiljer i ett ständigt tillstånd av verklig, djup fattigdom. Det gäller vanligen för dem endast att kunna skaffa bröd för dagen åt sig själv och sin familj. Att ställa strävandena högre och på framtiden, därom kan för statarna under nuvarande förhållanden ej bliva tal. Att under dylika förhållanden ombyte av plats och bostad ofta förekommer är naturligt. I verkligheten finnas också många stora egendomar, varest alla eller flertalet statare årligen ombytas. Endast till undantagsfallen torde det höra, att en statare hela sitt liv förblir bofast å samma egendom och bebor samma stuga.
>
> Från dessa statarefamiljer är det vi nu årligen se en stor armé av arbetsdugliga unga män och kvinnor

lämna landet för att i utlandet, särskilt Förenta staterna, söka, om icke sin lycka, så dock en mera människovärdig tillvaro. Och huru kunna vi väl för närvarande vänta eller begära annat av dem! Vilken framtid skymtar väl för de dessa statarefamiljer uppväxande unga människorna? Antingen att kvarstanna i hembygden, för att frivilligt gå till mötes ett liv av hårt arbete mot ersättning av nätt och jämnt så mycket bröd, som behöves för livets uppehälle. I bästa fall kunna framtidsutsikterna så fall bli att till döddagar få med sin familj bebo den lilla statarestugan. I sämre och tyvärr alls ej ovanliga fall är det dock fattigstugan, som får bliva den av arbete brutne statarens tillflykt på gamla dagar. Vem må därför undra på, att barnen, allteftersom de växa upp och bliva arbetsdugliga, om möjligt söka lämna hemorten för att söka ett tacksammare arbetsfält? Klart är ju, att det är i första rummet just den mera intelligenta, pigga och företagsamma delen av de unga, som har nog företagsamhet och energi att söka sig till andra trakter, där deras arbete bättre betalas. Den trögaste och ointelligentaste, kroppsligen såväl som andligen sämst utrustade delen av befolkningen blir dock, som naturligt är, kvar i hembygden.

Kronolänsman Sigurd Pira, i Norra Vedbo härads första distrikt av Jönköpings län, skriver, i december 1907:

För några år sedan började i stället för torpare anställas statare. Då började statarsystemets blomstring, ett system som jämte lantkommunernas fattiggård utgör den mörkaste fläcken å den svenska landsbygden. Trots de dåliga, ofta usla förhållanden, vari statarfamiljerna leva sitt liv, synes det, som om de stora jordägarna icke skulle hava så svårt att få statare som tjänstehjon. Orsaken därtill torde väl huvudsakligen vara att söka däruti, att när en familj räknas bland statarna på en gård, den har allt för svårt att arbeta sig npp till något annat. En statares liv är både omväxlande och enformigt. Det är rikt på försakelser och umbäranden men fattigt på förströelser och glädje. Så snart godsägaren en tid haft en dräng, gör han allt för att förmå honom att ingå äktenskap, ty så snart familjen är bildad, är godsägaren viss om honom som statare. Löneförhöjning och löften om god framtid locka drängen att stanna kvar, och blott han varit på gården några år, har han svårt att byta sysselsättning; åldern, stor familj och dåliga affärer trycka honom kvar på ett ställe, som han i grund och botten hatar och avskyr.

Statarlönen växlar betydligt i orten men utgöres alltid av kontanta medel och naturaförmåner. Såsom god årlig lön anses följande, som lämnas å en större lantegendom i orten:

Kontanta medel .... Kr. 275:00 Fri bostad med vedbrand, värt .... » 150:00 600 kg. råg, värderad till .... » 72:00 4O kg. vete » » .... » 4:80 30 kg. korn » » .... » 3:60 30 liter ärter » » .... » 4:50 1 1/2 liter oskummad mjölk om dagen, värd pr år » 54:70 1 1/2 liter skummad » » » » » » » 27;35 80 kg. fläsk, värderat till .... » 80:00 2 1/2 tunnor potatis samt rätt att sätta 1/2 tunna på husbondens jord, värderad till...... » 10:00 ------ eller tillhopa enligt ortens pris vårt .... Kr. 681:95 varifrån dock avgår utgift för förmalning av säden, som kan värderas till................. » 7:00 ------ Rest kr. 674:95

Till jämförelse meddelas, att arbetare vid ortens snickerifabriker ofta ha en årsinkomst av 1,000 kronor eller mer.

Statarfamiljens bostäder är i allmänhet mycket sämre än en fabriksarbetares. Ett stort kök och en liten kammare upplåtas till bostad åt en statarfamilj oavsett dess storlek. Ovanligt är inte att tio personer bo i ett rum med 25 à 30 kvadratmeters golvyta och ha ett kök som inte rymmer mer än en säng och erhåller sitt ljus genom ett fönster av knappt en kvadratmeters öppning. Ofta är rummen låga och knapphändigt underhållna. Fönster kunna sällan öppnas. Ytterst sällan är fabriksarbetarens hem av denna typ.

I regeln börjar fabriksarbetaren sitt arbete kl. 7 f. m. och slutar detsamma kl. 7 e. m., med raster om tillhopa två timmar. Statarens arbetstider variera under olika årstider, men i medeltal arbetar han 12 timmar på dygnet, och under sommarmånaderna blir det mångenstädes mycket korta måltidsraster.

Fabriksarbetaren är i tillfälle att själv köpa sitt mjöl, sin mjölk och potatis m. m. och kan skaffa den vara han önskar, av god eller sämre kvalité. Stataren måste nöja sig med gårdens produkter, vare sig de äro prima eller sekunda. Ovanligt är icke att statarna få av den säd, som husbonden icke kan sälja, men då staten för året uppgöres, aktar husbonden icke för rov att beräkna naturaförmånerna efter ortens pris på prima vara.

Härmed har jag icke velat säga, att alla statare i trakten hava det så uselt, men de kunna vid en eventuell flyttning få det. Och då tal är om orsakerna till emigrationen, måste man först och främst framdraga de dåliga förhållandena och påvisa vad utsikter statarna hava, utsikter som mycket ofta komma dem att tänka på fattighuset såsom deras slutliga boning. Ty förr än statarförhållandena ordnats och de gifta kvinnornas tvungna bortarbete förbjudits, skall fattighuset icke bli obebott och emigrationen från ifrågavarande familjer icke upphöra. Det finnes statarfamiljer, som redan hava bidrag av fattigvården.

Kronolänsman Gust. A. Lundberg i Handbörds härads östra distrikt, Kalmar län, skriver, i oktober 1907:

Under gångna tider, då god tillgång till arbetskraft fanns, må man ej undra över att en stor del av vårt folk närde förhoppning att i ett främmande land söka sig en bättre utkomst än vad dem här kunde beredas. Vad nu särskilt jordbruket beträffar, var detsamma icke så långt kommet, att det ansågs lönande att med större arbetskraft än nödvändigt driva detta. Efter denna tidsperiod började de stora lautgodsen att bildas, genom inköp av mindre hemman, som lades under de större herregårdarna, som erhöllo sin arbetskraft från utlagda torp, vars innehavare fullgjorde sina skyldigheter i dagsverken och annan skatt enligt kontrakt. Härtill kommo en del ogifta lagstadda tjänare vid huvudgården. Efter att en ny period inträtt, under vilken de stora godsägarna insågo att lantbruket, rätt skött, kunde bära sig, övergick man till det s. k. statsystemet, det säkerligen för vårt land olyckligaste arbetssystem som kunnat upptänkas, och med ringa skillnad från ett slavsystem, med arbetare, vilka i början icke hade det stort bättre än vanliga fattighjon. Ingen skillnad gjordes på om statfamiljen var stor eller liten, staten var densamma. Den var knappt tilltagen och beräknad att utgå till större delen in natura. Den kontanta lönen skulle även omsättas på herregården, i det att stataren var skyldig att, vad han dessutom för sitt uppehälle behövde, köpa detta vid gården, som tillhandahöll en del varor till oskäligt höga pris. En annan olägenhet var, att dessa statare på inga villkor kunde erhålla en enda jordlapp mera än där de fingo sätta sin statpotatis. Så kallade backstugor var en förskräckelse för godsägaren, och därav

smittades även den mindre hemmansägaren, vilken någon gång upplät en mindre, oodlad jordremsa, oftast otillgängligt belägen från gården, och under alla förhållanden endast på s. k. förpantningskontrakt på vissa år. Statarens framtidsperspektiv, då hans löneförmåner voro så knappt tilltagna, att de nätt och jämt räckte till det dagliga brödet, var på ålderdomen fattighuset med allt dess elände. Från denna statkarlsperiod härledes vår massutvandring.

Då statarens egna barn vuxit upp och kommit till en mognare ålder, insågo de alltför väl föräldrarnas slaveri och fattigdom, som de mången gång själva fingo erfara genom det knappa brödet. Vad var då naturligare än den tanken hos barnen: vi måste göra något för att våra fattiga föräldrar på sin ålderdom icke skola komma på fattighuset, men vad? I det egna landet kunde det ej gå, och så hägrade åter Amerika för dem. Det behövdes icke så mycket penningar på den tiden, och inom kort var Amerikaresan en verklighet. I avskedets stund gavs alltid det löftet att efter framkomsten till det förlovade landet sända hem penningar till far och mor samt, om lyckan var god, fribiljetter till syster och bror. Sant är att dessa löften också i många fall hållits. Men ännu finnes statsystemet kvar, fastän under mycket förbättrade villkor, vilka dock ej äro tillfyllest, då levnadskostnaderna stigit i vida högre proportion än förmårnerna. Hemslöjden finnes icke mera, och stataren är mera än förr hänvisad att, utom sin stat in natura, köpa sina övriga behov av närmaste lanthandlande, mången gång på kredit med därav följande högre pris. Ännu finnes ingen möjlighet för en statkarl att av sin inkomst kunna avlägga något för ålderdomen. När barnen bliva vuxna, få de begiva sig ut att tjäna. Hade det funnits tillgångar att utrusta dessa barn, så vore deras väg också given, och det vore till Amerika. Vad som nu håller dem kvar i närheten av hemmet och födelsebygden är brist på tillgångar att komma längre. De som ej taga tjänst i lantbruk söka sig till industrien.

Att förhållandena inom statareklassen i regeln äro mycket otillfredsställande, torde icke kunna bestridas. Man kunde invända, att så länge arbetssökande finnas som foga sig i dylika villkor, så är därvid intet att göra. Men detta resonemang håller icke streck. Det fanns folk, som nöjde sig med industriens villkor också *före* yrkesinspektionens inrättande, men detta hindrade icke staten att föranstalta om sagda inspektion, med uppgift att tillse att nödvändiga åtgärder vidtogos för fabriksarbetarnas hälsa, säkerhet och trevnad. Det finnes då icke heller något hinder att anordna en *inspektion också för statareväsendet*. Då antalet hithörande familjer icke uppgår till mycket mer än tiondelen av antalet familjer inom industrien, skulle en dylik inspektion icke bliva någon alltför vidlyftig sak. Ännu mera underlättas den därav, att de levnadsförhållanden, som beteckna statarnas tillvaro, äro långt mindre växlande än industriarbetarnas, liksom ock statareväsendet är mera koncentrerat, då det huvudsakligen återfinnes i vissa delar av mellersta och södra Sverige.

---

[1] Bilaga IX, sid. 26.

Daglönare.

För det mera tillfälliga arbetsbehovet i det svenska jordbruket anlitades i äldre tider huvudsakligen de. s. k. **backstugu- och inhyseshjonen.** Backstugusittarna innehade smärre jordstycken med därå uppförda stugor; inhyseshjonen arbetade för dagspenning eller idkade något hantverk. Bägge dessa grupper av arbetare anlitades för jordbruket väsentligen under skördetiden.

För ifrågavarande samhällsklassers historia är utförligt redogjort av doc. Wohlin i Bilaga XI. Antalet hithörande *manliga huvudpersoner* utgjorde vid nedanstående tidpunkter:

År 1751 .... 20,033 År 1830 .... 54,513 » 1760 .... 21,905 » 1840 .... 65,226 » 1769 .... 27,189 » 1850 .... 89,215 » 1780 .... 26,570 » 1860 .... 96,514 » 1790 .... 36,609 » 1870 .... 101,113 » 1800 .... 44,367 » 1880 .... 83,981 » 1810 .... 40,631 » 1890 .... 67,323 » 1820 .... 43,400 » 1900 54,238

Den betydande tillväxten av hithörande befolkning under tidrymden mellan 1750 och 1870 är flera gånger berörd i Betänkandet. Talrikheten av denna grupp under 1860-talet vittnar mer än något annat om den vid utvandringens inbrott rådande *överbefolkningen* å Sveriges landsbygd. Med inräkning av familjemedlemmar synas backstugu- och inhysesklasserna då för tiden hava utgjort ej långt ifrån en halv million människor, eller bortåt en åttondel av rikets hela befolkning.

Den starka *minskningen* under utvandringsperioden sammanhänger naturligtvis till en del med emigrationen. Det uppgivna antalet backstugu- och inhyseshjon bland emigranterna är visserligen icke synnerligen stort, men ett betydligt antal hithörande torde i själva verket i utvandringsstatistiken ingå under rubriken »arbetare av obestämt slag». Den viktigaste orsaken till minskningen av backstugu- och inhysesklasserna är dock icke utvandringen, utan *övergången till industrien*. För hemmansägaresönerna har, såsom förut omnämnts, industriarbetarens ställning sällan visat sig lockande, men för inhysingen och backstugusittaren har den betecknat en högst väsentlig förbättring. I detta fall, som i så många andra, har industrien trätt hjälpande till, när Sveriges jordbruk ej längre varit i stånd att giva landsbygdens befolkning dess behöriga utkomst.

Vid 1900 års folkräkning utgjorde hela befolkningen inom backstugu- och inhysesklasserna, efter inräkning alltså även av familjemedlemmarna, 285,960 personer. På de särskilda länen fördelade sig denna befolkning på följande sätt:

Värmlands .... 24,744 Örebro .... 9,049 Malmöhus .... 24,414 Hallands ...... 8,766 Skaraborgs .... 23,924 Västernorrlands 8,433 Älvsborgs .... 22,998 Västerbottens . 7,938 Kristianstads .... 19,048 Kopparbergs ... 7,247 Kronobergs .... 16,810 Södermanlands . 7,085 Kalmar .... 15,423 Stockholms .... 5,700 Blekinge .... 15,241 Västmanlands .. 5,182 Göteborgs o. Bohus ... 14,574 Uppsala .... 4,161 Norrbottens .... 12,891 Gävleborgs .... 3,891 Jönköpings .... 12,616 Jämtlands ..... 3,088 Östergötlands .... 12,302 Gottlands 435

Relativt taget är denna grupp talrikast i Kronobergs och Blekinge län, där den ännu omfattar mer än 10 % av hela befolkningen -- på Blekinge läns landsbygd till och med 14 1/2 %, eller mer än en sjundedel. Här träffas säkerligen ett uttryck för den inom stora delar av Blekinge och Småland rådande fattigdomen. Hela denna befolkningsgrupps avtagande, till följd av övergången till industrien, är givetvis en samhällsgagnelig företeelse.

Angående antalet **övriga daglönare** inom jordbruket finnas icke tillförlitliga uppgifter. Större delen av dem utgöres av personer, som icke äro yrkesutbildade, utan livnära sig av grovarbete inom industri eller jordbruk allteftersom tillfälle erbjuder sig. Huruvida antalet hithörande personer under senare tider ökats eller minskats, är icke möjligt att avgöra. De jämförelsevis höga arbetslönerna i våra dagar, ej minst för grovarbete, torde göra det ekonomiska tillståndet inom denna samhällsgrupp relativt drägligt, där icke arbetslösheten -- ofta periodisk -- samt ett regellöst levnadssätt göra de gynnsammare faktorernas inverkan om intet.

Bristen på arbetskraft

i våra dagars svenska jordbruk är ett synnerligen ofta överklagat förhållande. I detta hänseende, såsom i så många andra, representerar den nuvarande tiden den rena motsatsen mot tillståndet vid utvandringens början, vid vilken tidpunkt det stora antalet backstugusittare och inhyseshjon vittnade om överflödande arbetskraft på den svenska landsbygden. Förändringen har åstadkommits genom industriens uppblomstring samt genom emigrationen. Till följd av emigrationen har, såsom i Betänkandet påpekats, i mer än trettio år Sveriges befolkning inom de mest arbetsföra åldrarna hållit sig *undertalig*. Det är ju icke annat än naturligt, att denna folkbrist till slut koncentrerat sig på den av våra näringsgrenar, som giver den lägsta avlöningen, alltså på jordbruket.

Att en dylik brist på arbetskraft äger rum inom lantbruket *samtidigt* med ej sällan inträffande periodisk arbetslöshet i våra städer och *samtidigt* med en betydlig utvandring varje år till främmande land, antyder ju tillräckligt den innersta orsaken. Angående vad som står i våra lantbrukares makt att göra till svårigheternas avhjälpande må här ännu en gång erinras om behovet nästan överallt av en *förbättring i våra lantarbetares bostadsförhållanden*.

I *detta* hänseende vill det synas, som skulle det kräva jämförelsevis ringa kostnader att komma till ett drägligt tillstånd -- kostnader som troligen snart skulle mer än ersättas genom förvärvandet av dugligare arbetskraft och bättre arbetsprestationer. Bostadsförhållandena synas i själva verket vara det enda område, där landsbygden utan svårighet skulle i en konkurrens kunna avgjort överträffa städerna.

Vid sidan av anskaffandet av bättre bostäder för drängar, pigor, statare och andra biträden inom jordbruket står också den gren av *egnahemsrörelsen,* som avser skapandet av smärre lägenheter, vilkas innehavare självfallet skola söka upphjälpa sin ekonomi genom daglönarearbete hos större jordbrukare. Denna rörelse, som ju också redan åtnjuter statsunderstöd, förtjänar alltså ytterligare ett varmt intresse särskilt hos våra godsägare, ett intresse som ock redan mångenstädes torde kommit saken till del. Härvid äro kanske ännu många praktiska svårigheter att övervinna, men om den möjliga vinsten våges mot dessa, synes som skulle ett *utsträckt* och *planmässigt* arbete i detta hänseende avgjort böra ligga vårt lantbruks idkare och målsmän om hjärtat. Det synes oss också,

som skulle just *denna* gren av egnahemsrörelsen särskilt lämpa sig för hushållningssällskapens deltagande i arbetet. Att grenar av egnahemsrörelsen finnas, som helst borde överflyttas på andra institutioner, skall i det följande framhållas -- om ej detta redan får anses såsom allmänneligen erkänt.

Av flera av Emigrationsutredningens meddelare framhålles den *oskäligt långa arbetstid,* som ännu mångenstädes ålägges arbetarna inom jordbruket. På samma gång framhålles, att detta system egentligen är en ekonomisk felräkning, enär bättre arbetsresultat skulle vinnas genom en rationell omväxling av arbete och vila. Naturligtvis givas i detta hänseende särskilt stora svårigheter inom ett sådant yrke som jordbruket, där så stor del av arbetet måste koncentreras på kortare tider av året. Men att många förbättringar dock skulle kunna göras till ömsesidigt gagn, låter sig knappast betvivlas. Att dylika reformer så ofta få anstå, beror väl i främsta rummet på gammal slentrian och på ofullständig insikt i yrkets innersta ekonomi. Även inom jordbruket, lika väl som inom industrien, kräves nog mångenstädes ännu en bättre genomtänkt och mot tidens behov bättre svarande *arbetsledning.*

Jordbrukskrediten.

I Emigrationsutredningens cirkulärskrivelse till hushållningssällskapen, i september 1907, begärdes dessas uttalande även angående »gängse önskemål såväl i avseende å hypotekskreditens förbättrande som i avseende å personalkreditens för lantmännen ändamålsenliga ordnande».

Man får av flera hushållningssällskaps svar härå det intrycket, att frågan icke för närvarande betraktas såsom särskilt aktuell. Andra av de avgivna uttalandena gå dock i motsatt riktning, men i allmänhet vill det synas, som om dessa spörsmål icke inom sällskapen varit föremål för någon närmare behandling. Så utomordentligt viktig som denna fråga är, synes den dock mycket väl vara förtjänt av ett grundligt övervägande från hushållningssällskapens sida. Att så icke tyckes hava varit fallet, är väl ännu ett intyg om, att dessa korporationer gärna känna sig i någon mån främmande för de rent ekonomiska problemen inom den verksamhet, som av dem representeras.

För något mer än femtio år sedan inrättades till jordbrukets tjänst i detta hänseende *Allmänna hypoteksbanken.* På de senaste trettio åren har dock hypoteksföreningarnas skuld till banken icke visat någon nämnvärd förhöjning. Under tiden har den å våra jordbruksfastigheter vilande inteckningsbördan ökats högst betydligt, kanske med bortåt hundra procent. Det vill alltså synas, som om Hypoteksbankens roll inom förevarande avseende relativt taget vore mycket mindre nu än förr. Att åtminstone under 1880-talet åtskilligt missnöje med bankens skötsel gjorde sig gällande, är omnämnt i Betänkandet (sid. 182). Missnöjet över inteckningarnas obligatoriska *förnyande vart tionde år* kommer till synes också i hushållningssällskapens uttalanden. Denna bestämmelse synes vara något för vårt land egendomligt. -- I fråga om kreditanstalter för det *mindre jordbruket* föreligger, såsom bekant, för närvarande ett kommittéförslag.

Åtskilliga av de önskemål, som framhållas i hushållningssällskapens uttalanden i detta ämne, skulle förverkligas genom inrättandet av s. k. *lagerhus* för spannmålens upptagande och försäljning. Vi ägna några ord åt denna

fråga i avdelningen här närmast efter. Såsom där nämnes, finnas tyvärr icke några utsikter till, att denna förträffliga institution skall bliva införd i vårt land.

Att ett intensivt jordbruk kräver ökat rörelsekapital, för anskaffande av gödningsämnen och maskiner m. m., betonas i en del av hushållningssällskapens uttalanden. När fråga uppstår, huru de ökade kreditbehoven skola tillfredsställas, synes man i flera fall hava haft i tankarna kreditföreningar, erinrande om de i Tyskland så mycket uppskattade *Raiffeisenska lånekassorna.* Det är egendomligt, att försök i denna riktning knappast någonsin synas ha blivit gjorda i vårt land. Men orsaken är väl i främsta rummet -- såsom också antydes i ett av de nämnda uttalandena -- bristen på solidaritet mellan våra jordbrukare och den ständiga, gammaldags misstron, som omöjliggör allt samarbete. Av denna inrotade misstro -- en av vårt folks skötesynder -- har Helge Nelson lämnat en målande skildring för den öländska allmogens del, i Emigrationsutredningens Bilaga VIII. **[1]**

Det kan ju synas onödigt, men vi tillåta oss dock här återgiva en kort skildring, efter Johan Leffler, av de Raiffeisenska lånekassornas organisation och uppgifter. **[2]**

> »De mest utmärkande dragen hos dessa föreningar äro följande. Medlemmarna äro obegränsat och solidariskt ansvariga för sin förenings förbindelser. I regeln tillhöra en förenings alla medlemmar en och samma kommun. Medel till utlåning erhållas dels genom direkt upplåning, dels (åtminstone oftast) även genom såväl medlemmarnas som utomståendes insättningar på sparbanksbok hos föreningen. Utlåning sker endast till samma förenings egna medlemmar, med fullgod realsäkerhet eller borgen av minst tvenne föreningsmedlemmar, dels på kortare tid, dels och i regeln på 1, ända till 10 år, med periodiska avbetalningar, såsom i våra sparbanker, vilka dessa föreningar likna även i det avseendet, att styrelseplatserna äro oavlönade, så att endast egentligt arbete i föreningens tjänst (bokföring o. dyl.) betalas. Lån beviljas endast för ändamål, som av styrelsen äro kända och gillade. De första Raiffeisenska föreningarna hade icke någon grundfond; numera bildas i regeln en sådan fond genom sammanskott, men ingen medlem får äga mer än en lott, och inga dividender utdelas, utan lottägare i grundfonden åtnjuta på sin höjd vanlig låneränta. Av uppkommande vinstmedel bildas en reservfond, som blir föreningens gemensamma egendom och vars avkastning eventuellt användes för allmännyttiga ändamål, särskilt till att befordra föreningsväsendet i allmänhet bland jordbrukarna inom föreningens verksamhetsområde. Över huvud söka dessa föreningar (i vilka även rätt många större jordbrukare, av intresse för den goda saken, ingått såsom medlemmar) att verka för de mindre jordbrukarnas böjande, icke blott i ekonomiskt hänseende utan även i sedligt och intellektuellt avseende. I flera tyska länder och i Österrike hava dessa föreningar omfattats med stort intresse av de offentliga myndigheterna och även i några fall erhållit materiellt understöd. I allmänhet har dock deras verksamhet varit grundad på verklig självhjälp och krönts med ganska stor framgång. Till den fullständiga organisationen hör att, sedan ett antal sådana föreningar kommit till stånd i ett land eller en landsdel, av dem bildas ett *förbund* eller en *centralkassa,* som har till uppgift bl. a. att utjämna överflöd och brist på lånemedel i de särskilda föreningarna, över vilkas ekonomiska verksamhet förbundets eller centralkassans styrelse också äger att utöva en tämligen vittgående kontroll.»

Solidaritet är kanske vad som i våra dagar mest av allt fattas bland Sveriges allmogemän, åtminstone på det ekonomiska området. (Bland våra nytillkomna småbrukare är däremot sammanhållningen, såsom bekant, ganska högt utvecklad.) Kunde *låneföreningar,* av ovannämnda eller annan lämplig typ, komma till stånd bland våra

jordbrukare, skulle detta säkert bliva en kraftig väckelse till solidaritet också på andra områden. Utan att man övervinner den inrotade ömsesidiga misstro, som gör sig så starkt gällande inom vårt gamla hedervärda svenska bondestånd, lära väl alla åtgärder »till bondeklassens bevarande» visa sig fruktlösa. Vår tid, mer än varje annan, är ju i första rummet sammanslutningens, organisationens.

Såsom det mindre svenska jordbrukets »apostel» i våra dagar betraktas med rätta lantbruksläraren Rösiö. Man måste också obetingat skänka sin beundran åt hans i så många hänseenden fruktbringande arbete, som säkerligen i en framtid skall tillvinna sig större erkännande än nu. Men av vad vi haft tillfälle att se av hans uttalanden vill det synas, som delade även han den allmänneliga likgiltigheten för de rent ekonomiska problemen inom jordbruksnäringen. Annars kanske Rösiö, utom så mycket annat, kunde blivit även vår svenske Raiffeisen.

---

[1] Bilaga VIII, Öland, sid. 55.

[2] Ekonomiska Samhällslivet, II, sid. 156. Kassor av detta slag finnas numera i stort antal i synnerhet i västra och södra Tyskland och hava vunnit utbredning även i andra länder, mest i Österrike och Italien.

Lantbrukets avsättningsförhållanden.

När i det föregående visats, att brist på arbetskraft förefinnes inom vårt jordbruk, och att detta beror på att lantbrukaren ej kan betala sitt folk i samma skala som industriidkaren, så framträder såsom ett helt naturligt önskemål, även från denna synpunkt, att göra vårt lantbruk mera *lönande.* Tre utvägar stå härvid till buds. Först att göra skötseln mera intensiv vilket ju inom vissa gränser ökar också den ekonomiska avkastningen. På *detta* mål har nästan all strävan koncentrerats i vårt land. Den andra utvägen: att sörja för möjligast rationella *inköp* av lantbrukets förnödenheter, har man begynt att i någon mån tänka på under senare tid. Den tredje utvägen åter: att organisera en möjligast fördelaktig *avsättning* av lantbrukets produkter, denna möjlighet har man knappast ännu skänkt någon som helst uppmärksamhet, -- åtminstone icke i det praktiska livet.

Och dock -- med så många försummelser som här äro att gottgöra -- är det nog denna tredje utväg som nu skulle giva det bästa resultatet. Med samma flit och omtanke, varmed på andra vägar ännu *ören* stå att vinna, skulle inom avsättningen säkert *tioöringar* vara att förtjäna -- om man blott äger den nödiga dugligheten.

I den cirkulärskrivelse, som av Emigrationsutredningen i september 1907 tillställdes hushållningssällskapen, inrycktes även en så lydande punkt:.

»En i Sverige ofta försummad fråga är det ändamålsenliga *ordnandet av lantmannaprodukternas försäljning,* i ändamål att tillförsäkra rikets jordbrukare full valuta för sina varor. Det har under av Emigrationsutredningen

verkställda undersökningar på flera orter visat sig framträdande missförhållanden i detta avseende. En ytterligare belysning av dessa missförhållanden ävensom ett uttalande rörande lämpliga åtgärder för deras avhjälpande skulle för Emigrationsutredningen vara av synnerligt värde.»

De från hushållningssällskapen inkomna svaren härå vittna i allmänhet om, att de nuvarande avsättningsförhållandena äro mycket ogynnsamma för våra lantbrukare. Men intet väsentligt har ännu gjorts för deras förbättrande.

Om *lagerhus* för spannmål har *diskuterats* i minst ett årtionde, men resultatet är lika med intet. För närvarande pågår även en officiell utredning om lämpligaste anordningar för organiserandet av våra lantbruksprodukters försäljning. Men även om denna utredning blir aldrig så väl gjord, finnes nog intet hopp om att den skall leda till något resultat. Att lära våra lantbrukare inse vikten av en noggrann *bokföring* har varit föremål för ganska många ansträngningar under senare år. Att organisera *inköpen* av lantbrukets förnödenheter, genom samverkan, är sedan någon tid en med ett visst intresse omfattad uppgift, som även flerstädes lett till resultat, om än långt ifrån tillräckligt omfattande. Men att något skulle komma att i praktiken åtgöras beträffande organisationen av våra lantbruksprodukters *försäljning* -- därtill finnes nog ingen som helst utsikt. Hela denna sida av ekonomien ligger så utanför våra lantbrukares uppmärksamhet och intresse, att man nog har all anledning att befara, att ännu efter årtionden förhållandena i vårt land i detta hänseende skola erbjuda samma kaos som nu.

För övrigt: om verkligen försök skulle komma att göras, finge man nog vara beredd på att dessa till en början misslyckades. Man erinre sig försöken att reglera livsmedelsomsättningen i Stockholm! Det finnes icke i vårt land tillräcklig erfarenhet och tillräcklig duglighet i dessa stycken, och erfarenheten får väl här såsom annars köpas med pengar. Men ett önskemål åtminstone är dock, att så snart som möjligt personer med verkligt intresse sattes i stånd att *studera* dessa förhållanden.

Dessa studier, t. ex. av lagerhus o. d., få emellertid icke inskränkas till lagerhusens arkitektur och anordningar i allmänhet. Vi äro övertygade att våra experter ha studerat t. ex. de tyska saluhallarnas anordningar i grund, och att våra egna saluhallar i det fallet icke lämna något övrigt att önska. Men vad man *icke* studerat är de *kommersiella finterna:* huru man skall få en tillräcklig tillförsel och en för båda parterna möjligast fördelaktig omsättning. Och dock är det detta som är huvudsaken. Vackra och förträffliga lagerhus kunna vi säkert uppföra, men problemet är, huru våra lantbrukare skola fås att på avsett sätt begagna dem, och huru såväl producenter som konsumenter skola av dem draga skälig ekonomisk *nytta.*

Egnahemsrörelsen.

I detta ämne har under senare år uppstått en hel litteratur, och en mängd officiella utredningar äro gjorda; en dylik pågår även för närvarande. Under sådana förhållanden har det synts obehövligt att upptaga denna fråga för Sveriges del till särskild behandling inom Emigrationsutredningen. Vi ha däremot ansett oss böra söka bidraga till det viktiga ärendets belysning genom att anskaffa sakkunniga redogörelser för en del motsvarande företeelser

inom andra länder. Sålunda har, på föranstaltande av Emigrationsutredningen, professor Steffen behandlat småbruksrörelsen på de Brittiska öarna, direktör Bergholm den inre kolonisationen i Preussen och agronomen Eckerbom den inre kolonisationen i Förenta staterna. Samtliga dessa redogörelser äro offentliggjorda i Emigrationsutredningens Bilaga XIV.

Såsom ett komplement härtill -- utanför Emigrationsutredningens publikationer -- kan betraktas d:r Adrian Molins serie av brev i Stockholms Dagblad, under sommaren 1912, angående småbruksrörelsen i Norge.

Att den nuvarande ordningen i vårt land, med hushållningssällskapen såsom väsentligen verkställande myndighet i fråga om statens egnahemslånerörelse -- och bärande hela risken --, icke är tillfredsställande, torde vara ganska allmänt erkänt. Redan länge hava yrkanden framställts om en *central* ledning för egnahemsrörelsen. Detaljerade förslag äro förmodligen snart att vänta av den nu arbetande kommittén.

Särdeles lärorikt även för oss svenskar är det väldiga kolonisationsarbete, som i våra dagar pågår i *Preussen*. En utförlig redogörelse härför meddelas i Emigrationsutredningens Bilaga XIV. I Preussen skyr man icke *uppoffringar* för saken, och det till och med i största skala. Egentliga anledningen härtill är visserligen det speciellt nationella syftet att skapa en tysk jordbrukande befolkning inom de polska distrikten. Men även om Sverige är i den lyckliga belägenheten att ej behöva göra uppoffringar för dylika ändamål, ligger dock ett för oss efterföljansvärt exempel i den *energi* och den *omtanke*, varmed man i Preussen går till väga. I vårt land synes man vara *alltför* rädd för att *riskera* något, vilket dock i själva verket aldrig kan undgås, om man vill vinna ett resultat. Om egnahemsrörelsens uppgift kan i huvudsak förverkligas, måste vinsten härav även för staten bli så betydlig, att det ej är att räkna med, om på vissa håll uppstå smärre förluster. Att söka skydda sig för dessa senare genom överdrivna garantier och mer än nödigt omständliga formaliteter borde ju självfallet betraktas såsom en olycklig politik. Tyvärr visar erfarenheten, att vi dock i detta fall hava många dylika missgrepp att bekämpa i vårt i allmänhet så byråkratiskt anlagda land. Att saken verkligen låter sig utföra med ganska enkla medel, visar den ovan omnämnda redogörelsen för förhållandena i Norge.

I fråga om de hittills i vårt land åstadkomna *resultaten* av egnahemsrörelsen synes Kristianstads län komma i första rummet. Under årtiondet 1901/10 voro i detta län såväl födelseöverskott som folkökning märkbart högre än under 1890-talet; det är icke omöjligt att detta förhållande i viss mån är att tillskriva den betydande omfattning, som skapandet av nya jordbruk hunnit i dessa trakter.

Till småbrukarklassen kunna på visst sätt räknas även *kronotorparna.* Både från Kristianstads och från Västerbottens län förnimmas starka klagomål över dessas ställning. Västerbottens läns hushållningssällskap uttalar sig på följande sätt:

> »Kronotorpsidén, tillämpad i rätt riktning, kommer utan tvivel att bliva av stor betydelse för hämmande av emigrationen. Härför fordras dock ändrade bestämmelser rörande sådana torps

> upplåtelse, gående ut på tryggare besittningsrätt, helst med full äganderätt eller stadgad åborätt; nedsättning i den onödigt stora byggnadskyldigheten, så att byggnaderna ej behöva göras större och dyrbarare än vad behovet för en dylik torpare kräver; utom nuvarande byggnadsbidrag: räntefria odlingslån att utgå i mån av odlingsarbetets fortgång; något större areal; samt, såsom oundgängligen nödvändigt, besiktning och undersökning av därtill sakkunnig person för utrönande av den till torpupplåtelse bestämda markens odlingsduglighet, så att ej, såsom nu på åtskilliga ställen ägt rum, revirförvaltarna, åt vilka bestämmandet av plats för upplåtelsen är anförtrodd, men vilka icke alltid äga betingelser för att kunna urskilja mark, lämplig för odling, utstakat torplägenheter, inom vilka ingen eller ringa del av för odling lämplig jord finnes.»

Till egnahemsrörelsen i vidsträcktare mening hör även beredandet av egna bostäder, med litet jord, åt *industriarbetare*, som härigenom göras bofasta i det industriella etablissementets närhet. Denna rörelse hör dock knappast till jordbruket och kräver i själva verket en annan behandling än den egentliga egnahemsfrågan.

För de *svårigheter*, som möta egnahemsrörelsen, tjänar till intet att här söka redogöra. De ligga nog i öppen dag för dem, som nu hava frågans utredning om händer. Vi vilja blott framhålla en sak, som gärna förbises: att för ett småbruks ekonomiska bestånd fordras även en så fördelaktig avsättning som möjligt av dess produkter. Våra småbrukare synas i allmänhet visa stor vakenhet och omtänksamhet i sitt yrke, och för dem intressera sig många klarseende män; kanske skall från dessa kretsar utgå en rörelse till det bättre även i fråga om försäljningens organisation, när man icke synes kunna förutsätta något initiativ i detta fall från de håll, där sådant vore rimligast att förvänta.

Så stor betydelse man än måste tillmäta den nutida egnahemsrörelsen, får dock aldrig förgätas, att ingen utsikt finnes att *ensamt* på denna väg göra emigrationen obehövlig. Härtill skulle krävas *många tusen nya småbruk om året*, och därhän lära vi väl aldrig komma. Därtill måste ihågkommas, att hela småbruksrörelsen ännu väsentligen är att betrakta endast såsom ett *försök;* om det i längden skall slå väl ut, kan ännu ingen med säkerhet avgöra. Många anse, att de nya jordbruken i regeln äro *för små*, och att man till sist har att befara ett nytt proletariat. Till och med om denna farhåga skulle visa sig oberättigad, kvarstår dock alltid, att dessa små gårdar *icke kunna delas ytterligare i nästa generation.* Av den barnskara, som växer upp i ett sådant hem, kan i lyckligaste fall *en* fortsätta jordbruket; för de övriga återstår, därest ej också åt dem nya »egnahem» kunna beredas, att välja mellan industrien eller -- emigration.

I Emigrationsutredningens Bilaga VII äro offentliggjorda en samling »Brev från svenskar i Amerika», i vilka en hel mängd emigranter berätta om sina levnadsöden såväl i det gamla som i det nya hemlandet. Såsom ett motstycke härtill återgiva vi här ett *Brev från Sverige*, visande vad även i vårt land kan åstadkommas av en skötsam och duglig jordbrukare. Brevet är från början av innevarande år och ställt till redaktören av en svensk tidning i Amerika från en predikant i Dalsland (kallad »Dalslandsbiskopen») med anledning av dennes nyligen firade sjuttioårsdag. Det återgives här efter en svensk tidning och lyder sålunda:

> »Jag fyllde 70 år den tolfte jan., och de började hemma den nionde, och då distriktsföreståndaren K., som var med, äntligen ville att jag skulle med till Mellerud på Dalslandsmötet den tolfte, så firade de

mig där. Så tog han mig med till Karlstadsmötet, och som jag aldrig varit i Karlstad förr, blev det icke litet skoj med att »biskopen» hade kommit till Karlstad för första gången. Och då jag kom hem, fick jag taga sängen fatt. Jag står inte ut med att resa -- jag har reumatism och tål så lite. Jag får kännas vid vad jag fick erfara i min första verksamhet. Vi hade inga järnvägsvagnar att kliva upp i och sällan hästskjuts, och som jag hade ett område på 16 à 20 svenska mil, där de ropade efter att få höra Guds ord, och ingen fanns mer som kunde tjäna, fick jag ofta gå 3 till 4 svenska mil på söndagen och predika 3 och 4 gångar och fick ligga i uthus mången gång. Ibland kunde jag få hus över natten av gummor, som jag köpte lite kaffe och socker åt och gav dem, men det tog. På så sätt fick det gå. Det var inte penningar som lockade mig. Dem fick jag bestå mig med själv genom att sy kläder på vardagarna, och då jag hade sytt en kostym av sommartyg för hand, så betalades för den 2 kronor, och det under åren 1867--68, då rågtunnan kostade 32 kr. och de fattiga fingo skrapa mossa på bergen för att få hjälp till mat. Ja, käre broder, du kan knappast tro, vad man varit vittne till och huru Herren har hulpit sina vänner fram förr i tiden, och det under glädje och tacksamhet, så att jag ser knappast sådan förnöjsamhet i dessa dagar. Tänk, när jag blott kunde förtjäna 3 kr. i veckan att uppehålla mina gamla kära föräldrar tillika med mig på den förtjänsten, och så tunnan kostade 32 kr. Men det är klart, att det vart ingen stor man av mig. Jag var tacksam mången gång, att jag kom från predikningarna med livet.

Herren vare tack och lov! Jag är nu 70 år likaväl och har ett gott hem, en god hustru, nio snälla barn och alla bekvämligheter, som jag vill hava. I stället för att andra mina predikande bröder frukta för framtiden, så ser det ut, som jag vore bärgad och kan hjälpa andra något med mig. Även har jag egen missionsverksamhet, då jag ligger mitt emellan tvenne missionshus, en mil i sär, och tar emot predikanter och befordrar dem. Jag kan icke tycka annat än att det är en underligt stor, oförskylld nåd, då ingen församling i netto kan säga, att den har hulpit mig något år med 100 kr., och inte har jag kunnat göra några affärer och tjäna på, utan jag har t. o. m. på borgensförbindelser förlorat 4,000 kr. Utan Herren har välsignat vårt arbete, och det i Sverige.

En fackman var här och värderade vårt hem till 36,000 kr. Jag är väl i skuld något, men vill Gud, så kommer jag väl ur den med 5,000. Jag lägger an på hästavel Jag brukar hava mellan 6--8 hästar. Då har jag en ettåring, en tvååring och en treåring, och så säljer jag en treåring varje år och får en fem- eller sexhundra kr. för den. I lördags sålde vi en för 660 kr. Så går tvååringen i arbete tills våren, och så säljer jag den en annan vår. Nu har jag börjat få premier för hästar, fick nyligen silvermedalj för ett treårigt sto. Även har det lyckats med svinavkastning. Jag hade tvenne suggor ett år, en sugga fick 22 grisar i två lag. Den andra suggan fick 17 grisar i april, 20 i augusti och 15 i januari. Jag sålde det året den ena suggan och smågrisar för 1,100 kr. Och det var i Sverige. Det är inte lite roligt att man kan ta sig fram i Sverige. Jag vågar säga detta för dig, käre broder, ty jag vet, att du har svenskt blod i dig ännu. Men för all del, nämn inte detta för andra. Jag har ett odelat förtroende för dig, att du älskar mig så mycket, att du inte vill förråda den gamle svenske 70-åringen.

Ja, käre broder, jag har i all enfald velat påpeka detta, huru Herren kan hjälpa en fattig predikant fram, och jag vet att det gläder dig. Och jag skulle inte mera önska än att jag hade dig här, så att du finge hjälpa mig att tacka Herren. Men jag önskar inte allenast att du vore här, utan också din präktiga fru. I ären för goda att vara i Amerika. I skulle vara i vårt kära Sverige. Och tänk, bo hos oss! På sommaren ha vi grönt och blommor på träd och buskar, jordgubbar, hallon och olika frukter. Så ha vi barrskog och lövskog nära Vänerns vatten och nära landsväg. Och vad I vidare skulle få att leva av, så är det av tillverkning på stället av grädde, mjölk, smör, ost, kött, fläsk, något halvt hundra kaniner, tyska, engelska och svenska, att taga av, samt höns och ägg, även bisamhälle med honung hela året om.

Kanske jag borde nämna hur vi ha det på arbetsmarknaden. Gossarna bygga, snickra, smida, göra vagnar, kärror, slädar, harvar, hästrivor m. m. Flickorna sköta kreaturen, spinna, sticka, väva och sy med mamma som chef. De sy fina kläder och ha haft sömnad ända från Göteborg. Även syr mamma vardagskläder åt mig och gossarna, men så betalar jag med att göra skor åt dem, och att jag inte gör så dåliga skor, kan ses därav, att jag gjort två par boxkalvsskor och sålt och fått 11 kronor paret.

Om kvällarna efter arbetet spela och sjunga barnen på flera instrument. Om söndagarna äro de på möten i städer och byar och hålla konserter. Förliden sommar förenades gossarna och flickorna och satte upp en ladugårdsbyggnad, 33 alnar lång, 17 alnar bred och 6 alnar hög, genom gjutning av stenkalk och cement. En lantbrukare jämte oss satte upp en sådan, då han lejde för allt, och den gick till 4,000 kronor. Jag betalte kontant för arbete på mitt hus blott 72 kr. Flickorna voro morska rallare. Jag tänkte, kanske jag borde få någon flicka från Amerika till hjälp, som strävar för livet, men det kanske inte vore lönt. Man kanske tänker att mina flickor äro olyckliga lastdragare, som tvingas under ok, men det är inte så, de driva sig själva och det under sång! Vilja de ta sig en stund att spela och sjunga, så få de det; vilja de sätta sig ned och läsa igenom tidningsbladen, så få de det; vilja de åka till möten efter hästar och vagn, så få de det ...»

Vi ha så mycket hellre återgivit ovanstående, som det gäller *Dalsland*, en landsända som av naturliga skäl mest fått ses från sina ogynnsamma sidor i Emigrationsutredningens publikationer. -- Huru många gåvor gömmas icke hos vårt svenska folk! Skola de aldrig komma till sin fulla och behöriga utveckling?

Sammanfattning.

Under de senaste årtiondena har man inom vårt svenska lantbruk egentligen arbetat för tvenne syften: att uppdriva jordens relativa avkastning samt ladugårdens mjölkprodnktion. Vi skola som hastigast söka göra oss en föreställning om de härvid i vartdera fallet vunna resultaten.

Skörden pr hektar av olika säden. I deciton. **[1]**

Årligen Vete Råg Korn Havre Bland- Balj- All säd växter Spann- Potatis. mål. ____ 1801/10 ... 12.1 11.1 13.1 11.1 11.9 13.9 11.89 99 1811/20 ... 12.8 11.9 13.1 11.0 11.5 12.6 12.07 101 1821/30 ... 15.0 12.3 13.0 11.2 12.0 12.9 12.34 107 1831/40 ... 15.3 12.7 12.5 11.0 11.4 12.8 12.21 100 1841/50 ... 15.7 13.0 13.4 11.9 11.9 13.2 12.82 93 1851/60 ... 16.5 13.9 13.9 12.6 12.2 12.8 13.44 94 1861/70 ... 13.7 13.0 13.8 12.6 12.4 12.4 12.94 81 1871/80 ... 14.3 13.6 14.7 13.1 14.3 14.0 13.69 83 1881/90 ... 14.4 13.8 15.1 13.1 14.5 12.6 13.67 82 1891/00 ... 16.5 14.4 14.3 13.2 14.9 12.9 13.88 84 1901/10 ... 18.9 14.9 15.7 13.4 16.1 12.1 14.53 100

I fråga om förbättringen av **jordens avkastning** är denna nog åtskilligt mindre än man vanligen föreställer sig. I här återgivna tabell ha vi gjort en sammanställning av tillgängliga beräkningar och data i detta hänseende alltsedan förra århundradets början. Vi hänvisa till anmärkningarna under tabellen och lämna å sido de särskilda sädenas siffror, såsom alltför osäkra. Men av *samtliga säden,* tagna under ett, befinnes den årliga medelskörden

pr hektar hava utgjort, i deciton:

Åren Deciton. Åren Deciton. l80l/l0 ..... 11.9 1861/70 ..... 12.9 1811/20 ..... 12.1 1871/80 ..... 13.7 1821/30 ..... 12.8 1881/90 ..... 13.7 1831/40 ..... 12.2 1891/00 ..... 13.9 1841/50 ..... 12.8 1901/10 ..... 14.5 1851/60 ..... 13.4

Innan man utan vidare avfärdar dessa siffror med en hänvisning till vår jordbruksstatistiks kända ofullkomlighet, må i betraktande tagas, dels att den *äldre* statistiken dock bör ha varit snarast ännu ofullkomligare än den nyare, dels att arealen är för äldre tider beräknad under antagande av samma utsäde pr hektar som år 1865; skall någon skillnad anses ha ägt rum, bör utsädet under de flydda tiderna snarast ha varit större än så. Bägge dessa omständigheter verka i den riktningen, att förbättringen här ovan hellre blir angiven för stor än för liten.

Att, såsom talen här ovan giva vid handen, anslå förökningen av den svenska jordens relativa avkastning till 22 % på det senaste seklet torde således knappast innebära ett underskattande av den verkligen förefunna tillväxten. Om i betraktande tages den större kostnad, som i våra dagar nedlägges på jorden, synas dessa framsteg näppeligen kunna sägas vara imponerande.

För några av de senaste årtiondena kan en jämförelse göras även med främmande länder. Mellan Sverige och det nordvästra eller germanska Europa i dess helhet befinnas proportionerna ställa sig på följande sätt. Av vete, råg, korn och havre utgjorde den sammanlagda avkastningen pr hektar, i årliga medeltal: **[2]**

Nordvästeuropa. Sverige. Sverige i % Åren 1876/1885 .... 13.63 dt. 13.58 dt. 100 proc. » 1886/1895 .... 14.37 » 13.79 » 96 » » 1896/1905 .... 15.82 » 13.45 » 85 »

Här råkar nu visserligen den senaste perioden, eller 1896/1905, omfatta en del för Sverige synnerligen ogynnsamma år. Men även om man för vårt land insätter siffran för 1901/1910 i stället, eller 14.5 deciton, blir Sveriges tal endast 92 proc. av Nordvästeuropas, vilket senare dock egentligen även borde höjas, om det skall avse åren 1901/10. Vår ställning gentemot det övriga germanska Europa har alltså blivit åtskilligt sämre, än den var för en mansålder tillbaka. Också finner man här ovan, att Nordvästeuropas tal på tjugu år ökats från 13.63 till 15.82 deciton, eller med 16 procent. Detta är ej synnerligen mycket mindre än den ökning (22 proc.), som i Sverige krävt ett helt århundrade.

Under dessa förhållanden torde man ingalunda kunna säga, att den svenska jordens avkastning företer någon särskilt gynnsam utveckling under den senaste mansåldern, trots att man koncentrerat en god del av sin energi på denna strävan. Förklaringen ligger nog uti det förut i Betänkandet påpekade faktum, att vid sidan av framstegen på många håll har ett stillastående eller till och med tillbakagång ägt rum i andra bygder, vilket senare förhållande ofta undgår uppmärksamheten. *Dessa* bygders jordbrukare komma nämligen icke fram till lantbruksmöten och kreaturspremieringar.

I detta sammanhang kunna vi ej underlåta att påpeka en liten omständighet, som troligen är ganska belysande. Jämför man uppgifterna om jordens avkastning pr hektar, å ena sidan sådana de möta inom jordbrukslitteraturen i allmänhet, å andra sidan t. ex. i det Frænckelska kartverket, finner man att talen i förra fallet ofta uppgivas betydligt högre än i det senare. Även den i Betänkandet (under avd. för Östergötlands län) anförde granskaren i Ekonomisk Tidskrift för ett par år sedan uttalar såsom sin mening, att statistikens siffror böra kanske ända till fördubblas, för att man skall komma det verkliga förhållandet på spåren.

Jämför man emellertid den svenska statistikens siffror med andra västeuropeiska länders, visar sig snart att våra tal förefalla ganska rimliga. Om vi fördubblade dem, ja till och med om vi endast ökade dem med femtio procent, skulle vi nästan i varje hänseende överträffa alla andra länder i världen. Detta lärer väl dock ingen sakkunnig vilja hålla för troligt.

När man känner den utomordentliga noggrannhet, som utmärker den nutida jordbruksstatistiken i England, Tyskland m. fl. länder, och sedan finner, att våra svenska siffror ställa sig ganska sannolika vid jämförelsen med dessa länders, så måste slutsatsen bliva, att om våra tal också kunna vara *i någon mån* för låga -- detta bestrides ju av ingen --, så måste de dock såsom uttryck för den svenska jordens *medelavkastning* komma sanningen närmare än de uppskattningar, som vanligen möta i lantbrukslitteraturen.

Förklaringen till de höga belopp, som sistnämnda uppskattningar innehålla, kan då knappast vara någon annan, än att många av vårt jordbruks målsmän icke äga tillräckligt omfattande kännedom om, huru förhållandena ställa sig hos *den stora mängden* av Sveriges lantbrukare. De hava tydligen, i sina föreställningar, huvudsakligen för ögonen endast de jordbruk, som kunna räknas bland de mera framskridna. Om så är, förvånas man också mindre över den egendomliga *optimism*, som så ofta framträder beträffande det svenska jordbrukets nuvarande utveckling -- en optimism som sannolikt i väsentliga avseenden behöver korrigeras.

En ekonomisk fråga av största betydelse för våra jordbrukare, som man med några års mellanrum talar om men där intet blir åtgjort, är de felaktiga *bärgningsmetoderna*. Problemet är, såsom bekant, löst i Finland, och i viss mån även i åtskilliga delar av vårt eget land. Men i stort sett stå våra lantbrukare ännu rådlösa inför ogynnsamt bärgningsväder, och tiotal millioners värde förstöres under dylika år. Det är besynnerligt att så skall få fortfara, men det finnes säkerligen icke den minsta förhoppning om en förändring härutinnan till det bättre.

Mjölkproduktionen. Den genomsnittliga mjölkavkastningen pr mjölkande ko i vårt land uppskattades vid mitten av 1870-talet till vid pass 1,200 kilogram årligen. År 1905 beräknades motsvarande siffra utgöra 1,891 kilogram, och i närvarande stund anses den ha hunnit till 2,000 kilogram eller kanske något däröver. Till dessa utan tvivel för vårt land synnerligen vackra resultat hava bidragit dels rikligare och i viss mån rationellare utfodring, dels införandet av mjölkrikare kreatursraser.

I fråga om *utfodringen* har man dock under senare tider blivit något mera betänksam, enär det ensidigt drivna

syftet att höja mjölkavkastningen synes ha inverkat ganska menligt på kreatursstockens hälsotillstånd. Man har kommit underfund med, att den organiska naturen dock icke i längden låter sig behandlas efter alldeles samma principer som den oorganiska.

Även i fråga om *rasförädlingen* erkänner man nu, att väsentliga misstag blivit begångna. När detta arbete upptogs i vårt land, började man, på äkta svenskt sätt, med att utdöma våra *inhemska* raser och att söka i stor utsträckning ersätta dem med importerade nya. Betydelsen av att våra egna raser under årtusenden vunnit den rätta *anpassningen* till landets naturförhållanden och klimat förbisågs helt och hållet. De nya raserna kunna, helt naturligt, ännu icke på länge hinna till denna fulla anpassning, och även här har följden blivit sjukdomar och andra förluster -- alldeles oavsett kostnaderna för de många *helt* misslyckade försöken. Först på de senare åren har man sökt bevara och utveckla i första rummet våra gamla svenska kostammar. Mångenstädes i vårt land består dock redan hela nötkreatursstocken av främmande raser, vilka man ej mera kan komma ifrån.

Nu nämnda erfarenhet tyckes för övrigt ännu långt ifrån hava helt slagit igenom. För några år sedan började man taga sig an vår länge så ytterligt tillbakasatta *getskötsel*. Första åtgärden härvid blev: att kassera våra inhemska getter och införskriva nya raser från Tyskland.

I fråga om **kreatursskötseln i övrigt** är ju känt, att den svenska *hästens* beskaffenhet blivit betydligt förbättrad under de senaste årtiondena. Även här har man dock alltför länge försummat att utveckla de rent inhemska stammarna. I våra dagar hava energiska försök gjorts att tillvaratage de få rester, som ännu finnas kvar av den gamla nordsvenska hästrasen; förtjänsten härav tillkommer huvudsakligen en enskild man, arkitekten Törnqvist. Huruvida ej dessa ansträngningar redan komma för sent, är kanske ännu omöjligt att avgöra.

Svinskötseln utvecklade sig ganska kraftigt under de första årtiondena av mejerivasendets uppblomstring; men den allmänna stagnation, som i våra dagar synes hota hela vårt svenska lantbruk, har ej heller uteblivit i förevarande fall. Mellan åren 1900 och 1910 ökades antalet svin endast med 19 procent, vilket är tämligen ringa. I förhållande till landets folkmängd är Sveriges svinskötsel också ännu jämförelsevis obetydlig, och importen av fläsk är fortfarande i vanliga fall större än exporten, om än vissa av de allra senaste åren göra undantag. Även under dessa år är dock den totala fläskexporten relativt taget ganska obetydlig.

Fårskötseln har, såsom bekant, under den senaste mansåldem gått oerhört tillbaka i vårt land. Om detta *överallt* har varit i överensstämmelse med sunda ekonomiska principer, är kanske tvivel underkastat. Väl får man noga akta sig för det hos oss så vanliga missgreppet att, när en tillbakagång på något håll konstateras, genast rusa åstad och söka huru denna skall kunna motarbetas, utan all undersökning om, huruvida ej kanske tillbakagången är förklarlig och rimlig och huruvida den ej helt naturligt motsvaras av framsteg på andra håll. Men har en dylik sakkunnig undersökning verkligen skett i fråga om fårskötseln? Kan det ej tänkas, att dess försummande mången gång beror helt enkelt på, att *mjölkproduktionen* blivit en *modesak*, för vilken man, rent tanklöst, låter allt annat stå tillbaka? Finnas icke trakter i vårt land, där fårskötseln, rätt ordnad, skulle ställa sig *ekonomiskt givande* vid sidan av den nu nästan uteslutande drivna nötboskapsskötseln?

Allt detta borde noga undersökas. Så mycket större skäl finnes härtill, som också mjölkproduktionen för närvarande hotar att stagnera. Problemet är, om ej en ny och rationellare *arbetsfördelning* behöver genomföras i fråga om ladugårdsskötselns särskilda grenar.

Under de senaste åren har en hel **omläggning** av det svenska lantbruket ånyo kommit på tal. Först i Danmark, och sedermera även i vårt land, hava starka tvivelsmål börjat låta sig höra, huruvida icke hela den så mycket berömda systemförändringen från extensiv spannmålsodling till intensiv ladugårdsskötsel egentligen är ett storartat ekonomiskt misstag. I Sverige har denna åskådning i första rummet företrätts av ingeniör Alf Larson. Det är ju naturligt, att ett så omfattande problem icke låter sig lösas med de allmänna resonemang, som hittills förebragts, utan att noggranna undersökningar erfordras, om någon verklig klarhet skall kunna vinnas. En officiell dylik undersökning är också föranstaltad.

Att resultatet skulle bliva en ny och fullständig systemförändring, tillbaka till det gamla, måste ju åtminstone för en utanförstående synas i hög grad osannolikt. Men möjligt är väl ändock, att man till sist finner sig hava gått något för långt, och att uppmärksamheten ånyo vändes till vissa grenar av lanthushållningen, som under den senaste mansåldern fått stå alltför mycket tillbaka. Då skall kanske också visa sig, att det nu så gott som avstannade *nyodlingsarbetet* ännu en gång skall kunna med ekonomisk fördel återupptagas. Från synpunkten av den svenska *emigrationens* motarbetande skulle knappast någonting kunna vara mera välkommet och förhoppningsfullt.

Att det är något i olag med det nuvarande svenska lantbrukssystemet, göres troligt också därav, att, såsom flera gånger antytts, den *stagnation*, som redan länge gjort sig mer och mer gällande inom det egentliga åkerbruket, numera synes hota också skötebarnet ladugårdsskötseln. Ännu är väl denna stagnation icke *absolut*, men den är åtminstone *relativ*, så till vida att ladugårdens produktion begynt ställa sig ogynnsammare än förr i förhållande till *behovet*. Under vart och ett av de fyra senaste årtiondena hava **in-** och **utförseln** av *ladugårdsprodukter* utgjort, efter värde räknat, i årliga medeltal: **[3]**

Årligen. Införsel, kr. Utförsel, kr. Skillnad, kr. 1871/1880 24,819,000 15,395,000 -- 9,424,000 1881/1890 24,016,000 32,869,000 + 8,853,000 1891/1900 21,526,000 50,753,000 + 29,227,000 1901/1910 40,855,000 52,818,000 + 11,963,000

Övergången från ett importöverskott av 9 millioner kr. årligen under 1870-talet till ett *export*-överskott av 9 millioner under 1880-talet är ett vackert intyg om den energi, varmed vår ladugårdsskötsel vid denna tid uppdrevs, de dåliga konjunkturerna till trots. Under 1890-talet växte det årliga exportöverskottet ytterligare till 29 millioner kr. *Men under det senast gångna årtiondet har överskottet gått ned igen*, till endast 12 millioner kr. årligen. Somliga år har väl exporten av fläsk ökats betydligt, likaså exporten av ägg, av grädde o. s. v.; men detta har *mer än* motvägts av utförselns minskning, eller importens stegring, på andra områden. Om några år kanske även vår *boskapsskötsel* är otillräcklig för landets behov igen, såsom den var i äldre tider. Men *då* hade vi i stället ett stort exportöverskott av *spannmål; nu* veta vi alltför väl, huru det förhåller sig i detta fall.

*

Om man skulle söka göra sig reda för, vilket *klagomål* är det allmännaste bland våra nutida svenska lantbrukare, så är det väl, att *industrien* har stegrat arbetsprisen därhän, att jordbruket omöjligen kan tävla därmed och härigenom blivit så att säga ekonomiskt lamslaget.

Förhållandet mellan **jordbruket och industrien** är således en av de viktigaste punkter, som inom detta ämne erbjuda sig till behandling. Det vore fåfängt att här vänta sig någon *teoretisk* utredning av denna omfattande fråga. Men ett par praktiska iakttagelser må det vara oss tillåtet att påpeka.

Av den detaljerade undersökningen i Bilaga V framgår tydligt, att *inom hela mellersta och södra Sverige jordbrukets skötsel och avkastning stå högst uti industribygderna*. Till detta förhållande kan i någon mån ha bidragit, att industrien gärna medför ökad vakenhet och större mottaglighet för idéer även hos den jordbrukande befolkningen, men viktigare ändock är, att en talrik industriell befolkning innebär för lantbrukaren en *lätt och förmånlig avsättning* av hans produkter. Här, såsom alltid, visar sig den avgörande betydelse, som måste tillmätas avsättningsförhållandena. -- Av betydelse hava naturligtvis varit även de tillfällen till biförtjänster, som industrien ofta erbjuder den närboende lantbefolkningen.

Denna lyckliga inverkan av industrien på jordbruket förmärkes tydligt ännu uppe i Gästrikland. Längre norrut ha, såsom bekant, förhållandena utvecklat sig annorlunda. Här ha de höga dagspenningar, som trävarurörelsen erbjuder, dragit lantbrukarens intresse *ifrån* hans egen näring och förmått honom att i allt för hög grad använda tid och krafter för biförtjänster i skogarna. För jordbruket har detta inneburit en försummad skötsel och därigenom minskad avkastning, för industrien åter otillräcklig tillförsel av livsmedel och stegrade levnadskostnader, varigenom ofta nog de höga arbetslönerna gjorts illusoriska.

Vissa meddelare göra emellertid gällande, att den norrländske jordbrukaren i själva verket ofta nog räknar fel, när han tror sig förtjäna mera på skogskörslorna, än om tid och arbetskraft användes på det egna jordbruket och på den egna skogen, där sådan finnes. Misstaget uppkommer, när avseende fästes endast vid den höga dagspenningen och icke även vid de många utgifterna och avbränningarna. Det kan ju synas, som om de norrländska hushållningssällskapen borde hava utrett dessa betydelsefulla spörsmål och lämnat befolkningen erforderlig ledning. Kanske misstaga vi oss, men oss veterligt åtminstone hava icke några dylika undersökningar ännu blivit gjorda.

*

Under mer än trettio år har Sveriges jordbruksbefolkning förminskats med flera tusen människor årligen, och man har sett härpå såsom på en naturnödvändighet, mot vilken intet vore att göra.

Men *för ett land som Sverige* är detta alls icke någon nödvändighet. Här finnes, ännu mark om millioner hektar att odla upp; här kunde ännu varje år flera tusen nya jordbrukarehem skapas; här kunde åt hundratusental jordbruksarbetare beredas en ställning, som, med hjälp av den naturliga kärleken till jorden, kunde utgöra en motvikt mot stadslivets lockelser.

För att åstadkomma detta är ej tillräckligt med åkerbrukskemi, växtbiologi och djurfysiologi. Uppgiften innebär i första rummet ett *ekonomiskt* problem, eller rättare: en hel serie av betydelsefulla sådana. Och vi komma icke målet närmare, förr än man inser och erkänner de ekonomiska spörsmålens utomordentliga vikt och betydelse inom jordbruket såväl som inom varje annan näringsgren.

Vi måste på fullt allvar upptaga till besvarande den frågan: *Huru skall Sveriges uppodling kunna återupptagas; och huru skall folkminskningen i våra jordbruksbygder bringas att upphöra?* Den sistnämnda företeelsen har väl nu åtminstone nått fullt den gräns, där den är ekonomiskt försvarlig -- och vida därutöver.

Jordbrukets bristande expansionsförmåga utgör en av de viktigaste orsakerna -- kanske den viktigaste av dem alla -- till emigrationens fortgång.

---

[1] Talen, som äro beräknade på grund av Tab. 23, 25 och 20 i Betänkandet, äro naturligtvis osäkra, i synnerhet för åren 1821/1850 (se anm. till Tab. 25). De höga siffrorna för vetet under de fyrtio åren mellan 1820 och 1860 kunna icke förklaras. Särskilt svaga äro talen för baljväxterna; i fråga om dem bör ock ihågkommas, att en stor del vicker skördas endast såsom grönfoder. Med här gjorda reservationer torde tabellen i övrigt icke innehålla uppenbart osannolika resultat.

[2] Aperçus statistiques internationaux, 1908, sid. 239.

[3] Efter Tab. 28 i Betänkandet; jfr anmärkningen till denna tabell.

Skogsbruket.

Mer än de flesta länder är Sverige ett skogsland. Mer än hälften av landets yta är skogbevuxen, och bland Europas stater torde blott Finland kunna i fråga om relativ skogsareal mäta sig med Sverige. Utan människans ingripande, säger d:r Stolpe, skulle säkerligen hela vårt land vara skogbevuxet -- med undantag av fjälltrakterna, där de häftiga vindarna och den korta vegetationsperioden sätta en gräns för skogens utbredning.

Skogsbrukets betydelse för vårt folks ekonomi har under de senaste båda mansåldrarna varit utomordentligt stor. För närvarande befinner den sig kanske i en viss stagnation, åtminstone relativt taget. Inom skogsbruket lider det först nu mot slutet av perioden för den *extensiva* skötseln. Så småningom måste vi även här övergå till en mera intensiv sådan, eller till en omsorgsfullare *vård* av skogskapitalet och en längre driven *förädling* vid dess tillgodogörande. I mån som detta sker, torde skogens betydelse för vårt näringsliv igen komma att stiga.

Mycket återstår dock att göra i detta fall, innan den nya regimen kan anses betryggad. En ändring måste ske i hela den allmänna uppfattningen. Jämför man, huru denna ställer sig i fråga om *jordens skötsel* och i fråga om *skogens*, finner man lätt, huru efterblivna vi ännu äro med hänsyn till uppfattningen om den senares rätta tillgodogörande. Att vansköta *jorden*, suga ut den och överge den betraktas numera som ett barbari, och det fattas föga att man vill återgå till gamle kung Göstas åskådning, att den som så gör skall man taga jorden ifrån och lämna åt den som bättre sköter henne. Huru långt ifrån är det icke, att vi äro lika känsliga för vanvård av *skogen!* Och dock: vari ligger egentligen skillnaden mellan den ena arten av rovdrift och den andra?

Komma vi en gång till samma uppfattning om våra plikter mot skogen som mot jorden -- vilken oerhörd rikedomskälla skall ej vårt land då äga i sitt väldiga skogstäcke! Tjugu millioner hektar väl vårdad skog skall säkerligen i en framtid representera många milliarders värde. Väl är ej mycket värt att spå om framtidens varupriser, men åtminstone för närmast kommande tider synes dock allt lova, att skogsprodukternas samfällda värde skall stiga. Under nuvarande förhållanden åtminstone avtager den för den internationella omsättningen *disponibla* skogstillgången nästan överallt, och förbrukningen kommer väl att ökas, åtminstone i absoluta mått, om ock ej i relativa. Och även gentemot konkurrensen från Ryssland och Sibirien, som inom en framtid kanske blir vår största fara, äro vi väl icke alldeles maktlösa -- genom vårt försprång och genom våra möjligheter att övergå till längre framskridna former av varans förädling.

Den svenska skogen *äges* dels av statsverket (som därtill *förvaltar* en stor del av de övriga allmänna skogarna), dels av de stora trävarubolagen, dels av kommuner, institutioner och enskilde. I fråga om *skötseln* av skogen torde i regeln de stora bolagen få sättas främst, och deras eget intresse driver dem kraftigt att iakttaga allt mera verksam omvårdnad härutinnan. Bland de enskilda skogsägarna är skillnaden utomordentligt stor -- från mönstergill skötsel, i synnerhet å många större gårdar, ned till den mest skandalösa vanvård -- tyvärr vanligast bland en hel mängd av de mindre skogsägarna. Vad angår *staten* såsom skogsbrukare, måste omdömet bliva mycket olika alltefter olika synpunkter. I fråga om skogens *vård* äro ju framstegen i flera hänseenden betydande, om än mycket ännu återstår att göra. I fråga åter om skogens *ekonomiska tillgodogörande* står den svenska staten ännu synnerligen långt tillbaka. Såsom bekant äger mellan vården och tillgodogörandet ett intimt samband rum, och bristfälligheten i det senare hänseendet inverkar ogynnsamt också i det förra.

Jämför man vad andra länder förmå uttaga av sina kronoskogar och vad den svenska staten tillgodogör sig, blir resultatet mycket nedslående. Vi stå här inför samma gammalmodiga åskådning, som redan påpekats härovan. Om på svenska statens *jordbruksdomäner* skördades endast *en ringa bråkdel* av den gröda som andra länder lyckas åstadkomma, så skulle detta säkert länge sedan väckt ett mycket stort uppseende. Men i fråga om *skogen* får missförhållandet pågå år efter år, utan att egentligen något göres för en ändring, ehuruväl sakförhållandet öppet erkännes.

I tidningen Dagens Nyheter för den 24 maj 1910 läses:

»Även om de svenska skogarna icke direkt kunna jämföras med de tyska, är dock skillnaden i produktionsförmåga icke så stor, eller bör åtminstone icke vara det, som framgår av siffrorna för den faktiska avkastningen. Här spela för Sveriges del helt andra faktorer in. En av orsakerna till de mindre gynnsamma resultaten från de svenska statsskogarna är bristen på arbetsfolk, en annan att personalen är för fåtalig samt nedtyngd av improduktivt skrivarbete. Jägmästarna ha för liten rörelsefrihet och hinna icke ägna skogen den tillsyn och vård, som den borde ha. En revirförvaltare är så klavbunden, att han måste inhämta sina överordnades utlåtande över rena småsaker. Till och med för en utgift på några få kronor måste skriftväxling äga rum. Och när det gäller försäljning av timmer eller ved, firar skrivarregementet lysande triumfer. Eller vad sägs, när ett par och tjugu skrivelser behöva växlas mellan revirförvaltaren och hans förmän om försäljning av ett parti ved!

När ett praktiskt verk, som domänstyrelsen, är lagt på denna bog, bör det icke förvåna någon, om våra statsskogar icke lämna det ekonomiska utbyte, som de kunde och som de under en affärskunnig ledning också skulle lämna. Forstmännens plats är i skogen och icke vid skrivpulpeten. Varje strävan i annan riktning är till skada för skogarna och för landets ekonomi.

Det nyvaknade intresset för en bättre skogsvård här i landet bör därför i främsta rummet inriktas på att kringskära mångskriveriet och få den byråkratiska skötseln av statsskogarna omlagd i en riktning, som bättre anstår ett praktiskt verk. Tyskland är i detta fall verkligen ett mönsterland. Där har man för längesedan insett, att det är en stor misshushållning med dyrbar kraft att nedtynga forstmännen med räkenskapsföring och rapportskrivning. Dylika sysslor skötas där av kamrerare och skrivbiträden, och forstmännen få vistas i skogen, där deras verkliga plats är. Men också se de tyska skogarna ut på ett helt annat sätt än våra.

Först när denna enkla princip hunnit genomtränga förvaltningen av våra statsskogar, finns det utsikt för, att dessa skola kunna lämna det ekonomiska utbyte som de böra. Att få tillräcklig personal och arbetskraft är ju även en mycket viktig fråga, men den kommer dock först i andra rnmmet. I den mån som det blir klart att man verkligen vill arbeta i riktning mot en verkligt modern skötsel av våra statsskogar, komma nog tillräckliga anslag att beviljas för ändamålet. Det hela blir ju då en ren affärsfråga. Så är det tyvärr icke nu.

För att få ur skogen vad den verkligen kan ge, fordras vidare att man frångår de nu brukliga försäljaingarna av virket på rot och övergår till upphuggning, förkolning, försågning o. s. v. i för användning lämpliga sortiment. Virket bör, så långt det lämpligen kan ske, förädlas på platsen.

Det förefaller helt naturligt, att den som, i likhet med staten, kan åstadkomma en kontinuerlig produktion av virke, också bättre än någon annan bör kunna utbilda folk, som kan på bästa sätt ombesörja råvarornas första behandling. Växlande köpare av virket å rot, vilka måste använda tillfälligt folk och äro mer eller mindre obekanta med ortsförhållandena, kunna icke så väl utnyttja alla

möjligheter som den på platsen vana förvaltningen.

En annan sak, som spelar stor roll för vinnandet av en ökad inkomst på statsskogarna, är ordnandet av försäljningen av skogsalstren. Man måste ha rörligare former än nu och framför allt mer affärsmässiga. Den vidlyftiga skrivapparat, som nu måste igångsättas, är alldeles för tung och gammalmodig.

Det kapital som ligger i våra skogar är alldeles för stort, för att landet skall ha råd att låta det förvaltas efter föråldrade och i andra länder för länge sedan utdömda metoder. Skogen mår bäst av en rationell vård, men en sådan fås inte, om jägmästarna skola vara rena expeditionskarlar.»

I Nya Dagligt Allehanda för den 11 februari 1912 skriver bruksägaren Adolf Unger bland annat:

»På tal om det sätt, på vilket de allmänna skogarna i vårt land nu skötas, beder jag få framdraga ett, såsom jag själv tror, fullt typiskt exempel på arten av samma skötsel.

Såsom känt är, har domänstyrelsen sedan snart ett tjog år haft vård även om prästbotällenas skogar. För c:a tre år sedan ansökte en församling i Dalsland om tillstånd att få utbyta ett till sin pastors avlöning anslaget stomhemman, beläget i en annan socken, mot en till pastorsboställe särskilt lämpad egendom i hemsocknen. För sådant ändamål blev skogen å egendomarna av en skogstjänsteman uppräknad och värderad. Därvid befanns då, att värdet å den förstnämnda egendomens skog skulle vara 89,000 kr. och något däröver. Denna samma skog hade dock under alla de år den då varit under domänstyrelsens vård och skötsel ej givit, enligt till vederbörande lämnad redovisning, större nettobehållning utöver husbehovet än ej fullt 37 kr. i genomsnitt per år. Nu frågar man, huru en sådan hushållning kan förklaras och försvaras. Det förra kan dock till en viss grad ske, om man tager del av värderingsinstrumentet, av vilket framgår att en stor del av skogsbeståndet utgöres av hundraåriga och äldre träd, vilka, då de kommit upp i dessa åldersklasser, stå ej blott till försämring utan ock till hinder för yngre, växtkraftig skog, som kunde och borde få intaga deras plats. Att många millioner kronor årligen gå förlorade för det allmänna genom att dess skogar på sådant sätt skötas, lider intet tvivel.»

Såsom icke fackman kan jag endast referera ovanstående uttalanden. Men man får en aning om, vilket oerhört värde våra statsskogar skulle representera med en fullt intensiv skötsel. Ensamt kronoparkernas skogar omfatta en sjundedel av all skogsmark i Sverige.

Skogsmedelsfonderna i vissa av Dalarnes och Norrlands kommuner äro ett av de lyckligaste greppen inom den svenska skogsskötselns gebit. Om deras *användning* i varje fall ännu är den bästa, kan dock vara mycket tvivel underkastat. Jämförelsevis största nyttan har kanske Orsa kommun förstått att bereda sig av dessa oproportionerliga tillgångar, i det de till stor del använts för åstadkommande av järnvägsförbindelser. Lima och Transtrand åter -- vilkas fonder förvaltas av länsstyrelsen -- hava väsentligen begagnat dem för bekostande av sin kommunalförvaltning; med begagnande av terminologien från det enskilda livet skulle man kunna säga, att dessa kommuner »leva av sina räntor». Men detta brukar ju icke anses såsom något synnerligen produktivt sätt att använda sin förmögenhet. Följden har blivit, att Lima har det relativt största antalet -- fattighjon i hela Sverige. När man har dylika tillgångar att taga ur, är det icke underligt att man ej ser så mycket varken på understödens

antal eller deras storlek.

Men under tiden yttrar sig kyrkoherden i Lima församling på följande sätt i sin skrivelse till Emigrationsutredningen:

> »Det kan icke vara så mycket att undra på, att familjer med flera vuxna söner och döttrar avlämna ett par, tre stycken till emigrantströmmen, då all jord här i floddalen är så väl upptagen förut och det inte står att få köpa ett stycke till att bilda eget hem på; odlingslägenheter finnas nog i stort antal och av utmärkt beskaffenhet den 12 kv.-mil stora socknen, men det finns icke vägar eller förbindelser; vi hava blott två vägar, på östra och västra sidan älven, och där är var jordremsa upptagen; inte har ungdomen, trots stora förtjänster med bolagsarbete, någonting i behåll, och inte lockar dem heller utsikten till att erhålla eget hem till att spara. -- Det syns vad lättnad i kommunikationer gör endast om en enda ny väg kommer till stånd, såsom nu har skett tvärs över ena halvan av socknen, i det att driftiga arbetare, bondsöner, söka där bilda sig eget hem i närheten av den nya vägen, där odlingslägenheter börja inköpas och dit ett par utflyttningar redan ägt rum, ehuru vägen ej ännu är fullt färdig. Hur mycket mer skulle ej så bliva fallet, om man kunde skjuta fram någon billig järnväg genom odlingsbara marker, nu ytterst glest befolkade. Kommunikationer till den oupptagna odlingsmarken och billiga pengar att få till stånd en liten egendom skulle alldeles säkert binda folket kvar hemma.»

Här måste man fråga sig: När nyttan av en väganläggning i socknen har visat sig så påtaglig, varför använder man då icke sina stora medel för att bygga flera vägar och *flera* järnvägar? Varför använder man icke pengarna till egnahemslån åt kommunens medlemmar i stället för att ge dem fattigunderstöd? Och varför finner man sig icke uti att betala sina kommunalutskylder själv -- såsom sker på andra orter -- och använder de rikliga tillgångarna i stället till att *nyskapa bygdens näringsliv*, varav dock alla skulle hava även individuell nytta?

Även i Orsa och Älvdalen, som hava ännu större fonder än Lima, kan man alls icke konstatera något egentligt ekonomiskt uppsving; även här användas stora summor att betala de enskildes kommunalutskylder samt att bestrida *kommunens* utgifter i övrigt. Varför ej använda dessa ofantliga rikedomar till skapande av en *industri* här uppe och till bygdens fulla *uppodling?* **[1]**

I fråga om **avsättningen**, i främmande land, av Sveriges skogsprodukter gjorde jag för några år sedan, i samband med en behandling av frågan om utvandringen och vårt näringsliv, följande uttalande, återgivet även i Emigrationsutredningens Bilaga XIX:

> »Inom ingen svensk näringsgren har syndats så mycket mot ekonomiskt förnuft som inom trävarurörelsen.
>
> Först den stora *skogsskövlingen*, varigenom vårt lands största kapitaltillgång satts på spel. I detta fall ha vi äntligen kommit därhän, att vi fått 1903 års skogslagstiftning. Måtte den nu blott göras *effektiv*

och skyndsamt *revideras*, i den mån behovet härav framträder.

> Men sedan vi skövlat våra skogar, ha vi *vräkt* ut deras produkter på världsmarknaden. Under de senaste fyrtio åren ha vi sålt trävaror för flera *milliarder* kronor, och hundratals millioner ha härvid bortkastats, som skulle kommit vårt land till godo, om avsättningen skötts med den sammanhållning och den omtanke, som *andra* folk lägga i dagen, när det gäller så omfattande affärer. Våra exportörer skickade i årtionden sina trävaror i konsignation till London, slumpade bort lagren, när ett tillfälligt penningbehov inträdde, och konkurrerade ihjäl varandra. Även här skall under de senaste åren någon förbättring hava inträtt: förmodligen är dock ännu mycket mera att göra. Och i alla händelser: de hundratals millioner, som vi redan kastat i sjön, de komma aldrig åter.
>
> Här, såsom annars, har ställningen länge varit den: vi hava byggt världens största och yppersta sågverk, vi hava följt alla tidens uppfinningar och själva gjort nya. Men så snart det kommit till den punkt att varan skall avyttras, har problemet släppts. Sedan ha utlänningar fått skumma grädden, och vi ha nöjt oss med vad som blev över. Blev ej nettot så stort som önskat, så fanns blott en utväg: ett forcerat utvräkande av ännu större kvantiteter i marknaden.»

I ett här nedan, längre fram, infört uttalande av d:r Kempe meddelas några förklarande omständigheter med hänsyn till de ogynnsamma förhållanden, varunder ofta nog våra trävaror avyttrats. Det har också sagts, att det tjänar till intet att framdraga gamla missförhållanden; numera är allt annorlunda. Genom Svenska Trävaruexportföreningen tillvaratagas på ett fullt tillfredsställande sätt vår trävaruhanterings även kommersiella intressen.

Det är ju möjligt att så förhåller sig. Men uppgiften här är att skildra den svenska emigrationens och i sammanhang därmed också, så vitt sig göra låter, vår ekonomis *historia.* Och då är det icke gärna möjligt att gå förbi så betydande missgrepp som dessa. Säkerligen skulle åtskilligt sett annorlunda ut inom vårt lands näringsliv, om vi fått in de tiotal eller hundratal millioner, som här gått förlorade genom en illa skött avsättning.

Och för övrigt: är verkligen numera allt så, som det borde vara? För att belysa detta återgiva vi endast följande lilla episod. I Aftonbladet för den 4 februari 1909 läses:

> »Jordbävningen i Messina har i Sverige liksom i många andra länder efter det första utbrottet av bestörtuing och medlidande väckt till liv den slumrande känslan av alla människors solidaritet inför olyckan, och denna känsla har tagit sig ett vackert uttryck i de insamlingar, som omedelbart sattes i gång för lindrandet av nöden bland den syditalienska befolkningen. Sålunda hava beaktansvärda summor, uppgående till hundratusentals kronor, i Sverige insamlats och sänts till Italien.
>
> Under sådana förhållanden hade man haft skäl att vänta, att vårt lands existens åtminstone för en kort tid skulle göra sig påmind hos vederbörande i Italien. Vårt lands belägenhet i en avkrok av världen har likväl även i detta fall spelat oss ett av sina vanliga spratt, såsom framgår av följande händelse.

Som bekant har italienska järnvägarnas sjätte sektion skickat en ingenjör till de skandinaviska länderna (enligt uppgift Sverige, Norge och Danmark) för att inköpa tio större baracker, att användas till provisoriska lokaler för offentliga ändamål. För några veckor sedan meddelades i pressen, att denne ingenjör, signor Francesco Sizia, anlänt till Köpenhamn och där beställt fem baracker.

Man hade nu väntat, att resan skulle fortsättas till Sverige, trävarulandet par exoellence; men därav vart intet, ty Sizia for till Kristiania, där han sedan dess vistats och där han även lär ha placerat ordern på de återstående fem barackerna.

På en förfrågan av Sveriges allmänna exportförening i Kristiania, huruvida hr Sizia vore att vänta till Stockholm, anlände det svar, att hr S. över huvud icke hade något uppdrag att besöka Sverige. Exportföreningen vtände sig då till italienske ministern i Sverige, som, väl inseende det egendomliga i att Sverige, med dess högt utvecklade trävaruindustri, skulle bliva förbigånget, omedelbart fäste vederbörandcs uppmärksamhet på förhållandet. Resultatet därav blev, att hr Sizia till sist också uppenbarade sig i Stockholm, där han på italienska legationen sammanträffade med exportföreningens direktör. Huruvida detta hr Sizias korta besök i Stockholm (han avreste nämligen redan samma dag till Italien) skall resultera i några order till den svenska trävaruindustrien, är ovisst. Säkert är emellertid, att denna okunnighet, eller vad man nu skall kalla det, om vår träindustris möjligheter och höga ställning i jämförelse med de andra skandinaviska ländernas måste väcka en berättigad förvåning.»

Det talas här ovan om vårt lands avlägsna läge. Men Norge ar ju ännu mera avlägset från Italien, än Sverige är. Detta är alltså *icke* förklaringsgrunden, utan nog åtskilligt annat, som ju även ligger i öppen dag.

Under senaste tid har en livlig diskussion förts angående den fördelaktigaste **principen** för skogshushållningen. Efter diskussionens avslutande offentliggjordes i en facktidskrift ett uttalande i ämnet av d:r Frans Kempe, vilket vi här tillåta oss återgiva.

»Skarpa strider», säger d:r K., »ha på sistone förts angående den rätta skogshushållningsprincipen. Vid sina beräkningar har man därvid utgått från vissa bestämda värden för olika virkesdimeasioner, varvid envar helt naturligt utgått från de värden, som varit gällande å den plats, där han gjort sina undersökningar.

De teorier, varom striden står, äro som vanligt hämtade från Tyskland, där de relativa värdena äro så gott som fixa, fastän givetvis en viss variation kan göra sig gällande landsdelarna emellan. Sannolikt av denna orsak hava våra skogsmän antagit, att även hos oss bestämda värden funnes, avglömmande att vi konkurrera med en mängd andra länder på världsmarknaden och sålunda äro beroende av de pris, dessa andra länder behaga antaga, under det att Tyskland självt konsumerar det allra mesta av vad som där produceras.

Hos oss ha emellertid varken de absoluta eller de relativa värdena varit konstanta.

År 1913 betalas t. ex. 20 à 25 proc. mer för sågtimmer än 1912, vilket alls icke hindrar att timmerpriset några år härefter kan hava fallit 30 proc. Trävaruindustriens historia visar ständiga fall och stegringar.

Genom cellulosaindustrien ha Sveriges skogar stigit i värde med några hundra millioner kronor. För de lavbehängda smågranarna, som överflöda i Norrlands skogar och som för femton år sedan saknade värde, betalas nu ända till 20 öre kubikfoten, vilket motsvarar 3 à 4 kr. kubikmetern på rot -- skillnaden beroende av varierande avverknings- och fiottningspris. Norrmännen nödgas nu för sitt sulfitvirke betala 38-40 öre kubikfoten, och den tid kan komma, då vi måste göra sammaledes. I så fall blir dylikt virke på rot värt 10 à 11 kr. pr kbm., eller nära dubbelt så mycket som det värde man funnit för utvuxen tallskog å Malingsbo. Låt ett par sulfitfabriker börja tävla om massveden därstädes, och värdet av smågranen kan komma att stiga så, att det lönar sig bättre att odla sådan än de stora tallarna. Men då ställas också förut gjorda beräkningar detta fall på huvudet.

Det är möjligt, att vi om 20 à 30 år koka det mesta av vårt virke och att trävaruindustrien vid den tiden betydligt reducerats. Vi skulle nämligen kunna förtjäna mera på detta sätt än att med ryssar och finnar konkurrera på världsmarknaden i sågade och hyvlade varor. Norge är redan nu inne på den vägen.

Men det kan också hända att ryssar och finnar, sedan de avverkat det mesta av sin stora skog, eller redan därförinnan, börja att konkurrera med oss på cellulosnområdet, med påföljd att cellulosaprisen falla, under det att prisen å sågade och hyvlade varor åter stiga. För ett sådant fall böra vi givetvis vara beredda och därför kunna återgå till sågindustrien, närhelst den visar sig gynnsammare.

Vad jag med ovanstående velat visa är, att alla de beräkningar, som nu göras angående en rätt skogshushållning, äro beräkningar för dagen, ej för framtiden. Beräkningar för dagen äro utmärkta, när det gäller sockerbetor eller andra jordbruksalster, som skördas varje år, men när det gäller skog, duga de icke. Och man skall i sanning vara i allra högsta grad framsynt för att nu veta, vilka pris som 50 eller ens 25 år härefter komma att gälla för furu eller för gran eller för de olika virkesdimensionerna. *Säkra* beräkningar kunna emellertid uppgöras endast om man känner dessa framtidens pris.

Ännu är sågat furuvirke mer värt än granvirke. Detta förhållande kan fortfara, men det kan ock inträffa att båda bli jämnställda, eller att granens värde t. o. m. överstiger tallens. I södra delen av Sverige har man företrädesvis fostrat tall; jag tror att man nu skulle vara glad, om även gran på därför lämpade marker uppdragits.

Vad är då att göra? Så vitt jag förstår, ha vi att ställa oss på *den biologiska ståndpunkten,* eller att, med andra ord, av marken kräva den största möjliga produktion i kubik, med *uteslutande av alla värdeberäkningar.* Låt alla träd växa så länge tillväxten är tillfredsställande, och låt, så långt detta är möjligt, varje träd för detta ändamål erhålla så mycken näring och så mycket ljus som det behöver, men avverka detsamma, när tillväxten börjar att väsentligen minskas.

På de bättre markerna kunna vi alltid, om vi intaga denna ståndpunkt, jämte masseved producera

mängder av sågtimmer och på de bästa markerna stor skog. Hr Wallmo har beräknat 112 år för ett träd att utväxa till 32 cm. vid brösthöjd. På grund av de undersokningar jag gjort anser jag, att på de bästa markerna detta mått skall nås på 80 år för tallen, 60 för granen, och så länge denna tillväxt fortfar, kunna ju träden få stå. Vi lida heller ingen brist på goda marker, blott vi taga vara på dem; vi ha gott om myr i Norrland. På de myllfattiga och torra markerna få vi nöja oss med att fostra massevedsdimensioner; även tall kan användas till cellulosa, och ej kan det vara riktigt att å våra tallhedar uppdraga stor skog, när tallen där ofta nog behöver 200 år eller mer för att uppnå 32 centimeter vid brösthöjd. Jordmånens beskaffenhet, läget etc. bör sålunda vara det avgörande.

Så vitt jag förstår, skulle vi på detta vis bliva beredda på alla eventualiteter.

Striden mellan anhängarna av skogsränte- och markränteprincipen har dock säkerligen gjort mycket gott, ty den har fört våra tankar på detta ämne, och den kommer helt säkert att verka därhän, att våra övermogna skogar komma att avverkas i raskare tempo, än hit. tills varit fallet. Men någon avgörande betydelse för våra skogars *framtida* behandling torde denna strid aldrig medföra, eftersom vi intet veta om det blivande värdet. Vår uppgift måste alltså vara att söka avvinna våra skogsmarker *den största möjliga kubikmassa,* och så vitt jag kan finna, är detta det enda sätt som finnes att åt dessa skapa det högsta möjliga värde. Härmed må markägaren vara nöjd.

Skogsmännens oavlåtliqa omsorg bör sålunda inriktas på att våra marker må producera det mesta möjliga, vilket visserligen icke sker genom att låta träden slåss om näring och ljus.

Det är i huvudsak för industrien våra skogar fostras, eller det borde åtminstone så vara, eftersom industrien får betala kostnaderna härför. På grund härav synes det mig av synnerlig vikt, att skogsmännen mera grundligt än hittills skett studera industrien. Den virkesdimension och kvalité, som för varje olika industrialster är av nöden, bör framför allt för våra skogsmän vara känd. Men nästan lika nödvändig är kännedomen om såväl alla olika omkostnader som ock av försäljningspris för alla de skiftande industrialstren. Studiet härav bör emellertid icke förläggas till södra Sverige, utan till Norrland och Dalarne, ty i dessa senare landsändar står industrien -- i all synnerhet trävarnindustrien -- på en vida högre ståndpunkt.

Jag tror ock, att det direkta skogsstudiet bör förläggas till Sveriges norra hälft. För min del har jag föga förtroende för de skogsmän, som studerat endast södra Sveriges skogar. De enorma svårigheter, som Norrlands skogar erbjuda, väcka till liv ett helt annat intresse och kräva vida högre insikter än skötseln av södra Sveriges skogar.

Såväl det indirekta som det direkta skogsstudiet bör sålunda ske i Norrland och Dalarne, om det över huvud taget skall hava något större värde.»

---

[1] Av en notis i tidningarna, sedan detta skrevs, vill synas, som om man numera i Lima slagit in på nya banor med hänsyn till skogsmedeisfondens användning. Vågar förf. smickra sig med att ha någon liten del häri, eftersom vår anmärkning framställdes redan för tre år sedan, i Bilaga V? (Se behandlingen därstädes av Orsa

tingslag, sid. 208, och av Malungs tingslag, sid. 210.)

Norrlandsfrågan.

I detta ämne äro redan så många och vidlyftiga utredningar förebragta, att det ej kan vara fråga om att här öka deras antal. Blott några synpunkter må framhållas, som visst icke äro nya men dock, enligt vår mening, icke så beaktade som de borde vara.

Den första av dessa är, att orsaken till den bedrövliga utvecklingen i Norrland ligger vida mera i olämplig lagstiftning och brister inom statsförvaltningen än hos sågverksbolagen. Redan vid *avvittringen* träda oss dessa förvaltningens missgrepp till mötes. Vi låna byråchefen Kinbergs ord, vilken, såsom bekant, hörde till Norrlandskommitténs medlemmar.

> »Genom det planlöst frikostiga sätt», säger hr K., »varpå avvittringen utfördes, gavs det egentliga upphovet till den nu brännande Norrlandsfrågan. Påbörjad redan under 1600- och 1700-talen, slutfördes avvittringen under 1820--1870-talen, med undantag för lappmarkerna, där den i vissa socknar ännu pågår. Dess ändamål var tvåfaldigt, nämligen: dels att bereda för ägarna av redan befintliga hemman full visshet och säkerhet om deras ägorymd och, där så behövdes, giva dem fyllnad från kronans allmänningar och överloppsmarker, dels ock att lämna för idoga arbetare tillfälle till ny hemmansanläggning på kronans nyss nämnda marker samt således befrämja landets uppodlande och bebyggande. Det var alltså ett stort och fosterländskt syfte, som uppställdes för avvittringen och för vars genomförande fastställdes viss ägovidd, som i de olika landsdelarna skulle tilldelas hemmanen. Grunden för områdestilldelningen var skattetalet eller mantalet. För varje mantal skulle i Jämtlands län tilldelas från 500 till 3,000 tunnland i inägor, skog och utmark, och i förhållande därefter för mindre hemmantal, allt efter markens beskaffenhet samt mer eller mindre godhet. Därvid skulle icke tagas i beräkning s. k. impediment, såsom sjöar, berg, odugliga mossar m. m. Genom särskilda kungl. brev ökades ägovidden för vissa socknar, i synnerhet inom Härjedalen. I Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands och Gävleborgs län skulle tilldelningen ske med 700--2,500 tunnland duglig mark enligt ungefär enahanda bestämmelser. För de två nordliga länens lappmarker bestämdes skogsanslaget, för mantal räknat, till 5,000--20,000 kvadratrev (894--3,571 tunnland).
>
> Undersöker man nu, huru dessa avvittringsförfattningens huvudgrunder i praktiken tillämpats, finner man snart att man tillåtit sig att tolka dem på ett sätt, som är svårt att förklara, än mindre försvara.
>
> Till en början har man nämligen i mycket stor utsträckning, och uppenbarligen i alldeles oträngda mål, låtit hemmanen erhålla det maximum, som latituden för områdestilldelningen medgivit. Vidare har man företagit sig att gradera marken så, att denna ej inräknats i området till sin verkliga vidd, utan efter en uppskattad mindre godhet; man har t. ex. i vissa fall gått så långt, att marken beräknats motsvara endast 1/8 av sin verkliga vidd. Härigenom har det tilldelade området blivit vida större, än vad handlingarna formellt utvisa såsom avvittringens resultat. Slutligen har, i mycket avsevärd omfattning, duglig skogsmark betraktats såsom impediment och tilldelats hemmanen utan att tagas i

beräkning vid områdets bestämmande. Det är således icke något ovanligt, att hemmanen erhållit mångdubbelt så stora områden, som de enligt avvittringens grundsatser, rätt förstådda och tillämpade, bort erhålla.

Det är ju förvånande fakta detta. Huru har dylikt kunnat ske, mitt i vår strama, pedantiska svenska statsförvaltning? Sakförhållandet är emellertid klart: i Norrland hava arealer, stora såsom furstendömen, utan ringaste rätt avhänts det allmänna och skänkts till enskilda. Och dessa enskilda ha icke förstått att göra sig skänken till godo. Den stora sågverkskampanjen uppstod; millioners värden gingo såsom utför en rutschbana, och där vinsten till en början stannade, var hos de första sågverksbyggarna och de första timmerköparna. Skogsägarna, bönderna, som ursprungligen fått den stora, oförskyllda presenten, stodo där med en ringa lösepenning och med -- den livslånga grämelsen.

I själva verket hade Norrlands befolkning varit fullkomligt *okunnig* om den revolution på världsmarknaden, som redan kommit till stånd i fråga om skogens värde. Detta är ju icke första gången, som ekonomisk okunnighet varit vårt folks fördärv, och blir väl icke heller den sista. Och i förevarande fall kan okunnigheten nog både förklaras och i viss mån försvaras. Men någon *gräns* måste dock rimligtvis begäras, och där okunnigheten går över alla gränser, står ej i mänsklig makt att hindra, att den leder till missgrepp och förluster. Det är icke endast i Norrland som sådant inträffat; och i dylika fall får man dock, om man är förnuftig, rättvisligen tillskriva sig själv skulden.

Att nu Norrlandsbönderna ej gjorde detta, utan grepos av ytterlig grämelse, när de funno den egendom de bortslumpat för några tusental kronor i själva verket vara värd hundratusental eller millioner -- detta är ju också fullkomligt mänskligt. Men härvid förbisåg man även, att det ej var bonden själv, som givit skogen detta ökade värde. Utan trävaruindustriens uppkomst och de kapital, den erfarenhet, energi och framsynthet, som nedlades i denna, skulle bondens skogar i själva verket ej varit värda ens de hundra- eller tusental kronor, som han verkligen uppbar. Här var en »oförtjänt värdestegring» -- den största, som någonsin förekommit i vårt land.

Emellertid var »Norrlandsfrågan» icke kommen med detta. Den uppstod först när sågverksbolagen begynte *inköpa* böndernas hela hemman -- till en början förekom i regeln endast att man betingade sig avverkningsrätten till skogen. Att saken tog en ny ofördelaktig vändning, är återigen vår ekokomiska lagstiftning i främsta rummet skulden till. Det naturliga och rimliga hade ju varit, att om skogsägaren ville sälja, han då fått sälja undan så stor del av skogen som han själv ej behövde, och så behålla resten av skogen, jämte inägorna. Om så fått ske, skulle de norrländska bondgårdarna behållit sin självständiga ställning, ja, fått den högst betydligt förbättrad; och något bolagsvälde hade icke behövt uppstå. Men nu var i regel detta naturliga tillvägagångssätt i lag förbjudet; i de flesta fall måste bonden antingen sälja hemmanet i dess helhet, både skog och inägor, eller också icke sälja alls. Att då ett mycket stort antal föredrogo att sälja, är ju fullt förklarligt. Att de gamla innehavarna sedan av resp. bolag *arrenderade* sina förra hemman (med frråndragning av skogen), visade sig i många fall vara ett olyckligt grepp, enär ett jordbruk i Norrlands inre bygder icke kan bära sig utan skog. Men ofta stod icke något annat den gamla jordägaren till buds -- helst om han på ett eller annat sätt förslösat köpesumman, vilket icke var ovanligt.

Arrendatorernas ställning på bolagsgårdarna var alltid svår, emedan man hade svårt att reda sig med ekonomien;

men den kom att närma sig rättslöshet, därför att ännu ingen *arrendelag* fanns.

Att bolagen på detta sätt *inköpte* bondehemmanen var emellertid länge mindre vanligt. Sågverksägarna nöjde sig för det mesta med att förvärva avverkningsrätten till skogen, vanligen på femtio år. Nu kom lagstiftningen med ett nytt missgrepp: avverkningsrätten fick ej längre upplåtas på femtio år, utan endast på tjugu, till sist endast på fem år. Nu *tvingades* bolagen att inköpa hemmanen, för att kunna garantera sig timmertillgång till skäligt pris. Från denna tid är det som Norrlandsfrågan bliver brännande.

Under trävarurörelsens första tider hade utan tvivel oerhört många övergrepp och missbruk ostraffat ägt rum. Vår egentligen för dagens löpande ärenden tränade *statsförvaltning* hade stått maktlös och rådlös inför denna väldiga ström av nya företeelser, som på intet sätt läto intvinga sig inom de gamla trånga formerna. *Korruptionen* trädde till; man känner en Treffenbergs hjältemodiga kamp emot den, och huru han åtminstone i *ett* fall lyckades lägga den i öppen dag. Att vår formalistiska *rättskipning* icke alltid förmådde bemästra detta kaos av en ny värld, är alltför väl känt och bevittnat.

Kanske den största *förbittringen* åstadkoms av bolagens övermakt på *kommunalstämmorna*, vilken garanterades dem av den graderade röstskalan. Tvärt emot vad som vanligen anses, torde nog i regeln denna makt hava begagnats med hovsamhet; men naturligtvis voro övergreppen ändock talrika, och dessa befäste i sin ordning allmogens uppfattning, att man var av stat och samhälle maktlöst utlämnad i de penningstarka bolagens våld.

Alla de missförhållanden, som nu ski]drats -- och åtskilliga andra dessutom -- voro i själva verket i första rummet framkallade av brister i lagstiftning och förvaltning. Detta är något som icke får glömmas, om man skall kunna göra sig en rättvis uppfattning av Norrlands ekonomiska historia under det senaste halvseklet.

I ett par fall hava dessa missförhållanden numera avhjälpts: den kommunala rösträtten är reformerad i demokratisk riktning, och en arrendelag är äntligen kommen till stånd. Beträffande Norrlandsfrågans kärnpunkt har man försökt sig med den nya »Norrlandslagstiftningen», för vilken här ej behöver redogöras. Att förhållandena i verkligheten dock icke undergått någon förbättring, göres troligt av att utflyttningen från Norrland aldrig varit så stor som under det senaste årtiondet.

Under kampen om »Norrlandslagarna» har de norrländska jordbrukarnas uppfattning fått fullt tillfälle att göra sig hörd, och därom vore ju intet annat än gott att säga, om blott en *lösning* av svårigheterna kunnat på detta sätt komma till stånd. Men vi tro icke, att ens de mest utpräglade entusiasterna vilja påstå, att lösningen verkligen ännu är funnen. Under sådana förhållanden synes det vara värt att uppmärksamma även sågverksindustriens invändningar -- så mycket mera som industriens målsmän också representera den praktiska *affärsinsikten* i detta fall. *Denna* synpunkt vill man ju gärna förbise i Sverige, men om detta är till landets verkliga bästa, därom kan man tillåtas hava sin egen mening.

Sågverksägarnas uppfattning av Norrlandsfrågan har framlagts bl. a. av d:r Frans Kempe, i en broschyr om »Trävaruindustriens debet och kredit», ett avtryck av en artikelserie i Stockholms Dagblad år 1911. På grund av sakens vikt tillåta vi oss här att i utdrag återgiva det väsentligaste av denna broschyrs innehåll. **[1]**

»Hade de lagstiftande myndigheterna haft förutseende, skulle de, då trävaruindustrien började sin verksamhet, stiftat en ägostyckningslag, som medgivit hemmansägaren att avskilja den skogsmark, varav hemmansägaren för sitt jordbruk ej hade behov. Därmed hade vunnits en i såväl socialt som nationalekonomiskt hänseende lämplig skilsmässa mellan jordbruk och skogsbruk. Jordbrukaren hade i så fall fått behålla vad han bör äga och industrien fått förvärva den skogsmark, som för den är nödig och utan den vore värdelös.

Det stigande skogsvärdet har föranlett en mängd försäljningar, och vid arvskiften har man alltför ofta haft att välja mellan försäljning av hela hemmanet eller skogens skövling. Hade jorddelningslagarna medgivit, att den huvudsakliga skogsmarken blivit frånskild, så skulle allmogen alltjämt varit ägare av så gott som alla norrländska hemman.

Att den jordbrukande befolkningens självständighet lidit avbräck, beror sålunda av brist på förutseende hos de lagstiftande myndigheterna och ej, som allmänheten tror, av bolagens begär efter jordbruk, ett begär, som de visserligen aldrig känt.

Ägostyckningslagen av 1896 var ett steg i rätt riktning för avhjälpande av dessa olägenheter. Den verkade nämligen dels så, att hundratals hemmansägare, som voro i behov av att sälja, kunde avyttra större eller mindre del av sin skog men behålla resten, dels så, att mängder av jordbruksdelar återgingo till den jordbrukande befolkningen. Tyrärr har dock denna lag blivit hävd och ersatt med en annan, som visserligen icke fyller den uppgift, som avsetts med densamma.

De nuvarande jorddelningslagarna i Norrland, kompletterade som de äro med förbud för bolag att köpa jord, lägga i själva verket nästan oöverstigliga hinder i vägen för allmogen att återförvärva sådana i bolagens ägo befintliga jordbruksdelar. Det är nämligen högst få bönder, som, sedan de förlorat sin rätt att sälja skogsmark till bolag -- den s. k. överloppsskogen är i realiteten ingenting att räkna med -- hava råd att betala det pris, som måste fordras, då inägojorden med åbyggnader skall åtföljas ej blott av för husbehov nödig skogsmark utan även av odliagsmark och betesmark -- allt enligt de bestämmelser förrättningsmannen kan anse lämpliga. Att bolagen äro förhindrade att i stället för den mark, de skola avträda, förvärva annan, torde även inverka på priset. Erfarenheten visar ock, att det av Kungl. Maj:t och riksdagen lagade recept, enligt vilket allmogen tilllåtes återförvärva bolagshemmanens jordbruksdelar, närmast verkar som ett förbud.

Ännu kunna ju på många ställen i Norrland hemmanen klyvas eller odlingsmark från dem upplåtas. Men klyvningen har länge fortgått och kan ej fortgå för all framtid. Redan nu blir vid hemmansklyvning mångenstädes det odlade och odlingsbara området alltför knappt för att kunna föda en jordbrukare, och på flera ställen i Norrland hava så många torplägenheter försålts, att lagen ej tillåter avskiljandet av flera sådana. På alla de ställen i Norrland, där hemmansklyvning ej längre med

fördel kan äga rum eller där torplägenheter ej längre finnas att tillgå -- i framtiden blir det så överallt -- , måste de bondsöner, som icke få övertaga fädernehemmet söka sin utkomst som arbetare. De hava då att välja mellan att bliva industriarbetare vid kusten, att utvandra, eller att stanna i fädernebygden och där finna sitt uppehälle genom arbete i skogarna. Givetvis önska de helst begagna den sistnämnda utvägen, och arbete saknas ej heller om vintrarna, och alltefter som rationell skogsvård blir införd, kommer ej heller arbete om somrarna att fattas. Att denne arbetare önskar eget hem, faller av sig självt; han är ju icke van att hyra bostad och köpa all sin föda. Närmast låge då till hands att han finge förvärva ett bolagshemmans jordbruksdel. Tilläte honom gällande lagar att inköpa blott inägojorden med åbyggnader, skulle mången gång hans fader eller broder kunna förhjälpa honom därtill, därest hans egna medel ej räcka; men varken han själv eller fadern äger i vanliga fall tillräckliga medel att inköpa alla de härligheter, det lagstadgade receptet föreskriver. Han måste alltså avstå från köp eller låna medel därtill, och då erfarenheten visar att jordbruk i Norrlands skogsbygder ej kan bära någon nämnvärd skuld, föredrager han i de flesta fall att avstå, därest köpet ej kan ske på andra villkor än dem lagen föreskriver. Lyckligtvis finnas ännu en del enligt 1896 års lag styckade hemman att köpa och många som anse att det är förmånligare att äga en mindre egendom utan skuld än en större med skuld. Detta sistnämnda förhållande styrkes tillfullo därav, att av de enligt 1896 års lag styckade bolagshemmanen de, som omfattat endast inägojord med åbyggnader, hava varit de begärligaste. Prisen på dylika egendomar hava nämligen i de flesta fall understigit 1,000 kr., och då inägojorden med åbyggnader i allmänhet omfattar 30 à 40 tunnland, varav endast 10 à 12 tld öppen jord, har köparen med rätta ansett, att han kunde använda övriga 20-30 tunnland till bete och skogsbörd. Lagstiftarna hava emellertid icke varit av samma uppfattning; de hava tvärtom ansett, att det är till skada för bondsonen att förvärva blott inägojord med åbyggnader. Härav kan man icke draga någon annan slutsats, än att det för honom vore förmånligare att hyra bostad och köpa mjölk, smör, kött, potatis och spannmål, eller allt vad hemmanet giver, än att till billigt pris få förvärva detta hemman.

Det stora felet är, att man ansett att allt jordbruk i Norrland bör ägas av jordbrukare i egentlig mening, vilka man därför velat förse med allt möjligt gott, och att man har glömt att verkligheten alstrat och allt fortfarande kommer att alstra övergångsformer eller blandformer, såvitt nämligen tillstånd därtill gives. En hel del av den norrländska befolkning, som i detta nu i huvudsak lever av industri, besitter nämligen därjämte lyckligtvis någon jord.

Man har väl alla skäl att antaga, att hemmansägarna i Norrland hädanefter som hittills i allmänhet få flera än en son, men att däremot sönerna n:r 2, 3 och 4 etc. av faderns hemman hädanefter ej alltid -- rätteligen mera sällan -- kunna få den jord, de önska sig. Att genom lag förhindra dem att efter råd och lägenhet förvärva sådan jord, som är till salu, måste i längden väcka missnöje, och smärtsamt måste det kännas att icke få skaffa sig ett eget hem, när medel icke saknas och säljare finnes.

Den nya arrendelagen har lagt ytterligare hinder i vägen för inköp av bolagshemmanens jordbruksdelar. Oavsett huru dessa äro beskaffade -- om blott bestående av inägojord med åbyggnader eller styckade enligt receptet -- kunna de nämligen säljas blott vart femtonde år, när arrendetiden utgår.

Statsmakterna vilja uppenbarligen ej tillåta, att man i Norrland lever av både jordbruk och industri; man måste välja ettdera yrket. Flera övergångsformer få icke tillkomma, och bondesönerna n:r 2, 3 och 4 etc. hava snart ingen annan möjlighet att skaffa sig eget hem än att utvandra. De måste bort till länder, där jorddelningen är fri.

Envar borde efter råd och lägenhet få köpa den jord, han önskar. En person nöjer sig med en tomt för det hus, han ämnar bygga; en annan vill därjämte hava jord till en trädgård eller en bit åker för att föda en ko eller par; en tredje åter vill helt ägna sig åt jordbruk och önskar därför förvärva ett hemman. Varför skola icke de förstnämndas önskningar få fyllas lika väl som den sistnämndes? Det synes vara föga konsekvent att arbeta för att alla skola få eget hem och för detta ändamål anslå lånemedel, men samtidigt hindra jorddelningen. Jag känner idustrisamhällen i Norrland, kring vilka all för industriarbetaren lämpligt belägen jord, som enligt lag får säljas, redan är bortsåld, men där mängder av arbetare finnas, som skulle vilja köpa tomter. Man hänvisar till det undantag, som i jorddelningslagarna är gjort för bildandet av egnahemskolonier, men den rätten har föga betydelse i Norrland. Stora arealer åkerjord äger bonden icke, och vad han har därav vill han behålla. En stenbacke här och var säljer han däremot gärna, och arbetaren nöjer sig därmed. Alla arbetare hava icke heller i ett givet moment tillräckliga medel för att kunna köpa den jord, de önska; en är köpare i dag, därför att han redan sparat den nödiga summan, en annan åter först om några år, när även han lagt åsido vad han för köpet behöver. Vi arbeta på reformer till arbetarens bästa, men tillåta honom ej att, när han har råd därtill, få förvärva sig det stycke jord, han önskar köpa, ehuru denna hans önskan kanske varit drivfjädern till hans sparsamhet. Att med samma iver arbeta i tvenne motsatta riktningar, så att resultatet blir = 0, är i sanning sällsamt.

Under många år har jag känt mig upprörd över, att icke även den mindre bemedlade, utan att skuldsätta sig och under alla förhållanden, skall äga rätt att köpa jord i Norrland, där sådan finnes i överflöd, och det har på det högsta förvånat mig att icke alla partier velat tillmötesgå en så rimlig önskan. Man har velat straffa industrien för dess jordförvärv, men i själva verket straffar man bondsonen och arbetaren. Och man har icke förstått att, när industrien på grund av gällande lagar varit nödd och tvungen att inköpa även skogshemmanens jordbruksdelar, så borde dessa lagar hävas, men visserligen icke nya lagar skapas som verka så, att de nästan omöjliggöra jordbruksdelarnas återgång i bondehand och sålunda förhindra en gottgörelse av den skada som skett.

Mången anser att, av enbart sociala skäl, alla jordbruk i Norrland böra vidmakthållas. På sin tid ägde Giles Loder de stora Gellivareegendomarna -- c:a 1 million tunnland. Bland dessa förekommo mängder av nybyggen. En del av dem, belägna i Råneå socken, indrogos till staten, på grund av försummad odling, och utlades till kronoparker. Sedan dess hava hus och jord än ytterligare fått förfalla, och arrendatorerna hava sannerligen varit att beklaga. Odlad jord får sålunda även i Norrland vanhävdas, när den tillhör staten -- någon anmärkning i ovannämnda hänseende har mig veterligen aldrig förekommit --, och en arrendator av kronojord synes under vissa förhållanden vara en helt annan man än arrendatorn av ett bolagshemman. Man kunde annars tycka, att då nybyggen på grund av försummad odling indragas till staten, borde även dessa av sociala skäl omedelbart sättas i stånd. Då så ej sker, frestas man att tänka, att staten livligt intresserar sig för jordbrukets utveckling och människornas väl på bolagens mark, men visserligen icke på sin egen. Mig synes emellertid, att staten har minst lika stora sociala förpliktelser som bolagen, och att statsmakterna, innan den ensidiga norrländska vanhävdslagen antogs, bort se till att staten i avseende å sitt jordbruk och sina arrendatorer ej hade något att förebrå sig.

Domänstyrelsen var på sin tid erbjuden att av ovannämnda Gellivare- egendomar inköpa en större skogsareal, däri inbegripen ett hundratal nybyggen, även de mestadels belägna i Råneå socken. Den erhöll denna affär på hand under, om jag minns rätt, 2 månaders tid. Vid utgången av den bestämda

tiden kunde Domänstyrelsen emellertid ej bestämma sig. »En smart affärsman» -- jag citerar hr Lindhagen -- »trädde då emellan och berövade staten affären.» Jag är i tillfälle att kunna upplysa om, att Råneå socknemän, som närmast skulle berörts av ett statsköp, med mycket blandade känslor motsågo ett sådant och därför med glädje hälsade utgången. De visste nämligen, att om staten blivit ägare av dessa nybyggen, skulle de förvandlats till kronoparker och sålunda undandragits all kommunalbeskattning men kommunen icke förty fått sköta fattigvården; och den erfarenhet, de redan ägde om de förut till staten indragna nybyggena, var i detta avseende icke vidare tilltalande. Men de visste ock att, därest ett bolag bleve ägare, så måste detsamma fullgöra odlingsskyldigheterna, skatteomföra nybyggena och betala dem åsatta utskylder.

Alla de kommuner i Norrland, där staten äger stora delar av jorden, hava i själva verket ingen anledning att glädja sig häröver. Överhövan höga kommunalutskylder och vägskatter samt dyrbara vägar äro nämligen en oundviklig följd av stora statsdomäner. Ligga byarna intill varandra, kunna gemensamma skolor upprättas och byvägar till skälig kostnad byggas, men så kan icke ske, när byarna äro åtskilda av stora kronoparker. De kommuner, där staten äger 3/4 eller mer av marken, äro därför att beklaga.

Med ovanstående har jag velat visa, att staten i Norrland, där den äger så stora domäner och för dem ej betalar några utskylder till kommunerna, faktiskt utövar större förtryck än någonsin något bolag. Härom skrives eller yttras dock icke ett ord, under det att bolagsvälde och bolagsförtryck är i varje mans mun. Även i detta avseende intager staten sålunda en särställning.

Till sist har man ansett, att trävaruindustrien ej sköter sina försäljningar som sig borde, samt att den ej förädlar varan i den utsträckning som ske kunde. Den förstnämnda anmärkningen är i viss mån berättigad; svenskarna äro tyvärr ej fullgoda köpmän. De äro alltför optimistiska, när marknaden är god, alltför pessimistiska, när den är dålig, och de sakna förutseende. De veta därför mera sällan, när de böra hålla fast vid sina priser och när skäl föreligga att sänka dem.

Men förmildrande omständigheter finnas. Trävaror äro en skrymmande artikel. Knappast någon brädgård i Norrland rymmer ens ett års produktion, och säkerligen finnes ingen, som rymmer två års. Det tjänar för övrigt icke mycket till att vidga brädgårdarna, ty varan undergår försämring, därest den en längre tid lagras. En stor brädgård är ock både dyrbar och svårskött, och risken vid en eldsvåda ökas i samma proportion som lagret ökas.

Man måste erkänna, att trävaruindustrien i avseende å försäljning av sina produkter ej alltid handlat visliga; men även om staten eller en trust övertoge försäljningarna, så skulle förhållandena ej kunna ändras i så väsentlig grad som mången tror, ty i sista hand äro vi beroende av världsmarknaden och de övriga träexporterande länderna. Även staten eller trusten skulle därför mången gång nödgas sälja till förlustbringande priser.

Påståendet, att förädlingen ej är driven till högsta möjliga punkt, är däremot näppeligen riktigt. De som påstått detta hava förbisett de hinder, som vissa importerande länders tullskrankor resa. Så kunna vi endast till England och dess kolonier samt till Holland, och i någon mån till Danmark och Egypten, sälja våra hyvlade varor. De hyvlerier som finnas äro ock mer än tillräckliga för dessa länders behov.

Då Kap och Australien inskränka sina köp, måste många hyvlerier minska sin verksamhet.

Att antalet exporterande snickerifabriker minskats i stället för att ökas, torde visa att denna art av förädling ej är vidare lönande, och ända till de sista åren har ej heller lådfabrikationen burit sig. I sistnämnda avseende har dock en glädjande förändring ägt rum, och möjligt är att inom detta område verksamheten kan väsentligen vidgas. Sannolikt är ock att inom kort lådfabrikernas antal kommer att ökas.

Om man sedan vill göra sig reda för trävarurörelsens kreditsida, är första posten på denna sida flottbargörandet av Norrlands och Dalarnes älvar. Professor Gunnar Andersson har beräknat kostnaderna härför till 50 millioner kronor. Denna summa är emellertid alltför låg. Den kan utan överdrift fördubblas. Professor Andersson har förbisett, att konsten att reglera ett vattendrag icke kom med ens, att den erfarenhet man vann vid reglerande av ett vattendrag, ej i alla avseenden kunde tillämpas på ett annat vattendrag, eftersom vattendragen hava skiftande karaktärer och alltså kräva skiftande åtgärder, samt att på grund av dessa omständigheter många ombyggnader, förändringar och tillägg varit av nöden. I själva verket fortgå sådana alltjämt i våra vattendrag. I detta nu äro emellertid de flesta flottleder amorterade och sålunda allmän egendom. Alla skogsägare i Norrland hava bidragit till detta resultat, men dock i väsentligt olika grad. Av den stora summa, som behövts för att flottbargöra våra floder, har huvudparten tillskjutits av bolagen och de skogsägare, som för 50--60 år sedan till dem på arrende uppläto sina skogar. Staten har obestridligen i förhållande till den mängd skog den äger lämnat minsta bidraget. För att klargöra, vad flottledernas upprensning och flottningens ordnande betyder för skogsvärdet, vill jag nämna, att, då jag började min verksamhet, en stock, avverkad inom Åsele socken och nedkörd på hnvudvattendraget (Ångermanälven), i flottning och amortering kostade en krona och tio öre, under det att den nu kostar endast 6 à 7 öre. Varje timmerstock i Åsele socken har sålunda stigit värde fullt ut en krona, och varje träd 1:50 à 2 kronor, beroende av vad detsamma lämnar. Visst är att värdet av all skog i Norrland, genom att floderna blivit apterade till transportleder och kostnaderna härför äro amorterade, stigit med en eller annan milliard, samt att vi härför i första rummet hava trävaruindustrien att tacka, som förrättat allt arbete, förskotterat nödiga medel och lämnat största bidraget till flottledernas amortering.

Nästa post på kreditsidan äro de uppfinningar och förbättringar, som ständigt gjorts och göras inom det industriella området. Varje uppfinning och varje förbättring ökar nämligen skogens värde och kommer varje skogsägare till godo, vare sig han arbetar eller sover, vare sig han vill industriens utveckling i Norrland eller med all makt motsätter sig densamma. Om någonsin är detta en oförtjänt värdestegring, som direkt eller indirekt kommit alla Sveriges invånare till godo!

Alla veta vi t. ex., att cellulosaindustrien skapat möjlighet att med fördel använda de lavbehängda smågranar, varav Norrlands skogar överflöda, samt att den därigenom i högsta grad underlättat skogsvården, men få torde de vara som brytt sin hjärna med att övertänka, vad dessa faktorer betyda för staten, de enskilda skogsägarna och landet i sin helhet.

Anskaffandet av marknader för de skogförbrukande industriernas alster är en annan men föga uppmärksammad post. Det har dock varit förenat med stort besvär och stor risk att finna och utnyttja en ny marknad. Och staten har i detta avseende på intet sätt behövt hjälpa industrierna i Norrland. För

deras räkning har den ej utsänt handelsstipendiater eller lämnat medel till en exportförening. De norrländska industrierna ha i båda avseendena skött sig själva.

Till sist har trävaruindustrien, under den tid den existerat, från utlandet tillfört Sverige den enorma summan av 6 à 7 milliarder kronor. Man kan alldeles icke föreställa sig, huru tillståndet i Sverige vore, därest så ej skett; men man torde dock kunna påstå, att vi i så fall alldeles icke haft råd att bekosta alla de kulturella och sanitära åtgärder, som under de sista årtiondena vidtagits; att vårt försvar ej nått sin nuvarande ståndpunkt; att kommunikationernas utveckling blivit väsentligen fördröjd; samt att arbetslönerna ingalunda varit vad de nu äro. Jag vågar t. o. m. betvivla att jordbruket nått den punkt, varå det nu befinner sig, ty guldinflödet har spritt sig över hela landet, ej blott över Norrland.

Enligt allmän uppfattning borde trävaruindustrien icke fått förvärva den skog, den äger. Den hade ändå bort utföra sitt värv och sålunda arbetat endast till fördel för staten och alla andra skogsägare, men icke till egen fördel. Då stat och enskilde alltjämt äga fyra femtedelar av Norrlands och Dalarnes mark, men bolagen endast en femtedel, så kan ju härpå svaras, att industrien verkligen i huvudsak arbetat för andra. Anföras kunde vidare, att den femtedel, som industrien förvärvat, ej borde anses vara en alltför överdriven ersättning för det arbete den uträttat, allra helst bolagen icke fått denna femtedel till skänks. De hava, som alla andra, betalat sina skogsegendomar, och då priset för dessa stegrats i samma mån som de genom industriens arbete erhållit högre värde, så har man ju rätt att säga, att industrien betalat andra för det arbete som den själv utfört. Man kunde t. o. m. tycka, att det vore rimligare, om stat och enskilda skogsägare till industrien lämnade åtminstone någon ersättning för det höjda skogsvärdet, än att industrien förbjudes att förvärva ytterligare skogsmark och sålunda hädanefter är tvungen att utan ersättning i någon form arbeta för andra. Mänskligt är, att när man vet med sig att man kan mångdubbla en egendoms värde, man inköper densamma för att själv komma i åtnjutande av värdestegringen; övermänskligt däremot att arbeta, taga risken, lyckas att mångdubbla egendomens värde, men ej ens söka att förvärva den, utan lämna hela vinsten åt egendomsägaren.

Skulle industrien, därest den från början förbjudits att förvärva skog, kunnat utföra sitt värv? Varest skulle i så fall de hundratals millioner kronor tagits, som åtgått till fiottledernas iordningställande, till uppförande av sågverk, hyvelverk och cellulosafabriker samt till arbetarebostäder, brädgårdar, magasin etc.? Skogen måste släppa till de nödiga medlen; någon annan möjlighet fanns icke. Många sågverksägare nöjde sig med att på längre tid -- vanligen 50 år -- arrendera skog; andra, mer förutseende, inságo, att därest företaget skulle äga bestånd för framtiden och skogsvård kunna äga rum, det vore nödvändigt att skaffa egna skogar. Men fastän mycken mogen skog fanns att tillgå, dröjde det dock mer än ett halvt sekel, innan trävaruindustrien nådde sin fulla utveckling. Kapital fattades i landet, och det var ej så lätt att med ens omsätta skog i pengar, ty även marknader saknades.

Man började vanligen med skeppning av bjälkar för att därigenom få något kapital till sitt förfogande, uppförde billiga vattensågar av enkel beskaffenhet och avverkade endast de skogar, som lågo närmast kusten, varigenom man undgick den dyrbara flottningen. För övrigt saknades medel att fiottbargöra ens huvudvattendragen, och knappast någon torde i trävaruindustriens barndom hava tänkt sig, att det kunde löna sig att flottbargöra även bivattendragen. Så småningom växte dock kapital och insikt och därmed även företagsamheten, ångsågar byggdes, det ena vattendraget efter det andra gjordes fiottbart, gemensam flottning och sortering infördes etc., allt med påföljd att alla Norrlands förut värdelösa skogar dock till sist fingo ett värde, vilket ock hittills alltjämt varit i stigande. Svårigheter av

mångfaldig art har industrien haft att övervinna, varibland de tekniska ej varit de minsta. Ingen tänker nu på dessa svårigheter; man glömmer så lätt föregående generationers gärningar och de förhållanden, under vilka dessa levat. Förvisso kan man dock säga, att därest till alla andra svårigheter kommit förbud för industrien att förvärva skog, så skulle i detta nu ingen industri funnits och Norrlands skogar vara lika värdelösa som de voro i början av förra seklet.

I England söker man på allt sätt att förskaffa industrien den jord, varav den har behov, och i detta avseende äro de engelska arbetarna ej de minst ivriga, ty de förstå sitt eget intresse. Uppfattningen här och den i England äro sålunda vitt skilda. Obestridligt är emellertid att det engelska folket är klokt och företagsamt, att England därför är rikt och världshärskande, men att det svenska folket är fattigt och Sverige utan vidare anseende. Engelsmännen och deras ättlingar förstå konsten att taga sig fram, varhelst de befinna sig. De uppfostras till män, som veta att lita endast på sig själva och att handla klokt och i rätta stunden, vi till drömmare, vilka samhället i värsta fall har skyldighet att taga hand om.

Företagsamheten är numera internationell. Vi ha fått bevittna, och bevittna alltjämt, hurusom européer, framförallt engelsmän, uppsöka de platser av jorden, där något är att göra, taga hand om utvecklingen och bärga hela eller delar av vinsten till det egna landet. Detta varken kan eller bör hindras, ty det är en naturlig sak att den, som äger förmåga, kapital och verksamhetsbegär men saknar tillfälle att inom eget land kunna utveckla dessa egenskaper, uppsöker områden, där dessa kunna nå full utveckling, och för mänskligheten som sådan är det en välgärning att förmågan och kraften få göra sig gällande. Jag har nyligen haft tillfälle att studera, hurusom en handfull engelsmän under loppet av ett tjugutal år omdanat ett land, där rättslöshet och våld, lättja och fattigdom härskat i århundraden. Ett sådant arbete är till mänsklighetens nytta, och varje land, där företagsamheten står stilla, så att till följd därav landets naturliga hjälpkällor icke tagas i anspråk, eller där sådana förhållanden råda, att företagaren riskerar att genom våld och orättfärdighet se frukterna av sitt arbete gå sig ur händerna, blir förr eller senare föremål för en sådan omdaning, ty mänskligheten kommer att behöva all jordens resurser. Förr eller senare bli därför dessa begagnade, varhelst de finnas.

Kombineras de stora nationernas företagsamhet med en naturlig trötthetskänsla hos industriens män i Norrland, kan situationen bli farlig. Agitationen och de fientliga åtgärderna kunna nämligen framkalla frestelse att inteckna bolagens egendomar och försälja obligationerna till utlänningar. Både vår jord och vära stadsfastigheter äro emellertid redan i stor utsträckning belånade i utlandet, varigenom detta redan har stora intressen att bevaka i vårt land. Men dessa intressen borde icke i onödan ökas, ty med varje ny belåning av svensk egendom i utlandet stiger risken av en inblandning utifrån i våra inre angelägenheter, något som vår självständighetskänsla ej kan tåla.

Frestelsen att sälja sin egendom till utlandet är dock givetvis ännu större. Man påstår att trävaruindustrien i Norrland är internationell. Så var det i stor utsträckning, men så är det icke längre. Endast ett verk -- dock ett av våra allra förnämsta -- äges numera av utlänningar, och i några få verk ha dessa ännu mindre andelar. Efter många års strävanden ha vi sålunda omsider kommit därhän, att de flesta av våra sågverk i Norrland ägas uteslutande av svenskar. Är det meningen att omintetgöra resultatet av dessa strävanden genom att framtvinga aktieförsäljning till utlandet?

Vore Norrland en del av U. S. A., så hade man grundade skäl att antaga att inom kort dess gruvor skulle vara kända och bearbetade, dess vattenfall monterade, mäktiga industrier hava uppblomstrat,

befolkningen hava mångdubblats och landet vara genomkorsat av järnvägar, ty amerikanarna hava ej blott förmåga, företagsamhet och kapital, utan de äro även vidsynta. Vi kunna emellertid icke tävla med dem i något av dessa hänseenden, allra minst i det sistnämnda.

Alltför många av oss synas ej hava insett, att Sverige liksom alla andra kulturländer måste omvandlas till industriland. De anse därför fortfarande, att jordbruket är den enda viktiga näringen.

Andra åter förstå ej, att vår ekonomiska utveckling i främsta rummet beror av sådana industrier, som av allmänheten ej behöva upptaga någon skatt. Att motarbeta dessa industrier vittnar om en inskränkthet, som intet annat folk gjort sig skyldigt till.

Allmänheten ställer stora anspråk på det produktiva arbetets män. Härom vore icke så mycket att säga, därest arbetet finge fortgå utan störande ingrepp, så att företagaren kunde känna tillförsikt och arbetsglädje. Men att -- såsom åtskilliga göra -- på honom ställa de mest vittgående anspråk och samtidigt söka hindra företagsamheten och kapitalbildningen, det är oförnuft, ty han kan ej fylla anspråken, därest man binder hans vilja och stäcker hans verksamhetsbegär. Dessa negationens andar, vilkas mål det är att skapa missnöje, må icke bliva de bestämmande, ty av missnöje kunna vi icke leva. Det är hög tid att de, som utföra det produktiva arbetet, tillåtas arbeta i fred, ty det är dock av detta arbete som alla Sveriges invånare skola finna sin utkomst.»

En sak som noga bör beaktas är, att vad som vederfarits Norrland icke är något »besynnerligt» och enastående; det är tvärtom vad som hänt och händer överallt i världen, när den moderna storindustrien gör sitt inträde i en gammaldags bygd, som hittills grundat sitt näringsliv väsentligen på naturahushållning. Nordamerikas hela väldiga uppblomstring i våra dagar, inom industri och bergsbruk, inom handel och järnvägsväsende, är ingenting annat än ett användande i stort, och med långt större hänsynslöshet, av samma tillvägagående, som givit sig tillkänna i Norrlands näringsliv. Och följderna äro mångenstädes desamma. Detta sista är icke någon tröst för oss, men det giver alltid anledning att studera det sätt, varpå man i Amerika söker avhjälpa svårigheterna.

För att nu återvända till vårt eget lands förhållanden, så har i Emigrationsutredningens publikationer flera gånger påpekats, att icke ens trävaruindustrien har förmått att för Norrland åstadkomma något *inflyttningsöverskott;* ja, under de senare åren har den ej ens förmått avvärja ett betydande överskott av utflyttning. När man jämför detta med t. ex. förhållandena i Westfalen och Rhenlandet, konstateras härmed en egendomlig underlägsenhet för vår svenska industri. Man saknar hos oss den *mångfald* av initiativ, som i Tyskland och Amerika gör varje uppblomstrande ekonomisk hantering så att säga till ett rikt förgrenat träd, sträckande sina armar in på de mest skilda områden. Sedan i Norrland sågverksindustrien visat sig lönande, kastade sig *all* norrländsk affärsduglighet in på *detta* gebit; de talrika möjligheter, som erbjödo sig så att säga i sågverksrörelsens periferi, lämnades länge obegagnade -- och likaså alla övriga näringsgrenar, som dock stå i det närmaste *samband* med träravurörelsen. Vad skall man säga om, att Norrland, som sysselsätter ett större tonnage än månget europeiskt konungarike, icke självt äger en nämnvärd handelsflotta?

Man saknar också i vårt land denna *ekonomiska skapareglädje,* som är ett så utomordentligt karakteristiskt drag hos amerikanarna och även hos engelsmännen och hos nutidens tyskar. Men man må också medgiva, att

förhållandena i vårt land icke äro mycket uppmuntrande för en dylik skaparеglädje. Misslyckas man, är man en svindlare och bedragare; lyckas man, är man en blodsugare och rövare.» Vårt folk har ej lärt sig ännu att på rätta sättet uppskatta den ekonomiska företagsamheten. Man säger, att vi i Sverige icke hysa den vederbörliga respekten för *kroppsarbetet*, och detta är tyvärr sant. Men det är lika olyckligt, att vi icke ha den skyldiga respekten för det *ekonomiska* arbetet i dess helhet -- varken när det sker med hand eller med huvud.

*

Under striden om Norrlandsfrågan har man å ömse sidor sökt värdesätta Norrlands möjligheter såsom *jordbruksland* och härvid varit ense åtminstone därom, att kustlandet har goda förutsättningar i detta hänseende men skogsbygden därinnanför åtskilligt svagare. Av detta sista förhållande har man stundom velat draga den slutsatsen, att skogsbygden gärna kunde få väsentligen stanna i trävaruindustriens ägo. Vi tro, att det icke är lämpligt att draga dylika vittgående följdsatser; något överherrskap är icke önskvärt varken i den ena regionen eller i den andra, om det kan undvikas. Målet är väl, att jordbruk och industri kunde utveckla sig vid varandras sida, ungefär såsom d:r Kempe framställt det. Även skogsregionen innesluter en betydande areal odlad jord, ängsmark och odlingsmark, att ej tala om betena.

Över huvud förefaller det en utanförstående besynnerligt, att ej *boskapsskötseln* långt före detta hunnit en vida större utveckling i Norrland än som hittills skett. Att det moderna, fullt rationella jordbruket ännu ej kunnat genomföras allestädes här uppe, är ju ganska begripligt; men skulle ej Norrlands ängar och betesmarker kunna uppbära en enklare, så att säga primitivare boskapsskötsel under mellantiden? Är verkligen den betydliga fodertillgången här uppe fullt tillgodogjord, på det sätt som kunde ske även under ett mera gammalmodigt jordbruks hägn? För *avsättningen* behöver man ju icke sörja; allmänt känt är, att livsmedelstillförseln är otillräcklig inom många av Norrlands sågverksbygder och att mycket numera måste hämtas från Finland.

---

[1] Vi ha ej ansett nödvändigt att markera de ställen där uteslutningar skett, emedan sammanhanget torde tillräckligt tydligt framgå ändå. Vid ett par tillfällen ha, för sammanhangs åstadkommande, smärre redaktionsändringar måst göras.

Fisket.

I vårt uttalande i emigrationsfrågan i november 1906, återgivet också i Bilaga XIX, ägnades några ord även åt våra fiskeriförhållanden. Vi återgiva dem här ännu en gång; den något patetiska tonen kanske förefaller mindre lämplig nu, sedan åtskilliga hithörande frågor åtminstone blivit föremål för den allmänna uppmärksamheten, men den förklaras av de verkligen besynnerliga förhållandena härutinnan ännu för några få år sedan.

> »Med att befrämja fisket menas i vårt land alltid att träffa anstalter för att draga upp så mycket fisk som möjligt ur sjön. Sedan ligga på själva fiskeplatserna -- tyska uppköpare och tillägna sig

brorslotten av förtjänsten. Huru många millioner och tiotal millioner kronor skulle ej under de senaste trettio åren ha stannat kvar i Bohuslän och Blekinge, om vi haft öga för nödvändigheten att avhjälpa dessa grova missförhållanden? Men man frestas att ihågkomma det gamla ordet: »Med seende ögon se de intet.» Däremot: gäller det yrkets tekniska sida, måste erkännas att mycket under dessa årtionden gjorts för vårt fiskes förkovran. Men varför då hava ställt sig så absolut likgiltig för avsättningsfrågan, som dock kunde hava renderat så mycket mera för jämförelsevis mindre arbete? Har man ej här ett talande intyg om vårt svenska folks underliga felsyn i ekonomiska ting: att alltid tänka på tekniken och låta avsättningen -- sköta sig själv!

Det säges, att någon förbättring inträtt också i detta fall under senaste år. Må så vara. Är förbättringen också tillräcklig? Och i alla händelser, vem giver oss åter vad som under årtionden huvudlöst slösats bort?

Under nära trettio år skänkte havet vid Bohusläns kust vårt folk praktiskt talat i obegränsad mängd en god och billig folknäring i den bohuslänska sillen. Vad gjorde nu våra kommunikationsanstalters vårdare för att i möjligaste mån göra landet detta överflöd till godo, genom snabba förbindelser till avlägsna landsdelar för lägsta möjliga undantagsfrakter? En lång tid var svaret det gamla vanliga: *intet.* Så kom en tid, då det kanske fick mildras till: *otillräckligt*. Är vad som för närvarande göres allt vnd som för det stora syftet vore möjligt? Väl är fisket ju ej längre detsamma som förr; desto angelägnare är att taga vara på det som är kvar.»

Under de senaste åren hava åtskilliga åtgärder vidtagits för att råda bot på en del av de ovan anmärkta missförhållandena. År 1911 beslöt riksdagen byggandet under de närmaste åren av 24 fiskehamnar, därav 3 i Bohuslän. Ännu är dock ingen av dessa hamnar fullbordad. Om otillräckligheten av åtgärderna för fiskeriprodukternas *distribuering* vittnar alltjämt den oproportionerligt ringa förbrukningen av fisk och de av mellanhänderna uppjagade priserna t. ex. i Stockholm. En del försök, både offentliga och enskilda, hava visserligen gjorts att ordna dessa förhållanden, men hittills hava dessa försök merendels misslyckats.

Om betydelsen av en tillfredsställande organisation i detta hänseende yttrar sig Axel Vilh. Ljungman, i Ekonomiska Samhällslivet, II, sid. 217, på följande sätt:

»Erfarenheten allestädesifrån visar på det mest otvetydiga sätt, att det är en för den fiskande *gynnsam avsättning* för fångsten, som utgör den allra främsta drivfjädern i fråga om fiskfångstens utveckling. Om det stora skotska sillfisket vet man sålunda, att det uteslutande har regeringens kraftiga åtgärder till uppammandet av en fullgod och möjligast likformig sillsaltning samt en därigenom lönande avsättning för fångsten att tacka för sin storartade utveckling, och samma lärdom har man fått från andra håll, ja till och med från det berömda holländska s. k. »stora» fisket ...... En gynnsam avsättning utgör den ekonomiska förutsättningen för all produktion; och det är alldeles givet, att om man befrämjar avsättningen av fångsten, så skola fiskarena, i samma mån som de härigenom få högre betalt för sin fångst, även äga större resurser att skaffa sig bättre materiel och att i allmänhet förkovra näringen samt ägna sig åt sådana former för densammas utövning, som först med en rikare avkastning äro möjliga att bringa till stånd.»

I Betänkandet ha vi förut yttrat några ord särskilt om fisket i *Bohuslän*. Därvid beröres också frågan om den bohuslänska fiskeribefolkningens bostadsförhållanden. Enligt en utredning av år 1898 bodde i länets 131 fiskelägen sammanlagt 26,924 personer, i 5,609 hus, av vilka endast 1,453 lågo å egen grund, men de övriga 4,156 å ofri grund. Med hänsyn till de påtagliga missförhållanden, som här mångenstädes gjort sig gällande, har saken varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet, men någon lösning av frågan har ännu icke kommit till stånd, med undantag för de fiskelägen, som äro belägna å Hvitfeldtska stipendieinrättningens hemman. Jämlikt Kungl. brevet den 6 november 1906 få nämligen denna inrättnings skärgårdslägenheter försäljas, och försäljningen har också redan i ganska stor skala gått i verkställighet, om ock under åtskilligt missnöje över det sätt varpå den skett. I fråga om övriga fiskelägen har, såsom sagt, någon åtgärd ännu icke vidtagits. Vi ha tydligen här en »Norrlandsfråga» i smått, och denna har, lika litet som den större, ännu hunnit någon tillfredsställande lösning.

Vända vi oss till **insjöfisket** i vårt land, så torde väl få anses allmänneligen erkänt, att detta hittills varit mycket försummat. En betydande inkomstkälla och ett förträffligt näringsmedel äro här att vinna med någon omtanke och energi i fråga om tillgodogörandet. Omfattande vetenskapliga förarbeten sägas vara gjorda för vårt insjöfiskes upphjälpande, och en lag om gemensamhetsfiske är äntligen av 1913 års riksdag antagen. Vi få alltså kanske *hoppas*, att i detta fall bättre tider stunda.

Bergsbruket.

Inom nutidens svenska bergshantering intager ju frågan om den **norrbottniska malmexporten** ett synnerligen betydelsefullt rum. Hela historien om dessa lappländska gruvor skall väl en gång stå såsom ett av de besynnerligaste bladen i Sveriges hävder. Vi erinra här endast om några strödda data: gruvornas försäljning till utlänningar år 1864; de besinningslöst fördelaktiga privilegierna till det engelska järnvägsbolaget; svenska statens vägran för ännu blott vid pass ett årtionde sedan att inköpa malmfälten för -- tjugu millioner kronor; samt slutligen de besynnerliga restriktionerna för malmfångsten, genom vilka, bland annat, Norrbottens ekonomiska utveckling *tvangs* att stagnera och den nutida stora utflyttningen blev en nödvändighet.

Efter innevarande års riksdagsbeslut om malmbrytningens utvidgande får väl denna fråga anses *principiellt* löst i en lycklig riktning, och det torde således vara obehövligt att här upptaga utrymme med citat ur den rikliga samlingen uttalanden, där Sveriges så gott som alla fackmän stå eniga, ej blott med varandra utan även med Sveriges yppersta affärsmän. Naturligtvis är dock frågan icke slutgiltigt löst ännu, men när den kommer upp nästa gång, må vi hoppas att den ekonomiska uppfattningen även hos allmänheten skall ha stadgats i en riktning, som låter oss få full nytta av dessa oskattbara naturens håvor.

Om en annan betydelsefull punkt i detta hänseende ha vi uttalat oss på följande sätt i Bilaga XIX:

»Grängesberg-Oxelösunds bolag bör ha rätt att i fred få utveckla sin malmfångst i Norrbotten. Men å

> andra sidan har Sveriges folk rätt att fordra av bolaget, att det ordnar sin *avsättning* på för landet självt möjligast inbringande sätt. Det skulle ej vara ett svenskt företag, om man ej haft anledning misstänka brister härutinnan. Sådana brister hava legat i öppen dag och allmänt erkänts beträffande de *tidigare* lappmarksbolagen. De skulle ej varit svenskar, dessa bolags ledande män, om de ej, likaväl som våra sågverksägare förr i världen, vräkt sin vara ut på marknaden, vräkt och slumpat och lämnat åt främmande affärsmän att skörda *den större delen* av vinsten. *Detta* är *verklig* misshushållning med Sveriges naturtillgångar. Och med hänsyn till att all svensk erfarenhet i dylika fall går i en så sorglig riktning, ha vi rätt att till det i viss mån privilegierade Grängesbergsbolaget ställa den frågan: Har i detta fall bolaget undvikit sina föregångares missgrepp? *Är avsättningen av våra malmer ordnad så, att verkligen nettovinsten blir så stor som möjligt ock i så hög grad som möjligt stannar på bolagets egna eller svenska händer?»*

Svenska staten är numera delägare i de norrbottniska gruvorna. Det ligger alltså även i *dess* intresse att tillse, att försäljningen av dessa dyrbara naturprodukter ordnas på ett rationellt sätt. Och detta övervakande torde också kunna ske under lämpliga former, utan att bolagets rätt och självständighet behövde trädas för nära.

I ett anförande år 1909 har bruksägaren Carl Sahlin uttalat sig om den svenska järnhanteringens tillstånd och närmaste framtidsutsikter. Vi återgiva därav följande, efter oss tillgängligt referat:

> »Sveriges järnhantering har ej blott urgamla anor, utan intager därjämte av ålder en rangställning, som intet annat lands järnindustri kunnat göra densamma stridig. Ännu alltjämt avyttras det svenska järnet till världens alla hörn, så att, om än av naturliga skäl en jämförelse i kvantitativt avseende ej kan komma i fråga, det dock kan sägas, att intet annat järnproducerande land äger ett mera vidsträckt avsättningsområde än det vi äga. Att häri ligger en stor styrka behöver icke påpekas. Emellertid är den härav härflytande stabiliteten i våra avsättningsförhållanden icke numera så pålitlig som förr. Vår utländska marknad är i vissa delar i betydlig mån underkastad växlingar i fråga om de slag av järn, som låta sig exporteras, och endast i ett hänseende är denna marknad oföränderlig: den fordrar alltjämt hög kvalitet på järn.
>
> Det är vanligt att anse vårt järns överlägsenhet ligga i de använda råämnenas renhet. Detta innebär dock blott halva sanningen, ty säkert beror densamma lika mycket på den skicklighet och omsorgsfullhet, varmed järnets framställning hos oss bedrives. Den som följt vår järnhantering under de senaste decennierna vet väl, att fordringarna på järn och stål oupphörligen ökats och därjämte i hög grad specialiserats med hänsyn till uppkomna nya behov. Det länder våra metallurger av alla grader till beröm, att de nya fordringarna i allmänhet kunnat fyllas. Utan överdrift torde kunna sägas, att svenskt järn och stål av de högre kvalitetsklasserna i detta nu är ett ädlare ämne än det någonsin varit. Häröver äro vi berättigade att vara stolta, och det ger oss tillika rätt att utan misströstan motse framtiden. Det har mången gång sett mörkt och kritiskt ut för vår exporterande järnhantering, men de olycksprofeter, som spått exportens upphörande, hava hittills alltid kommit på skam. Må så även för framtiden bli fallet!
>
> Den mängd kvalitetsjärn, som över huvud låter sig avyttra, måste enligt sakens natur vara och förbliva

ringa. Dess dyrhet förbjuder dess användning till annat än de mest noggranna behov. Därtill kommer, att man sedan länge i utlandet -- delvis med en viss framgång -- sökt och nu ytterligare anstränger sig att genom metallurgiska reningsprocesser framställa en med svenskt järn och stål konkurrerande vara. Vår förhoppning om en alltjämt växande tillverkningsmängd måste därför till väsentlig del grundas på *den växande förbrukningen av järn inom landet.* För c:a 30 år sedan var Sveriges hela konsumtion av valsat och smitt järn och stål samt gjuttackjärn omkring 160,000 ton pr år. Nu har denna årskvantitet vuxit till omkring 470,000 ton, varav dock, sorgligt att säga, nära hälften täckes genom import. I mån som inomlandskonsumtionen ökades, var naturligtvis järnhanteringen angelägen att söka fylla behovet. Flera av våra största järnverk hava särskilt anordnat sin tillverkning för detta ändamål, och vidlyftiga utvidgningar hava under sista tiden utförts för mötande av den växande efterfrågan och mötande av den utländska konkurrensen. Endast vissa ännu tullfria eller för lågt tullskyddade av de större artiklarna -- visserligen mycket betydande i kvantitet -- hava ännu icke blivit föremål för inhemsk tillverkning, men då man bör kunna vänta, att den nya tulltaxan kommer att fastställa tillräckligt skydd även för dessa artiklar, torde inom kort vår järnhantering komma att leverera största delen av det myckna järn, som nu onödigtvis importeras. Att den dagen snart må komma, det är en väl grundad och sig med varje dag alltmera utbredande önskan, vars uppfyllande med så mycket större intresse motses, som järnhanteringen för närvarande lider svårt av de rådande tryckta konjunkturerna.»

Det kan ej nekas, att man blir något missmodig, när man även från så representativt håll ser vår järnhanterings framtid väsentligen byggas på -- tullskydd och på förbrukningen inom Sverige självt. Vad angår det här uppställda målet, att Sveriges *import* av tackjärn skall bringas att upphöra, torde meningarna vara delade om, huruvida detta verkligen vore förmånligt för vår järnindustri. Det gives, såsom bekant, åtskilliga stora artiklar, i fråga om vilka man gjort gällande, att deras avsättning betydligt underlättas, om det använda materialet utgöres av annan vara än det i dessa fall onödigt förstklassiga och dyrbara svenska järnet. Att omöjliggöra ett rationellt användande av billigare råämnen, och likaså en annars tänkbar export av dylika billigare, förädlade varor skulle väl icke för oss innebära någon vinst.

Huru vacker än den svenska bergshanteringens månghundraåriga historia är beträffande denna närings tekniska bedrift, får icke förgätas, att bergsbruket från synpunkten av dess betydelse för Sveriges *ekonomiska* liv under minst hundra år befann sig i tillbakagång, och att även numera dess framsteg äro i kvantitativt hänseende mycket svaga -- med det enda undantaget för senare tiders järnmalmsbrytning. Under sådana förhållanden är det icke underligt, att *en stor del av mellersta Sveriges gamla bergslager höra till våra främsta utflyttningsbygder*. I detta hänseende kommer bergsbruket bland våra huvudnäringar jordbruket närmast. I bägge fallen har *expansionen* varit otillräcklig, och det är ju detta moment, som för emigrationsfrågan är det avgörande.

Vårt folk ser alltså längtansfullt mot den dag, då Sveriges mineraliska skatter skola för vårt ekonomiska liv bliva av *fullt* den betydelse som de i sig själva äro mäktiga att ernå. Härför fordras större *kapital*, bättre ordnade *avsättningsförhållanden* på världsmarknaden och visserligen även gynnsammare konkurrensvillkor i allmänhet. I detta senare fall stå vi väl till stor del inför en »force majeure», men kanske äro vi dock även själva i stånd att åstadkomma icke så litet, om problemet verkligen fattas skarpt i sikte och ett fullt utnyttjande kommer till stånd av varje för oss gynnsam omständighet, som kan uppletas eller -- skapas.

Industrien.

År 1870 livnärde industrien 613,000 människor i Sverige, år 1910, enligt preliminär beräkning, 1,831,000. I förra fallet motsvarar detta 20 procent av vår samtida jordbruksbefolkning, i senare fallet inemot 70 procent. **[1]** Industrien tillkommer också det vackraste bladet i det sista halvseklet av vårt lands ekonomiska historia; denna näringsgren är det vi i främsta rummet ha att tacka för framsteg och folkökning under denna tid, medan på så många andra områden rått stagnation eller tillbakagång. Och industrien är också vårt förnämsta framtidshopp; på jordbruket kunna vi åtminstone tillsvidare endast ställa den förväntan, att det ej bliver alltför mycket efter och att det icke giver ytterligare näring åt den olycksaliga misstron och avogheten mot -- industrien.

Men så vackra Sveriges industriella framsteg än äro under den senaste mansåldern, får man dock icke förbise vissa skuggsidor och ej heller överskatta de resultat som vunnits hittills. Vad skuggsidorua angår, skola vi återkomma därtill längre fram; beträffande överskattandet, gäller detta icke egentligen vår industri såsom helhet betraktad, men däremot icke så sällan de enskilda branscherna och företagen, särskilt när fråga är att på de vunna resultaten grunda beräkningar och förhoppningar för framtiden. I detta hänseende måste man hava klart för sig *de internationella måtten;* det händer icke så sällan, att man i stället använder hemvanda mått och proportioner, utan behörig justering efter dem som gälla på världsmarknaden.

För att *bedöma* våra framsteg och vad vi böra fordra av framtiden måste vi göra oss förtrogna med de internationella proportionerna för industriens framsteg i våra dagar. I Emigrationsutredningens Bilaga IV hava vi gjort ett försök att fastställa dessa mått, och sakens vikt är så stor, att vi här återgiva denna framställning ånyo:

»Under de senaste femtio åren har folkmängden inom den europeisk-amerikanska civilisationens råmärken, alltså inom Europa, Amerika och Australien, vuxit med, i genomsnitt, vid pass 1 procent årligen. Huru den industriella produktionen och omsättningen vuxit, framgår av följande tal, som utvisa för några väsentliga branscher *den årliga tillväxten*, i procent: **[2]**

Kopparproduktionen, från 1850 till 1907 .... 4.05 proc. Tackjärnsproduktionen, från 1850 till 1907 .... 4.20 » Stenkolsbrytningen, från 1850 till 1907 .... 4.99 » Handelsomsättningens *kvantitet*, från 1867 till 1907 .... 3.45 » Handelsflottans förmedlade tontal, från 1894 till 1905 .... 4.48 » Godstrafiken på Europas järnvägar, från 1891 till 1906 .... 4.40 »

Det märkvärdigaste med ovanstående tal är till en början deras *jämnhet*. De avsedda branscherna äro visserligen icke många, men de äro så mycket mera representativa. Man synes ha grundad anledning att betrakta det såsom ett *normalmått*, att världsindustrien och världsomsättningen i våra dagar växa med fullt *4 procent årligen.*

Att den internationella *handeln* stannar vid en något lägre siffra, eller blott 3 1/2 procent, är sannolikt framkallat av de senaste årtiondenas starka protektionistiska strömningar. Man erinre sig, att dessa gjort sig gällande ej blott

i en stor del av Europas länder utan till och med ännu kraftigare i Förenta staterna.

Den regelrätta utvecklingen inom våra dagars världsekonomiska system är alltså, att folkmängden växer med 1 procent om året och den industriella produktionens omfång åtminstone med 4 procent.

En dylik tillväxt av den industriella produktionen är egentligen en alldeles oerhörd företeelse; den innebär nämligen fördubbling på ej fullt aderton år. Vart adertonde år är således denna produktion ökad till dubbelt mot förr -- och så vidare i geometrisk progression. Åtminstone har så varit förhållandet under de senaste årtiondena. Under de allra senaste åren har, såsom bekant, progressionen varit ännu vida starkare.»

Naturligtvis kan det ej fortgå på detta sätt i det oändliga -- ja, i själva verket knappt mer än under en ganska kort tid ännu. Men så länge denna utveckling pågår, måste även *vi* följa med i lika rask takt, om vi ej skola ohjälpligt bliva efter.

I den ovan beräknade normala tillväxten av ungefär 4 procent årligen utgöres naturligtvis en betydande del av de tillkomna *nya* företagen. I fråga om varje särskilt företag för sig få alltså anspråken sättas åtskilligt lägre än 4 procent -- någon bestämd siffra är icke ännu möjligt att fixera. Vid ett bedömande i detalj får ytterligare tagas hänsyn till, att för ett *äldre* företag den procentiska tillväxten helt naturligt måste så småningom avtaga.

Oaktat allmängiltiga normer icke äro möjliga att fastställa, måste ett aktpågivande av fakta sådana som ovanstående dock föreskriva en viss försiktighet i offentliga uttalanden, prospekter o. d., om man vill undvika att vilseleda. När t. ex. i fråga om vår svenska smörproduktion man för en tid sedan gärna framhöll den storartade utvecklingen, samtidigt med att, faktiskt, den förefunna tillväxten blott uppgick till något mer än 1 procent om året, så vittnar detta endast om obekantskap med sedvanliga proportioner och mått inom våra dagars ekonomiska liv.

Som sagt: den svenska industrien i dess helhet i våra dagar växer på ett mycket glädjande sätt. Men å andra sidan måste erkännas, att tillväxten hos oss ännu till en ovanligt stor del beror på den ständiga tillkomsten av *nya* företag (delvis neutraliserad, för övrigt, också av ett betydande årligt »avfall»). Detta vore i och för sig långt ifrån ogynnsamt, om de nya företagen så att säga organiskt framväxte ur den gamla industrigrunden. Alltför ofta är detta dock icke fallet. De nya företagen framträda ännu, för det mesta, *sporadiskt* -- även lokalt strödda över Sveriges hela ofantliga ytvidd. Låt vara, att det i viss mån är naturligt, att *begynnelsen* är sådan. Men vi äro i starkt behov av, att denna nybörjarespriddhet snart övergår till en samlad, organisk tillväxt, från en redan lagd, solid grund. För att något närmare antyda vad som här av- ses återgiva vi ett av våra uttalanden i Bilaga XIX:

> »Vi hava i vårt land ett samhälle, Sundsvall, som hör till de största trävaruhandelsplatser på jorden. Sundsvall har -- vidast räknat -- 30,000 inbyggare. Hos ett i ekonomiskt hänseende högt utvecklat folk skulle dessa båda fakta ej kunna existera vid sidan av varandra: de skulle innebära en motsägelse. En

> ort, som i något hänseende hörde till de främsta i världen, skulle ej *kunna* rymma endast något tiotusental människor. I en stad med en så storartad råämnesexport skulle av sig själva uppstå en mängd förädlingsindustrier -- till en början inom samma bransch, sedan, när kapital samlats, även i andra riktningar. Och då en utvecklad förädlingsindustri sysselsätter långt flera arbetare än en råämnesexport, skulle samhället snart hava mångdubblat sin folkmängd. Då skulle i sin ordning krävas också en väldig tillförsel av livsmedel och en stor tillverkning på stället av alla sorters förnödenheter i övrigt: handel och samfärdsel, hantverk och mindre industrier, likaväl som de större, skulle blomstra upp. Med ett ord: ett samhälle, som verkligen i ett hänseende höjt sig till *världsrang*, skulle utan vidare nå också *storleken* av en världsstad.
>
> Intet av allt detta har inträffat vid Sundsvall. Ingen förädlingsindustri har växt upp där, och ingen storstadsbefolkning har samlat sig dit. I årtionden har staden fortsatt med sin *enda* näringsgren: att exportera sin råvara. Och då av rent fysiska skäl den årliga kvantiteten av denna vara ej längre kan uppdrivas i större mängder än som redan skett, så har exporten till sist stagnerat. Och därmed har stagnerat också -- Sundsvall självt.»

Även om vi i *detta* sammanhang skulle avstå ifrån att diskutera, huruvida det nu sagda är fullt rättvist mot *Sundsvall*, **[3]** så måste i alla händelser medgivas, att den skildrade utvecklingsgången är typiskt svensk.

En industriplats i Tyskland är såsom ett träd, rikt förgrenat och sträckande sina armar åt alla håll. En svensk industriplats är ännu för det mesta såsom ett träd *utan* grenar, sträckande blott den ensamma stammen mot skyn.

På en hel del av våra svenska industriorter har man iakttagit en abnormt ringa giftermålsfrekvens. Delvis beror nog detta därpå, att det mestadels är redan gift folk som flyttar in. Men det betyder också, att när ungdomen på en sådan ort växer upp, så -- flyttar den därifrån.

Orsaken är tydligen: *för liten expansion*, inga *nya* grenar på den gamla industriens träd. Denna brist ersättes icke fullt av den i och för sig glädjande talrikheten av nya försök, utströdda över hela vårt land.

Med detta sammanhänger också, att utvecklingen hos oss är så *kortvarig*. Vi bruka ofta tala om en »amerikansk» folkökning för en eller annan svensk ort, och detta icke alltid i och för sig med orätt. Men skillnaden är, att hos oss *räcker* detta ett eller annat årtionde på sin höjd; sedan är det slut. En stad med »amerikansk» folkökning i Amerika stannar ej förr, än den är ett samhälle med några hundratusen människor; hos oss stannar folkökningen i regeln, bara det första eller andra tiotusentalet är uppnått.

Man skall säga: detta är den naturliga följden av att vårt folk är litet och kapitalfattigt och vår industri ännu blott i sin begynnelse; och det är naturligtvis så. Men vi skönja åtminstone här målet, efter vilket vi böra sträva.

Och icke alltid äro vi utan skuld till att det är som det är. Vi återgiva här ännu ett av våra uttalanden från Emigrationsutredningens Bilaga XIX:

> »Vi hava ett fabrikssamhälle, som heter Eskilstuna. Det tillverkar varor, som i sitt slag äro de yppersta i världen, men det sammanlagda tillverkningsvärdet hinner till -- ett par tiotal millioner kronor om året. Och staden själv har 30,000 invånare. Låge Eskilstuna i England, skulle det vara ett samhälle, som gåve uppehälle åt en halv million människor. Dess större fabriker skulle sysselsätta tusentals arbetare vardera, och deras alster skulle försäljas över hela världen.
>
> Man erinrar sig en händelse, som tilldrog sig för några år sedan -- för övrigt *icke* i Eskilstuna. En svensk fabrikant hade lyckats göra sin tillverkning uppmärksammad å världsmarknaden och mottog en omfattande beställning från utlandet. Hans svar blev: »Min verkstad är icke anlagd för produktion i en dylik skala, och jag önskar ej omlägga den i den riktningen.»

Utan tvivel träffas icke alltid i vårt land den rätta hågen och *viljan* att bliva stor -- den vilja som skapat både Englands, Amerikas och Tysklands världsvälden, envar inom sitt gebit. Och vi våga hålla före, att när vi i Sverige ha en sådan överlägsen produktion som Eskilstunasmidet och dock *icke* förmå göra det till en världsartikel, så är detta helt enkelt -- vårt eget fel.

Man skall kanske säga, att det är uppenbar orätt att påstå, att ej svensken skulle vilja *bliva stor*. Det vore också orätt i fråga om nästan vilket annat mänskligt som helst; men det är *sant* i fråga om *ett* gebit: det ekonomiska.

I det fallet har svensken i alla tider varit förunderligt måttlig i sina önskningar, och därför är också vårt folk -- litet och fattigt.

Vill man invända, att det finnes ädlare mål i livet än »to make money», så är detta naturligtvis sant. Varje folks historia präglas av dess eget kynne, och vi svenskar skulle icke vilja byta bort vår historia mot något annat folks.

Men här är det fråga om, huru vi skola kunna bekämpa -- *emigrationen.*

Den viktigaste frågan för den svenska industrien i våra dagar är statens *vattenfallspolitik* och vattenfallslagstiftningen. Vi äro tyvärr, lika litet här som i fråga om de andra stora samhällsfrågorna, i stånd att lämna något sakligt bidrag till problemets lösning -- och något dylikt ingår väl näppeligen heller i vår uppgift. Men vad envar har rätt att framhålla är åtminstone nödvändigheten av att snarast möjligt komma till ett resultat, så att industrien vet vad den har att rätta sig efter och blir i stånd att återupptaga det i många fall nu avbrutna arbetet. Tiden är sannerligen dyrbar i våra dagar, ej minst för de små folken, som ha en så ojämn strid att utkämpa; och mycket av den dyrbara varan tiden är redan förspillt.

Därnäst måste framhållas nödvändigheten av att vattenkraften i statens hand icke blir för dyr och för svåråtkomlig. Hela vår industriella framtid måste ju byggas på den svenska vattenkraften, men det kan nog mycket lätt ske, även här, att kortsynta beräkningar och byråkratiskt makthaveri göra alla våra förhoppningar om intet. Vår svenska ekonomiska lagstiftning har sannerligen redan ett tillräckligt långt syndaregister att svara för i vårt folks historia; det vore hög tid på att den lånade sin uppmärksamhet icke blott åt teoretiska spekulationer utan i främsta rummet åt det praktiska livets krav.

Även i övrigt har den svenska industrien åtskilligt att klaga över i fråga om den offentliga förvaltningen. Byråkratisk långsamhet och formalism utgöra ett av de ständiga hindren för vårt lands ekonomiska förkovran. Även lagstiftning och lagskipning lämna åtskilligt övrigt att önska. Icke sällan klagas över otillräckligt laga skydd för industriell äganderätt, över lagskipningens formalism och utomordentliga långsamhet samt över den verkliga sakkunskapens otillräckliga inflytande såväl å lagstiftning och förvaltning som å rättsskipning. -- Angående anmärkningarna mot den tekniska undervisningen skall talas under avd, för Undervisningsväsendet här nedan.

Såsom nära nog skandalöst måste mer än en gång betecknas det sätt, varpå vår industri behandlas såväl av staten som av kommuner, när man på alldeles otillräckliga grunder -- stundom av uppenbara svepskäl -- går de svenska fabrikerna förbi och vänder sig med sina beställningar till utlandet. Detta är en bedrövlig kvarleva från en tid *utan* nationalmedvetande men *med* en massa förlegade manchesterföreställningar och *med* en uppenbar ringaktning för offentlig kontroll och -- affärsmoral. Den svenska industrien kräver naturligtvis icke privilegium i dylika fall, men den kräver samma behandling, som kommer den inhemska industrien till del bland Europas i detta hänseende mera upplysta nationer.

I fråga om de svagheter, som vidlåda vår industri själv, märkes i första rummet, att den till så stor del är baserad på *tullskydd*. Under nuvarande förhållanden -- särskilt så länge vi ha livsmedelstullar -- är väl detta en nödvändighet, men all industriens strävan måste dock gå ut på att växa ifrån detta svaghetstillstånd. En tullskyddad industri i ett litet land växer alltid *långsamt*, men just detta är vad vår svenska industri icke får göra, om den skall fylla sin roll i striden mot -- emigrationen.

Särskilt inom den mekaniska industrien, men nog också inom åtskilliga andra branscher, kräves ovillkorligen en mera genomförd *specialisering* vid tillverkningen de enskilda verkstäderna emellan. Erkännas må dock även, att detta möter stora svårigheter i ett så litet land som vårt. En genomförd specialisering kräver därför i regeln ett uppdrivande också av exporten, vilket naturligtvis från alla synpunkter är ett önskemål.

Åtskilligt lämna våra svenska fabriker ännu övrigt att önska i fråga om en rationell *arbetsledning*, såsom framgår vid en jämförelse med de amerikanska förhållandena härutinnan, åskådliggjorda i Bilaga XV. Efter vad från sakkunnigt håll meddelats, skola dock i detta hänseende stora förändringar till det bättre vara genomförda i vårt land under de senaste åren. Man har dock kanske anledning att förutsätta, att detta egentligen gäller de allra största fabrikerna. -- I ett visst samband med bristfällig arbetsledning står även den överklagade bristen på

tillräcklig *arbetsintensitet*; härvid spela dock säkerligen även andra orsaker in.

Inom vår industri, såsom annars, äro *avsättningsförhållandena* illa ordnade, i synnerhet vid exporten. Våra fabrikanter taga ej reda på sina avnämares särskilda önskningar eller rätta sig ej därefter; leveranserna fullgöras ej på utsatt tid; priskuranterna äro ej modernt avfattade, och de angivna priserna respekteras icke av fabrikanten själv, såsom dock i de större affärsländerna oeftergivligen fordras; förpackningen är dålig och oändamålsenlig, o. s. v. -- detta är de ständiga klagomålen från våra konsuler och handelsagenter. Flera även av våra *smärre* fabriker visa en betänklig iver att vilja sköta försäljningarna själva, d. v. s. genom personer utan tillräcklig kommersiell utbildning. I allmänhet lämnar ju *samarbetet* mellan industrien och handeln ännu hos oss åtskilligt övrigt att önska.

Slutligen må anmärkas en brist, som våra fabrikanter nog ej fästa mycket avseende vid, men som utan tvivel inom vissa branscher är av stor betydelse. Vi mena det allmänneliga förbiseendet av önskvärda *estetiska* hänsyn i fråga om den tillverkade varan. Från signaturen Ave **[4]** låna vi följande anmärkningar i detta hänseende:

> »Svenskarna hava, om av naturen eller emedan här i landet finnes så föga kvar av gammal vacker konstindustri, visat en viss brist på smak, vilket gör att många tillverkare förakta eller ej förstå att man allt som oftast måste skaffa sig nya, vackrare mönster att arbeta efter och icke i åratal begagna gamla utslitna dylika. De tro och inbilla sig, att blott arbetet är starkt och gott, all rättfärdighet även är uppfylld. Men förhållandet är ej så. För arbetsgivaren, och även för arbetaren, kunna de fula saker som arbetas, förutsatt att de ständigt kunna avsättas, ju vara fullt tillfredsställande, men dessa arbeten göras ju ofta för folkklasser, som även hava andra anspråk på en möbel, än att den endast skall hålla så länge som möjligt. Dessa klasser fordra även hos alla föremål en viss skönhet, vilken fordran för övrigt är fullkomligt berättigad, då människor därigenom förfinas och det dessutom allmänhet ej kostar mer att tillverka en vacker sak än en ful. Mången gång kan en enkel sådan med ädel form vara mycket vackrare än en mera konstig och tillkrånglad och blir dessutom billigare att tillverka. Man börjar numera inse detta, men långsamt går det, och ännu finnas många fabriker, som verkligen tro att de skulle bliva minerade, om de från en konstnär eller en slöjdskola -- som ju staten inrättat för just detta ändamål, d. v. s. för att tillhandahålla fabrikanter vackra och stilenliga mönster -- då och då skulle beställa sådana. Ännu tyckas många av våra fabrikanter ej riktigt förstå, att deras varor därigenom skulle bliva mycket begärligare. Utomlands förstår man detta och handlar därefter, ty där publiken får de vackraste och billigaste sakerna, dit går den även att söka dem.»

Vi skulle vilja tillägga, att om man också icke av våra ingenjörer själva kan fordra en utbildad estetisk smak, så kan man dock begära så mycken insikt om sakens *betydelse*, att vederbörande inhämtar sakkunnigas omdöme. Vi måste, uppriktigt sagt, betrakta det såsom ett barbari att uppresa ett sådant monument över svensk ingenjörssmak som den rysliga s. k. riksbron i Stockholm.

*

Vid Svenska Teknologföreningens årsmöte 1908 behandlades frågan, om svenska industriens män böra och

kunna vidtaga några åtgärder, och i så fall vilka, för att befrämja ett ökat användande av svenska industrialster och svensk arbetskraft. Frågan besvarades efter utförliga förhandlingar på följande sätt:

Svenska industriens män böra söka:

1) att själva i största möjliga utsträckning giva företräde åt svenska produkter och råmaterial, då dessa äro jämbördiga med utländska kvalitet och pris;

2) att specialisera sin tillverkning för att dels undvika skadlig inhemsk konkurrens, dels erhålla tillräckligt stor tillverkning för att kunna möta den utländska;

3) att vid upptagandet av nya tillverkningar i främsta rummet välja sådana, som på grund av naturliga tillgångar, patentskydd eller dylikt ha utsikt att kunna vinna framgång på världsmarknaden;

4) att genom rationella kostnadsberäkningar skaffa sig noggranna kunskaper om sina resp. tillverkningars räntabilitet och de förändringar i tillverkningsmetoderna, som äro av behovet påkallade;

5) att samverka till lösning av frågan rörande en bättre utbildning av arbetsbefäl och yrkesskickliga arbetare;

6) att genom lämpliga åtgärder höja vakenheten och arbetsintensiteten hos såväl arbetsgivare och arbetsledare som arbetare;

7) att själva eller genom kompetenta agenter sköta försäljningen, utan användande av onödiga mellanhänder;

8) att i största mån utforska marknadens krav och tillgodose kundernas verkliga behov;

9) att få till stånd kreditanstalter, avsedda uteslutande för industriens behov, samt att i allmänhet få teknisk sakkunskap tillämpad vid beviljaade av kredit åt tekniska företag.

Till statsmakternas beaktande framhålles:

1) att departement för handel, industri och kommunikationer snarast möjligt inrättas;

2) att åtgärder vidtagas för åstadkommande av en bättre utbildning av dem, som i merkantilt avseende skola tjäna industriella företag;

3) att största uppmärksamhet ägnas åt tullagstiftningen och dess tillämpande;

4) att en lämplig ursprungsbeteckning föreskrives, genom vilken svenska och utländska varor kunna särskiljas;

5) att teknisk sakkunskap blir effektivt representerad inom den högre administrationen;

6) att största möjliga lättnad i transportavgifterna för industrialster beredes på Sveriges järnvägar;

7) att våra produkters avsättning i främmande land underlättas genom understöd åt exportlinjer; samt

8) att en sådan förändring i gällande patentlagar och patentpraxis åstadkommes, att ett effektivt patentskydd erhålles, ävensom att tillbörlig uppmärksamhet ägnas åt frågan om mönsterskydd och industriell äganderätt.

Vid sjunde punkten av första serien här ovan tillåta vi oss för vår del sätta ett litet frågetecken, så vida icke *mycket* eftertryck lägges på ordet *kompetenta*.

Vi återgiva här också de önskemål, som framställts av Handelskammaren i Gävle, i dess skrivelse till Emigrationsutredningen den 30 oktober 1909. **[5]** Härvid ha vi med klammer omgivit ett par punkter, som redan kunna betraktas såsom uppfyllda. »Handelskammaren kan», säges i denna skrivelse, »givetvis icke framlägga något program varken för åtgärder till emigrationens hämmande eller för den därmed sammanhängande frågan om vår industris utveckling och vår näringspolitik, men vill dock, i anslutning till det förut i skrivelsen anförda, sammanfatta några önskemål såsom led i en reformsträvan. Enligt Kammarens uppfattning äro följande krav de som närmast böra och kunna tillgodoses:

att staten under en målmedveten näringspolitik på allt sätt söker verka för uppdrivande av hela vår produktion och för en intensiv utveckling både av vårt jordbruk, vår industri och vårt hantverk;

att staten skapar effektiva organ för fullgörande av denna sin uppgift, varvid särskilt inrättande av handelsdepartement är av behovet påkallat;

att staten låter frågor, som beröra näringslivet, i största möjliga utsträckning handhavas av eller prövas av praktiskt utbildade män;

att staten söker befordra den enskilda företagsamheten och betraktar sin egen näringsutövning mindre såsom konkurrerande privatekonomi än såsom ett medel att tjäna landets allmänna ekonomiska utveckling;

att staten icke genom restriktiva bestämmelser hindrar eller försvårar tillgodogörandet av vara råprodukter;

att, då våra vattenfalls tillgodogörande är av stor betydelse för vår industri, staten fortast möjligt ordnar vattenfallslagstiftningen och fastslår principen för äganderätt på sådant sätt, att vattenfallens användande icke hämmas;

att vårt undervisningsväsen mera än hitintills inriktas på utbildning för näringsarbete, vare sig detta befordras genom omläggning av vårt folkskoleväsen i mera nationell och praktisk riktning eller genom organisation av yrkesskolor och undervisning för arbetsledare;

att arbetsförhållandena, i den mån det är möjligt, regleras genom lagstiftning om arbetsavtal samt genom åtgärder till skydd för arbetsvilliga och till motverkan av oroligheter och förödande arbetstvister;

att [frågan om allmän ålderdomsförsäkring upptages till allvarligt bedömande, varvid man dock, jämte det att man beaktar nyttan av en sådan institution, även tillser att den icke minskar sparsamhetsdriften och befordrar sysslolösheten];

att egnahemsrörelsen och den viktiga småbrukarrörelsen utvecklas en sund riktning, varvid man dock icke bör göra sig för överdrivna föreställningar om våra norra landsdelars möjligheter att kunna genom jordbruk föda sina bebyggare;

att man även använder egnahemsrörelsen till befordran av återinvandringen och bereder återvändande emigranter möjligheter att härstädes exploatera sina sparade kapital;

att [man söker bereda återvändande emigranter största möjliga lättnader i fråga om värnplikten];

att åtgärder även från det allmännas sida vidtagas för att genom praktiska anordningar söka nedbringa kostnaderna för distribution av livsförnödenheter;

att man vid tullsystemets ordnande, i den mån det är möjligt, söker tillse, att de exporterande industrierna icke

bliva oskäligt lidande och att industrien icke betungas med tull för de förnödenheter, som icke lämpligen kunna inom landet anskaffas;

att vid anordningar för befordran av vårt näringsliv särskilt beaktas de förmåner, som bereda våra grannländers näringsidkare en starkare ställning i konkurrensen;

samt att man genom lagstiftning eller på annat sätt söker motverka osunda och illojala utväxter på affärslivet.

Dessutom kan ju framhållas såsom önskemål, för vilkas realiserande staten dock svårligen kan direkt ingripa:

att näringsidkare bättre sluta sig samman och organisera sin strävan för landets ekonomiska utveckling;

att det allmänna intresset för ekonomiska frågor höjes och det plikttrogna produktiva arbetet bättre kommer till heders;

att den sociala klasskillnaden utjämnas, så att arbetaren får bättre tillfälle att känna sitt människovärde;

samt att arbetsgivare och arbetare mera än hitintills samverka för höjande av vår produktion och utveckling av vårt ekonomiska liv.»

I Bilaga XIX meddelas jämväl ett stort antal uttalanden i övrigt angående vårt industriella liv, till vilka här endast kan hänvisas.

*

Till industrien bör ju också räknas **Hantverket.** Den tid är nu förbi, då hantverket ansågs *dömt* att för all framtid föra ett tynande liv; det har i våra dagar åter funnit sitt rätta gebit, vid industriens sida, och blomstrar upp igen. Aktningsvärda ansträngningar äro också i Sverige under senare tider gjorda, av Sveriges Hantverksorganisation o. a., för hantverkets ytterligare utveckling, och dessa ansträngningar kunna, i motsats till industrien, glädja sig även åt allmänhetens sympati. Ty i Sverige sympatiserar man i ekonomiska ting alltid med det som är litet -- småbruk, hantverk o. s. v. -- därför att detta icke sticker någon i ögonen och ej väcker avund. *Stora* företag kunna vi nog beundra också i Sverige, om de blott äro tillfinnandes utomlands.

---

[1] I samtliga dessa siffror ingå även trävaruindustrien och bergshanteringen.

[2] Angående de absoluta tal, som ligga till grund för dessa beräkningar, se Bilaga IV, sid. 14. Samtliga äro hämtade ur elfte årgången av våra Aperçus statistiques internationaux; där vi ej kunnat gå tillbaka till 1850, ha vi stannat vid så avlägsen tidpunkt, som materialet i varje fall medgivit. Ökningsprocenten är uträknad efter formeln för ränta på ränta. I fråga om handelsomsättningen är prisfallet mellan 1867 och 1907 eliminerat, med stöd av Sauerbecks index.

[3] Man har från Sundsvall anmärkt, att en viss förädlingsindustri under de senare åren verkligen begynt uppstå, inom staden eller dess omnejd. Att densamma dock är alldeles otillräcklig för den uppgift, som här avses, göres tyd ligt redan av den enkla omständigheten, att stagnationen i Sundsvall alltfort giver sig tillkänna.

[4] Några ekonomiska synpunkter av Ave. Stockholm 1910.

[5] Bilaga XIX, sid. 57 o. ff.

Handeln och affärsväsendet.

I Ekonomisk Tidskrift år 1899 offentliggjorde den, som skriver detta, några uttalanden om vår handel, särskilt med främmande länder, vilka uttalanden här må ännu en gång få återgivas -- med bifogande av några reflexioner efteråt med hänsyn till de i mycket förändrade förhållanden, som inträtt sedan ovan angivna, nu ganska avlägsna tidpunkt. Orden i fråga föllo sig sålunda:

> »Över huvud kan icke förnekas, att den vackra tavla, som våra näringars utveckling under senare tider i allmänhet företer, vanprydes av anmärkningsvärt mörka fläckar så fort blicken övergår till betraktande av vår *handel* och *sjöfart*. Till en viss del kan detta förklaras genom den redan antydda egendomliga arten av vårt folks begåvning. Svensken är född naturforskare och mekaniker, i vissa avseenden därutinnan överträffande varje annat folk i världen. I förhållande till folkmängden har väl intet land frambragt flera stora uppfinnare än Sverige. Våra arbetare ägna sig med vaket intresse åt sitt yrke, och det faller sig naturligt för envar av dem att göra sitt arbete så väl som möjligt: principen »schlecht und billig» har intet tilltalande för det svenska lynnet. Då härtill kommer, att vårt lands naturprodukter mången gång äro i sin art av allra bästa beskaffenhet, är det icke att undra på, att vår industri genomgående karakteriseras av kvalitativt gott arbete, utan att den annars merendels allenahärskande synpunkten av kvantitetens uppdrivande, annat än i undantagsfall, gjort sig gällande.
>
> Ett svenskt industriellt företag erhåller i regeln en omsorgsfull teknisk förberedelse. Men när ordningen kommer till sakens ekonomiska sida, svika alltför ofta både intresset och förmågan. Man

plägar alltid säga, att vårt folk saknar företagsamhet, men detta är i själva verket ett grovt misstag. Företagsamhet är en integrerande egenskap i det germanska lynnet och saknas allra minst hos det svenska. Av misslyckade företag ha vi haft alldeles tillräckligt. Vad som brister, i själva verket, är *affärsblick, affärsinsikt* och *affärsintresse.*

Så främmande är i själva verket denna sistnämnda begåvning för vårt folk, att handelsyrket hos oss till och med i alla tider betraktats med en viss ringaktning. Vi äga därför intet motstycke till de köpinannaaristokratier, som i andra länder bilda ett fast ryggstöd för nationens ekonomi. En köpmannafamilj, som gjort lycka, övergår hos oss i andra generationen i regeln till ämbetsmannaklassen. Så går den vunna erfarenheten förlorad, och redan knutna värdefulla affärsförbindelser av personlig art upplösas; hos oss gäller oupphörligt att börja igen från början. Sällan inträffar i vårt land, att en person med högre begåvning ägnar sig åt handelsyrket; i andra länder är detta, åtminstone genom släkttraditionens makt, långt ifrån ovanligt.

Ej mindre påfallande är den allmänna opinionens likgiltighet hos oss för affärsfrågor, i synnerhet när avses förhållandet till främmande länder. Den s. k. mellanrikslagen diskuterades av flera av våra stora pressorgan utan något försök att verkligen inränga i sakens *ekonomiska* sida; det ansågs alldeles tillräckligt, blott den politiska betydelsen framhölls. Sjöförbindelsen med Finland låter man år efter år uppehållas så gott som ensamt av finnarna, och med fullständigaste likgiltighet har den uppsvenska allmänheten sett den svenska sjöfarten i Öresund tillintetgöras. Någon sammanslutning för räddande av Skånes ekonomiska intressen, som starkt hotas från det övermäktiga Köpenhamn, kan naturligtvis icke komma i fråga. Sammanslutning och solidaritet uppskattas annars överallt i våra dagar till sitt rätta värde, blott *icke* i vårt lands affärskretsar.

Under de senaste årtiondena ha våra näringsidkare i allmänhet gjort stora ansträngningar att tillägna sig nya uppfinningar, nya arbetsmetoder och nya åskådningar inom yrket, och offentligt och enskilt har ihärdigt arbetats på en förbättring av fackundervisningen. Undantag gör allenast köpmansyrket. Vi våga hålla före, att här till och med skett en tillbakagång, att -- naturligtvis med enskilda aktningsvärda undantag -- dugligheten hos våra köpmän nu i genomsnitt är *lägre* än den var t. ex. för trettio år sedan. Detta under en tid, då annars spännes varje nerv för att kunna bestå i den ekonomiska kampen! Vad har under dessa trettio år gjorts för handelsundervisningens förbättrande i vårt land? Vad göres för utbildande av dugliga handelsresande?

Ser man till vår omsättning med andra länder, framträda en mängd sorgliga förhållanden, om vilka man dock ända till de senaste dagarna knappt ens vårdat sig taga notis. Av vår införsel hämtas en mycket stor del från våra närmaste grannländer, som tjäna oss i egenskap av mellanhänder och därvid alldeles i onödan fördyra våra förnödenheter; förlusten går säkerligen till ett stort antal millioner varje år. Att en oproportionerlig del hitföres å främmande fartyg, behöver knappt omnämnas -- det säger sig, tyvärr, nästan självt. Också torde snart å främmande nationers fartyg finnas lika många svenska sjömän som å våra egna.

Av vår utförsel går också en mycket betydande del till mellanhänder, som skörda den största vinsten. En alltför stor del av vår export ombesörjes av våra fabriksidkare själva, vilket nästan med nödvändighet måste giva ett sämre resultat än som borde vara fallet. Man kan ju ej begära hos en och

samma person både de egenskaper, som krävas för fabrikationens skötsel, och dem, som krävas för avsättningens ordnande -- tvenne varandra alldeles olika verksamhetsområden, som annars i våra dagar anses var för sig kräva sin man fullt. Det är under sådana förhållanden fullkomligt obefogat, när våra konsuler och handelsagenter litet emellan klaga över våra fabrikanters oföretagsamhet i fråga om handelsförbindelsers inledande; detta är icke fabrikantens uppgift, utan det är *köpmannens*. Men var finnas hos oss nutidens högt utbildade, energiska, språkkunniga och för yrket intresserade köpmän? När man frågar, varför våra affärsmän införskriva sina kolonialvaror från -- Danmark, får man till svar: därför att rekvisitionerna då kunna göras *på svenska*(!).

Våra bedrövliga handelsförhållanden utgöra den egentliga förklaringsgrunden till en av de största svårigheter, med vilka vårt lands näringsliv alltid haft att kämpa, eller *bristen på kapital*. Kapital samlas egentligen blott genom handel: industri och övriga näringar giva blott genom en klokt ordnad avsättning den vinst, att besparingar av någon större omfattning kunna göras. Så länge vi framhärda i vår likgiltighet för, huru våra handelsförbindelser skötas, så länge kommer vårt land ock att förbliva -- *fattigt*, och så länge drives egentligen ett oförsvarligt *slöseri* med vårt lands produkter och vårt folks krafter. Och detta är dock ingalunda den största faran. Mer och mer gestalta sig förhållandena i våra dagar på det sätt, att folkens hela energi uppkallas för bevarande av deras *ekonomiska självständighet*, ej mindre än av den politiska. Den förstnämnda är i grunden knappast mycket mindre värd än den sistnämnda.»

Denna framställning kompletteras i viss mån av ett vårt uttalande i den statistiska handboken Sveriges land och folk (Stockholm 1901), som ävenledes torde få här återgivas:

»Sveriges nuvarande utrikes handel är i förhållande till landets folkmängd ganska ansenlig, men de gamla missförhållandena, som klagats över genom århundraden, stå ännu till stor del kvar och göra det ekonomiska utbytet långt ringare, än det kunde vara.

Införseln ställer sig ovanligt dyr, emedan fortfarande en högst betydande del köpes av mellanhänder: England, Tyskland och till och med Danmark. Förnämsta orsaken härtill är, att vårt land nästan alldeles saknar regelbundna sjöfartsförbindelser med avlägsnare länder; i detta hänseende äro vi -- om fraktfarten för främmande räkning frånses -- nära nog komna tillbaka till sextonhundratalets förhållanden, att Sveriges sjöfart är inskränkt till Östersjön och Nordsjön. En annan grund till nämnda missförhållande är, att våra köpmäns utbildning icke fullt hållit jämna steg med tidens ökade fordringar.

Utförseln består ännu till alltför stor del av *råvaror*, icke emedan vår industri är ur stånd att frambringa förädlade alster -- vilket den gör i rätt stor skala för landets eget behov -- utan emedan vårt folks *ekonomiska uppfostran* ännu ej nått därhän, att våra varor kunna tillverkas för säljbart pris och på ett från kommersiell synpunkt tillfredsställande sätt utbjudas å världsmarknaden. Även den utförsel, som verkligen sker av råvaror, lämnar icke den vinst, som vederborde. Även här stannar en mycket stor del av utbytet i händerna på främmande köpmän, som förmedla avsättningen, och alltför ofta hava våra exportörer genom inbördes konkurrens skadat varandra eller genom ett forcera utbjudande fördärvat marknaden, i stället för att genom sammanhållning och framsynt beräkning söka göra av

affärsutbytet det mesta möjliga.

De olägenheter, som anförts, äro desamma, över vilka klagades redan av Gustav Vasa. Då man ser, huru föga förhållandena härutinnan förbättrats -- i vissa fall hava de senaste årtiondena medfört tillbakagång, i det t. ex. vår sjöfart på främmande världsdelar nu är nästan upphörd --, så kan man icke värja sig för den tanken, att hinder föreligga redan i vårt folks begåvning och allmänna uppfattning. De stora handelsfolken, i flydda tider och i nuvarande, hava nått sitt mål genom en förening av lyckliga anlag och lyckliga yttre omständigheter; för vårt folk äro förutsättningarna i bägge dessa fall ogynnsamma. Med sin livliga fantasi och siii alltid vakna uppfinningsförmåga ser svensken i en affär gärna ett mekaniskt problem, som bör lösas genom någon djärv och sinnrik kupp och skapa förmögenhet med ens. En ihärdig och klok ekonomisk beräkning, som börjar med det lilla och däröver genom omtanke och försakelse småningom uppbygger det stora, är hos vårt folk en tämligen sällsynt företeelse. Bäst har därför svensken lyckats i den affärsrörelse, som ligger den mekaniska spekulationen närmast, eller inom bankväsendet. Det torde icke vara en tillfällighet, att detta är det enda affärsområde, där vi svenskar åstadkommit något originellt och nått fullt tillfredsställande resultat. Även här har dock folknaturellen haft tillfälle att visa sin avigsida, i de tyvärr sorgligt talrika »oegentligheter», som icke kunna förklaras genom något särskilt drag av oärlighet hos vårt folk -- förhållandet är väl alldeles tvärt om -- utan uti den redan berörda böjelsen för djärv spekulation och fantastiska beräkningar, vilka svagheter ytterligare gynnats av en annan egendomlighet, eller den sorglöshet och överdrivna grannlagenhet, som i en effektiv kontroll vill se icke ett affärsmässigt behov utan ett personligt misstroende mot dess föremål.

Huru föga den egentliga köpmannaverksamheten, med dess långsamma resultat, dess minutiösa aktpågivande av alla omständigheter och dess skarpa människostudium, i själva verket tilltalar vårt folk, finner man ock av den omständigheten, att yrket hos oss så sällan går i arv. De stora köpmannaaristokratierna, med yrkesanor sedan århundraden tillbaka, äro hos oss något alldeles okänt. Ja, till och med i fråga om inflyttade utländska köpmansfamiljer är man ej sällan i tillfälle att finna, att efter några få generationer intressena vända sig i andra riktningar och köpmansyrket övergives.

Även de yttre förhållandena äro långt ifrån gynnsamma för Sverige med avseende å den utrikes handeln. Östersjön har i våra dagar blivit ett avsides innanhav, och det vore tvivelsutan en fördel, om vår handel i stället kunde koncentreras vid västkusten, alltså i Göteborg. Men mot Östersjön vetter dock större delen av vårt land, och detta hav har för sig århundradenas traditioner -- att ej säga årtusendenas; till dess förmån tala även de framtida möjligheterna av handelsförbindelser i stor skala med Ryssland och den städse växande omsättningen med Tyskland. Äntligen komma härtill Stockholms dragningskraft såsom huvudstad samt det faktum, att vår största export, av oarbetade trävaror, är bunden vid Bottenhavets hamnar. Vi kunna alltså knappast undvika, att vårt land fortfarande får *tvenne* kommersiella medelpunkter, ja *trenne* -- ty för södra Sverige är Malmö en naturlig huvudort, vars uppkomst dock åter försvåras av den övermäktiga konkurrensen från Köpenhamn. I denna konkurrens står landskapet Skåne utan stöd av det övriga Sverige -- skilt från detta som Skåne är genom det stora folktomma Småland. Över huvud är den ekonomiska förbindelsen mellan Sveriges särskilda landsdelar alldeles förvånande svag, till vilket förhållande bidrager ännu en omständighet, som ofta spelat en ödesdiger roll i vår historia: det obehagliga lyte i vår folkkaraktär, som heter den inbördes *avunden*.

Nationell koncentration till enig samverkan utåt är därför ett av de största önskemålen för vårt land, på handelns område som på de flesta andra. Och ehuru hindren härför äro många, hava dock även utsikterna till framgång ökats betydligt under senare tider. Främst bör härutinnan nämnas den utomordentliga stegringen av den inre samfärdseln, tack vare vårt ståtliga järnvägsnät. Men ett glädjande tecken är ock den alltmer vaknande övertygelsen om, att våra avsättningsförhållanden verkligen äro i behov av genomgripande reformer, som kunna åstadkommas blott av gemensamma kraftiga ansträngningar, och att man i våra dagar med fullt allvar söker sätta sig in uti både de bestående missförhållandena och möjligheterna för deras avhjälpande.»

Det är nu mer än ett årtionde -- eller halvtannat -- sedan ovanstående uttalanden gjordes, och mycket har tvivelsutan ändrat sig till det bättre under dessa år. I främsta rummet gäller detta om *sjöfarten*, varom mera i det följande. I fråga om den egentliga *handeln* är däremot tvivel underkastat, om förhållandena förbättrats så synnerligen mycket. Det är sant, att den gamla ringaktningen för yrket kanske i någon mån håller på att giva vika, och handelsundervisningen har ju förbättrats åtskilligt. Men ännu ljuda klagomålen från konsuler och handelskamrar lika starkt som förr över bristande vakenhet, påpasslighet och affärsvana hos våra köpmän. Man får hoppas, att det numera är i främsta rummet de *äldre* representanterna för yrket, som dessa klagomål gälla, och att den nya generationen av svenska köpmän snart i fråga om duglighet och energi skall kunna mäta sig med våra konkurrenter, vilket sannerligen också är starkt av behovet påkallat.

Med 1850- och 1860-talen, särskilt med franska handelstraktaten av 1865, beträdde Sverige *frihandelns* väg. Återgången till en mera *protektionistisk* tullpolitik betecknas av åren 1888 och 1892.

Väl måste det vara ett önskemål, att vårt land efter hand skall lyckas ånyo återgå till frihandelssystemet. Men detta innebär icke, att vi behöva komma tillbaka till det svenska systemet av 1865--1888; detta bör tvärtom för alltid betraktas såsom en misslyckad och utdömd åskådning.

När England genomförde frihandeln inom sin egen tulltaxa och arbetade för frihandelsidéernas utbredande och befästande över hela världen, så skedde detta icke av teoretiska, än mindre av ideella skäl, utan emedan England, efter en tvåhundraårig klok och omtänksam skyddspolitik, kände sig den övriga världen så överlägset, att det blott kunde hava fördel av att inbjuda till en fri och allmän tävlan. När vi åter i Sverige mellan 1858 och 1888 alltmera utvecklade frihandelsåskådningarna eller, till sist, åtminstone arbetade för bevarandet av vad härutinnan vunnits, så skedde detta på grund av rent abstrakta resonemanger, utan någon undersökning, huru förhållandena faktiskt ställde sig i Sverige, och utan att tänka på, vilka modifikationer som kunde göras nödvändiga av läget för stunden. Till dylikt hoppas vi att vår svenska näringspolitik aldrig mera skall komma tillbaka.

Vi återgiva, med någon omredigering, ett av våra uttalanden i detta hänseende för några år sedan:

»Frihandeln innebar, att folken ställdes blottade fram på den stora internationella tävlingsbanan, utan allt konstlat skydd. Skall det vara förnuft i ett sådant system, måste det ju innebära, att ett litet folk skall anstränga sin kraft till det yttersta för att värja sig mot en konkurrens, som på en mängd punkter

måste bliva rent av övermäktig. Men huru ofta nöjde man sig icke här i Sverige med det enkla laisser aller: vi behöva icke anstränga oss mera än förr, ty nationalekonomien lär oss, att vad som icke lever av sig självt, det förtjänar att dö. Och jag vet icke vilken av våra näringar ej skulle fått gå till döden under denna bedrövliga liknöjdhet, om icke en ny åskådning dock till sist hade brutit sig igenom.

När Danmark ställdes i frihandelsställningen, förstod varje dansk att det gällde: skall Danmarks folk leva, så måste Danmark samla alla sina krafter till den starkaste möjliga sammanhållning. Och det problemet har Danmark också för sin del förverkligat. I Sverige åter såg man på den sidan av frihandelssystemet som säger: den enskilde behöver icke någonsin bekymra sig om det allmänna; om blott den enskilde sköter sina angelägenheter på bästa sätt, så bliver också vårt folks ekonomi i det hela skött så bra som möjligt. Det var en lära, som i Sverige drevs in absurdum.

Frihandeln hade en annan grundsats: att det är från den enskilde, som allt initiativ skall utgå i ekonomiska ting. I andra länder har man icke fattat denna sats så rigoröst, Hos oss fattades den så, att det gick årtionden, då stat och kommun ansågo sig vara så gott som lösta från alla förpliktelser mot vårt näringsliv. Och om detta dock har förändrats i någon mån på de sista åren i fråga om statens myndigheter, så finns det i våra kommuner ännu otroligt mycket kvar av denna gamla lära. Nyligen erinrades i en av våra tidningar om det slående faktum, att våra städer ofta med glatt mod offra hundratusentals kronor för att få en kasern och ett regemente, men anse sig av nationalekonomisk visdom fullständigt förhindrade att offra något för att upphjälpa kommunens näringsliv.

Men det mest egendomliga i dessa missförhållanden var, att på samma gång man drev den grundsatsen, att den enskilde hade att sörja endast för sina egna intressen och icke behövde bekymra sig om vår ekonomi i det hela -- på samma gång såg man alltid med stor avoghet, om någon enskild lyckades på ett särdeles framstående sätt sköta sina ekonomiska angelägenheter; det togs icke väl upp, åtminstone icke om han var svensk. Nej, då framträdde helt hastigt en ideal fordran: den enskilde skulle icke vara slav av vinningsbegäret, han skulle arbeta för allmänna, patriotiska syften. Staten skulle vara likgiltig för den enskildes bästa, men den enskilde skulle offra allt för staten. Mycket vackert, men stämde detta verkligen med Manchestersystemet?

Och ännu underligare: samma frihandlare, som på det mest fanatiska sätt kunde motsätta sig varje försök av statsmakterna att skydda Sveriges näringar mot främmande länders ekonomiska övermakt, tvekade icke ett ögonblick att tillgripa rent våldsamma medel för att korrigera den ekonomiska utvecklingen *inom* Sverige. *Då* tillmättes ingen betydelse åt den satsen, att det ekonomiska livet följer sina egna lagar och självt leder till harmoni. Alltid var det tillåtet att med vilka medel som helst skydda svenskar mot svenskar, aldrig däremot att skydda svenskar mot utlänningar.»

Under 1840-, 1850- och 1860-talen upplöstes, så gott som helt och hållet, de gamla *organisationerna* inom vårt näringsliv. »Frihandeln» fattades i Sverige -- ej annorstädes -- till en början, rent individualistiskt, såsom oförenlig med organisation över huvud -- en av de främsta förklaringsgrunderna till det efter hand inträdande ekonomiska förfallet på så många områden i vårt land. Nu har man äntligen även hos oss insett det oriktiga häri, och *nya* organisationer uppstå så småningom, ej längre, såsom förr, byggda på tvång, utan, åtminstone formellt, på frivillig anslutning.

Tiden *emellan* de gamla och de nya organisationerna utgör den mörkaste tiden av vårt näringslivs senare historia, ty härunder grundlades ett *svaghetstillstånd*, som icke är helt övervunnet ännu.

Våra statsmakters förhållande till handeln och dess intressen lämnade under långa tider synnerligen mycket övrigt att önska. Lantmannapartiet hade intet intresse för handelns bästa, och även protektionisterna måste erkännas ha saknat blick härför. Men till och med våra frihandlare sågo alltför länge hela saken från en missförstådd Manchestersynpunkt och försummade alldeles de åtgärder, som överallt annars vidtogos för mötande av den nya tidens krav.

Att våra svenska statsmakters förhållande till näringslivet ännu är, i ytterst betydelsefulla hänseenden, långt ifrån det önskliga, ha vi redan många gånger varit i tillfälle att betona. Vår ekonomiska lagstiftning har varit i sällsynt hög grad ofullkomlig och efterbliven och är det till stor del ännu; rättsskipningen är ytterligt formalistisk och icke i tillräcklig grad garanterad sakkunskap vid behandlingen av ekonomiska tvistefrågor; och statsmakternas *intresse* för vårt näringslivs förkovran är fortfarande ganska ensidigt, i viktiga frågor helt och hållet obefintligt. Inga andra näringsgrenar i vårt land hava i så hög grad blivit lidande genom dessa missförhållanden som handeln och sjöfarten. Vårt jordbruk har alltid haft sina målsmän, och industrien har man dock städse haft *något* intresse för -- men handeln och sjöfarten hava varit styvbarnen inom vårt svenska näringsliv.

I viss mån ligger en del av skulden härför hos våra affärsmän själva, därigenom att de dragit sig för mycket undan från deltagande i det offentliga livet. Även i den offentliga *diskussionen* i våra dagar, till och med i ekonomiska frågor, förvånas man över att så sällan finna våra praktiska affärsmän taga del. Skillnaden härutinnan mot t. ex. i Danmark är mycket stor.

I nyaste tid har förhållandet mellan statsmakterna och näringslivet blivit vida mera intimt än förr, i det staten själv i allt större omfattning driver ekonomisk verksamhet för egen räkning. Härvid hava också nya missförhållanden uppstått. Utan tvivel kan användandet av den *över* all enskild affärsverksamhet även i affärsstyrka upphöjda statsmakten mången gång vara av en väsentlig betydelse för tillgodoseendet av det allmänna bästa; men när denna statsmyndighet begagnas för kortsynt privatkonkurrens med gagneliga enskilda företag eller utövas med ett högdraget, byråkratiskt vårdslösande av vedertagna affärskutymer eller till och med av allmän affärsmoral, så innebär detta mycket allvarliga farhågor med hänsyn till den i våra dagar på tidens egen ström uppburna och därmed starkt framdrivna *statssocialismen*. Så gagnelig denna än kanske i *vissa* hänseenden en gång skall befinnas vara, så måste dock dessförinnan en helt annan *åskådning* göra sig gällande hos de statens organer, som skola kunna ombetros med dylika krävande och betydelsefulla uppgifter. Vad vi hittills sett i detta avseende giver alltför många gånger anledning till bekymmer.

Innan vi övergå till behandlingen av Sveriges in- och utrikes handel samt affärslivet i allmänhet må först ägnas några ord åt

Mynt- och bankväsendet.

Vårt **myntväsende** lider av den svagheten, att vi hava gemensam myntenhet endast med ett par av våra grannfolk, så att hela rayonen för vårt svenska mynt knappt omfattar 11 millioner människor. Huru det blev så, berättas av signaturen Ave på följande sätt:

> »Redan år 1867 betonade A. 0. Wallenberg, i en till Konungen ingiven berättelse om förhandlingarna vid en sagda år i Paris församlad kongress för att åstadkomma *ett internationellt mynt*, till vilken kongress Wallenberg blivit skickad som delegerad för Sverige, nyttan för vårt land av att övergå till francsystemet och motionerade sedan under flera riksdagar om införandet i Sverige av detta system, eller med andra ord: att den dåvarande riksdalern skulle avskaffas och ny myntenhet av 10 francs, och ny räkneenhet, med ett beräknat värde av 72 öre, skulle införas. På nationalekonomiska mötet år 1872 i Köpenhamn diskuterades detta förslag för alla de tre nordiska länderna. Norrmännen uttalade sig bestämt därför, danskarna voro egentligen emot hela saken, under det många av de vid mötet närvarande svenskarna voro för en sådan förändring. Men den dåvarande finansministern, Carl Fredrik Wærn, hade andra åsikter. På hans initiativ tillsattes en kommitté, av vilken Wallenberg icke blev medlem; och i trots av de bestämda sympatier, som gjorde sig gällande inom Norges och i någon mån Danmarks representationer, *för* francsystemets antagande, genomdrev Wærn överenskommelsen om ett gemensamt myntsystem för de tre skandinaviska länderna. Ett myntsystem, som väl är det mest kortsynta och nationalekonomiskt okloka, man gärna kunnat hitta på. Ty skall en förändring vidtagas, bör man väl hellre göra en större och mera omfattande sådan, som verkligen är en förbättring, än nöja sig med den lilla reform, som egentligen endast bestod i en namnförändring.»

Till den olyckliga utgången i detta fall bidrog väl i mycket den skandinavistiska tidsströmningen, som var Wærns ögonsten och som här, såsom på nästan alla andra områden, lett till missgrepp och förluster för vårt folk. Men delvis bidrog nog också den besynnerliga rädslan för att taga ett fullt avgörande steg -- en rädsla, som åstadkommit så många olämpliga halvmesyrer i vårt land. Det var samma kortsynta hesiterande, som fick oss att på 1850-talet antaga ett helt nytt mått- och viktsystem, som sedan fick kastas över bord -- *tjugu* år därefter (!), och som, när vi till sist insågo att vi ej kunde undgå metersystemet, skapade en onyttig och besvärlig övergångsperiod i detta fall om ej mindre än tretton år.

Under de senare åren har, som bekant, särskilt av Exportföreningens direktör, J. Hammar, arbetats för, att vi i Sverige skulle övergå till en myntenhet, som på en gång vore *lägre* än den nuvarande och därtill ställde oss i gemensamhet med så många som möjligt av de *stora* folken; för detta ändamål föreslås av hr Hammar ånyo den franska myntenheten. Att det ligger en viss förmån uti att hava en *mindre* myntenhet torde ej kunna bestridas, om ock hr Hammar kanske överskattar betydelsen härav. Men om francen är lämplig i detta fall, så är den numera olämplig därutinnan, att den sätter oss i gemenskap endast med de latinska folken, med vilka vår beröring i våra dagar är jämförelsevis underordnad. Den tyska riksmarken, som ju nästan sammanfaller med den engelska shillingen, skulle i *detta* hänseende vara av vida större gagn för vårt affärsliv, men den är å andra sidan icke tillräckligt mycket mindre än vårt nuvarande mynt. På denna motsägelse strandar kanske den tilltänkta reformen.

Under senare tid har en ny olägenhet uppstått i fråga om vårt myntväsen, nämligen genom antagandet i Österrike-Ungern av samma *namn* på myntenheten som det redan hos oss begagnade. Det vill synas, som skulle de skandinaviska regeringarna bort hava, under denna frågas förberedande behandling, ingivit föreställningar mot åtgärden i fråga, som uppenbarligen i många hänseenden är för oss skadlig. Genom Österrike-Ungerns större roll på världsmarknaden tränges medvetandet om den skandinaviska myntenhetens penningevärde alltmer tillbaka, och förväxlingar uppstå, som nästan alltid bliva till förfång för oss. Inom den statistiska litteraturen har detta förhållande redan trätt fullt tydligt i dagen.

I fråga om **bankväsendet** ha vi i Sverige, såsom bekant, hunnit till en ganska hög ståndpunkt i teoretiskt hänseende, och även i praktiken ledas våra *enskilda* banker ända sedan rätt lång tid tillbaka ofta med ganska stor skicklighet. Längre dröjde det däremot, innan den svenska *riksbanken* kom att intaga den verkligen centrala ställning, som vårt näringsliv kräver; och kanske återstår i detta fall en del att önska ännu.

Ända till år 1856 fastställdes riksbankens räntesatser av riksdagen; redan detta visar, att det före denna tid icke kan vara tal om någon bankpolitik i modern mening i vårt land. Riksbankens *förvaltning* är ju än i dag ytterst olämpligt anordnad, i det styrelsemedlemmarna tillsättas av riksdagen -- stundom genom *lottning*! Ännu på 1870-talet, ja kanske ännu något längre, sköttes också riksbanken väsentligen såsom en *enskild* institution; bankens egen behållning för året (i allmänhet även den klen) var huvudsaken -- ofta under uppenbar konkurrens med någon misshaglig enskild bank --, och fordringar indrevos lika hänsynslöst som av de enskilda bankerna, *utan* hänsyn till vad situationen inom landets näringsliv kunde i det givna ögonblicket kräva. Att ett dylikt sätt att förvalta landets privilegierade, centrala penningeanstalt skulle för vårt ekonomiska liv vara en både positiv och negativ olägenhet av svåraste art, är lätt att inse; i en historik över utvandringsperiodens näringsliv kan detta faktum icke gärna förbigås. Först genom en efter moderna, vidsynta affärsprinciper förvaltad nationalbank erhåller vårt svenska näringsliv den erforderliga ryggraden. Under de senaste åren ha ju också förhållandena i detta fall förändrats väsentligt till det bättre.

Under de mångåriga striderna om sedelutgivningsrätten torde man icke alltid hava gjort våra *enskilda* banker full rättvisa. Vi återgiva ett uttalande av den redan några gånger citerade signaturen Ave:

> »0m någonting till sin princip varit demokratiskt, är det väl de svenska enskilda bankerna, som existerade genom sig själva och genom de garantier, de bjödo de små kapitalen, uppsamlade dessa och gjorde dem fruktbärande, icke allenast för sina ägare utan även för den allmänna rörelsen. Med skäl kan därför sägas, att de enskilda bankerna i Sverige utfört en i högsta grad vacker mission, om än detta till dato förbisetts och ännu icke nog erkännes. Ty från 1850-talet och intill senare tid mottogo de även de minsta kapital, garanterade deras ägare all förlust och lånade ut kapitalet där det behövdes, därigenom möjliggörande uppkomsten av industrier och affärer av alla slag: järnvägsanläggningar, sjöfart, lantbruk, bergverk, penningetransaktioner, med ett ord: allt, som bidrager till ett lands välstånd och ekonomiska utveckling. Genom dessa banker har man därför i vårt land mindre känt bristen på verkligt kapital, i det att samma lilla kraftkälla använts både att åstadkomma räntor på kapital och som industriell drivkraft.»

Om denna framställning i huvudsak torde få anses riktig, kan dock å andra sidan ej förnekas, att våra enskilda banker ofta nog varit ödesdigra för våra *jordbrukare*. Lättheten att få lån frestade dessa -- såsom i vårt land alltid är vanligt -- men dylika korta papper lämpade sig knappast för idkare av jordbruksnäringen, helst räntorna gemenligen voro höga. På många ställen i vårt land, t. ex. i Dalsland, klagas över att de enskilda bankerna utövat ett ruinerande inflytande å de smärre hemmansägarna. Än i dag råder nog, såsom under en föregående avdelning visats, stort behov av lämpligare kreditformer för våra jordbrukare.

Under de senaste åren har en stark *koncentration* begynts bland våra enskilda banker, en företeelse, som måste räknas till de odelat glädjande. Behovet av *emissionsbanker* har länge gjort sig kännbart inom vårt näringsliv; en begynnelse i denna riktning är numera gjord, om än i tämligen ringa skala och kanske ännu icke med fullt avsett resultat.

Att vårt svenska **växeldiskonto** under det senaste halvseklet varit i genomsnitt mer än en procent högre än i Tyskland -- England -- Frankrike, är ådagalagt i Emigrationsutredningens Bilaga XIII. Under de senaste båda årtiondena har övervikten till och med uppgått till 1 1/8 à 1 1/2 procent; denna stegring vittnar kanske om den ökade företagsamheten i vårt land.

För varje årtionde för sig har diskontot utgjort, i medeltal: **[1]**

Åren England. Tyskland. Frankrike. Medeltal. Sverige. Sveriges övervikt.

1861/70 4.27 4.57 3.95 4.09 5.88 1.29 1871/80 3.83 4.34 3.76 3.81 4.98 1.17 1881/90 3.49 3.93 3.19 3.54 4.19 0.65 1891/00 2.91 3.94 2.53 3.18 4.69 1.56 1901/10 3.12 4.35 3.05 3.67 5.03 1.36

Ett så högt diskonto utgör naturligtvis en börda för det svenska affärslivet. Någon närmare undersökning av dess faktiska betydelse, och huruvida bördan möjligen skulle kunna lättas -- är oss icke bekant. -- Egendomlig är stegringen i Sverige under årtiondet 1891/1900, medan de stora länderna då ännu företedde tillbakagång -- eller i Tyskland stagnation. Under 1880-talet däremot stod Sveriges siffra ovanligt *nära* de andra ländernas. Kanske vittna dessa tal om att skillnaden i ekonomisk expansionskraft dessa båda årtionden emellan var i vårt land ovanligt stor. Om den svenska industriens *markerade* uppblomstring ungefär från 1888, är förut talat.

---

[1] Talen för Sverige äro i enlighet med de officiella siffrorna

Inrikes handeln.

Trots vårt förträffliga järnvägsnät och vår talrika ångbåtsflotta samt våra stora sjöar och övriga vattenvägar är den

inre handeln i Sverige, ehuruväl i och för sig mycket omfattande, dock ännu icke alls organiserad efter tidsenliga grunder. I synnerhet gäller detta omsättningen av livsmedel och dylika varor.

För att taga ett typiskt exempel! Fruktodlingen lyckas i södra Sverige förträffligt, men är dock ännu föga omfattande, emedan avsättningen är för liten. Samtidigt är i Stockholm frukten oproportionerligt dyr och införes till stor del från -- Tyskland.

Detta kan synas gåtfullt, men envar vet, att det i själva verket dock förhåller sig så.**[1]**

Ett annat exempel erbjuder fiskhandeln, i synnerhet handeln med sill. Ehuru vi vid Bohusläns kuster ha, eller åtminstone nyligen ha haft, en nästan obegränsad tillgång på detta förträffliga födoämne, spelar sillen ändock i det hela en mycket obetydlig roll inom de svenska hushållens matordning, och icke heller är den synnerligen billig, fastän den i Bohuslän kostar nästan ingenting.

Genom flera samverkande orsaker, och bland dem de gammalmodiga förhållandena med avseende å livsmedelsdistributionen, har Stockholm blivit en av de dyraste platser i Europa. Under de senaste åren ha flera försök gjorts att åstadkomma en billigare omsättning av livsmedel, men ehuru stora kostnader nedlagts därå, ha alla dessa försök misslyckats.

På detta sätt undergräves vår ekonomi, och vår konkurrensförmåga gentemot främmande länder nedsättes genom vår besynnerliga oförmåga att göra oss till herrar över *den moderna handelns* maskineri.

I Skåne råder ännu det missförhållandet, att en stor del uppköp, i synnerhet av dyrbarare varor, onödigtvis göras i Köpenhamn.

När man i Sverige vill reformera omsättningsförhållandena, börjar man vanligen med fältropet: bort med mellanhänderna! Det säger sig självt, att detta icke är riktigt; utan mellanhänder skulle ju flertalet varor förbli så gott som oåtkomliga och i alla händelser betydligt dyrare än nu. Uppgiften är naturligtvis mera komplicerad än så och fordrar i varje särskilt fall en detaljerad sakkunskap för sin lösning.

I vår tid uppstå också i detta fall, såsom överallt annars, litet emellan helt nya problem. Utan att här kunna ingå i några detaljer vilja vi blott framställa ett exempel. I den danska affärstidningen Börsen lästes för några år sedan en artikel, som vi här återgiva ett utdrag av, efter ett referat i Nya Dagligt Allehanda:

I Danmark har handeln i det stora hela gått över på danska händer, och våra produkter utföras och

> införas på danska fartyg. Vi ha själva trätt i direkt förbindelse med yttervärlden och behöva icke längre Hamburgs och Lübecks köpmän. Medan handeln således utåt fått fria händer och vägar, hotas den inåt av nya problem. Hittilldags har ju förhållandet varit det, att fabrikanten sålde sin vara till grossisten och denne till detaljisten. De stora, samlade orderna garanterade fabrikanten den stadiga driften och tilläto honom att på förhand disponera medel vid inköpet av råvaror. Dessa fördelar äro för fabrikanten så stora, att han härigenom kan sälja varorna billigare till grossisten, än om han själv skulle fördela varorna på hundratals händer. Därigenom har engroshandeln sitt naturliga berättigande.
>
> Emellertid finns det nu för tiden en tendens hos fabrikanten att söka komma i direkt förbindelse med konsumenterna. Några fabriker öppna egna försäljningar och sälja direkt till konsumenten, varvid de själva taga både engros- och detaljavancen. På samma gång göra de, vid sidan, affärer med köpmännen och giva dem vederbörlig rabatt.
>
> Ännu så länge är det dock sällsynt, att fabrikanten själv öppnar detaljförsäljning, men det finnes ett annat sätt som fabrikanterna detta syfte begagna sig av, nämligen inregistrerandet av varumärken och dessas offentliggörande samt tillkännagivandet av varupriserna. Fabrikanten inskränker sig alltså icke längre till att framställa varan, han träder också fram inför publiken i kampen om att förvärva en marknad för sina varor.
>
> På grund av publikens efterfrågan av den reklamerade varan tvingas detaljhandlanden att föra denna vara, och genom sina annonserade priser fastställer fabrikanten själv, hur stor avance det tillkommer mellanhanden. På detta sätt träder även detaljisten i bakgrunden och blir en automatisk fördelare av varorna. Konsumenten går nu mera efter det bestämda varumärket, under det han förr köpte vad hans köpman hade att sälja. Detta gäller även födoämnen, icke blott sådana som fabriceras (såsom margarin etc.), utan även rena naturaprodukter, som importören eller grossisten giver sitt eget märke (t. ex. te, havregryn etc.). Fabrikanten eller importören vill gripa direkt in i omsättningen, han anstränger sig att hindra köpmannen från att utgiva andra varor för sina och detaljpriserna från att sjunka.
>
> Liksom fabrikanterna nu begagna automatmaskiner vid varornas tillverkning, kommer den framtidsmöjligheten, som nyligen lästes i den ansedda amerikanska tidskriften »Commercial», kanske att icke blott vara en ren utopi, det nämligen, att fabrikanterna komma att använda automater för själva försäljningen av sina varor. Allt flera och flera fabriker packa själva sina varor i egenartade packningar, såsom te, choklad, cikoria, havregryn, cigarretter, margarin, palmin m. m., varvid en förenkling av detaljhandlarens arbete möjliggöres. Expeditionen förvandlas till automatisk fördelning.

Här skildras ett fall av *närmande* mellan producenten och konsumenten. Men även i den motsatta riktningen verka starka krafter, stundom till och med hemförande segern, på ett sätt som från samhällssynpunkt är till given skada.

> »Produktionen», säger en författare, »strävar att frambringa alla varor till allt billigare pris. Härför anlitar den alla teknikens hjälpmedel och begagnar sig av alla de förmåner masstillverkningen erbjuder. Men allt detta kommer endast till obetydligaste delen *konsumtionen* till godo. Vad produktionen med uppbjudande av all sin uppfinningsrikedom lyckats vinna, går till allra största delen

åter förlorat till följd av *distributionens* bristfälliga ordning. Och långt ifrån att förbättras tyder allt på, att denna befinner sig i en utveckling i rakt motsatt riktning. I stället för att samlas på ett mindre antal händer, med möjlighet av organisation och därav följande besparingar, upplöser distributionen sig, såsom den tyska statistiken visar, på ett allt större antal mellanhänder, vilka var för sig ha all möda att draga sig fram och tillsammans utgöra en avsevärd och till stor del onödig tunga för det övriga samhället.

Så träder i dessa dagar, då tanken på sparsamhet för den enskilde såväl som för folkhushållet med större styrka än någonsin gör sig påmind, *distributionsproblemet* fram bland de allra främsta samhällsspörsmålen. Tyvärr är det lättare att uppkasta än att lösa. Men uppenbart är, att vi just här stå inför en livsfråga för det nuvarande samhällets ekonomiska framtid.»

För oss svenskar äro de sista orden mera tillämpliga än för de flesta andra folk. Olyckligtvis sakna vi i regeln på detta område både sakkunskap och intresse. Vi få nog betala dyra lärpengar, innan det lyckas oss att bemästra dessa problem.

---

[1] Under de allra senaste åren hava en del försök gjorts att avlägsna dessa missförhållanden.

Utrikes handeln.

För något år sedan lästes i en av våra tidningar följande, som *väl* förtjänar att av oss beaktas:

»En framstående engelsk köpman i Yokohama yttrade för ett par år sedan vid ett handelskammarmöte, att det mellan konkurrensen å världsmarknaden nu och för några decennier sedan rådde samma skillnad som mellan ett modernt slagskepp och en gammaldags träkorvett. Lika ojämn som striden dem emellan skulle te sig till den senares nackdel, lika mycket, menade han, kommer den köpman i efterhand, som låter sina affärsmetoder bli föråldrade.

Han talade främst till de unga inom sitt lands köpmannakår, och bland de råd, han gav dem, var att skaffa sig en ingående kännedom om förhållanden, seder och språk hos de folk, hos vilka de ville upparbeta en marknad. Han hade därvid föredömen att peka på i de engelska affärsmännens aldrig tröttnande konkurrenter, tyskarna. Därute i Östasien finnas många unga germaner, för vilka varken kinesiska eller japanska språket erbjuda några oöverstigliga svårigheter, som offrat år av sitt liv på att lära sig att tala och förstå deras tungomål, med vilka de vilja driva köpenskap. Tyskarna ta även sin utbildning för den transoceana handeln fullt systematiskt; *de överlåta så litet som möjligt åt slumpen, då det gäller att förbereda segern.»*

Att med avseende å organisationen av *vår* utrikes handel många missförhållanden göra sig gällande, är nu mera

allmänt erkänt. Likaså, att det är ett ekonomiskt *livsintresse* för vårt folk, att dessa brister så snart och så fullständigt som möjligt avlägsnas. Här är naturligtvis icke tillfälle att ingå i någon närmare undersökning av dessa förhållanden; vår uppgift kan i detta fall, såsom annars, endast vara att framhålla och betona problemens förhandenvaro. För detta ändamål återgiva vi ett par nyligen gjorda offentliga uttalanden i ämnet.

Svenska Dagbladet den 26 juni 1913 läses följande artikel av Hjalmar Cassel:

»En av de väsentligaste orsakerna till den svenska handelns svaghet, både inåt och utåt, har varit brist på *organisation*. Medan vår storindustri skyndat att adoptera moderna principer i den tekniska organisationen, synas våra köpmän, såväl exportörer som importörer, ha varit blinda för utvecklingens krav på organisation och samverkan. I stället för ett välorganiserat samarbete har man satt mördande inbördes konkurrens; i stället för stora solida firmor ett otal små och svaga affärer, som tagit brödet ur munnen på varandra och misskrediterat vårt anseende i utlandet genom sin brist på kännedom om utländska handelskutymer, stundom också genom bristande soliditet och hederskänsla. Det senaste årtiondet har bevittnat ett nationellt uppvaknande i fråga om exporthandelns betydelse. Med storartad energi har man arbetat för upprättande av egna linjer till transoceana länder; staten har offrat stora summor på sjöfarten, på konsulatväsendets förbättrande, på utsändande av handelsstipendiater och attachéer. Men samtidigt har man betänkligt försummat handelns egen organisation, varigenom verkan av de kraftiga hjälpmedel, som denna handel fått, delvis neutraliserats.

Det arbete, som hittills nedlagts på exportens främjande, kan närmast karaktäriseras som en rekognosceringstjänst. Exportföreningen, liksom konsuler och handelsstipendiater, har huvudsakligen inriktat sin verksamhet på att uppmärksamgöra fabrikanter och köpmän på tillfällen till export. Det har naturligtvis haft sin stora betydelse, detta arbete, men resultatet har i många fall blivit ringa, därför att de ansatser som gjorts att fullfölja de givna anvisningarna saknat planmässighet. En upplysningsverksamhet är i och för sig nyttig och nödvändig, men utan organisation av handeln kan den aldrig leda till någon varaktig och betydande framgång. Famlande försök av små och oerfarna firmor resultera endast i missräkningar och förluster. Vilket kapital av energi och företagsamhet, vilka summor av pengar ha icke gått förlorade på dåligt förberedda och dåligt organiserade exportaffärer? Det kan därför icke nog kraftigt framhållas, att det merkantila upplysningsarbetet endast är en sida av exportens främjande; en annan och minst lika viktig är exportens organisation. Ofantligt mycket återstår att göra på det sistnämnda området, som hos oss är ett tyvärr nästan obrukat fält.

Ansatser ha emellertid gjorts till en förbättring, och härvid böra vi främst nämna handelskamrarnas verksamhet. Institutionen är vårt land ännu tämligen ny, och man får icke vänta alltför mycket av de första årens mera trevande försök. I mån som handelskamrarna få sina uppgifter mer klara, kan man vänta ett mer aktivt ingripande även med avseende på den utländska handelns, exportens och importens, organisation.

Av särskilt stor betydelse härvidlag har varit upprättandet av den svenska handelskammaren i London, vilken kan tjäna som ett föredöme för liknande institutioner till försvar för de svenska handelsintressena på utländsk botten. Tills vidare har exemplet endast vunnit efterföljd i New York, men man får hoppas, att det efter hand skall lyckas skapa svenska handelskamrar efter samma typ i

alla världshandelns mest betydande centra. Till en början framstår som närmaste önskemål att få en svensk handelskammare i Hamburg; likaså vore önskligt att liknande institutioner inrättades i Paris, Petersburg, Chicago, Melbourne och andra platser, som räkna ett tillräckligt antal dugliga svenska köpmän och ingenjörer.

Näppeligen kan dock någon svensk handelskammare, vare sig på svensk eller utländsk botten, uträtta något stort och varaktigt till vår utländska handels gagn med mindre det etableras ett intimt samarbete med övriga handelskamrar samt med de svenska institutioner, som ha att tillvarataga våra handelsintressen: utrikesdepartementet, kommerskollegium, konsulaten och Sveriges exportförening. Ännu är kunskapen om detta samarbetes mål och metoder alltför ringa; ännu återstår ofantligt mycket att göra, innan de olika institutionerna få ett riktigt begrepp om, hur arbetet skall organiseras och vilka uppgifter som var och en har att fylla. Först då alla samverka på ett enhetligt och målmedvetet sätt, kan det bli tal om ett verkligt uppsving av vår utländska handel under svensk ledning. Ty de utländska intressena ha för närvarande ett så övervägande inflytande på exporten och -- vilket är ännu mer att beklaga -- på importen, att man tyvärr måste säga, att våra handelsförbindelser med utlandet till stor del dirigeras från mäktiga utländska firmor.

Detta främmande inflytande kan för oss i längden icke vara gagneligt, ty det lägger en stark hämsko på vår handlingsfrihet och förhindrar utvecklingen av en blomstrande förädliagsindustri, eftersom det alltid måste ligga i främmande nationers intresse att importera råvaror och exportera förädlade produkter.

En svensk handelsorganisation bör därför sätta som ett ideellt mål att underlätta den svenska industriens utveckling. En bättre samverkan mellan industri och handel är högeligen önskvärd. I vårt land spårar man ofta en viss antagonism mellan handelns och industriens målsmän, kanske därför att de senare instinktivt känna, att de förra stundom befordra intressen, som icke äro svenska, utan mer eller mindre understucket utländska.

En svensk handelskammare på utländsk botten är, bättre än någon institution här hemma, i stånd att urskilja de rätta färgerna; den förstår att bedöma vad som är svenskt intresse och vad som är utländskt. Om den sköter sin sak rätt, kan den uträtta ofantligt mycket för främjande av den svenska förädlingsindustrien, i all synnerhet om bland kamrarnas ledande män även räknas framstående representanter för svensk industri. Det är denna samverkan mellan handel och industri, som tryckt sin prägel på den svenska handelskammaren i London och gjort dess verksamhet så framgångsrik.»

I Svenska Dagbladet den 22 juni 1913 skriver samme författare:

»Genom en fast organisation av *handelskamrarna* hemma och ute är det möjligt att koncentrera export- och importaffärerna och lägga dem i händerna på verkligt solida och erfarna firmor, vilka fullfölja en gång knutna förbindelser. Det kan icke vara lyckligt, vare sig för vår utrikeshandels blomstring eller för det svenska namnets anseende, att små och fullkomligt inkompetenta firmor kasta sig in i export- och importaffärer, som de alls icke äro i stånd att sköta på ett rationellt sätt. Sådana affärer leda aldrig till några varaktiga resultat, men de skada i nästan otrolig grad såväl de mer

kompetenta konkurrenterna som handeln i sin helhet. Endast ett exempel. Då importförbudet å svenskt hö upphävdes sistlidna november, kastade sig en mängd svenska höhandlare på export till England. Ett fåtal av dem voro verkligen kompetenta att handha denna ganska svårskötta affär; resten levererade, på grund av slarv och okunnighet, en mer eller mindre underhaltig vara, som på många håll bragte vårt hö i svår misskredit. Dessa klagomål kommo givetvis till handelskammarens i London kännedom; då de inkompetenta firmorna genom handelskammarens förmedling sökte inleda nya affärer, blevo de naturligtvis avvisade. Det är handelskammarens uppgift att hålla dylika firmor ur marknaden men att samtidigt på allt sätt underlätta arbetet för dem, som vilja och kunna uppfylla sina förbindelser. Efter mycket arbete skall det väl slutligen lyckas att inplanta sundare begrepp i den svenska köpmanskåren. Den måste lära sig förstå, att affärer icke är detsamma som ohejdad konkurrens om lättaste förtjänsten, utan hänsyn till förpliktelser. Affär i en god modern mening kan snarare definieras som ett samvetsgrant fullföljande av en väl utarbetad plan, med iakttagande av såväl säljarens som köpareas intressen. Sådana affärer kunna icke bedrivas utan ingående sakkunskap och praktisk erfarenhet. Våra gemensamma strävanden böra inriktas på att organisera utrikeshandeln med hjälp av stora, solida och erfarna firmor och att skydda dessa dugande firmors arbete mot stormlöpningar av hänsynslösa och underhaltiga konkurrenter. Det är handelskammarens liksom varje exportinstitutions plikt att hjälpa till med uppbyggandet av en sådan handelsorganisation. Tillfälliga framgångar betyda härvid föga; det är på det uthålliga, samvetsgranna arbetet det hänger.»

I förestående uttalande beröres i främsta rummet »okynnesaffärer» i fråga om exporten. Beträffande *importen* saknas icke heller motsvarande företeelser. Det är en känd sak, att en hel del av våra detaljhandlare ävlas att själva införa sina varor från utrikes ort; i regel kan man nog utgå ifrån, att dessa inköp ske på ett sätt, som innebär nationalekonomisk förlust. Men till och med *enskilda* personer införskriva direkt sina förnödenheter från utlandet; i synnerhet är detta mycket vanligt bland våra damer, beträffande modevaror, tyger o. s. v. Någon gång -- vid tillfälle av rent personliga förbindelser -- kan ju detta ske med fördel och alltså vara att anbefalla, men för det mesta skötes nog även denna »handel» illa; och att man ej oftare inser detta själv, beror nog till stor del på den okritiska beundran, varmed, särskilt inom fruntimmersvärlden, allt ännu hälsas, som kommer »direkt från Paris».

Vi återgå till **exporten**. I Emigrationsutredningens Bilaga. XIX har kammarherre Fred. Löwenadler i London framställt ett förslag om bildandet av svenska handelskompanier för en kraftigare befordran av vår utförsel särskilt till mera avlägsna länder. Vi återgiva här detta hans uttalande.

»Med anledning av en begäran», säger hr L., »att jag närmare borde skissera min åsikt rörande önskvärdheten av bildandet av svenska handelskompanier för en mera pousserande avsättning av svensk industri i Österlandet samt för att tillgodogöra oss själva en del av den förtjänst, som hittills hamnat i utomståendes fickor, vill jag meddela, att bildandet av dylika handelskompanier ej bör möta större svårigheter och behöva andra former än vilket annat handelsbolag som helst.

Enligt min förmening borde det första bolaget av detta slag bildas av våra mest framstående industrimän, chefer eller direktörer för våra mest framstående industrier.

Kapitalet bör, till en början, fixeras till 2 millioner kronor, att uppkallas efter behov, alltefter affärens

utveckling.

Delägarna bliva våra industriers stormän eller deras bolag, vilketdera som nu må anses fördelaktigast, och följaktligen kommer ett dylikt handelskompani att representera de industriverk i Sverige, vilka på ena eller andra sättet ingå som aktieägare.

Till att börja med upprättar handelskompaniet eget kontor på den mest lämpliga platsen i Östern, t. ex. Singapore, Hongkong eller Shanghai, samt utvidgar sig sedermera på samma vis som nu existerande engelska och tyska firmor, vilka alla troligen börjat smått, innan de uppnått sina nuvarande utsträckningar och förbindelser. Intet hinder möter för ett dylikt handelskompani att, vid sidan av sia svenska affär, idka andra, på platsen gängse affärer samt även sysselsätta sig med exportaffärer till Europa, på samma vis som andra existerande handelshus av olika nationaliteter. Genom att på detta vis komma i direkt förbindelse med de större kinesiska handelsfirmor, vilka i sista hand förmedla avsättning till de mindre mellanhänder, som avsätta till förbrukarna, besparas minst 10 %, som för närvarande försvinna, innan vi kunna komma i beröring med den, för ett handelshus, sist nödvändiga mellanhanden. Endast på detta vis anser jag, att vi hava utsikt till att kunna upptaga tävlan med framgång och till vårt eget land återföra en betydlig del av den förtjänst, som vi för närvarande utbetala till mellanhänder.

Dessutom är det självklart, att ett svenskt handelskompani, under praktisk ledning, kommer att poussera sina egna artiklar på ett sätt, som inga mellanhänder kunna åstadkomma.

Dessa senare kunna i allmänhet ej existera på de svenska agenturer de för närvarande representera och föra, vid sidan, en hel del andra varor, kanske även mera lättsålda, med den påföljd att våra artiklar åsidosättas, såvida de ej undantagsvis efterfrågas. Med egen representation blir förhållandet annorlunda. Chefen för ett dylikt handelskompani i Österlandet tvingas av omständigheterna att ägna hela sin och sin personals tid till pousserandet av egna artiklar.

Att ett dylikt handelskompani bliver en verksam länk i alstrandet av storindustri i Sverige, förefaller mig tämligen säkert. Efter hand inkommer handelskompaniet med rapporter angående gångbara artiklar av olika slag, och där vi hava råvaror eller andra naturliga fördelar, bör det ej möta svårigheter för oss att ordna vår industri för stor tillverkning av enstaka artiklar samt därigenom nedbringa kostnaderna.

Ungefär på det vis jag tänker mig ett dylikt handelskompani har vår tändsticksindustri utvecklat sig.

Det är trettiotvå år sedan jag först blev intresserad i denna affär.

År 1878 exporterades svenska tändstickor i ringa kvantiteter, och då huvudsakligen till Kina. Ungefär vid denna tidpunkt började Japan sin tillverkning, och på grund av sin närhet till Kina hade Japan inga svårigheter att beröva Sverige denna marknad.

Därefter böijade arbetet på andra fält, och jag vågar påstå, att de fyra resor jag gjort till Östern, Amerika och Australien, sedan 1894, den erfarenheten jag därvid vann och de direkta förbindelser jag då gjorde med alla de största avnämarna på olika platser, i väsentlig grad underlättat avsättningen över hela världen av denna årligen växande industri.

Min erfarenhet, som vanns genom besök på olika platser, omkastade på många vis hela den föregående arbetsmetoden och gav anledning till förändringar i fabrikationen, vilka såtillvida visat sig fördelaktiga.

Ett handelskompani, bildat av svenskar för svenska varor, bör givetvis, synes det mig, på samma sätt kunna dels skaffa avsättning för svenska artiklar tillverkade av svenska råvaror samt dels, genom den avsättningserfarenhet, som vinnes på platsen, kunna lämna värdefulla upplysningar till vår industris stormän om vad som bör och måste göras för att skapa en storindustri i lämpliga artiklar. Med de rätta personerna, var på sin plats, betvivlar jag ej, att ett dylikt handelskompani blir en succés.

Efter hand utvidgas affären, så att bolaget har sina stora »Go-downs» (magasin) samt håller lager av olika slag, vilket blir nödvändigt, ty utan jämn tillförsel växer ingen avsättning.

Nästa steg blir upprättandet av ytterligare kontor på andra lämpliga platser, och passande chefer för dessa hava under tiden blivit uppfostrade på huvudkontoret.

Var och en på huvudkontoret bör veta och känna, att det beror på honom själv att få befordran.

Genom att bilda ett handelskompani med tillräckligt kapital underlättas finansieringen betydligt.

Våra exportörer kunna troligen med lätthet ordna trasseringen, och handelskompaniet blir i stånd att på platsen lämna sina goda köpare kredit enligt gällande kutym, varförutan stora affärer ej bliva möjliga.

En av de orsaker, varför Sveriges export på Österlandet blir lidande, ligger nog till stor del i svårigheterna att ordna finanserna mellan avskeppare och emottagare.

Denna svårighet avlägsnas betydligt genom ett handelskompani med tillräckligt kapital.

Det faller av sig självt, att våra direkta ångbåtsförbindelser med Asien, Sydafrika, Australien och Argentina skulle vinna betydligt genom att vår export gick genom egna händer samt genom de returfrakter som rimligtvis i en framtid kunna förväntas, så snart som våra handelskompanier kunna ägna sin tid åt avskeppning till Europa av gångbara varor.

Till sist vill jag påpeka, att samarbetet emellan elever, utexaminerade vid Stockholms Handelshögskola, och dylika av mig föreslagna handelskompanier bör bliva ytterst intensivt samt att

de senare kunna och böra sätta de förra i tillfälle att på praktisk väg tillämpa den erhållna teoretiska erfarenheten.»

Handeln med Ryssland

.

Våra handelsförbindelser med Ryssland erbjuda utan tvivel den största kommersiella uppgiften för den svenska affärsvärlden i våra dagar. I vårt några gånger förut citerade uttalande i emigrationsfrågan år 1906, återgivet i Bilaga XIX, säges:

»För att återgå till vår svenska språkkunskap, så är det ett stort och betydelsefullt språk, som vi svenskar hava hittills fullständigt försummat. Tyvärr är detta just det språk, som vi först och främst av alla borde kunna -- det språk, som intet annat folk på jorden skulle hava så mycket gagn av att kunna som vi. Det språket är *ryskan*. Aldrig skulle ordet om att »kunskap är makt» besannas i så hög grad, som om kunskapen kunde verifieras hos oss svenskar i detta fall. För att ännu en gång göra en avvikelse från det egentliga ämnet: vilken ovärderlig tillväxt i vår försvarskraft skulle vi ej vinna bara med den enkla åtgärden, att varenda officer i Sveriges armé lärde sig ryska!

Men av ej mindre betydelse skulle kunskapen i ryska vara för våra affärsmän. Vi hava nyss varit överens om, att Sveriges kommersiella läge är ogynnsamt -- genom vår avlägsenhet från den stora samfärdseln och våra frusna innanhav. Men *en* stor trumf ha dock naturen och historien givit oss: de ha lagt oss sida vid sida med ett av världens jättevälden, och detta just *den* av världens stormakter, som ensam inbjuder till något så när jämngod tävlan även mindre, om blott högt utvecklade folk. Gentemot Tyskland och England *måste* vi alltid bliva ekonomiskt svaga och företrädesvis mottagande; gentemot Ryssland *behövde* vi ej vara det. Men det sätt, varpå vi här begagnat våra fördelar, är ett av de mörkaste bladen i den rika krönikan om Sveriges ekonomiska försummelser.

Början till ett bättre må ske genom att vi börja *lära känna* vår väldiga granne. Och då naturligtvis först hans språk. Varenda svensk exportör, åtminstone varje stockholmare, borde tillbringa ett eller annat år av sitt liv i Ryssland. Är väl den levande kännedomen om land och folk vunnen, öppna sig de kommersiella möjligheterna av sig själva.»

Sedan dessa ord skrevos, har utan tvivel en stor förändring kommit till stånd med avseende å våra kommersiella förbindelser med Ryssland. Sjökommunikationerna ha förbättrats väsentligt, och vår export har flerfaldigats. Likväl bör allt detta ännu betraktas endast såsom en ringa början.

Tyvärr ha dock redan även missförhållanden framträtt, som det ligger yttersta vikt uppå att motarbeta. »Då man vill» -- säger en av våra konsuler -- »inleda en affär uti Ryssland, skall man lämna god vara och även vara punktlig uti uppfyllande av villkoren, ej minst beträffande leveranstiden. Denna punktlighet gör särskilt gott intryck på ryssen, som själv ofta saknar denna dygd, men värderar densamma så mycket mer hos andra.»

Men tyvärr sakna också *vi* denna dygd blott alltför ofta, och så kan lätt ske, att vi snart förverka det goda anseende vi ännu, av gammalt, åtnjuta i Ryssland.

Våra köpmän och fabrikanter måste komma ihåg, att handeln med Ryssland -- just för det stora slutmål, som här är att vinna -- mera än annat är en högst *allvarlig* sak, som det ej duger att rusa åstad till i lättsinne och par hasard. Just här måste vi bjuda upp allt vad vi äga av klok och omsorgsfull beräkning, av kraft i handling och av omtanke i utförande. *Lyckas* vi härutinnan, så kan hela vår utrikes handel till sist varda lagd på en helt ny och bättre bog.

Eller skola vi ännu en gång förslösa vår kanske bästa framtidsmöjlighet? Det vore tyvärr icke alls olikt oss själva och -- vår historia.

Affärsväsendet i allmänhet.

En av de största farorna för det framtida svenska affärslivet är det överhandtagande jobberiet. Det icke blott skapar en del förmögenheter utan nyttigt arbete och *förstör* ännu flera förmögenheter, det *drager våra kapitalisters intresse ifrån den sunda ekonomiska företagsamheten* och gör dem till hasardspelare.

Det är visserligen mycket svårt att komma dylika företeelser till livs på *lagens* väg, men hos oss göres knappast heller ett *försök* därtill. Vår lagstiftning synes över huvud icke sätta såsom sitt *mål* att söka stävja affärslivets utväxter; man nöjer sig med att skapa vissa, mycket vida former; vad som försiggår *inom* dessa vida former, om än i sak aldrig så rättsvidrigt, synes icke komma vår lagstiftning och vår lagskipning vid.

Samma är förhållandet med den **illojala konkurrensen,** mot vilken så länge och så ivrigt begärts skydd i vårt land. Såsom bekant har ingen dylik lagstiftning ännu kommit till stånd.

En annan stor svaghet i vårt affärsliv är det bristfälliga **revisionsväsendet**. Vid nästan varje ny »oegentlighet» visar sig, att revisionen varit otillräcklig och mycket ofta försumlig. Medlen häremot hava diskuterats åtminstone ett par årtionden, men intet väsentligt synes ännu vara i saken åtgjort, åtminstone icke på lagstiftningens väg, om man undantager en ringa skärpning av revisorernas ansvar i den nya aktiebolagslagen.

Under de senaste årtiondena hava allt flera järnvägsbyggen i vårt land utlämnats till *danska* entreprenadfirmor. Helt nyligen gick ett av våra hamnbyggen samma väg, och det väntas att detta snart skall bliva händelsen med flera. Detta låter förmoda, att det är något fel med vårt **entreprenadväsen,** och vid undersökning hos sakkunniga har detta visat sig vara ett allmänt erkänt förhållande. En redogörelse, utarbetad av civilingenjör Nils Fröman, har ådagalagt, att i detta hänseende finnas mycket allvarliga brister. De svenska entreprenadfirmorna äro i regeln så

kapitalsvaga, att de ej våga åtaga sig något mera riskabelt företag -- utan att begära en vinstmarginal, som gör dem avgjort underlägsna gentemot starkare konkurrenter. Därtill ha varken stat eller kommuner eller enskilda ännu lärt sig fullt inse, att en entreprenör måste behandlas med lojalitet och billighet, icke -- i onödan -- pressas efter överenskommelsens hårdaste bokstav. (Mot *främmande* företag är man, förmodligen, rimlig och eftergiven.) Våra svenska entreprenadfirmor äro därjämte bundna vid överenskommelser med fackföreningarna om arbetslönernas storlek; främmande entreprenörer komma hit, ofta med egna arbetare, och äro ej bundna av eller sätta sig över dylikt; såsom bekant tål man också här i Sverige mycket av en utländsk arbetsgivare, som ej ett ögonblick skulle tålas hos en svensk. Och slutligen anmärkes, att *lagstiftningen* i detta fall är otillräcklig och otillfredsställande; och var finnes i vårt svenska ekonomiska liv en punkt, där ej detta är händelsen?

Strödda reflexioner.

Idén till ett *nytt* företag i Sverige blir alltför ofta tunn och abstrakt; den stöder sig icke på och växer icke ut omkring en tillräcklig fullhet av sakliga upplysningar och personliga förbindelser.

*

Man lägger ofta hos oss ner millioner på ett nytt företag och utför det med åtskillig omsorg; men så saknas ändå det sista, avgörande, praktiska *greppet*, och så -- ligga millionerna där gagnlösa. Exempel: de nya saluhallarna i Stockholm, m. fl

*

En mörk skugga på vårt politiskt-ekonomiska liv är den fullkomliga sorglöshet -- ja ej sällan skadeglädje --, varmed man oupphörligt *oroar* affärsföretag, som haft den olyckan att bliva närmare beroende av den svenska staten. Om någon ändring till det bättre kommit till stånd i detta fall, så är det åtminstone helt nyligen.

*

Det vore -- har någon sagt -- i många fall önskligt, att *utdelningarna* i våra affärsföretag mera begränsades. I England, Tyskland, Frankrike, Belgien och Holland bli stora fallisemang alltmera sällsynta, just därför att vederbörande, med tanke på alltid kommande kriser och rubbningar, söka med allt större omsorg och framsynthet *konsolidera* sina affärer.

*

Den svenske köpmannen är artig och tillmötesgående mot *nya* kunder, men negligerar de äldre. Att vinna nya kunder är en sport, som kan vara intressant nog; att genom daglig och stundlig omtänksamhet *behålla* de gamla, erbjuder mindre intresse.

*

»Vi svenskar böra nu övergå till att exportera fabrikat i stället för råvaror», säger man. Ja, detta är lätt sagt. Men för att utföra det fordras åratal av ihärdigt studium, ihärdigt arbete, högt uppdriven klokhet, sparsamhet, vakenhet och driftighet -- för mindre går det inte.

*

Att bereda våra varor en fördelaktig avsättning i främmande land är ett studium, som kräver sin man fullt så mycket som uppfinnandet av en ny maskin. För varje dag som går framträda nya konkurrenter, öppnas nya samfärdsmedel, skapas nya affärsusancer, uppstå nya behov och bli andra gammalmodiga; den som ej överskådar och behärskar hela detta maskineri blir snart distanserad. Vi måste på alla områden hava män, som äro »up to date» i dylika fall. Men just *kunskapen* om främmande folk och deras behov och tillgångar är det, som hos oss är otillräcklig. Våra unga köpmän måste resa långt mera än nu -- icke rekreationsresor utan studieresor --, om så behöves i åratal, icke i månader.

*

När det gäller att bevaka våra ekonomiska intressen i utlandet, får man ej slå sig till ro med att en institution kommer till stånd för ändamålet eller att en »lämplig» person utskickas. Det är allt skäl att undersöka också, huru uppdraget verkligen utföres. Ibland saknas affärsduglighet, ibland patriotisk instinkt, ibland båda delarna -- och detta såväl hos institutioner som enskilde.

*

Det är numera erkänt, att Eskilstunavarorna äro i sitt slag de yppersta i världen. Men varför få de ej då också *världsomsättning?*

Det går icke an att lita till tyska eller engelska firmor, som taga dryg provision och vilkas försäljningsintresse alltid snävt begränsas av nationella och andra hänsyn. Svensken måste *själv* sälja sina varor, i alla de fem världsdelarna.

*

När en svensk fabrikant gjort ett försök att exportera och misslyckats, så är saken därmed slut. Han borde dock i stället först söka komma underfund med, *varför* han misslyckats.

En Malmöfabrik sände över av alla sina alster till Amerika. Det blev förlust. En sakkunnig -- om en sådan

tillfrågats -- skulle upplyst, att *en del* av dessa artiklar icke *kunde* gå i Amerika, till följd av olikheten i vanor. Men detta tog man ej reda på; man upphörde blott genast med försöket.

*

En *enquête* borde verkställas, av offentlig myndighet eller av någon enskild korporation. Till våra näringsidkare borde utsändas en rundfråga:

Vad anser Ni saknas i fråga om *sammanhållning* mellan Sveriges näringsidkare inom Eder bransch, och huru skola dessa brister enligt Eder mening avhjälpas?

Vad anser Ni behöva göras för en bättre ordnad *avsättning* inom Eder bransch, beträffande försäljningen inom Sverige?

Då den svenska industrien icke i längden kan existera utan att göra sig fullt *exportduglig*, huru anser Ni att detta önskemål skall kunna förverkligas?

*

Göteborg har skaffat sig en humanistisk universitetsfakultet, men icke någon handelshögskola; det har härliga museer, men icke någon tidsenlig ångbåtsfiotta.

För något år sedan anställde en tidning i Göteborg en enquête över den frågan: »Huru skall Göteborg bliva en stor industristad?» Detta är gott och väl, men industriplatser kunna vi få många i Sverige. Det vore bättre, om enquêten hade gällt: Huru skall Göteborg bliva Nordens största handels- och sjöfartsstad? Detta är vad Göteborg är *ämnat* till, fast det nu låtit överflygla sig ej blott av Köpenhamn utan även av Kristiania.

*

Världsfirmor, som söka avsättning i Norden, skaffa sig i regeln en »generalagent för Skandinavien». Det *naturliga* vore, att dessa generalagenter vore tillfinnandes i Göteborg. Men huru många finnas där? Så gott som alla äro de att träffa -- i Köpenhamn.

*

Ännu i dag behöva vi kämpa för vårt oberoende mot »Hansestädernas» tryckande övervälde, lika väl som på

Gustav Vasas tid. Men Hansestäderna heta nu ej endast Hamburg och Lübeck, utan även Köpenhamn och London. En framtid skall förvåna sig över, att vi så länge tålt förhållanden sådana som de nuvarande.

*

En ledare av ett »skandinaviskt» företag befinner sig i samma ställning som de förra svensk-norska unionskungarna. Han riskerar *mycket*, om han ej noga beaktar de danska och norska intressena, men ganska *litet*, om han giver de svenska intressena en god dag. Resultatet säger sig självt.

*

För något år sedan slog potatisen fel i mellersta Sverige. Stockholm, som alltid får köpa en del potatis från främmande land, erbjöds genast sitt behov från Estland, Tyskland och även Danmark.

Man kom att tänka på, att Skåne hade god skörd för året, och begynte underhandla om, huruvida ej Stockholm skulle kunna få sitt potatisbehov fyllt därifrån. Men det visade sig nu, att ingen möjlighet fanns, varken till lands eller sjöss, att få potatisen från Skåne till Stockholm för samma transportkostnad som från Tyskland och Danmark.

Samtidigt härmed syntes i flera av våra tidningar en notis av innehåll, att den skånska potatisen, »såsom bekant», icke var gouterad i Stockholm, enär den i vissa hänseenden var olik den potatis, som man är van vid i Stockholm.

Detta var nu något som stockholmaren icke visste om. Han hade ganska länge ätit potatis både från Uppland, Estland, Finland, Tyskland, Danmark och även någon gång från Skåne och just inte givit akt på någon skillnad.

Men stockholmaren är läraktig, och hädanefter *vet* han, att om det också skulle lyckas en gång att anordna en tillförsel av skånsk potatis, så skall stockholmaren *inte tycka om* potatisen från -- Skåne. Det skall *alltid* vara bättre att taga den från Tyskland och Danmark.

*

Man säger, för att taga ett exempel, att det är en ekonomisk vinst för landet att importera billigt finskt och ryskt smör och exportera vår egen förstklassiga vara. Detta är sant i teorien; men för att det skall bliva sant också i verkligheten, fordras att *avsättningen* är *organiserad* på ett fullt tillfredsställande sätt, både inom och utom landet. Därest detta ej är fallet, kan resultatet lätteligen bliva en ekonomisk förlust.

*

En stor svaghet i Sveriges ekonomiska liv är fyrdelningen mellan Stockholm, Göteborg, Skåne och Norrland. Under senaste tid har emellertid åtskilligt samarbete kommit till stånd mellan Stockholm och Norrland, och en begynnelse förmärkes till ett närmande även mellan Skåne och Stockholm. Blott Göteborg synes ännu hålla sig på avstånd.

En stor uppgift för en vidsynt och energisk svensk affärsman vore att *sammangjuta* dessa fyra regioner. Detta skulle innebära en ny tid särskilt för vår skeppsfart och kanske även för vår industri.

*

Det är ett misstag att tro, att affärsmän ej kunna vara entusiaster. Just de *stora* affärsmännen äro ofta stora entusiaster -- dock sällan i Sverige.

Ty hos oss äro, i regeln, de sakkunniga icke entusiastiska och entusiasterna icke sakkunniga.

*

I Bremens rådhushall finnes den bekanta, stolta inskriften: *Navigare necesse est, vivere non necesse*. När få vi en sådan anda hos vårt svenska borgarstånd -- en sådan okuvlig tilltro till det egna yrkets nödvändighet och värde?

Sjöfarten.

I vårt uttalande av 1906 om emigrationsfrågan, återgivet i Bilaga XIX, yttras i ovanskrivna ämne följande:

> »Sorgebarnet bland våra näringar har sjöfarten länge varit. Väl synes den för närvarande vara stadd i en ganska glädjande utveckling -- trots alla brister, varom mera här nedan. En liknande uppblomstring ha vi emellertid fått bevittna en gång förut: i början av 1870-talet. Men mellan mitten av 1870-talet och mitten av 1890-talet ligger en så mycket tröstlösare tidrymd av tjugu års stillastående -- i många fall tillbakagång. Vår sjöfart synes vara en ömtålig planta: under *mycket* goda konjunkturer kan den skjuta en vacker växt, men komma trångmål och svaga tider: strax vissnar den och faller av. Här är tydligen något fel i systemet, och inte äro våra fackmän i något tvivel om, vilka dessa fel äro. I stället för våra många lilleputsrederier måste vi, såsom andra folk, sammansluta oss till några få stora företag, med kraft även att stå den onda dagen emot och med förmåga att göra Sveriges intressen gällande mot främmande konkurrenter. Och våra större samhällen måste frikostigt sörja för dockor och moderna hamnanordningar. En del av våra städer hava förstått detta, och det har visat sig vara väl använda penningar. Men huru många av våra samhällen ha ej härutinnan visat en ödesdiger försumlighet!

Tyvärr måste vi bland dem i första rummet räkna huvudstaden Stockholm. I årtionden har Stockholms kommunalförvaltning skötts, såsom existerade varken medborgerliga eller industriella eller kommuemsiella intressen. Det hjälper ej att saken från *privatekonomisk* synpunkt skötts väl (åter *den* synpunkten, någon annan tyckes ej existera i vårt offentliga liv!). Resultatet har ock blivit: orimliga hyror, orimliga levnadskostnader, industriens utvandring och sjöfartens depression. I Stockholm, om någonstädes, behövde en verklig närings- och socialpolitik inaugureras. Tecken till en annalkande ny tid saknas visserligen ej heller. Men här, om någonstädes i vårt land, är det »periculum in mora».

Men även den svenska staten har mycket att gottgöra i sin politik mot vår sjöfart. Länge bestod den politiken endast däruti, att sjöfarten betungades med många och småaktiga skatteavgifter, till vilka ej fanns någon motsvarighet i fråga om andra näringar. Numera har man visserligen kommit in på en förnuftigare bog i detta hänseende. Men det är ej nog med denna negativa förbättring. Staten har *positiva* skyldigheter mot vår sjöfart. Därom råder ej hos något annat folk något tvivel; -- alltför länge har det rått hos oss.

Svenskarna äro visserligen intet sparsamt folk. För våra personliga behov kunna vi giva ut pengar ganska vårdslöst. Men i *ett* fall äro vi sparsamma, nämligen där vi ej borde vara det: i affärer. I affärer vill svensken sällan ge ut en krona, om han ej genast har femöringen såsom ränta inom synhåll. Men detta är raka motsatsen till modern affärspolitik. Vill man där intet riskera, så har man heller ingen *större* vinst att påräkna. Problemet är ej att slippa risk, utan att väl beräkna sin risk.

Det finnes emellertid ett område, där vi svenskar, såväl stat och kommuner som enskilde, visat en verkligen storslagen framsynthet och ej bävat tillbaka för högst betydliga risker. Detta är i fråga om våra *järnvägsbyggnader*. Staten har offrat hundratal millioner kronor på järnvägarna i Norrland, fastän den *vet* att det kan dröja årtionden innan de giva direkt valuta för vad de kostat. Men vem vill väl därför hava det norrländska järnbansystemet ogjort! Tvärtom, vi äro i dessa dagar färdiga att offra nya tiotal millioner på Inlandsbanan. Och detta anses såsom ett av de mest lyckobådande tecknen till återuppvaknad svensk energi. Och det är naturligtvis så. Men då blott en enda liten fråga. När vi riskera hundra millioner kronor på järnvägar, som lämna endast indirekt nytta -- varför är det då så omöjligt att få den svenska staten att riskera *några få* millioner på *ångfärjor och direkta sjöfartsförbindelser?* Är ej här den väntade indirekta vinsten minst lika stor som vid järnvägarna?»

Sedan föreståend skrevs, äro sju år gångna, och envar vet att denna tidrymd betecknar kanske den största uppryckning, som den svenska sjöfarten någonsin genomgått.

Ännu äro dock icke alla de *möjligheter* utnyttjade, som i detta hänseende äro beskärda vårt land, som utan tvivel är ämnat att bliva ett sjöfartsland av första ordningen, när man tänker på vårt folks anlag för detta yrke och på landets många förträffliga hamnar -- sådana de givits oss av naturen, ty våra egna åtgärder äro ju ännu ganska obetydliga.

En omständighet, som ännu ingiver något bekymmer, är följande. Även denna gång har det stora uppsvinget

kommit till stånd under en tid av ovanligt lysande *konjunkturer*. Det återstår att se, huru vår nyskapade sjöfart skall reda sig, när de sämre dagarna komma. Vi må *hoppas*, att den nu skall stå törnen bättre än som var fallet under 1870-talet.

De mången gång mindre lyckliga *affärsmetoder*, som tränga sig fram inom det moderna näringslivet, hava icke heller uteblivit inom den svenska sjöfarten. Det säges vara ganska vanligt numera, att befälhavareplatserna å våra större fartyg lämnas endast till personer, som själva insätta ett såsom tillräckligt ansett belopp i rederiföretaget. Om också detta någon gång kan vara lämpligt, är dock principen icke utan sina stora olägenheter och faror; till uppdragandet av en förstarangs befälhavareklass bidrar den i alla händelser icke. Det hela är ett exempel bland många, huru nödvändigt det är, att både den allmänna uppmärksamheten och lagstiftningen med all vakenhet följa de nya kutymer, på vilka nutidens ekonomiska liv, med dess våldsamma konkurrens, är så rikt.

Under de senaste båda mansåldrarna ha mer än 1 million svenskar passerat Atlanten, på resa till Förenta staterna, och åtskilliga tiotusental hava gjort färden i motsatt riktning. Passageraravgifterna för dessa resor torde ha uppgått till minst 200 millioner kronor. Av dessa väldiga summor har, praktiskt talat, *intet* kommit vår svenska sjöfart tillgodo. Detta kommer nog att bliva en av de icke minst förvånande fakta, som den svenska emigrationshistorien skall giva en framtid att begrunda.

Att vi långt före detta borde ha haft en **direkt svensk ångbåtslinje** mellan Sverige och Förenta staterna, är ju helt enkelt ett axiom. Invändningen att detta skulle befordrat emigrationen är ej värd ett enda ögonblicks uppmärksamhet; envar vet att så icke behövt bliva fallet, och där detta skäl framställes, har man full rätt att misstänka att det blott är ett svepskäl. Däremot skulle den direkta svenska linjen i hög grad hava bevarat och befästat *sambandet* mellan svenskarna Sverige och svenskarna i Amerika. Att vi även detta förhållande oavsett borde ha en direkt förbindelse med den förnämsta ekonomiska stormakten på andra sidan världshavet, säger sig självt.

Vi ett sammanträde i Teknologföreningen i fjol yttrade sig skeppsredaren Dan Broström, enligt referat i tidningarna, på följande sätt:

> »Beträffande behovet av en direkt svensk passagerarelinje till Nordamerika äro ju alla ense därom. Men då det gällt att få ihop det behövliga kapitalet, hade man mötts av nedslående erfarenheter, i det att både ledande finansmän och politici visat sig ha aversion mot planen.»

Det är ju besynnerligt att man skall stöta på en dylik onaturlig »aversion», men faktum, att så verkligen förhåller sig, har icke kunnat undgå den allmänna uppmärksamheten. Vi avstå från att söka finna förklaringen till det sällsamma förhållandet. Tiden skall kanske visa, vad den innersta orsaken döljer.

Såsom bekant göres för närvarande ännu ett försök att få saken till stånd. Skulle det verkligen lyckas, så är

upphovsmannen, skeppsredaren W. R. Lundgren i Göteborg, all heder värd; ty svårigheterna och hindren äro säkerligen stora -- de senare ej blott av negativ, utan även av positiv art.

En annan mycket angelägen fråga inom sjöfartens gebit för närvarande är förbättrandet av persontrafiken *Göteborg-London* (Göteborg -- Harwich). -- Att den regelbundna förbindelsen mellan Stockholm och Finland ännu uppehålles uteslutande av *finska* båtar, är välbekant.

Vid den i stort sett synnerligen glädjande utvecklingen av svensk sjöfart i våra dagar finnas dock även åtskilliga mörka punkter, och främst bland dessa **skeppsbyggeriverksamheten.** Vår uppgift här bjuder icke att ingå i detaljer; att det är, och länge varit, illa ställt i detta hänseende hos oss, är allmänt känt. Likaså är allmänt känt, att vårt näringslivs nyaste kräftskada, jobberiet, även här spelat en olycklig roll.

Bland skeppsvarvens bättre inkomstkällor i våra dagar räknas *reparationsarbetena*. Även dessa arbeten ha mer och mer gått ifrån de svenska verkstäderna -- stundom, vill det synas, genom otillräcklig påpasslighet och beräkning från svensk sida. En särskild detalj i detta hänseende belyses i en artikel i Aftonbladet den 12 april 1912, varur vi återgiva följande:

> »De svenska varven göras ofta till föremål för mindre smickrande jämförelser med de danska; dock kan här till försvar för vara varv anföras ett förhållande, som ej är tillräckligt beaktat, ehuru det är av avgörande betydelse. Det är nämligen den rikliga förekomsten av väl betalda reparationsarbeten i Danmark, beroende på att ett danskt bärgningsbolag, »Switzer», har monopol på bärgningar från Falsterbo till Nordkap. Detta bolag har nyligen uppslukat de norska bärgningsbolagen och är numera så starkt, att privat konkurrens torde bli ganska svår. Följden härav är den, att ej allenast de talrika haveristerna i Öresund utan även de i Kattegatt och Göteborgs närhet släpas till de danska varven av de danska bärgningsångarna, så att reparationsarbeten göras i ojämförligt mycket störme omfattning i Danmark än i Sverige, vilket meddelaren själv genom långvarigt arbete å båda platserna haft tillfälle att konstatera. Det är reparationerna, som inbringa något, det vet envar skeppsbyggare, varför nybyggnadspriset är av mindre betydelse, då god tillgång på reparenter finnes.»

Vi se här åter en av dessa otaliga »överenskommelser» i våra dagar, där vi svenskar, av någon outgrundlig anledning, så gott som alltid draga det kortaste strået. Betydelsen av ovan anförda faktum ha vi just i dagarna haft tillfälle att bevittna. En *svensk* kanonbåt sjunker, genom sammanstötning, i *svenskt* farvatten, i Öresund; enligt ovan omnämnda förbindelse skulle nu bärgningen komma att utföras av ett danskt bolag. Huru det kommer att gå i förevarande fall, är, när detta skrives, ännu ej avgjort. Men varför skall ett svenskt bolag *frånskriva* sig rätten till verksamhet inom Sveriges eget territorium? Gives något exempel på, att ett danskt bolag frånskrivit sig rätten till arbete inom Danmark?

En annan mörk punkt inom vår sjöfart äro våra föråldrade *hamnanordningar* -- på många håll -- samt otillräckligheten, i flertalet fall, av våra *skeppsdockor*.

Under rubriken **Stockholms hamnförhållanden** innehåller, Stockholms Dagblad för den 10 februari 1912 en artikel, som vi här tillåta oss återgiva.

> Vi ha, säger tidningen, mottagit följande uppseendeväckande skrivelse: »Svenska Sydafrikalinjens ångare Atlantic om 5,600 ton befraktades för någon tid sedan med en last kol från England till Stockholms gasverk, för att därefter lasta ut från svenska hamnar till Sydafrika. Någon särskild isklausul fanns icke i certepartiet, då vi togo det för givet att Stockholms stad skulle hålla farleden öppen åtminstone för ångare destinerade till stadens eget gasverk -- d. v. s. farleden norr om Lidingön, emedan passagen genom Lidiagöbron enligt officiella underrättelser ansetts för smal för ångare av den storlek, varom här var fråga. Denna vår förmodan tycktes ytterligare bekräftas, då vi några dagar före Atlantics ankomst sågo ett tillkännagivande i Stockholmspressen, att isen å farleden norr om Lidingön komme att brytas upp för att tillåta nämnda ångare att komma upp till gasverket. Döm därför om vår förvåning, då vi dagen före ångarens ankomst genom våra Stockholmsagenter erhöllo meddelande om, att hamnkaptenen helt kort och gott meddelat, att rännan i fråga icke komme att brytas upp, och i detta sitt beslut var hamnstyrelsen, trots upprepade framställningar, orygglig. För oss återstod alltså endast trenne alternativ. För det första att söka forcera passagen genom Lidingöbron, med risk att förorsaka skada å såväl ångare som bro; för det andra att upplossa lasten på annan plats och på annat sätt transportera densamma till sin bestämmelseort; eller för det tredje att låta ångaren övervintra i Stockholm, till dess blidare väderlek gjorde vad hamnstyrelsen vägrade, d. v. s. bröt upp rännan norra vägen.
>
> Givetvis beslöto vi oss att först försöka det första alternativet, och vid företagna mätningar av broöppningen visade det sig även, att denna var något bredare än hamnkaptenen uppgivit, och att detta skulle möjliggöra för fartyget att komma igenom med ungefär 10 centimeters mellanrum å ömse sidor. Isbrytaren vägrades dock fortfarande att ens assistera ångaren genom bron eller bryta upp isen från bron fram till gasverket, utan detta måste vi med tillhjälp av förhyrda bogserångare själva ombesörja. Ångaren anlände så till destinationsorten, och efter stora svårigheter och med dryga utgifter lyckades det oss verkligen att få fartyget till lossningsplatsen.
>
> Om det är på detta sätt som Stockholms hamnmyndigheter söka att förbättra det förut ingalunda goda namn som Stockholms hamn har inom sjöfartskretsar, torde vederbörande myndigheter ha slagit in på fel väg. Som ursäkt för sitt beslut har hamnstyrelsen emellertid uppgivit, att den enda isbrytare, varöver Stockholms hamn disponerar, genom den senaste starka frosten haft så mycket att göra med att hålla rännan från hamnen ut till sjöss klar, att den icke haft tid att verkställa ifrågavarande uppbrytning. Detta ger anledning till påpekande av ytterligare ett stort och t. o. m. ännu större missförhållande, nämligen att en stad av Stockholms storlek, med en hamn av Stockholms betydelse, endast skall disponera över en enda isbrytare. Vi undra verkligen, om hrr stadsfullmäktige i Stockholm satt sig in vad det skulle betyda för hamnen och staden, om nämnda isbrytare råkade ut för ett eller annat missöde, som under någon längre tid omöjliggjorde dess tjänstgöring. Stockholms hamn skulle då inom kort vara blockerad, och de i densamma befintliga fartygen skulle bliva försatta i den mindre behagliga situationen att nödgas övervintra i Stockholm. Vad detta skulle betyda för särskilt större, dyrbara ångare torde icke vara svårt att fatta, men även för samhället i sin helhet måste ju stängningen av hamnen under månader vara av så ingripande ekonomisk betydelse, att man häpnar över stadens brist på framsynthet att icke skaffa sig ytterligare en kraftig isbrytare.

Millioner nedläggas årligen på förskönandet av Stockholms stad, och detta är ju på intet sätt klandervärt, men månne ej staden har att först tillse, att millionerna flyta in, genom att sorgfälligt vårda sig om dess handel och sjöfart; vår erfarenhet visar, att denna del av samhällets omsorg lämnar mycket övrigt att önska.

En av våra ångare låg i Stockholm ej mindre än tolv dagar för intagning av några hundra stds däckslast, som med lätthet inlastats på 2--3 dagar i Göteborg eller norrländsk hamn. Den direkta utgiften var oerhört stor, kr. 4.64 pr std, men den indirekta, på grund av tidsförlusten, belöpte sig till kr. 12.50 pr std; alltså sammanlagt kr. 17.14 pr std.

En annan av våra ångare lossade en fosfatlast på 5,583 kilotons vid Gäddviken, och de direkta lossningskostnaderna uppgingo till kr. 8,104.24, eller ungefär tre gånger så mycket som i Göteborg.

Dylika exempel visa ju klart och tydligt, på vilken ståndpunkt Stockholm står i fråga om hamnförhållandena.

Visserligen hava ju dessa förhållanden icke något som helst att göra med upprätthållandet av förbindelsen med havet vintertid, men då vi tagit till orda för att påvisa missförhållanden inom Stockholms hamn, hava vi icke velat uraktlåta att även påpeka andra sådana, för att de, som tro, att allt är väl beställt, skola få ögonen öppnade.

Vi kunna till jämförelse nämna, vad vår egen isbrytare härstädes uträttar; staden disponerar visserligen över tvenne, men hitintills har endast ansetts nödvändigt att hålla den ena i gång, under det att den andra legat i reserv. Den i gång varande isbrytaren nöjer sig icke med att hålla rännan från hamnen till sjöss öppen. Den håller dessutom farlederna runt om i skärgården trafikabla, den assisterar kuståmgare och skärgårdsbåtar, den bryter isen för fiskeflottan eller t. o. m. för enstaka fiskebåtar, då så är nödvändigt. Kort sagt, den gör allt vad den kan för att undanrödja de svårigheter, som uppstå genom isbildning, icke blott i Göteborgs hamn och på vägen ut därifrån, utan även i hela det kringliggande distriktet.

Vi ha icke velat underlåta att på detta sätt bringa till offentlighetens kännedom de här ovan påpekade missförhållandena och på samma gång varna andra rederier från att vintertiden sända sina ångare till Stockholm.

Att vi själva i detta fall sluppit så jämförelsevis lindrigt från saken som vi gjort, är ingalunda Stockholms hamnmyndigheters förtjänst, utan mera en ren slump; och så länge myndigheterna i Stockholm anse handel och sjöfart vara av en så underordnad betydelse, som nu tyckes vara fallet, torde rederierna såväl här hemma som utomlands göra bäst i att med sina ångare undvika deras stad.

Göteborg den 7 februari 1912.

W. R. Lundgren.»

På grund, säger tidningen, av ovanstående synnerligen allvarliga uttalande av direktör Lundgren, den kände chefen för Svenska Sydafrika-linjen, har redaktionen vänt sig till linjens härvarande representant, aktiebolaget Olson & Wright, med begäran om närmare meddelanden, och har dess verkställande direktör, hr Thorsten Roberg, yttrat sig om och understrukit direktör Lundgrens klagomål på följande kraftiga sätt:

> »Jag nödgas medgiva, att jag måste giva direktör Lundgren fullkomligt rätt i allt det huvudsakliga av hans skarpa klagomål. Huvudstadens befolkning har redan länge fått i hög grad lida både direkt och indirekt av den kortsynta sjöfarts-, handels- och industripolitik, som alltid kännetecknat Stockholms stadsfullmäktige. Då efter mångårig agitation huvudstaden äntligen hugnades med en fristående hamnstyrelse, hade man verkligen hoppats på, att en bättre tid skulle randas för våra hamn- och sjöfartsförhållanden. Men därav synes tyvärr hittills icke mycket avhörts, och särskilt är att beklaga, såsom jag även förut offentligen uttalat, att icke hamnstyrelsen kunnat avstyra det olämpliga byggandet vid Stadsgårdskajen av det i så många avseenden opraktiska, trafikhindrande och varuimporten så onödigtvis fördyrande samt därtill onödigt kostbara nya milliontullpackhuset. Varningar häremot (och de allra skarpaste) från praktiskt håll saknas dock icke, men en ensam person, med föga insikt i den praktiska sidan av saken, synes ha fått styra därme defter godtycke. Vad isbrytarfrågan beträffar, kan man dock rättvisligen icke lägga hamnstyrelsen något till last, ty den har gjort vad den kunnat för att söka övertyga stadsfullmäktige om den absoluta nödvändigheten för Stockholms sjöfart och handel, att skyndsamma åtgärder vidtagas för anskaffandet av en ytterligare isbrytare av en tillräckligt stor, kraftig och modern typ.
>
> Under tiden får dock huvudstadens befolkning genom fördyrade frakter vintertid betala isbrytarens anskaffningskostnad flera gånger om, ty redarna veta nog till stor del, vilka risker de löpa genom att befrakta sina ångare till Stockholm vintertid under nuvarande otillfredsställande förhållanden, och kolfrakterna till Stockholm, som eljest under året äro lika låga, ja lägre än till sydsvenska hamnar, skulle icke vara två à tre shillings pr ton högre till Stockholm än till Sydsverige vintertid, om icke så många redare avbölle sina ångare från Stockholm. Nog synes det mig, som om Stockholms stadsfullmäktige borde kunna uppfatta betydelsen av en skyndsam lösning av denna angelägenhet.

Thorsten Roberg.»

Vi ha icke tvekat att, med några uteslutningar, återgiva denna artikel, då däri framställda klagomål göras av namngivna personer av så högt anseende som här är fallet. Saken är ju av synnerligen allvarlig beskaffenhet; och tyvärr kan man befara, att det icke ensamt är Stockholm, som bland vårt lands många sjöstäder företer missförhållanden av dylik art. Och man förstår nu åtminstone *en del* av de svårigheter, varmed vår svenska sjöfart haft och ännu har att kämpa, på samma gång man även erinras om den liknöjdhet, varmed så ofta i vårt land just de *kommunala* myndigheterna behandla näringslivets intressen. Huru annorlunda förfar man ej i våra dagars Tyskland! Men därför är Tyskland också numera befriat från -- *emigrationens* skada och nesa.

En nyuppstånden fråga av stor betydelse för vår sjöfart är den om upprensningen av *Flintrännan* i Öresund. Om

denna angelägenhet läses följande i Svenska Dagbladet för den 19 februari 1913:

»I äldre tider gick Öresundstrafiken som bekant uteslutande genom den på danska sidan liggande farleden, Drogden, men sedan den mellan Saltholmen och svenska landet gående sjöleden, Flintrännan, år 1873 blivit utprickad och försedd med fyrskepp, ha från svensk sida ansträngningar gjorts att göra denna ränna till en huvudtrafikled för den större sjöfarten. Också ha, med anslag från handels- och sjöfartsfonden, sedan 1889 upprepade rensningar av Flintrännan företagits, varigenom minsta djupet i den grundare delen av rännan så småningom ökats från 6.23 meter till dess nuvarande djup 7.35 meter (24 fot) å en bredd av 80 à 100 meter.

På grund av det alltjämt växande behovet av större och mer djupgående fartyg även för Östersjöfarten blev frågan om Flintrännans upprensning och ytterligare fördjupande livligt diskuterad i våra sjöfartskretsar och föranledde upprepade opinionsyttringar i sådant syfte. Regeringen fann sig också föranlåten att under åren 1905 och 1906 bevilja sammanlagt 8,500 kr. till undersökning av farledens utvidgning till en 300 meter bred och 8 meter djup ränna, och på grundval av dessa undersökningar uppgjordes kostnadsförslag med tvenne alternativ, dels på en bredd av 300 meter till en kostnad av 4,045,000 kr., och dels för en bredd av 150 meter till en kostnad av 1,166,000 kr.

Längre än till projekt kom man icke denna gång. Frågan fick under den närmaste tiden vila, men vid 1910 års riksdag väcktes av de kända skeppsredarna Broström och Lundgren motion i riksdagen om en fullständigare utredning angående Flintrännans fördjupning. Andra Kammarens avslag föranledde emellertid frågans fall. Men det var tydligt att den icke därmed kunde vara utagerad. Förhållandena ha tvärtom under de sista åren utvecklat sig i sådan riktning, att vad som förut mera tedde sig som ett framtidsperspektiv nu kan betecknas som en verklighet med trängande krav.

Vid Sveriges Allmänna Sjöfartsförenings ordinarie årsmöte den 26 april förlidet år bragtes saken ånyo på tal genom ett föredrag, varmed hr Dan Broström inledde diskussionsämnet: »I vad mån är en fördjupning av våra viktigaste farleder och hamnar nödvändig för att motsvara den svenska sjöfartens utveckling?» Mötet beslöt att lämna föreningens styrelse i uppdrag att taga saken om hand och göra framställning till regeringen om Flintrännans fördjupning. I överensstämmelse härmed ingick styrelsen för Sveriges Allmänna Sjöfartsförening den 10 februari i år till regeringen med en skrivelse, som endast helt kort omnämnts i pressen, men som innehåller en hel del viktiga uppgifter och synpunkter, vilka förtjäna att allmänt uppmärksammas. Vi citera sålunda ur skrivelsen följande:

"Genom det ringa djupet i Flintrännan blir sjöfarten från Sveriges östkust begränsad till relativt mindre fartyg, än vad med fördel skulle kunna användas. Ett belysande exempel härpå lämnar en jämförelse emellan storleken av de malmtransportfartyg, som användas i trafiken från Luleå och Oxelösund till Rotterdam, Antwerpen och Emden, och de ångare, som från Narvik användas i samma trafik. Från Luleå och Oxelösund användas ännu i dag i malmtrafiken icke större ångare än Nordstjärnans »Kronprins Gustaf» och »Drottning Sophia», på c:a 7,600 ton. Det är c:a tolv år sedan dessa ångare byggdes, med ett exceptionellt ringa djupgående för sin storlek. Byggnadskostnaden för dylika exceptionella fartyg är naturligtvis mycket hög, så att ingen redare vågar att spekulera i byggandet av dylika extrema typer, utan att han har ett särdeles gynnsamt fraktkontrakt, som kompenserar merutgiften i anskaffningskostnad. Erfarenheten sedan dessa ångare beställdes har också visat, att icke

ett enda svenskt fartyg tillkommit, avsett för denna trafik, som i storlek nått upp till dem. Och detta under en uppsvingsperiod för vår stora sjöfart, som hitintills aldrig överträffats i vårt land. Man har på grund av de betydande extra kostnader, som byggandet av exceptionellt grundgående stora fartyg medför, måst använda mindre men relativt mera djupgående fartyg. Ett undantag utgör visserligen den holländska ångaren Grängesberg, vilken byggdes 1903 och sedan dess huvudsakligast använts i malmtrafiken från Oxelösund till Rotterdam. Denna ångare lastar 10,000 ton d. v. och torde för sin storlek vara den mest grundgående ångare, som finnes i någon handelsmarin. Icke desto mindre har den ej kunnat utnyttja sin lastförmåga, på grund av det ringa djupet i Flintrännan, utan fått gå med cirka 8 proc. mindre last, än om den till fullo kunnat utnyttja sin lastförmåga vid full nedlastning.

Under det att den svenska malmexporten över våra egna hamnar Luleå och Oxelösund sålunda, på grund av det ringa djupet i Flintrännan, begränsats till fartyg av cirka 7,000 ton, användas från Narvik fartyg av ända upp till 13,000 ton d. v. Det är alldeles uteslutet att använda dylika stora malmfartyg genom Flintrännan, ty de skulle därvid förlora 15 à 20 % av sin lastförmåga, vilket ur konkurrenssynpunkt är otänkbart.

Därigenom att så betydligt större fartyg kunna användas från Narvik, blir denna hamn såsom utskeppningsort av svensk malm betydligt överlägsen de svenska hamnarna i konkurrensen om den svenska malmutförseln.

Men är det av vikt för den svenska malmexporten att kunna utnyttja stora fartyg i närtrafiken på kontinenten, så kommer nödvändigheten av att använda stora fartyg ännu starkare fram, då fråga gäller att tillgodose vår numera så starkt uppblomstrande transoceanska trafik; ty med hänsyn till den större fart, som för dessa fartyg är nödvändig, måste de konstrueras med skarpare linjer och större djupgående än vanliga fartyg. Det är en betingelse för den rationella utvecklingen av exporten från Norrland till avlägsnare världsdelar, att de stora oceanångarna kunna uti Norrlandshamnarna intaga full last. Med de nu rådande djupförhållandena uti Flintrännan är emellertid en målmedveten utveckling i dylik riktning omöjlig.

Tvenne möjligheter finnas att med viss uppoifring och viss risk passera från Östersjön till Västerbavet utan att gå igenom Flintrännan. Den ena är att gå igenom Stora Bält, den andra är att passera genom Kejsar-Wilhelm-kanalen. Ingendera av dessa utvägar är tillfredsställande ur nationell synpunkt, ty det skulle innebära att flytta svensk sjöfart från svenskt farvatten över till utländskt. De betydande ekonomiska fördelar, som den stora genomgående sjöfarten uti Öresund tillför oss genom lotsavgifter, provianteringar, kolningar, reparationer o. s. v., komma att till en utsträckning, vars räckvidd nu ej kan överskådas, gå oss förbi, om vårt land ej i tid tillgodoser sjöfartens krav på en djupare farled genom Öresund. Därigenom bär vägen från Östersjön till Västerhavet. Därför ha de stora fartyg, som här ovan anförts, hellre passerat genom Öresund med för litet last än tagit den, trots det större djupet, svårnavigabla vägen genom Bälten eller genom Kejsar-Wilhelm-kanalen. Denna senare torde bli väsentligt utvidgad, fördjupad och förbättrad ur navigeringssynpunkt. Denna utväg blir dock icke användbar för de oceanångare, vilka intagit sin huvudlast i Norrland men skola komplettera uti den förnämsta hamnen för vår oceantrafik, Göteborg.

Problemet om Flintrännans fördjupning har i egentlig mening ej blivit akut förrän vi fått vår stora

malmexport, som man kan beteckna som tolv à femton år gammal, samt vår stora oceantrafik, som ej är mer än åtta år gammal. Men båda dessa för vårt land så viktiga intressen stå inför en stor utveckling, framför allt oceantrafiken, och de viktigaste betingelserna för att ernå en sund utveckling i dessa hänseenden äro stora fartyg, vilka med nödvändighet kräva djupa hamnar och djupa farleder."

De förhållanden, som här ställts i belysning, synas oss ofördydbart bevisa nödvändigheten av att få frågan om Öresunds öppnande för den större sjöfarten löst på ett fullt tidsenligt sätt. Kostnaden torde härvid icke spela den avgörande rollen.»

Tyvärr är att befara, att denna fråga kommer att tigas ihjäl. Orsaken, om så sker, lärer icke vara någon hemlighet.

Samfärdseln.

I fråga om samfärdseln i våra dagars Sverige träda ju järnvägarna avgjort i förgrunden; om sjöfarten är talat redan här ovan. Av samfärdseln i övrigt behöver i det följande endast ägnas några ord åt telefonväsendet samt åt det sätt, varpå nyhetsförmedlingen mellan Sverige och utlandet är ordnad.

Av våra allmänna samfärdsmedel oavsett de nu nämnda äro våra *landsvägar* ju icke fullt tillfredsställande från modern synpunkt, men de äro dock inom mellersta och södra Sverige i regeln tillräckliga för näringslivets krav.I norra Sverige är förhållandet ett helt annat. Här är mycken brist att avhjälpa. Otillräckliga landsvägsförbindelser förekomma även i flera av de västra landskapen i mellersta Sverige, ända ned till Dalsland; särskilt gäller detta gränsbygderna mot Norge.

Vårt *postväsen* har under det senaste halvseklet i det hela ganska väl uppmärksammat och tillgodosett tidens krav. Detta kunde däremot länge knappast sägas om *telegrafen*, som emellertid numera är för inländska förbindelser till stor del gjord obehövlig genom telefonen. Vår ofördelaktiga osjälvständighet i fråga om telegrafförbindelsen med främmande länder är ju allmänt känd, liksom ock att vår bundenhet i detta hänseende helt nyligen blivit, till allmän häpnad, ytterligare förlängd.

Järnvägarna.

I Betänkandet ha vi vid ett par tillfällen framhållit, huru olika Sveriges ekonomiska liv skulle tett sig den dag som är, om vi hade börjat bygga järnvägar tjugu år tidigare. Då skulle vi kanske haft också en icke ringa del av emigrationen ogjord. Emellertid: skett är skett, och sedan vi väl börjat, ha vi dock, såsom allmänt känt är, i detta hänseende utvecklat en beundransvärd energi. Hade vi visat samma kraft och vidsynthet på en del andra områden, t. ex. sjöfartens, skulle nog också mycket vara annorlunda i vårt land.

Varpå beror denna påtagliga skillnad mellan vårt järnvägsbyggande och vår sjöfart? Sannolikt, åtminstone till en

del, därpå, att vid våra järnvägar ha vi haft att göra endast med oss själva -- vid sjöfarten åter ha vi haft konkurrens med främmande folk. Och för all dylik konkurrens har man i vårt land städse ådagalagt en besynnerlig skygghet. Man har känt sin underlägsenhet, och man har dragit sig för det enda, som kunde göra denna om intet: en energisk *sammanslutning* mellan alla intresserade inhemska krafter.

Vårt ståtliga järnvägsnäts **betydelse** för det ekonomiska livet var länge mindre stor än man vanligen föreställde sig. I en artikel i Järnbanebladet för ett par årtionden sedan påpekade vi, att *folkökningen* på den svenska landsbygden, och även i städerna, alltid ställde sig hög i de trakter där, för ögonblicket, *järnvägsbyggande pågick*, men att, tyvärr, folkökningen vanligen upphörde, så fort järnvägen var färdig. Tillväxten berodde alltså mera på den folksammanströmning, som var den naturliga följden av det omfattande arbetet, än på någon kraftigare utveckling av bygdens näringsliv. Så småningom torde väl förhållandena härutinnan hava ändrat sig något till det bättre. Ännu är dock inverkan av nya samfärdsmedel *långsammare* än man ofta föreställer sig, åtminstone i vårt land. Ett typiskt exempel på att järnvägsförbindelser icke i och för sig äro tillräckliga för väckande av ett kraftigare näringsliv lämnas av mellersta Jämtland, varifrån utflyttningen i våra dagar är abnormt stor. Även andra dylika fall skulle nog kunna påpekas. I förhållande till det faktiskt förefintliga ekonomiska arbetets utveckling torde väl exempelvis Kronobergs län och Västgötadelen av Älvsborgs län vara så väl försedda med järnvägar som över huvud någonstädes i Europa är händelsen. Men vi veta alltför väl, att detta icke för orterna i fråga medfört någon större ekonomisk uppblomstring. Att bygga järnvägar är nog bra, men *att draga full ekonomisk nytta* av dem är en konst, som tydligen ännu icke allestädes i vårt land är uppfunnen. Detta sammanhänger väl med att, i allmänhet, vårt *affärsliv*ännu lider av många svagheter och brister, som blott en större ekonomisk upplysning, bättre organisation och starkare ekonomisk verksamhetslust kunna råda bot på.

Med avseende å en del av nutidens problem i sammanhang med järnvägsväsendet förekommer uti vår i Bilaga XIX återgivna äldre behandling av emigrationsfrågan följande uttalande:

> Vi äro tacksamma mot våra järnvägsförvaltningar, särskilt mot statsbanornas styrelse, att de förmått i vårt fattiga land, med dess obetydliga trafik, etablera ett järnvägssystem, som i flera hänseenden måste räknas till de bästa i världen. Detta är ju också ett vanligt svenskt drag: dylikt göra vi alltid bra, bättre än de flesta andra folk. Det är blott det ledsamma, att när vi övergå till sakens *nationalekonomiska* sida, då blir det slut med tacksamheten.
>
> Våra statsbanor skötas *väl*, det är allmänt erkänt -- när det gäller goda vagnar och utmärkta tekniska anordningar; och deras ekonomi är också god, så länge den får betraktas såsom ren *privatekonomi*. Men huru länge dröjde det ej, innan det gick upp för våra vederbörande, att järnvägarna ej allenast äro självändamål, utan att de äro ett led i den ekonomiska *politiken*, en hävstång för landets ekonomiska utveckling, som måste skötas med målmedveten avsikt att verkligen tjäna detta högre ändamål! Och har den sanningen verkligen fullt gått upp ännu?
>
> mottagits med allmän och berättigad ovilja och helt och hållet svikit de förväntningar man hyst om reformer i denna ifrån så många samhällsviktiga synpunkter betydelsefulla sak; att våra järnvägsförvaltningar länge (och delvis ännu) fullständigt försummade att lämna sitt bidrag till en

tillfredsställande inrikes omsättning av våra lantbruksprodukter och ett rationellt tillgodogörande av vårt rika sillfiske; att till handels- och sjöfartskommittén påpekades, hurusom i de avtal järnvägsstyrelsen träffat med främmande banförvaltningar höjda avgifter i allmänhet upptagits för varor, som pläga exporteras från Sverige, men sänkta avgifter för just de varuslag, som importeras»(!); att ett nyligen på *enskild* väg åstadkommet kommittébetänkande angående våra exporttariffer kunnat påpeka en mängd viktiga önskemål i detta fall, som allt fortfarande äro ouppfyllda;

och vi fråga: är ej detta tillräckligt för att ådagalägga, att våra järnvägsförvaltningar ännu icke intagit sin plats i det gemensamma arbetet för Sveriges ekonomiska stärkande och höjande? Och hava vi ej således allt skäl att önska att få en verklig svensk *järnvägspolitik* till stånd, i stället för ett enbart skötande av våra järnvägar såsom privatekonomiska företag?

Vi skulle kunna tillägga, att de anspråk, som här ovan ställts på järnvägsstyrelsen, kanske rättare bort ställas på civildepartementet. Det vore kanske, följdriktigare, om åt järnvägsstyrelsen lämnades endast den *tekniska* ledningen av statens järnvägar och att de nationalekonomiska hänsynen övertoges av regeringen, eller de organ den kunde finna sig böra för ändamålet tillskapa. Ett försök i sistnämnda riktning har, såsom bekant, gjorts genom järnvägsrådet. Men det vill synas, som om även järnvägsrådet satt de statsfinansiella synpunkterna i förgrunden, ja, att det understundom härutinnan visat sig »mera konungskt än konungen själv». Önskemålet om en verklig nationalekonomisk »järnvägspolitik» är alltså fortfarande ouppfyllt.

I fråga om de nya taxor, som för närvarande äro under utarbetande, har man från en del håll uttalat sin tillfredsställelse över, att de uppgöras uteslutande från synpunkten av, huruvida de tillgodose järnvägens krav på ersättning för utfört arbete. Mera bör man kanske ej hellre fordra av järnvägsmyndigheterna. Men sedan kommer civildepartementets uppgift såsom granskare från vårt näringslivs synpunkt. Att det är en *svår* och *ömtålig* uppgift att omarbeta taxorna från denna nya synpunkt, är väl allmänt erkänt, men Preussens exempel visar dock, att saken är möjlig. För ett eller annat möjligen skeende missgrepp i detta fall får väl ej hela principen kastas över bord. *Målet* måste dock vara, att man icke av jarnvägarna fordrar direkt avkastning mera än man gör det t. ex. av postväsendet -- om man än helt naturligt får närma sig detta mål endast långsamt och med stor försiktighet. För övrigt är alldeles icke sagt, att en från nationalekonomisk synpunkt rationell tariff skulle avsevärt försämra finanserna.

Beträffande våra statsbanors *anläggning* kan sättas i fråga, om man ej givit väl mycket efter för de militära synpunkterna. Om man räknar efter vad det årligen kostar staten, att stambanorna genom Norrland dragits på sätt som skett, måste man fråga sig, om skälen härför verkligen varit tillräckligt starka för att motivera en dylik utgift. Det kan också sättas i fråga, om ej de militära myndigheterna handla orätt, när de i utlåtanden av detta slag låta *endast* de militärtekniska hänsynen framträda. Också från militär synpunkt kunna dock även *andra* omständigheter hava stor betydelse. Man måste väl medgiva, att Sveriges försvar i norr skulle vinna högst betydligt på att Torneådalens befolkning vore helt *försvenskad*. Av militär-*tekniska* skäl har man nu fördröjt detta arbete i ett par årtionden. Har verkligen detta ens från *försvarssynpunkt* varit välbetänkt?

Från unionstidens dagar kunna vi ibland konstatera otillbörlig hänsyn till *Norge* vid våra järnvägsanläggningar.

Så t. ex. borde den föreningspunkt, som Bräcke nu utgör, i stället ha förlagts till Torpshammar, eller ännu längre österut, -- om man velat gynna Sundsvall. Nu gynnade man i stället Trondhjem. För Dalslandsbanan gjorde svenska staten rent exceptionella uppoffringar men utlämnade den sedan åt norrmännen. -- Även vid enskilda järnvägsbyggen finner man spår av dylik ofosterländsk politik. Banan till Malung t. ex. borde ha utgått från Vansbro, som angav den naturliga riktningen och ledde genom den odlade bygden; att den i stället drogs genom ödemarken från Brintbodarna, var endast en invit åt -- Kongsvinger. Lyckligtvis var Norges kapitalfattigdom allt för stor för att det vid alla tillfällen skulle kunna *begagna* sig av vår malplacerade välvilja. Annars skulle nog, den dag som är, hela västra Sveriges utrikes handelsomsättning varit ledd över Norge.

Vårt statsverks och vår järnvägsstyrelses politik mot de *enskilda järnvägarna* har präglats av ett tillmötesgående och en vidsynthet, som äro sällsynta inom vår administrations historia och som vi för det svenska näringslivets del knappast kunna vara nog tacksamma för. Då allt dylikt gemenligen förklaras genom den från begynnelsen skapade traditionen, skulle det onekligen vara av intresse att veta, till vilken denna tacksamhet ytterst borde riktas.

Från vårt statsverks sida skulle vi för vår del önska att man visat och visade större håg också att *förvärva* enskilda järnvagar, där detta i särskilda fall visar sig önskligt. Vi kunna ju ej här framföra någon motivering i en så omfattande sak, men vi nöja oss med att även i detta fall hänvisa till Preussen. Efter allt att förmoda skulle man väl där numera alls icke vilja hava det gamla privatbanesystemet tillbaka. Statsinköp av de enskilda järnvägarna är ju en tanke, som tränger sig fram i flera länder i våra dagar; vi erinra om Schweiz, där saken redan är genomförd (eller åtminstone delvis genomförd), och vi påminna om att allt flera och allt inflytelserikare röster i denna riktning höja sig i själva England.

Så planlöst vårt svenska *enskilda* järnvägsnät än har tillkommit från början, måste man rent av förvåna sig över, huru rationellt det ändock, i stort sett, i själva verket är. I fråga om *onödiga* järnvägslinjer ha vi ganska litet att förebrå oss i Sverige. Vad som ännu fattas i en fullt tillfredsställande anordning skulle till stor del vinnas genom en större *sammanslutning* mellan banor, som äro varandra närliggande.

I längden kan det dock icke vara fördelaktigt, att ett icke större nät är fördelat på mer än hundra ägare. Och till och med där ägareskapet anses böra lämnas orört, kunde utan tvivel gemensamhet med fördel åstadkommas i fråga om trafik och förvaltning. Vinsten vore: »enhetlighet i förvaltningen, med koncentrering av förvaltningskostnaderna och personal; ändrade samtrafiksvägar och mindre omlastningar; förbättrade tåganordningar och tidtabeller; bättre utnyttjande av den rullande materielen; enhet i taxor och rabatter; mindre kostnader för materielinköp och förrådsförvaltning, för verkstäder och för kontroll; billigare frakter; och slutligen undvikande av skadlig konkurrens och onyttiga tvister».

Skulle icke ett medlarearbete i denna riktning vara en passande och tilltalande uppgift för våra landshövdingar?

I Stockholms Dagblad den 21 juni 1911 lästes en artikel i samma ämne, ur vilken vi tillåta oss göra följande

utdrag:

»Frågan om våra privatjärnvägars räntabilitet har varit föremål för en intressant behandling i Affärsvärlden. Tidningen konstaterar att utdelningen å våra järnvägsaktier numera är synnerligen liten och sedan 1908 varit lägre än föregående åren under sista tiotalet, huvudsakligen beroende på de väldiga löneförhöjningarna från och med år 1908. Författaren framhåller i samband härmed den stora betydelse skogsproduktionens stabilitet har på järnvägarnas räntabilitet och finner det förvånansvärt, att järnvägarna ej äro angelägna om att vidtaga åtgärder, som syfta att medhjälpa till en bättre skogsvård, rationellare avverkningsmetoder, uppodling av kalmarker m. m. Han gör vidare gällande, att frågan om avskrivning av järnväg och rullande materiel endast hos ett fåtal järnvägar blivit tillfredsställande löst.

Intet borde lämnas oförsökt, som kan bidraga till att förbättra de enskilda järnvägarnas avkastning. Inkomstökning kan endast vinnas genom utveckling av landets näringsliv. Medan man väntar på denna utveckling, måste man arbeta på att minska utgifterna. Som medel härtill nämner författaren koncentrering av järnvägarnas svävande skuld i ett stort gemensamt obligationslån med låg ränta, eventuellt under statsgaranti, samt gemensama förvaltningskontor. Om emellertid fullt självständig förvaltning bibehålles, borde mycket kunna vinnas genom samarbete på ingeniörsavdelningen, förrådsavdelningen, genom bättre utnyttjande av den rullande materielen, särskilt genom undvikande av ändamål slösa tomvagnssändningar.

Dessa av Affärsvärlden framställda betraktelser äro visserligen ej nya, såsom ock framhålles, men torde ej minst nu vara förtjänta att beaktas. En av St. D:s medarbetare har haft ett samtal med en av vårt lands fackmän på hithörande område, kapten Oscar Wallenberg. Denne framhöll, att tanken på gemensamma obligationslån var av gammalt datum. Under år 1879 beslöt riksdagen att upplägga en särskild hypotekslånefond för utlämnande av lån mot pant av järnvägsobligationer. Denna fond, som numera torde vara försvunnen, tillkom huvudsakligen för att under dåvarande svåra penningtider lätta bankernas låneportföljer. I början av 1890-talet arbetades det synnerligen energiskt att få till stånd en Svenska järnvägarnas hypoteksbank, och förslag till reglemente för en sådan var även utarbetat. Bankdirektör Knut Wallenberg var då initiativtagare, och frågan fördes motionsvis fram i riksdagen år 1893, men strandade, då den ej kunde vinna statsmakternas intresse. Sedan dess har denna fråga ej varit föremål för vidare behandling. Även frågan om gemensam förvaltning vid de enskilda järnvägarna i avsikt att bättre utnyttja rullande materiel har varit föremål för arbete. Chefen för Bergslagsbanan, direktör J. D. Simonsson, har redan för flera år sedan utarbetat ett detaljerat förslag i avsikt att möjliggöra, att järnvägarnas rullande materiel måtte kunna utnyttjas i största möjliga grad.

Järnvägarnas bristande räntabilitet orsakas till ej ringa grad, sade hr. W., därav, att de nybyggda järnvägarna ej tillgodogöra sig de äldres erfarenhet. Nya järnvägar måste byggas så billigt som möjligt. Det gäller även om deras rullande materiel. De borde för den skull köpa sitt första behov av lokomotiv och vagnar av äldre järnvägar. Därigenom skulle de äldre järnvägarna, som nått fram till en mera utvecklad och jämn trafik, kunna vinna avsättning för sådan materiel, som ej motsvarar trafikbehovet, och således lättare få möjlighet att skaffa ny, och vårt land skulle slippa denna brokiga tavla av allt slags järnvägsmateriel vi nu äga.

Vid de tyska statsbanorna, fortsatte hr. W., har man för två år sedan beslutat genomföra vagnsgemensamhet för hela riket, och denna trafikgemensamhet har visat sig synnerligen ändamålsenlig, och det Simonsonska förslaget, som avser något liknande, borde sökas få genomfört i Sverige. Mycket skulle också vinnas genom gemensam trafikförvaltning för ett antal enskilda järnvägar. En sådan borde på många ställen ej alls vara omöjlig att genomföra. Sålunda skulle de skånska järnvägarna ur teknisk synpunkt mycket väl kunna drivas av en gemensam trafikförvaltning, som för dem skulle vara synnerligen lämplig och i stånd att möjliggöra åtskilliga besparingar. Att sådan ej genomförts, beror nog mest på rent personliga skäl, kanske mest därpå, att de skånska städerna äro stora delägare i dessa järnvägar.

Sveriges privata järnvägar visade till och med år 1907 en kontinuerlig förbättring ur räntabilitetssynpunkt, men därefter har följt ett bestämt omslag. Det är de genomförda löneförbättringarna som vållat detta. Att dessa löneförhöjningar varit stora, är säkert, men lönerna voro på många ställen tidigare mycket små, ehuru på de större järnvägarna överallt fullt jämförliga med desamma å statens järnvägar. Emellertid har denna starka stegring i omkostnadskontot tvingat privatbanorna till undersökningar, vilka som resultat redan gett mycket stora besparingar, och privatbanornas tekniska skötsel, som visserligen har många svårigheter att kämpa emot, förbättras årligen mer och mer.

Det är för järnvägarnas räntabilitet av stor vikt, att årliga avskrivningar ske. Allt som ändrar värde så, att värdet minskas, måste vara föremål för avskrivningar. Emellertid utgå skattemyndigheterna ifrån, att en väl skött järnväg ej ändrar värde. Järnvägarnas inkomster ha emellertid ofta ej ens tillåtit avskrivningar å rullande materiel. Sådan avskrivning är emellertid nödvändig. Lokomotiven måste för en given trafikmängd hållas vid en viss dragkraft, men varje lokomotivs dragkraft minskas årligen, varför en nyanskaffning, som blott åsyftar att hålla dragkraften konstant, bör omedelbart avskrivas. Vagnarna åter böra vara föremål för avskrivning i den mån de äro föremål för slitage.

Samarbetet mellan privatbanorna är nu i god gång. Det finnes två sammanslutningar: Järnvägsföreningen, för behandling av tekniska trafikfrågor, och Järnvägarnas arbetsgivareförening, för personalfrågor. Man har rätt att hoppas, att dessa båda föreningar skola utvecklas så, att de komma att omfatta alla till järnvägsdriften hörande frågor.

Som en åtgärd, åsyftande ett mera gemensamt uppträdande, kan man nämna det för ett par år sedan beslutade införandet för alla privatjärnvägarna av fullt enhetlig bokföring, enligt mer eller mindre detaljerade formulär.

Slutligen, sade kapten Wallenberg, skulle jag vilja fästa uppmärksamhet på ytterligare en faktor för järnvägarnas räntabilitet, nämligen deras anslutning till statens järnvägars stationer. De borde ej alltid betraktas som kompanjoner i stationen, särskilt de mindre järnvägarna, utan som industritrafikanter, jämnställda med statens järnvägars övriga. Ty deras uppgift är ju densamma som övriga trafikanters: att avlämna och avhämta gods och passagerare. Genomfördes en sådan synpunkt, skulle en del privatjärnvägar kunna slippa ifrån vissa enligt gällande reglementen för de magra småbanorna ofta alldeles för högt utfallande bidrag till anläggning och drift av statens järnvägsstationer.»

Under de senaste åren ha vi fått bevittna den stora driftsammanslagningen i fråga om Bergslagernas, Stockholm -- Västerås -- Bergslagens och Gävle -- Dala järnvägar, vilken ju innebär ett *stort* steg i riktning mot mera enhetlighet inom vårt månghövdade enskilda järnvägssystem. Något äldre är fusionen mellan de banor, som förmedla malmtrafiken från Grängesberg. En sammanslagning av Östergötlands smalspåriga järnvägar är åtminstone under förberedelse. Här närmast ovan beröras de skånska banorna; att dessa, under nuvarande förhållanden, åtminstone icke för *persontrafiken* erbjuda den bekväma förbindelse, som man på förhand skulle vänta, torde vara allmänt känt och erkänt. Här skulle en sammansmältning bliva av stor betydelse för trafiken och säkerligen även för bolagens ekonomi. Men i *detta* fall uppträder såsom hinder även den olyckliga *rivaliteten* mellan de skånska städerna inbördes. Borde ej dessa snart hava vuxit ifrån dylika småstadssynpunkter?

Övriga samfärdseln.

Av gammal vana tala vi om Sverige såsom **telefonlandet** före alla andra, utan att giva akt uppå, att detta vårt rykte länge sedan är förverkat. Sverige är ej längre ens numro två i fråga om telefonväsendets relativa utsträckning, utan sannolikt numro fyra -- på sin höjd numro tre. För övrigt sacka vi efter för varje år som går.

Vändpunkten inträdde, när numera avlidne generaldirektör Storckenfeldt övertog ledningen av den svenska statens telegraf- och telefonväsende. Ingen nu levande svensk har sett svensk ämbetsmyndighet begagnas med en sådan energi mot rikets fiender, som den varmed nu behandlades våra svenska telefonbolag. Också lyckades man snart göra slut på all enskild telefonverksamhet i Sverige -- med ett enda nämnvärt undantag, såsom känt är. Vad angår statens eget telefonväsende, är dess utveckling numera alldeles icke särskilt frapperande. Följden av detta dubbla sakförhållande är framställd här ovan.

Nyhetsförmedlingen.

Till samfärdseln kan räknas också förmedlingen av nyheter mellan Sverige och utlandet. Envar vet, att vi i detta fall sedan årtionden tillbaka frånskrivit oss vårt nationella oberoende, och att vi svenskar själva intet ha att säga över vad som från vårt land skall komma till världspressens kännedom, och vice versa. Allt telegrammaterial t. ex. från England till Sverige »går från Reuters byrå till Wolf i Berlin, och från Wolf till Ritzaus byrå i Köpenhamn. Ifrån Köpenhamn går det till Malmö, och därifrån till Göteborg eller Stockholm. Här finnas sålunda en hel del tillfällen till misstag och förändringar i orginalmeddelandena. *Reuters sortera ut vad de anse lämpligt att meddela, Wolfs gör ännu en rensning, och Ritzaus lämna de meddelanden de anse Sverige bör hava reda på.»* På samma sätt i motsatt riktning.

Vad ett sådant system leder till i fråga om den kännedom utlandet får om tilldragelser i Sverige ligger i öppen dag och kan bekräftas av envar som har litet tillfälle att läsa utländska tidningar. Sällan meddelas från vårt land andra nyheter än mord och andra våldsdåd samt olyckshändelser, vanligen också utbroderade på lämpligaste sätt. När någon sällsynt gång en politisk händelse från Sverige meddelas *och kommenteras*, är den mycket ofta tournerad att på något sätt tjäna våra grannars intressen, ej sällan i uppenbar strid med verkliga förhållandet. Till yttermera visso fabriceras ibland »brev från Stockholm», som tydligen icke äro skrivna av någon svensk -- ofta ej heller i Stockholm -- och i vilka svenska förhållanden efter förmåga vanställas för den främmande publiken.

Frukten av detta i årtionden drivna arbete ligger också i öppen dag. Det är omöjligt för den som *vill* se att förneka, att den allmänna opinionen på kontinenten alltid i viss mån är intagen *emot* Sverige, särskilt inom de stora tidningsredaktionerna. När man i främmande tidningar får se vänliga omdömen, om Sverige, så är det nästan uteslutande i *turistbrev*, som ju icke ha något med telegrambyråerna och redaktionerna att göra. Redaktionella uttalanden om Sverige i den stora kontinentala pressen förekomma ju ytterst sällan -- frånsett officiella tillfällen, då man också anlägger den officiellt vänliga tonen -- men en daglig läsare märker så mycket redan av *notisernas* stilisering, och där sticker ytterligt ofta fram en liten gadd av ringaktning och illvilja, vartill man nästan aldrig finner någon motsvarighet i meddelandena från Danmark och Norge. *Ursprunget* till den ogynnsamma stämningen mot *oss* är ju icke svårt att räkna ut.

> Såsom ett litet exempel på, huru vi behandlas, må erinras om att på den tid, när alla Nobelprisen tillkännagåvos på samma dag, eller den tionde december, så passade alltid Ritzaus byrå på att stilisera telegrammen på det sätt, att det såg ut som om samtliga prisen utdelades i Kristiania.

> Vid *ett* tillfälle kunde icke Sverige undgå att se, huru det förhåller sig med den europeiska opinionen: det var sommaren 1905. Men nu *inbillar* man sig, att allt är annorlunda igen, att förtalet mot Sverige har upphört och att stämningen mot oss är uteslutande vänlig. Ett fullständigt misstag! Låt oss taga ännu ett litet exempel; det är visserligen sant att i *detta* fall även andra känslor spela in, men lika fullt! Den, som skriver detta, vistades i Schweiz och Tyskland under hela tiden för Olympiska spelen i fjol, och huru dessa -- och främst vårt folks andel däri -- behandlades av särskilt den tyska tidningspressen, det skulle låta rent otroligt, om man framlade sanningen här hemma. Allmänheten i Sverige uppbyggdes med vad som stod i *sportpressen*: men *där* kunde man ju icke undgå att taga i viss mån sakliga hänsyn. I den dagliga, allmänna tidningspressen lät det på helt annat sätt. *Allmänheten* på kontinenten, som *icke* läste idrottstidningar, kunde omöjligen få något annat intryck av alltsammans, än att, när någon sällsynt gång en svensk hembar segern, så berodde detta på partiskhet hos prisdomarna; i regeln följdes därtill en dylik händelse av opassande och förargelseväckande demonstrationer från svenskarna själva.

> I sportkretsar *känner* man ju förhållandena. Men för den stora mängden ute i Europa är nog Sveriges olympiska triumf ännu i dag en så gott som okänd sak. Och *vi* leva i bra många illusioner om stämningen mot oss hos andra folk, som alls icke är så gynnsam som vi själva tro. Man säger ju icke i onödan ohövligheter i ansiktet, men ännu en gång: läs *uppmärksamt* de främmande *tidningarna!*

Vi ha försökt taga reda på, när de överenskommelser *utgå* som inom den moderna journalistiken göra vårt folk till ett lydland under Danmark och Tyskland, men det har ej lyckats oss att vinna någon upplysning härom, och uppriktigt sagt ha vi ej heller gjort några större ansträngningar för ändamålet, eftersom detta i alla fall är tämligen onödigt. Vi veta ändå, av erfarenhet, att när en dylik överenskommelse går ut, så blir den förnyad igen på några årtionden. Det förhåller sig nämligen så -- såsom en svensk förtroendeman nyligen uttryckte sig i ett närliggande ärende -- att de främmande bolagen »äro så ytterst angenäma att ha att göra med». Och någon annan hänsyn behöver man ju icke taga.

Ett särskilt förbindelseled

mellan folken bildar i våra dagar *den officiella statistiken.* Denna utgör en kunskapskälla, från vilken även allmänheten alltmera -- genom tidningars och tidskrifters förmedling -- hämtar en god del av sitt vetande om främmande länder och folk. För att i möjligaste mån begagna sig av denna fördel hava de *smärre* folken låtit sig angeläget vara att i så stor utsträckning som möjligt genom översättning till något större språk av rubriker o. d. göra sin statistik tillgänglig för hela den bildade världen.

Ensamt av de små folken har *Sverige* så gott som helt och hållet försummat denna icke föraktliga utväg att göra sig känt i världen. *Vår* statistik är i det stora hela möjlig att använda endast för oss själva och våra närmast språkbesläktade grannar.

Den förnämsta rollen i förevarande hänseende spelar i andra länder den officiella s. k. »Statistiska Årsboken», på vilken i våra dagar nästan överallt nedlägges en betydlig omsorg, och som hos de små nationerna vanligen i sin helhet publiceras tvåspråkig. Vår svenska hittillsvarande statistiska årsbok, sedan mer än fyrtio år tillbaka -- »Sveriges officiella statistik i sammandrag» -- , är ej blott den knapphändigaste och den svagast redigerade av alla motsvarande publikationer, utan den har ock, genom att av framställning på främmande språk upptaga blott en intetsägande innehållsförteckning, varit såsom kunskapskälla om oss hos främmande folk så gott som helt och hållet oduglig.

Det är numera beslutat, att denna föråldrade publikation äntligen skall avlösas av en ny. Om denna skall bättre än sin föregångare fylla här omnämnda uppgift, återstår att se.

Allmänna ekonomiska och sociala förhållanden.

Angående folkens levnadsförhållanden, särskilt vad **näringen** angår, gör man sig i våra dagar ofta oriktiga föreställningar på grund av den allmänna *statistikens* vittnesbörd. Om man tager för sig t. ex. Tab. 19 i Betänkandet och fördjupar sig ensamt i dess innehåll, skulle man kanske vilja draga den slutsatsen, att kosten för våra dagars svenska folk är långt rikligare än fordom, och att de sedvanliga njutningsmedlen komma till användning i starkt förökade mängder, med undantag blott för brännvinet. Sistnämnda slutsats är nog riktig, men den förra, om en rikligare och bättre kost, är mycket tvivel underkastad. Befolkningens *lägsta* samhällslager lever väl säkerligen under mycket bättre villkor nu än under äldre tiders hela eller halva svältkost, men i fråga om *den stora mängdens* levnadssätt hava förändringar ägt rum både till det bättre och till det sämre. Äldre tiders kost var *enklare* än nu, men just därför mången gång hälsosammare. Till bröd användes i gamla tider mest råg, korn och havre, vilka sannolikt äro hygieniskt överlägsna våra dagars allt vanligare brödsäd, vetet. Av övriga födoämnen var kosten ofta enformig nog, men den var kraftig och närande, och våra dagars livsmedelsförfalskningar voro okända; ej heller kände man de nu så vanliga mer än en gång tvetydiga »konserverna». Tilllagningen av födoämnena stod icke högt, men fråga är om den icke är ännu sämre nu, sedan så gott som all hemundervisning och allt hemarbete i barndomen utrotats av skolan.

»Det sätt, varpå födan nu för tiden beredes» -- säger ingeniör E. Sandsjö **[1]** --, »det sätt, varpå den blandas och förtäres, orsakar ett oerhört slöseri med tid och penngar samt har i släptåg en mängd sjukdomar, som nedsätta arbetskraften eller alstra osunda begär och nervositet.»

> »Att arbetsintensiteten», säger hr Sandsjö, »främst blir beroende av, att god, tillräcklig och väl sammansatt föda står att få till rimligt pris, faller av sig självt. Ofta utgöres födan mest av smörgåsar, öl och kaffe i stora mängder, så framt ej familjen rent av svältfödes med tunna, skvaliga soppor eller magarna fördärvas av hårdsaltad fisk eller överdrivet kryddat kött. En dylik matsedel trubbar av aptiten, och brännvinspluntan anlitas för att vässa den. Som människokroppen är en ytterst invecklad maskin, som behöver matas och smörjas på det omsorgsfullaste vis för att lämna en hög verkningsgrad, så inses lätt av vilken oerhörd betydelse det är, att alla flickor redan i skolan bli grundligt undervisade i matlagning, varukännedom, hälsolära och uppfödning av barn. Ty bristande insikter i dessa ämnen äro orsaken till att så mången äkta man går till värdshuset och så många klena småttingar finnas. En misslyckad måltid har ofta varit det blindskär, varpå äktenskapets tvåmastare lidit skeppsbrott.»

> »I vårt land är hälsotillståndet bland stora lager av befolkningen långt ifrån tillfredsställande. Undersökningar företagna av läkare vid folkskolor ha visat, att omkring en tredjedel av lärjungarna voro fysiskt undermåliga till följd av bristande eller olämplig näring. Behovet av genomgripande sociala reformer samt i allmänhet förbättrade hygieniska förhållanden framträder mer än någonsin. Att mycket i den vägen redan gjorts, erkännes villigt, men åtskilligt återstår. *En skärpt matvarukontroll är exempelvis av behovet i hög grad påkallad; i detta avseende är nämligen Sverige mer efterblivet än något annat civiliserat land.*»

I de sista orden konstateras alltså ännu ett av de otaliga fall, i vilka vår svenska ekonomiska lagstiftning är undermålig. I sanning förestår det oss ett stor arbete, innan denna vår lagstiftning är bragt upp till den ståndpunkt, som höves ett kulturfolk.

Ytterligare försvåras skapandet av en rationell levnadsstandard hos oss, med hänsyn till födoämnenas kvantitet och beskaffenhet, av den ofta berörda bristen på organisation i fråga om *handeln med livsmedel* samt de på grund härav framkallade *överdrivna priserna.*

Bland de största hygieniska olägenheterna i våra dagar med hänsyn till födan är missbruket av *kaffe*. I detta hänseende står Sverige nog numera ogynnsammast i hela Europa. I en av huvudstadens tidningar för några år sedan meddelades vissa utdrag ur förste provinsialläkarnas årsberättelser, behandlande kaffemissbruket, vilka utdrag vi här återgiva:

> Från *Södermanlands län* framhålles »den tilltagande oseden att låta barnen redan under de första åren erhålla kaffe ej blott tillfälligtvis, utan mångenstädes även till dagligt bruk. Faran är dubbelt stor,

därför att verkningarna komma mer smygande och därför av allmänheten ej tillbörligt uppmärksammas.»

Jönköpings län. Från flera håll framhålles, »att kaffe användes i alltför stora mängder och att detsamma alstrar sjuklighet; i ett par distrikt säges de små barnens mjölk spädas med kaffe».

Kronobergs län. Från de flesta distrikten påpekas den stigande och skadliga kaffekonsumtionen. En läkare framhåller »den stora och bedrövliga roll, som kaffet spelar i barnens, ja, t. o. m. i de späda barnens nutritionsförhållanden, då det undanttränger den för dessa så väl behövliga reella födan och mjölken samt orsakar den bland skolbarnen så vanliga undernäringen och blodbristen».

Kalmar län. Kaffemissbruk påpekas från flera håll, och därjämte från nästan alla håll, att de späda barnen alltför tidigt få blandad föda, speciellt kaffe och potatis.

Göteborgs och Bohus län. »Av flera tjänsteläkare omnämnes missbruk av kaffe, synnerligast bland kust- och skärgårdsbefolkningen, vartill bidrager bristande tillgång på mjölk. Hälsotillståndet är därför ock bland kvinnor och barn ej det bästa. Småbarnen se magra och lidande ut samt lida av tarmsjukdomar, skrofler m. m. Deras föda består huvudsakligen av kaffe med smörgåsar.»

Älvsborgs län. »Kaffet intager en rent av behärskande del i måltiderna.» En provinsialläkare skriver: »Omåttligt bruk av kaffe, som ej sällan ingår som en nödvändig beståndsdel i alla måltiderna, kan ofta påvisas vara orsak till en del nervösa och gastriska rubbningar, icke minst under uppväxtåren.» En annan: »Kaffet missbrukas som dryck.» En tredje: »Kaffemissbruket är stort.» En fjärde: »Missbruk av kaffe förekommer allmänt.» En femte: »Kaffe drickes i tid och otid i så stor mängd, att befolkningens hälsa därav tager skada.» En sjätte: »Kaffe förtäres i övermått.» Från ett distrikt i *Skaraborgs län* påpekas den tilltagande oseden att ge t. o. m. späda barn kaffe.

Värmlands län. Av läkarna i tre distrikt framhålles, »att befolkningen i hög grad missbrukar kaffe samt att detta missbruk grundlägger vissa sjukdomar (neurasteni och magåkommor)».

Förste provinsialläkaren i *Örebro län* säger om industriarbetarebefolkningen i länet: »Kaffe och uselt svagdricka ingå som viktiga delar i måltiderna. Skadligast inverka dessa drycker på barnen, som redan vid späd ålder få vänja sig vid kaffemissbruk.»

Västmanlands län. »Missbruket av kaffe utbreder sig.»

Gävleborgs län. »Kaffemissbruk omtalas från flera distrikt.»

Västernorrlands län. »Allmänt klagas över det omåttliga kaffedrickandet både bland äldre ungdom och barn.»

Från *Jämtlands län* skrives: »Den betydliga konsumtionen av kaffe anses vålla allvarlig skada, då denna träffar även barn i späd ålder. Barnet har knappt hunnit lära sig att gå, förr än det finner väg till den på spisen ständigt kokande kaffepannan. En arbetare kan ofta dricka 4 à 6 koppar kaffe på morgonen, innan han förtärt någon som helst föda. När hungern kräver en arbetande person, går det så lätt att med en kopp kaffe tills vidare dämpa denna känsla. Att därigenom uppkommer ej blott dyspeptiska och neurasteniska rubbningar, utan även en för folkrasens utveckling skadlig undernäring, är påtagligt. Ej osannolikt synes, att den ofta förekommande oförmågan att giva barnen di kan ställas i samband med kaffemissbruket.»

Västerbottens län. »Kaffedrickningen ofta omåttlig och till och med i tilltagande.»

Norrbottens län. »Kaffemissbruk omnämnes från nästan alla distrikten. Detsamma drickes i oerhörda kvantiteter och ofta försatt med salt.»

Bostadsförhållandena utgöra utan tvivel en av de mörkaste sidorna av nutidens sociala liv, ja kanske den mörkaste av dem alla. Att säga, att detta beror på den stora inflyttningen till städerna, är endast till hälften sant, ty förhållandena äro föga bättre på landsbygden; och på landsbygden äro de *sämst* i jordbruksdistrikten -- för arbetarebefolkningen, som ju här uteslutande avses.

Bostaden är i själva verket i våra dagar den egentliga åtskillnaden mellan olika kultur- och samhällsstadier. Kläder och föda -- därutinnan blir skillnaden allt mindre de olika samhällsklasserna emellan; men att åt *den stora massan* av befolkningen skaffa människovärdiga bostadsförhållanden -- i det fallet har vårt nuvarande samhälle grundligare än kanske i varje annat hänseende visat sig bankruttmässigt. Man behöver icke gå längre än till Stockholm. Det har ju gjorts en del *försök* i detta fall, också i denna stad; huru mycket är härmed vunnet?

Av huru bostadsförhållandena *borde* vara beskaffade, giver Sombart, efter Hans Kurella, en liten skildring, som vi här tillåta oss återgiva: **[2]**

Det är givet, yttrar han, att om hemmet skall bli platsen för en sådan utveckling, ett sådant samliv (som motsvarar familjeidén), så måste det vara förlagt till en bostad, som uppfyller följande fordringar. För det första att den kan behållas en längre tid framåt, för det andra att den är skyddad för inträngande av främmande element och inblick av utomstående, och för det tredje att den erbjuder utrymme nog för att hålla ett husgeråd, som medger ett anspråkslöst mått av ordning och trevnad, för att möjliggöra ett samliv och för att lämna den enskilde familjemedlemmen plats till hans individuella verksamhet och tillfälle att någon gång vara allena.

Frågar man då, vad en familj med uppväxande barn i det avseendet allra minst behöver, så måste svaret lyda: ett kök (som tillika kan vara matrum), ett rum för tvätt och alla grövre rengöringsarbeten, ett sovrum för föräldrarna, ett för barnen, samt, då dessa växa upp, ett för gossar och ett för flickor, ett

gemensamt vardagsrum, ett par kammare, där familjens enskilda medlemmar kunna draga sig tillbaka för att vara allena med sin sysselsättning eller sin stämning, samt ett reservrum, där födelse, sjukdom, död och andra gäster också någon gång kunna finna ett tillfälligt hem. »Det är icke vackert och icke heller passande, att man i ett och samma rum och ofta nog samtidigt föder, dör, kokar, tvättar, äter och arbetar.»

En bostad, som skall kunna betecknas som människovärdig, som således just räcker till för att bereda utrymme åt en familjegemenskap, skulle alltså för en genomsnittsfamilj bestående av far, mor och tre till fyra barn, omfatta allraminst: ett kök, tre ordentliga rum och ett par kammare, med en sammanlagd luftrymd av minst 250 kbm. och en golvyta av minst 68 kvm.

Men då äro, det kan man tryggt säga, för största delen av arbetarebefolkningen -- åtminstone på kontinenten och vad angår storstäder och industriorter -- bostadsförhållandena för närvarande sådana, att de göra ett hyggligt familjeliv omöjligt.

Huru det sedvanliga tillståndet i själva verket är i våra storstäders utkanter, beskrives också efter Kurella:

»Sedan byggmästarskrået lärt sig att runt utkanten av tillväxande kommuner föra upp ändlösa rader av kaserner, som efterapa de övergivna, till fattigkvarter nedsjunkna patricierhusen i städernas inre, sedan låt oss säga slutet av femtiotalet, har till allt annat elände ytterligare kommit rysligheten av dessa karavanserajer. Här upphör all hemkänsla och allt hemliv. Här intränger om sommaren genom de öppna fönsterna -- i dessa rum, där man lagar mat, tvättar och stryker, allt på samma gång, kan ingen härda ut med stängda fönster -- allt gräl och skvaller, allt tramp och klirr, buller och surr av symaskiner, allt barnskrik, allt oväsen från fabriken på gården, os och doft från de fyrtio eller femtio köken med sin härskna flottlukt. Här kan ingen dörr öppnas, utan att nyfikna, avundsjuka eller skadeglada ögon titta in. Här blir hemmet ett helvete, krogen och bordellen en himmel, här kunna fängelse och dårhus inte inge någon fasa.»

Professor Thyrén, som starkt ivrar för ett återvändande, så långt möjligt, från städerna till landsbygden, eller åtminstone till landsbygdens bostadsförhållanden, yttrar sig på följande sätt i detta ämne: **[3]**

»Grundvalen för alla sociala reformer är en förbättring av bostadsförhållandena. Denna fråga kan icke anses löst, förr än varje arbetare i normala fall har hus och trädgård för egen räkning. Ett dylikt hem ger arbetarens liv en fast medelpunkt; håller honom borta från krogar etc.; vänjer honom, genom att giva honom *något att spara för*, vid den ordentlighet och sparsamhet, varförutan alla sociala reformförsök äro hopplösa; erbjuder honom något tillfälle till trädgårdsarbete o. d. i fria luften; möjliggör för hans barn att uppväxa i kroppslig och andlig sundhet; och motverkar, genom allt detta, de känslor av missnöje, avund och hat, som under nuvarande förhållanden alltför lätt uppstå. Medel, som göra en sådan reform möjlig, äro: att flytta arbetarebostäderna tillräckligt långt från staden för att få tomtvärdet tillräckligt lågt; att övervinna avstånden genom snabba och välordnade kommunikationer inom industricentrum; att, där så låter sig göra, utflytta industrien från städerna till landsbygden och därvid sörja för anläggande av goda arbetarebostäder; att genom lagstiftning,

> varibland stark skatt på jordvärdestegring, försvåra tomtspekulationer. Sistnämnda synpunkt kan medföra, att man i fråga om arbetarebostäder måste avstå från den fulla äganderätten; dock bör detta endast ske, om tvingande skäl finnas. På icke så få ställen i utlandet synes frågan hava lyckligt lösts så, att äganderätten princip behållits: jag har i Tyskland särskilt hört staden Ulm anföras såsom exempel härpå.
>
> Beträffande unga, ogifta arbetare, utan nära anhöriga, måste först och främst inneboendesystemet såvitt möjligt utrotas och under alla omständigheter underkastas en sträng kontroll. Glasgow, som för få decennier sedan hade bland de bedrövligaste bostadsförhållanden i Europa, är exempel på, att stränga bestämmelser härvidlag *låta* sig genomföra, om man icke skyr offer. Såsom framtidsmål borde man sträva efter inrättningar av samma typ som studentnationerna vid de engelska universiteterna, naturligtvis *minus* lyxen, som där är mycket stor. Principerna böra vara: ett eget rum för varje arbetare; tilltalande gemensamhetslokaler, som i någon mån kunna ersätta verkliga hem; helst gemensam spisning; tillhörande fria platser, där under fritiden den kroppsliga utvecklingen kan tillgodoses genom idrott, lekar, gymnastik; det hela under uppsikt av *självvalda* överhuvud. Även här gäller, att ju längre anläggningen kan flyttas från staden, desto bättre kan den göras, och att kommunikationerna måste vara desto bekvämare. Början måste göras med en elit av arbetare, som är tillgänglig för den härvid nödiga yttre disciplinen.»

Arbetstiden. I sitt arbete om »Masskulturen» har professor Norström starkt framhållit det *själlösa*, som ligger i nutidens industriarbete, och det fördärvliga inflytande, som detta måste utöva på arbetarens eget själsliv och på hans världsuppfattning i allmänhet. Allt detta är ju obestridligt, men professor Norström glömmer, att dock även i detta hänseende kulturen håller på att själv skapa sig ett botemedel, och detta botemedel heter: arbetstidens *förkortning*. Det må vara sant, att själva *arbetet* var av vida större personligt intresse *förr*, men så *varade* det då också från soluppgången och tills den av dagsverket fullkomligt uttröttade stupade i sin säng för nattvilan. Vi tro, att en arbetare skall föredraga det tillstånd, som nu håller på att utbilda sig: att man arbetar -- låt vara mekaniskt och själlöst -- *några timmar* på dagen och sedan har åtskilliga timmar övriga att med obruten kraft ägna sig åt de allmänmänskliga sysselsättningar, som dock giva även kroppsarbetarens liv en långt högre betydelse och ett långt rikare innehåll nu än i äldre tider.

Och till och med ett rent mekaniskt och »själlöst» arbete -- om det giver en trygg *bärgning* och om det icke är för långvarigt är ingalunda så intresselöst, som man understundom är hågad att tro. Just genom att arbetet självt ej absorberar så mycket av tanken, får denna frihet att röra sig inom andra rymder, och detta är en »bildningskälla», som alls icke är att förakta.

Men ett grundvillkor för att denna ljusare uppfattning ej skall bliva en ren utopi är att *den dagliga arbetstiden ej bliver för lång*. I detta hänseende *mötas* arbetarnas och arbetsgivarnas intressen, om blott arbetsgivarna vilja tänka sig fullt in i saken, vilket ju ock i våra dagar allt oftare blir händelsen. *Svårigheten* ligger naturligtvis i den mördande konkurrensen, som binder arbetsgivarens händer även där han själv skulle önska visa allt möjligt tillmötesgående. Men även konkurrensen övervinnes i våra dagar så småningom genom *organisationen*; och där en begränsning av den dagliga arbetstiden verkligen kan -- genom god arbetsledning och kraftig disciplin -- på ett *lyckligt* sätt genomföras, utgör den i och för sig en *fördel* i konkurrensen. Vi veta väl, att detta är *lätt att säga*, men *erfarenheten* är visst icke heller utan vittnesbörd om, att så verkligen förhåller sig. Att problemet hör till de

svårlösta, skall villigt erkännas.

Till en förnuftig begränsning av arbetstiden hör givetvis också en tids *semester* varje år. Nyttan härav även för *arbetet* torde städse framträda -- där blott arbetsledningen är god. I fråga om denna senare samt i fråga om den för arbetet nödvändiga disciplinen motverka fackföreningarna icke sällan arbetarnas eget intresse. Fackföreningarnas *uppfostran* är en icke litet betydelsefull punkt på våra dagars sociala program.

Ännu en viktig sida av arbetstidens fördelning -- en sida där till all lycka Sverige intager en ganska gynnsam ställning, jämfört med flertalet andra länder -- är *söndagsvilan.* Det ligger i *alla* partiers intresse att energiskt arbeta på *bevarandet* av den förmån vi härutinnan redan äga och att ytterligare utsträcka den, där den hunnit gå förlorad, eller där den ännu icke vunnits. Alla samhällsforskare äro ense om, att när t. ex. engelsmän och amerikanare i våra dagar, och judarna i alla tider, bevarat en arbetskraft och energi, som stå över alla andra folks, så beror detta till stor del på det stränga iakttagandet av den regelbundet återkommande vilodagen. De flesta torde också vara ense om, att *möjligheten* att i detta fall komma till ett *allmänt* tillfredsställande resultat betingas av att vilodagen bliver *gemensam* för alla. Anordningar sådana som var nionde dag fri, var elfte dag o. s. v., olika efter olika omständigheter, innebära endast palliativ.

En egendomlig svårighet av senare datum i vårt lands jordbruksbygder är bristen på arbete under vintertiden. Förr i världen ägnades ju i jordbrukarehemmen vintern till mångahanda *slöjd*, åtminstone för husets eget behov; men allt dylikt är ju numera slut, i fabrikernas tidevarv. I bygder, som sakna industri, talar man nu om en verklig *»vinterdvala»*, som utövar ett rent demoraliserande inflytande och naturligtvis är i hög grad ogynnsam även för ekonomien. Här föreligger ett nytt socialt problem, som borde bli föremål för allvarlig uppmärksamhet t. ex. av våra hushållningssällskap. -- Vinterdvalan gäller ju i främsta rummet den *manliga* befolkningen. Från flera bygder klagas över, att den yngre *kvinnliga* befolkningen i våra dagar på landsbygden över huvud börjar visa avoghet mot *allt* arbete och hotar att försjunka i ren lättja. Vår tid skapar i sanning underliga problem. Både för män och för kvinnor vore nog den gamla *hemslöjdens* återuppståndelse en stor välsignelse, om den blott läte sig genomföra med någorlunda ekonomisk fördel.

Arbetslönerna. Att arbetslönerna i Sverige -- detta ord taget i sin vidsträcktaste betydelse, eller av *all* ersättning för arbetet, kontant och in natura -- varit i äldre tider mycket låga, i synnerhet inom jordbruket, varav följt nöd och undernäring inom den för lön arbetande befolkningen samt till sist -- emigration; -- detta är alltför väl känt för att här behöva relateras.

Att den starka nyodlingen i Sverige under de hundra åren *före* utvandringsperioden till största delen kom de *gamla* hemmanen till godo och därmed otvivelaktigt ökade den allmänna välmågan hos hemmansägareklassen, är i det föregående flera gånger framhållet. Mycket mindre gynnsamma voro förhållandena bland torpare, statare och daglönare, inom vilka klasser den starka folkökningen mången gång kanske till och med försämrade den allmänna levnadsstandarden. Ogynnsam var ställningen säkert ofta nog också bland vår storindustris arbetare -- vid denna tid i främsta rummet bestående av gruvarbetare och brukssmeder.

Trots all snikenhet och tyranni förmäler traditionen dock mången gång om våra gamla *bruksägare*, att de visade en patriarkalisk välvilja och omvårdnad om sina underhavande, vilket på denna tid gick lättare för sig, då konkurrensen var så långt mindre hård; även var ju den tidens bruksbefolkning ofta *fäst* vid bruket genom många generationer, vilket gjorde ett gott förhållande mellan husbonde och underlydande till ett slags tradition.

Mindre vanlig var denna patriarkaliska välvilja inom hemmansägareklassen. Att »tjäna bönder» är ett uttryck, som ofta möter i våra emigranters skrivelser, och det får då beteckna ett sannskyldigt svältavlönat trälgöra. -- På de stora *godsen* var ställningen i äldre tider sannolikt också i regeln sämre än vid bruken -- naturligtvis frånsett de många enskilda undantagen. Får man döma efter spridda statistiska indicier, så torde förhållandena i allmänhet ha varit gynnsammare t. ex. i Södermanland än i Skåne. Mycket berodde naturligtvis på ägarens personlighet; och i dessa tider *utan* medvetande av Amerikas tillvaro fick den underlydande nog, livet igenom, vanja sig vid att tåla -- nästan allt.

Att i våra dagar arbetslönerna inom den svenska industrien äro jämförliga med dem i övriga västeuropeiska länder, torde icke kunna bestridas. Att de äro lägre än i Amerika -- även om hänsyn tages till de högre levnadskostnaderna där -- är nog också otvivelaktigt.

Känt är emellertid, att Amerikas överlägsenhet över Europa i detta fall numera befinner sig på retur. Härutinnan ligger utan tvivel en kraftig orsak till, att *emigrationen* inom det germanska Europa -- och även i vårt land -- gått ganska mycket tillbaka, och att en ytterligare nedgång torde vara att så småningom förvänta.

Även fortfarande giva sig dock hos oss en del missförhållanden till känna med avseende å arbetslönernas fördelning -- oavsett deras större eller mindre höjd i och för sig. Vi låna såsom ett belysande exempel en liten skildring ur ett av de intressanta »Amerikabreven» i Bilaga VII. Det är en gammal kopparslagare, som berättar en episod från en av sina första dagar i Amerika: **[4]**

> »Jag fann en gång stora väldiga prydnader av mässing, som på den tiden begagnades så mycket på lokomotiven, kastade i en skräphög. De hade blivit rysligt tillstukade vid sammanstötning, jag tog den största och betraktade den noga. Den var på största hållet 37 tum. Jag tog den och gick till smedsverkstaden och gjorde eld i en obegagnad härd, och med all försiktighet smälte jag upp alla lödningar. Just som jag höll på med det, så kommo verkmästaren och förmannen och tittade förvånade på mitt arbete. Om fyra dagar hade jag det färdigt. Det sista, jag gjorde vid det, var att jag satte prydnaden i en stor svarv och polerade av den, och när det var gjort, såg den ut som ny. Alla sågo förvånade ut, och icke minst mästaren själv. Jag fick min dagspenning höjd till tre dollar för 10 timmar, och efter det så kommo de till mig med allt rackartyg, som man knappast kunde begripa hur man skulle bära sig åt med. Men jag skakade ej på huvndet för något, jag nickade bifall och såg glad ut. Jag hade en son som var på 14:e året. Honom fick jag ta som min hjälp, och han hade allaredan lärt sig något engelska, så att han blev mig till stor nytta. Han fick från första dagen en dollar för 10 timmar, ehuru det vanliga var 60 cents. Så snart jag kunde reda mig något med språket, så byggde de

verkstad åt mig, och jag blev bas för mitt departement. Arbetet ökades, och jag hade flera arbetare.»

Det *amerikanska* draget i denna historia är, att löneförhöjningen och den bättre anställningen inträdde *genast*. Hos oss skulle det, åtminstone förr i världen, ha hetat i ett dylikt fall: »N. är tydligen en god arbetare; vi få ha honom i minnet och ge honom någon förmån någon gång längre fram, om han är en hygglig karl och inte bråkar.»

Det kan dock hända, att det nu för tiden är bättre ställt i detta hänseende också i vårt land; därom våga vi icke uttala någon åsikt. Att *fackföreningarna* hos oss utöva ett mycket ogynnsamt inflytande med hänsyn till genomförandet av en *rationell* avlöningspolitik, torde vara allmänt erkänt. Även i detta fall är en bättre *uppfostran* av fackföreningarna själva i hög grad av behovet påkallad.

Om den mycket omdebatterade arbetsintensiteten i vårt land skriver Henry von Kræmer bland annat följande: **[5]**

»Det klagas så mycket på våra arbetare här hemma, att det vore synd att ytterligare lägga sten på börda, men det kan icke nekas till, att svenskarna i Amerika verka bra mycket skötsammare än svenskarna hemma i Sverige, och det vore ju tråkigt, om denna min uppfattning hade någon grund för sig. Folk vill nog sköta sig, men förmågan är det klent beställt med. Och icke förty frågar man aldrig efter verkstadsbetyg i Amerika. Alltså, utan betyg, på vilket står en hel del saker, sköter sig svensken bättre i Amerika än hemma, firar mindre, o. s. v. Detta måste tydligen ha sin grund i ledningen, i den allmänna andan och i den uppfostran, som blir en bibringad i Amerika. En person söker arbete, uppgiver att han är det eller det till sitt yrke och att han har arbetat på vissa, namngivna ställen, varpå han erhåller arbete och får betalt efter förmåga. Visar det sig, att han icke är i överensstämmelse med rimliga fordringar, får han gå, utan några som helst ceremonier, och därmed är den saken slut. Att kunna antaga arbetare, som inte ha betyg och pappersmeriter att förete, och ändå få dem att arbeta skötsamt och ordentligt, är enligt min logik ett tecken på en större ledande förmåga än att ha i sin hand ett medel att märka folk för tid och evighet, men ändå ej komma till några över sig stora resultat. Dock vore det oriktigt att lägga skulden på enbart en av parterna, ty ledningen och arbetarna äro uttryck för och produkt av systemet i dess helhet, och systemet är det, som måste reformeras. I alla fall bör det dock framhållas, att det är från ledningen initiativet bör utgå, och de ledande inom verkstadsindustrien ha nog en mängd ogjorda förbättringar och moderniseringar på sitt samvete. Av arbetarna här hemma kan man ju inte begära det tydligen ledningen saknar, men det kan man ändå begära,först och främst att de inte stjäla tid, och vidare att de äro punktliga och nyktra i sitt arbete. Nog borde den tiden vara förbi, då man kunde glödga brännvin om måndagsmorgnarna och köpa öl och pilsner under arbetstiden. Särskilt vad beträffar att stjäla tid, att taga sig fem och tio minuter, och därtill tycka det är kvickt och duktigt, så är detta oförsvarligt och går ekonomiskt igen på arbetarna själva. Man skulle aldrig kunna tänka sig en amerikansk verkstad, där det ropet hetts! motsvarande ordet på engelska gick från man till man längs bänkarna eller maskinernas rader vid förmannens eller verkmästarens antågande. Ej heller borde förmännen ingå något broderskap med arbetarna, ty detta försvårar deras ställning som arbetsgivarens representant.

Vems nu felet är, kan vara svårt att säga, men inte lär man kunna fordra mer av arbetarna än av

ledningen själv, vilken sats även torde få gälla i fråga om ledningens och arbetarnas inbördes förbållande. Emellertid, så mycket kan dock sägas, att vi ligga långt efter amerikanarna i arbetsanda, maskinteknik och arbetssparande metoder, trots både vårt självhärdande stål och våra arbetsmaskiner från Amerika. När vi hunnit dit, där amerikanarna nu stå, få vi större resultat av vårt arbete, med ty åtföljande bättre löner, och då skola de svenska arbetarna en gång få det som smakar tillräckligt av Amerika och följaktligen stanna hemma.»

Det **sociala försäkringsverket** har såsom bekant haft en mycket stor betydelse för välmågans ökande i *Tyskland* och såväl härigenom som även direkt i hög grad bidragit till emigrationens förminskande. För Sveriges del behöves här ingen vidlyftigare behandling av detta ämne, eftersom saken nu äntligen är på god väg även hos oss. Ännu saknas dock flera av den sociala försäkringens grenar, av vilka den obligatoriska sjukförsäkringen kanske får anses närmast i ordningen att avvakta sitt förverkligande. Av synnerligen stor betydelse i flera hänseenden äro i Tyskland de förebyggande eller kurativa åtgärder av hygienisk art, genom vilka man söker undvika att i onödan betungas med ersättningar för olycksfall och sjukdomar; i detta hänseende äro vi i Sverige knappast ännu vid första begynnelsen.

I hög grad av behovet påkallad är den s. k. *moderskapsförsäkringen*, till vilken ju verkligen ett försök gjorts, som dock ej befanns acceptabelt. Frågans förnyade behandling borde icke låta vänta på sig. Det erforderliga utredningsmaterialet får väl anses redan föreligga.

Emigrationsutredningens undersökningar ha nått en utsträckning, som säkerligen för mången skall synas alltför stor. Icke desto mindre säger det sig självt, att en hel mängd betydelsefulla frågor finnas, för vilka någon speciell utredning ej här kommit att göras. En dylik fråga är också den om **åboarna** på en mängd av mellersta Sveriges bruksegendomar, vilka i våra dagar ofta gått miste om sin gamla innehavanderätt. Att detta i sin mån bidragit till den notoriskt högst betydliga emigrationen från våra bruksbygder, är mycket sannolikt, om än det säkert är en stor överdrift, när man på vissa håll velat göra »åbofrågan» till den viktigaste emigrationsorsaken för hela mellersta Sverige. Såsom bekant är denna fråga numera skjuten i förgrunden av den allmänna uppmärksamheten, och under sådana förhållanden torde det betyda mindre, att Emigrationsutredningen icke varit i tillfälle att ägna saken någon särskild uppmärksamhet. Om våra »bygdeundersökningar» varit förlagda även till dessa trakter, skulle spörsmålet naturligtvis framträtt av sig självt; men tyvärr ha dessa bygdeundersökningar, såsom bekant, måst begränsas till några få och spridda delar av vårt land.

Äktenskapsfrekvensen. När i våra tidningar och tidskrifter orsakerna till äktenskapsfrekvensens nedgång komma på tal, får man höra en hel del fakta relateras, som kunna vara intressanta nog, men om vilka man snart kommer under fund med att de samt och synnerligen hänföra sig till -- den bildade klassen. Och härmed äro dessa resonemang ställda *utanför* det egentliga ämnet, ty den bildade klassen omfattar, *högt räknat*, 5 procent av folkmängden, och vad som tilldrager sig inom denna lilla grupp *märkes* knappast, när man kommer till summorna för folkmängden i dess helhet.

Att inom samhällets överklasser äktenskapsfrekvensen, såväl i vårt land som kanske i samtliga västeuropeiska länder, nedgått under senare tider, är *sannolikt*, men egentligen vet man just inte mycket därom, ty statistiska

uppgifter för de särskilda samhällsklasserna saknas. Men att en nedgång hos oss, sedan mer än sjuttio år tillbaka, pågår inom de *lägre* klasserna, det *vet* man, emedan det är dessa som bestämma resultatet för den samfällda befolkningen, och för *denna* har man ju de erforderliga sifferdata.

Att söka förklara den sannolika nedgången av giftermålens antal inom de högre klasserna är naturligtvis i och för sig av intresse, dels emedan dessa klasser i främsta rummet representera vår högre kultur, dels emedan vad som *börjar* inom dessa klasser vanligen snart *sprider* sig också till de andra. Från denna sista synpunkt skulle man kanske vilja sluta sig till, att äktenskapsfrekvensen inom de högre stånden hos oss började sjunka redan *före* 1830-talet -- under vilket årtionde minskningen begynner inom befolkningens stora massa. Men om allt detta *vet* man, såsom sagt, just inte mycket, och det må därför här lämnas därhän.

Att inom befolkningens *lägre* klasser giftermålsfrekvensen började avtaga under 1830- och 1840-talen beror sannolikt delvis på, att vid denna tid börjar framträda jordbrukets otillräcklighet att uppbära *hela* folkökningen samt en allt större *svårighet att skaffa sig jord*. Den överbefolkning på vår landsbygd, som till sist på 1860-talet ledde till den stora emigrationen, *förbereddes* naturligtvis under de närmast föregående årtiondena. Vi hava många gånger framhållit, att så väldig *nyodlingen* än under denna tid var, så hade dock befolkningens *undre* lager synnerligen svårt att *komma åt* något av detta goda. Vad som bjöds *den* klassen var en nästan rättslös ställning såsom torpare eller statare, eller den ännu sämre situationen såsom backstugusittare eller inhyseshjon.

Nästa stora faktor till giftermålsfrekvensens nedgång utgöres av den ändrade livsåskådning, som efter hand blev den ordnade *folkundervisningens* frukt. Detta är icke avsett såsom ett klander: förhållandet framträder helt naturligt, när man erinrar sig den vidgade blicken på livets alla förhållanden och därmed också de vidgade *möjligheterna*. Man gifte sig, när man nått den ställning, som man trodde skulle bli ens egen för livet -- eller åtminstone inledningen till denna. När möjligheterna blevo flera, dröjde man också litet längre med att låsa sig fast; man gick längre med hoppet, att *bättre* utsikter dock till sist skulle komma inom synhåll. -- I samma riktning verkar naturligtvis våra dagars oerhörda förbättring av samfärdseln samt de nya möjligheterna att söka utkomsten även i främmande land. Den, som går med tankar på en Amerikafärd, ingår naturligtvis icke gifte här i Sverige.

Att giftermålsfrekvensen sjunkit i Sverige, medan så *icke* varit fallet inom större delen av Västeuropa i övrigt, beror nog till en del därpå, att hos oss en son så sällan nöjer sig med att intaga sina föräldrars ställning. *Högre* upp på samhällsskalan vill man alltid, och därom äro föräldrar och barn fullt ense. Härigenom uppstår ett försenande eller uteblivande av äktenskapen, och härav uppstår *emigrationen*. Ty mellan emigration och giftermålsfrekvens äger ett det allra närmaste samband rum. Kunde äktenskapsfrekvensen höjas i vårt land, så skulle därav genast följa, att utvandringen blev mindre.

I samband med nu skildrade förhållanden började också *levnadsanspråken* mycket snart att växa. Och denna tillväxt har fortgått till den dag som är, och saken förvärras av att vårt folk också saknar *sparsamhetens* gåva -- både den passiva och den aktiva: man är icke rädd för onödiga utgifter, och man saknar den skarpa blicken för, var något kan vara att förtjäna.

Man har anfört ännu en orsak till giftermålsfrekvensens nedgång i vårt land, och, såsom jag tror, med full rätt. Genom speciella statistiska undersökningar t. ex. i Danmark har ådagalagts, att inom den jordbrukande befolkningen i äldre tider äktenskapen, i långt flera fall än man vanligen tror, ingingos helt enkelt när första barnet väntades. I många trakter sammanhängde det friare umgänget mellan trolovade med gamla folkseder och möttes knappast i det allmänna föreställningssättet av ogillande.

Numera har man ju möjligheter att undvika alla obehagliga eventualiteter, och en av följderna härav är -- att äktenskapet uteblir. Och även där en barnafödsel sker, känner sig mannen-fadern i våra dagar mindre än förr moraliskt *bunden* att fullgöra sin skyldighet mot modern. Av detta sistnämnda förhållande följer, att frekvensen *ökas* i fråga om de oäkta födelsernas antal och *minskas* i fråga om antalet giftermål.

Om förhållandena i Amerika, och således även bland svenskarna i Amerika, skriver Henry von Kræmer fö]jande: **[6]**

> »Amerikanarna gifta sig i allmänhet vid en långt tidigare ålder än vad man i Sverige är van att se. Detta har nog sin grund uti ekonomiskt gynnsammare villkor, billigare bostäder o. s. v. Framför allt må det framhållas, att en ung man i Amerika inom långt kortare tid kan nå upp till de löneförhållanden, som äro oundgängliga för ett giftermål, än vad i Sverige är förhållandet. Resultatet av detta blir en större skötsamhet, en ökad plikt- och ansvarskänsla, ett ökat allvar. I Amerika roar man sig med tanke på arbetet, men här arbetar man med tanke på nöjet.»

Hemmet är en institution, som i våra dagar förlorat rätt mycket av sin förra betydelse. Det går nu med hemmet som en gång med stammen, ätten, släkten: de ha alla mist en god del av sin förra makt och inflytande, och för varje gång har man spått världens undergång. Man gör så nu också, men med orätt. I hemmet »tiger lagen», och en omätlig summa av orätt, tyranni och kvävande självviskhet har frodats i dess hägn. För den ungdom, som *nu* växer upp, är hemmet icke längre *hela* världen, och den är visst icke att beklaga därför.

»Goda hem» i den *gamla* betydelsen finnas knappast mer; barnen bliva antingen försummade eller bortskämda, stundom båda delarna på en gång. Däremot börjar arbeta sig fram en *ny* typ av goda hem: där man inser, att både föräldrar och barn ej tillhöra *uteslutande* varandra och sig själva. Men den gamla typen hinner dock icke ersättas av den nya. *Detta* är det som är den *verkliga* samhällsfaran: icke att hemmet får dela med sig av sin makt och sitt intresse, vilket, tvärtom, i sig självt betecknar ett framsteg.

Födelser utom äktenskapet. Inom Västeuropa i dess helhet nådde dessa födelser sitt maximum under 1860-talet. Sedan dess har en märkbar nedgång inträtt och fortgått nästan överallt; bland de ytterst få undantagen i detta fall märkes vårt eget land.

I Sverige gick antalet oäkta födelser tillbaka under tidrymden mellan 1875 och 1895 (ungefär), sannolikt åtminstone delvis såsom en följd av det ogynnsamma ekonomiska tillståndet under större delen av dessa år. Men sedan dess har inträtt en ny och betydande stegring.

Frågar man, varför vårt land i detta fall gör undantag, möter först den omständigheten, att äktenskapsfrekvensen icke heller har nedgått inom flertalet av Västeuropas övriga länder, såsom fallet däremot varit hos oss. Därnäst är mycket troligt, att de »preventiva» medlen tidigare och i större utsträckning kommit till användning inom andra länder. Och slutligen är sannolikt, att svenskens mera impulsiva och mindre beräknande lynne här giver sig ett utslag. Tvärtemot vad man vanligen anser, är det just sydländingen som i erotiska frågor är den mera övervägande och kalkylerande.

Frekvensen av oäkta födelser kan beräknas från tre olika synpunkter, och om man förväxlar dessa synpunkter, gör man sig ofta skyldig till orättvisa omdömen. Ses antalet födelser utom äktenskapet från strängaste frekvenssynpunkt, bör det beräknas i förhållande till *antalet ej gifta kvinnor inom ungdoms- och medelåldern*. Ses åter företeelsen från mödrarnas eller barnens synpunkt, då spörsmålet alltså är, huru många av mödrarna föda barn under de ytterst ogynnsamma sociala villkor, som äro förenade med barnafödsel utom äktenskapet, och huru många av barnen som göra sitt inträde i livet under motsvarande ogynnsamma förhållanden, så uttryckes svaret härå genom att antalet födelser utom äktenskapet sammanställes med *hela antalet födelser*. Ses förhållandet slutligen från samhällets synpunkt, så att frågan blir, huru stort antal oäkta födda samhället har att mottaga (ej sällan till försörjning på allmän bekostnad), bör antalet oäkta födda beräknas i förhållande till hela *folkmängden*.

Från de tvenne senaste synpunkterna står Sverige mycket ogynnsamt bland de europeiska folken i våra dagar, men detta är till stor del beroende endast å den svaga äktenskapsfrekvensen. Från den här ovan först anförda synpunkten -- vilken för bedömande av den moraliska ståndpunkten är den rättvisaste -- var Sveriges ställning länge endast ungefär *vid det västeuropeiska medeltalet*. De senaste åren, med deras starka tillväxt av de oäkta födelsernas antal, ha dock även från denna synpunkt gjort vår ställning åtskilligt sämre. Dock stå vi fortfarande bättre än flera andra folk, särskilt före stora delar av Tyskland och framförallt Österrike.

Om man får våga en gissning, finnas nog minst 100,000 barn i Sverige under femton års ålder, vilka äro födda utom äktenskapet och icke sedan genom föräldrarnas äktenskap legitimerats. Denna betydliga befolkning lever i många hänseenden under en *undantagslagstiftning* -- och gör detta *utan all egen skuld*. Här finnes ett omätligt, försummat fält för det sociala arbetet, och första villkoret för att detta skall lyckas är att undantagslagarna måste bort -- så långt detta är möjligt. Det är ju icke värt att dölja, att detta är en ömtålig fråga, och att samhället har skäl att överväga varje nytt steg; men mycket vore vunnet redan om den allmänna åskådningen förändrades därhän, att man i varje ögonblick i fråga om barnen erinrade sig *frånvaron av den egna skulden*. I detta hänseende har sedan gammalt *kyrkan* icke så litet att förebrå sig; den har här stannat på en troligen missförstådd gammaltestamentlig ståndpunkt, som ju i viss mån kan ha sina skäl i fråga om föräldrarna, men alldeles icke i fråga om barnen.

---

[1] Magfrågan av E. Sandsjö. Stockholm 1911.

[2] Werner Sombart, Proletariatet. Översättning. Stockholm 1911.

[3] J. C. W. Thyrén, Ett politiskt program. Lund 1908.

[4] Bilaga VII, sid. 132.

[5] Bilaga XV, sid. 30.

[6] Bilaga XV, sid. 29.

Socialismen.

Det gives ett otal sociala frågor, som här kunde bliva föremål för behandling, men en hel del härav bliver obehövlig, om man endast fixerar den uppfattning man anser sig böra ägna den allmänna samhällsrörelse i våra dagar, som kallas socialismen.

Socialismen uppstod, när det visade sig, att liberalismen var ur stånd att lösa de sociala frågorna, och detta faktum är socialismens raison dêtre ännu i dag.

Vad angår liberalismens oförmåga i detta fall, behöva vi *hos oss* blott peka på ett enda faktum för att saken skall vara klar, och detta faktum är: bostadsfrågan -- och närmast: bostadsfrågan i Stockholm.

Väl skall kanske någon vilja invända, att bostadsförhållandena verkligen förbättrats något i Stockholm under senare år. Men detta är en förbättring av det slag, att den -- om den får fortgå obehindrat i obegränsad tid, vilket ingen kan garantera -- har utsikt att *nå* sitt mål ungefär vid en tidpunkt, då det är möjligt att Stockholm -- ej längre existerar.

I Göteborg började man ägna bostadsfrågorna uppmärksamhet långt tidigare än i huvudstaden och har där även nedlagt långt mera intresse och arbete på saken. Och dock är resultatet det, att, den dag som är, trångboddheten i Göteborg är -- ännu svårare än i Stockholm.

Socialismen, eller rättare: den sociala rörelsen i vår tid, är otvivelaktigt en stormakt, som inom historien kommer att spela samma roll som en gång reformationen och franska revolutionen. Och därför är det kortsynt och ytligt att söka en mängd små och tarvliga grunder till dess uppkomst. Socialismen ställer för den närmaste framtiden det största problem, som blivit oss nu levande människor förelagt. Och denna uppfattning har sällsynt hastigt blivit den allmänna i vårt land, vilket vi tillåtit oss betrakta såsom ett gynnsamt vittnesbörd om ännu fortfarande folkhälsa. Men på samma gång vårt folk alltså är ganska långt framskridet i fråga om sin *åskådning*, har, från det allmännas sida, ännu endast jämförelsevis litet blivit uträttat till de ekonomiska samhällsförhållandenas *förbättrande*. Här möta vi en frukt av det obehagliga faktum, att den allmänna rösträtten hos oss infördes för sent.

Det är av vikt, att *arbetarerörelsen* verkligen betraktas såsom en stor samhällsrörelse, icke såsom det tillfälliga resultatet av en uppagiterad stämning, samt att den således behandlas med samma aktning och intresse som andra samhällsfrågor, icke såsom en företeelse stående *utanför* samhället -- huru mycket än *socialismen* själv kan hava förskyllat, att sistnämnda betraktelsesätt i viss mån kan vara förklarligt.

För att giva ett litet bidrag till socialismens karaktäristik välja vi ett litet utdrag ur en av dess partitidningar, ett utdrag som visserligen icke i och för sig ställer rörelsen i någon smickrande dager. Det är en artikel med rubriken: »Vad är en strejkbrytare?» och lyder sålunda:

> »En strejkbrytare är en person, vars namn ingen vill nämna, vars rykte ingen vårdar och vars existensberättigande över huvud taget är förverkat.
>
> En strejkbrytare är en person, mot vilken humanitetens lagar för alltid äro upphävda.
>
> En strejkbrytare är en person, vars inträde i ett sällskap förorsakar allt hederligt folks avlägsnande.
>
> En strejkbrytare är en person, simplare än samhällets mest föraktade varelser.
>
> En strcjkbrytare är en person, vars hustru, utan att det ringaste behöva riskera sitt anseende som hederlig kvinna, kan föra bakom ljuset hur mycket hon behagar, ty hennes man är en ärelös man.
>
> En strejkbrytare är en person, vars barn aldrig behöva tänka på uppfyllandet av fjärde budet.
>
> En strejkbrytare är en person, som alla avsky, öppet eller maskerat, vars privata liv utan misskundsamhet offentligt diskuteras och den ingen försvarar, antingen han själv eller hans rykte blir angripet.

En strejkbrytare är en person, vilken man utan samvetsförebråelser kan behandla hur som helst, om vilken man kan säga vad som helst och åt vilken man på gatan spottar.

Betänk detta, du unge man och kvinna, som har din levnad framför dig! Betänk detta, du gamle man med en fläckfri typografbana bakom dig!»

Ett dylikt uttalande -- icke från ungsocialistiskt håll, utan i ett av våra mest ansedda fackförbunds organ -- kan ju icke undgå att väcka underliga tankar till livs. Men man kan ej heller undgå att erinra sig ett annat, mycket välbekant ord:

»Den som förrått sitt land, han har
ej ätt, ej stam, ej son, ej far.»

Visserligen är skillnaden mellan andan i dessa båda uttalanden lika stor som mellan å ena sidan det ilskna, nästan djuriska hatet, å andra sidan det heliga hatet. Men därför bör man dock icke förbise, att *under* bägge företeelserna dölja sig *analoga* känslor. I århundraden, eller årtusenden, har den kroppsarbetande delen även av vårt folk lidit under en orätt, som vi nu måste blygas över. Att resa sig mot denna orätt är en lika helig sak som för en undertryckt nation att resa sig mot sina förtryckare. Och medvetandet om *gemensamheten* i detta frigörelsearbete skapar en »klasskänsla», som i och för sig är lika naturlig och aktningsvärd som nationalkänslan.

Sant är, att arbetarnas kamp i våra dagar fläckas av en oerhörd *brist på rättskänsla* mot deras motståndare. Men även detta är något, som vi icke kunna fritaga nationalitetsstriderna från. Huru mycken rättskänsla visa i våra dagar ungrarna mot slovakerna, tyskarna mot polackerna eller gammalfennomanerna mot svenskarna?

Socialismen har dokumenterat sig såsom en *stor* folkrörelse genom den *entusiasm* och den *självuppoffring*, som den förmådde ingiva sina tidigaste anhängare. Alla dylika folkrörelser löpa dock fara att till sist stelna i *dogmatism*, och för socialismen har denna tidpunkt kommit ovanligt snart. Därmed är också entusiasmen borta och likaså det friska kunskapsbegäret och det livliga intresset för allt mänskligt.

Med dogmatismen inom det socialistiska lägret äger det egendomliga förhållandet rum, att den egentligen är till finnandes bland de stora massorna av rörelsens anhängare. Inom de högre graderna talar man alltmera sällan om en hel del av de ursprungliga Marxska dogmerna, som väl nu få anses såsom vederlagda; och av rörelsens vetenskapsmän synes snart knappast finnas någon, som ej är kättare.

Allt detta gör, att samarbetet mellan socialisterna och reformvännerna inom andra läger numera ställer sig åtskilligt förhoppningsfullare än förr. Visserligen får icke därför förbises den fara, som ligger i de uppagiterade, blint dogmatiska massornas fanatism. Och även bland de mest frigjorda socialisterna hyllas ännu en del teorier, som utgöra en den största fara för en sund utveckling av vårt ekonomiska liv, och som det alltså ligger all makt

uppå att bekämpa. Statens övertagande av alla produktionsmedlen skulle säkerligen vara detsamma som vårt näringslivs undergång. Det gäller att i varje fall uppdraga den rätta *gränsen* härvid, ty *i en del fall* låter sig statssocialismen i teorien försvaras. Till och med i dessa fall måste man dock vara försiktig, ty *praktiken* erbjuder stora svårigheter. Vi ha ingen anledning att vänta en *bättre* förvaltning i en socialiserad stat -- snarare tvärtom.

Socialismens världsbetydande makt i våra dagar inbjuder självmant till en del betraktelser över dess närmare karaktär. Se här ett par anspråkslösa bidrag i detta ämne, i vad angår i synnerhet vårt svenska socialistiska parti.

I en konstnärlig tvistefråga för dagen anmärkte för något år sedan en av våra högertidningar, vid uppräknandet av de andra pressorgan som harmats över en viss åtgärd, att denna hade väckt en tydlig förbittring till och med hos Socialdemokraten. Härtill svarade Socialdemokraten, att det alldeles inte behövdes något »till och med» därvidlag, ty Socialdemokraten hörde i själva verket till våra mest konstintresserade tidningar och gav i det fallet inte efter för någon annan. En uppmärksam läsare av Socialdemokraten måste tvivelsutan här giva tidningens redaktion rätt.

När för några år sedan frågan förevar i Stockholms Stadsfullmäktige om nedrivandet av Östermalms gamla läroverkshus, för frigörande av platsen framför det nya, så var det under debatten endast en talare, som vågade uteslutande framhålla de estetiska synpunkterna i frågan, och denne ende var en socialist.

Vid sidan av detta påfallande intresse för estetiken -- varom vi dock icke veta, om det ej möjligea kan bero på personliga, rent tillfälliga förhållanden -- framträder socialismens mörkaste sida i dess ringaktande och bekämpande av en hel del av kulturens hittills invunna *etiska* resultat. I detta hänseende uppträder socialismen ofta rent kulturfientligt, och man måste häpna över den brist på historiskt sinne, som låter socialismen med berått mod tillintetgöra, vad människosläktet under årtusendens självövervinnelsekamp hemfört såsom segerbyte. Den skada, som socialismen i detta fall tillfogar kulturen, kan bliva ödesdiger; det är dock sant och länder till tröst, att släktets sunda motståndskraft härutinnan -- också den ett resultat av årtusendens kulturarbete -- sannolikt skall komma att visa sig långt starkare än man förväntar. »Det goda är odödligt liksom det onda.»

För övrigt står socialismen ej heller i detta hänseende ensam bland de stora världsrörelserna. Ingen av de stora världsomvälvningarna har kommit till stånd utan att sätta i fara vissa delar av människosläktets etiska arv. Till och med Luthers reformation går icke alldeles fri i detta hänseende. Om Luther själv måste man avgjort medgiva, att han gick till överdrift i fråga om missaktningen och misstänkliggörandet av många bland medeltidens etiska ideal. Luthers ensidiga upphöjande av den vardagliga, borgerliga moralen har i viss mån berövat hans efterföljare det världsövervinnande hjältemod, som han ägde i rikt mått själv, men icke -- hans kyrka. Därför har också den lutherska kyrkan aldrig förmått göra lika väldiga erövringar som den reformerta och den romerska, ja, efter Luthers död har den icke gjort några erövringar alls. Till och med Luther måste alltså sägas hava nedbrutit värdefulla traditioner av etisk innebörd. Under sådana förhållanden är det kanske ej heller nödvändigt att förtvivla över socialismens utsäde.

Socialismens ställning till *emigrationen* i vårt land har efter hand stadgat sig därhän, att man nu ser på sistnämnda rörelse med ganska mycken ovilja. Om ej annat -- så tunnar den ut fackföreningarnas leder; och för övrigt vill man helst behålla alla krafter hemma för att tillkämpa sig det slutliga målet, som nn tyckes ligga närmare än förr. Blott någon gång under ögonblickligt missmod kan man ännu söka giva emigrationen fart; så synes t. ex. ha varit fallet under månaderna närmast efter storstrejken.

För övrigt äro förhållandena i Amerika icke riktigt lockande för våra svenska socialister. En annan sak är, att nog en hel del svenskar drivas till Amerika genom faekföreningstyranniet här hemma. Särskilt är man missnöjd med att besluten i föreningarna i regeln fattas av den stora mängden av helt *unga* arbetare, som intet hava att förlora och mot vilka de äldre, familjeförsörjarna, ofta stå maktlösa. När man tager kännedom om den utomordentligt tunga *beskattning*, som fackföreningarna ålägga sina medlemmar, så kan man ej heller undra över att åtskilliga söka undandraga sig detta tryck. Fackföreningarna invända visserligen, att dessa avgifter äro en obetydlighet mot de löneförbättringar, som just föreningarna under årens lopp framtvungit, men människans natur är nu en gång sådan, att hon mest ser på »vad för ögonen är».

Till de sociala frågorna hör också förhållandet **de olika samhällsklasserna** emellan. Vi ha i Bilaga XVI visat, att detta förhållande är i vårt land ovanligt kyligt, och även sökt utfinna de folkpsykologiska förklaringsgrunderna härför. Det gives emellertid nog också en *historisk* förklaringsgrund, som vi här skola söka åtminstone antyda.

I M. Wallaces ryktbara skildringar från Ryssland förekommer också en beskrivning av de första landstingen (»semstvos») i Ryssland. Det var i början av 1860-talet. Landstingen inneslöto representanter för både herremän och bönder. Nyss voro de husbonde och livegna; nu sutto de bredvid varandra såsom jämlikar vid diskussionsbordet. Och det märkvärdiga är, att ingen kunde märka någon ståndsskillnad. Bönderna yttrade sig lugnt och säkert, och deras förra herrar åhörde dem med uppmärksamhet och aktning.

Jämför detta med en svensk kommunalstämma, där man knappast någonsin saknar yttringar av översitteri å ena sidan och å den andra sidan antingen kryperi eller en dolsk hätskhet.

Och likväl har livegenskapen aldrig funnits i vårt land!

Problemet är långt mera komplicerat än man vanligen menar, och vi tilltro oss visst icke att lösa det i dess helhet.

Men *en* omständighet vilja vi peka på, och det är, att i förhållandet husbonde-livegen fanns dock alltid faktum av *gemensamma intressen.* Det låg i husbondens intresse, att hans bönder ej hade det alltför svårt, och en klok husbonde insåg detta och handlade därefter. I husbonden hade den livegne visserligen ofta nog en utsugare och tyrann, men ofta hade han dock i honom också »lille far», hos vilken både hjälp och stöd var att finna. I vårt land ha i alla tider herrar och bönder *formellt* varit likställda, men just därför ha deras intressen fullständigt divergerat.

Formellt ha de varit jämlikar, men *reellt* har deras samlevnad utgjorts av en ständig *strid*, där den högre förmögenheten och bildningen helt naturligt haft övertaget.

Därav *hatet* mellan samhällsklasserna i vårt *fria* land.

Vi finna en bekräftelse härå i det faktum, att hatet mellan herrar och bönder ingenstädes torde ha varit så starkt som i Dalarna. Och likväl är Dalarna, framför alla, »frihetens stam- ort på jorden». Där ha icke funnits varken torpare eller statare; alla ha varit fria jordägare.

Men dessa jordägare ha varit *små*, och de ha ställts i en strid, utan alla hänsyn, mot »herrarna». Och där ha de helt naturligt kommit till korta. Och den inbördes ringaktningen, det inbördes hatet var åtminstone för en mansålder sedan omätligt.

Nymalthusianismen

är en företeelse, som i våra dagar hotar att omstörta varje diskussion i sociala ämnen, emedan så gott som alla hithörande frågor framträda i en ny belysning, om man tänker sig nämnda åskådning genomförd såsom folksed. Att utsikten att så skall ske föreligger bland alla Västeuropas folk i våra dagar, är ju allmänt känt. Det kan dock ej vara av behovet påkallat att här upptaga detta ämne till en närmare behandling, emedan detsamma mera lämpar sig såsom föremål för en specialstudie.

Vad angår förhållandet till emigrationsfrågan, kan man, på grund av andra folks erfarenhet, taga för givet, att ett minskat födelseöverskott ganska snart bör åtminstone *predisponera* för en minskning också av emigrationen. Huru detta i *verkligheten* skall utfalla, är dock icke alldeles säkert, emedan det är tänkbart, att en nedsatt folkökning skall leda till en så mycket större långsamhet också i den ekonomiska utvecklingen, att utvandringsbehovet kommer att fortbestå i alla fall. När födelseöverskottet nedsjunkit till ett minimum, eller kanske förvandlats till ett mortalitetsöverskott, inträder nästan med naturnödvändighet att emigrationen ersättes av *immigration*, varmed i så fall följer även, att den ursprungliga folkindividualiteten så småningom utplånas och lämnar rum för en genom folkblandning uppstånden ny sådan.

Vi måste, såsom sagt, avhålla oss från varje mera utförd behandling av detta ämne, men kunna dock ej underlåta att såsom vår uppfattning framhålla, att nymalthusianismen är av ondo, därför att härigenom de önskvärda elementen bliva fåtaliga, icke de mindre önskvärda; vidare därför att nymalthusianismen förrycker uppfattningen av det sexuellas naturenliga uppgift och därmed demoraliserar; samt äntligen därför att den faktiskt alltid slutar med tvåbarns- eller enbarnssystem, vilket innebär undergång.

Bland naturfolken *löses* den sexuella frågan -- på mer eller mindre barbariskt sätt, men den *löses*.

Kulturfolken äro i längden ur stånd att lösa denna fråga och gå under härpå.

Ty kulturen är en livsform, som egentligen ej hör hemma i denna tillvaro. Den växer upp och förgår. Endast naturen förbliver.

Statsskick och förvaltning.

Att vårt statsskick ocb dess beskaffenhet varit av betydelse för emigrationsfrågan, kan ingalunda förnekas. Väl torde de ha varit ytterligt få -- om ens några -- som rest till Amerika endast och allenast på grund av avsaknaden av politisk rösträtt; men denna avsaknad och känslan av underordnat människovärde, av rättslöshet -- såsom man tänkte sig det --, ha utan tvivel mycket bidragit att stärka den känsla av *vantrevnad*, som varit en så fruktbar jordmån för emigrationslusten i vårt land.

Känslan, att »herrarna» ensamma ha *betytt* något -- att simpelt folk» alls intet haft att säga, är mycket gammal och har varit mycket utbredd inom vårt svenska samhälle, och det är fullkomligt oriktigt att påstå, att den *endast* varit en inbillning.

Denna känsla tyckes väl ha bort försvinna från det ögonblick då lantmannapartiet tog makten. Men dels upptogs hela denna maktperiod av en bitter *strid* mot de hatade »herrarna» och »skrivarna», dels voro bönderna likgiltiga för alla de samhällsklassers sak, som stodo *under* dem själva. **[1]** Att tre fjärdedelar av Sveriges folk voro *orepresenterade* i riksdagen mellan 1867 och 1911 är alltså ett faktum, som icke i minsta mån mildrades av böndernas politiska övermakt.

Utan tvivel skulle mycket varit annorlunda i vårt land -- i *god* riktning och även mycken emigration varit ogjord, om den allmänna rösträtten införts omkring 1880 i stället för 1909. Och säkerligen skulle då också patriotismen stått något högre. Vår tids natur är sådan, att den *fordrar* demokratiska inrättningar för folkets trivsel, och Sverige, med sina så många och så starka aristokratiska samhällsdrag, var i ett *särskilt* behov av att åtminstone i politiskt hänseende demokratiseras så mycket som möjligt.

Det kan icke nekas, att redan den korta tiden efter 1911 synbarligen i viss mån har frambragt hos de lägsta och talrikaste klasserna i samhället en ökad känsla av *ansvar* och därmed också ett ökat *intresse* för landet och dess öden. Och har denna förändring kanske ännu ej hunnit bliva så märkbar hos sagda folkklasser själva, så märkes den åtminstone hos deras *representanter.*

> Att här tala om den *kvinnliga* rösträtten är väl tämligen obehövligt; det torde väl icke dröja många år, innan den föres till seger. Skälen *för* äro väl ungefärligen desamma som för den manliga rösträtten. Vad angår följderna, tro vi, för vår ringa del, att de bliva *mindre* betydelsefulla än man ofta väntar, -- och detta både i gynnsam och i ogynnsam riktning. I sistnämnda hänseende fruktar man ju speciellt en minskning av födelsefrekvensen, när kvinnorna dragas *ifrån* sina särskilda uppgifter i hemmet. Denna minskning gå vi emellertid till mötes i alla händelser eller äro redan inne i densamma; och om man får våga en gissning -- mera är ju knappt möjligt --, så torde icke denna rörelses styrka komma att ökas av rösträtten. Däremot hysa vi för vår del den kanske kätterska uppfattningen, att *hemmens* värde och betydelse ökas i den mån deras intressekrets *växer*.

I den nordamerikanska unionens författning finnes såsom bekant en bestämmelse, att i representationens undre kammare varje stat är representerad i proportion till sin folkmängd, varemot i senaten alla stater, oavsett folkmängden, hava tvenne representanter var.

Den princip, som här vunnit tillämpning, återfinnes i själva verket på ganska många områden av vår tids samhällsförhållanden, om man vill göra sig besvär med att draga ut analogierna.

Så skulle man kunna säga, att i våra dagars *ekonomiska* liv får varje medborgare göra sig gällande med all den intelligens och all den förmögenhet han besitter; men i det *politiska* livet däremot äro alla medborgare lika representerade, ty där har envar en röst, varken mer eller mindre.

I detta förhållande ligger ett slags jämviktstillstånd, och detta är kanske den innersta grunden och det djupaste berättigandet för *den allmänna rösträtten*.

Man skall kanske säga: det är dock ett väl mycket betydelsefullt fält att välja till jämlikhetens tummelplats, när man därtill upplåter själva *lagstiftningen*. Skulle ej jämlikheten kunna förvisas att tillfredsställa sina lustar inom något mindre riskabelt gebit?

Härtill kan svaras, att det *ekonomiska* livet också är ett så ytterst betydelsefullt gebit, att skall något fält uppletas, där verkligen jämvikten skall i någon mån kunna åstadkommas, så går det knappast av för mindre än just lagstiftningens.

Men för övrigt: vare sig vi tycka att det är rätt eller icke, så är det faktiskt detta fält, som den moderna historien *har* upplåtit åt den medborgerliga jämlikheten, och detta är något som vi varken kunna göra till eller från. Vi ha blott att *foga* oss häri, om vi vilja undvika strider av en alldeles onyttig kraftförbrukning.

Man skall kanske ytterligare säga, att den allmänna rösträttens samhällsskick är en bra nog grovt tillhuggen och klumpig institution. Detta är ju obestridligt, men fråga är, om ej *alla* samhällsorganisationer äro grova och klumpiga. Lämnar ej, från den *reala* rättens synpunkt, vår nuvarande lagskipning synnerligen mycket övrigt att önska? Måste ej, från ideell synpunkt, de stora statskyrkoorganisationerna -- både den katolska och de protestantiska -- sägas vara synnerligen skröpliga inrättningar; och gå ej de frikyrkliga samfunden ungefär samma väg, blott de bli något äldre och större? Vad skall man säga om de politiska partierna även inom *aristokratiskt* styrda samhällen, såsom det gamla Rom och Polen; och vad skall man säga om de gamla despotierna, till och med när de voro av det »upplysta» slaget? Huru grovt anti-individualistisk är ej endast rekrytutbildningen, utan även folkundervisningen, ja till och med undervisningen vid våra högre läroverk? Allt visar, att vi måste vara mycket *måttliga* i våra anspråk på samhällsinrättningars idealitet, och då är det ju ej vårt att göra något undantag för den allmänna rösträtten.

Alltså böra vi även i Sverige acceptera det *parlamentariska* styrelsesättet såsom ett faktum, som vi icke kunna komma ifrån, förr än det gjort sig självt omöjligt, såsom det gått med tidigare styrelsesätt, som historien presenterar. Vad det skall komma att avlösas av -- det kan ju ingen förutsäga, och däröver är alltså ännu föga lönt att grubbla.

Det parlamentariska styrelsesättet är för övrigt icke någon nyhet i vår konstitutionella historia. Det har ju kunnat genomföras utan att en bokstav behövt ändras i 1809 års regeringsform; och att förverkligandet icke skett förr, beror alltså endast på tradition och på personliga förhållanden, icke på grundlagen.

Ja, till och med den så mycket fruktade »ministerstyrelsen» ha vi ovedersägligen mitt ibland oss, om ock under något tyngre former än som annars är vanligt. Och även detta har skett utan en enda bokstavs ändring i regeringsform och övriga grundlagar.

Eftersom vi alltså nu få anse grundstommen för vårt samhällsskick avgjord för den närmaste tiden, uppstår alltid frågan om önskemål beträffande detaljerna. Och med den frihet, som nådigst blivit mig given att i detta betänkande beröra alla de samhällsspörsmål, som må kunna anses utöva inflytande å rikets allmänna tillstånd, och därmed å emigrationens stigande eller fallande, må det tillåtas mig att också härutinnan framföra några enskilda tankar.

Det synes oss vara tvenne önskemål som giva sig själva: att representanternas ställning blir så stark som möjligt gentemot väljarmassorna; och att regeringens ställning blir starkare än nu mot representationen. För det första ändamålet borde bostadsbandet lösas -- åtminstone för riksdagsmän som redan bevistat ett visst antal riksdagar. »Det imperativa mandatet», för att tala i frihetstidens stil, måste bekämpas till det yttersta. För detta ändamål böra också endast stora principfrågor föreläggas valmännen; att t. ex. framlägga frågan om olika pansarbåtstyper till urväljarnas avgörande måste en gång komma att betraktas såsom en orimlighet. -- För att dock icke göra yrkespolitici envåldiga är *referendum* en utväg att taga i övervägande.

Sedan till och med Englands stolta överhus i våra dagar inskränkts till ett suspensivt veto, väntar väl samma öde även övriga senater i vår världsdel, såvida icke dem väntar ödet att försvinna. Det förra vore väl bättre, från synpunkten av statslivets väl överlagda gång; vad Sverige beträffar, är dock vår första kammares existens satt i fara, sedan den genom 1909 års förändringar berövats nästan hela sin karaktärsolikhet gentemot andra kammaren.

En sak, som i Sverige drivits in absurdum, är riksdagens makt över budgetens *detaljer*. Härigenom inskränkes regeringens handlingsfrihet på ett sätt, som i farliga ögonblick kan bliva ödesdigert. Det är ju bekant, att när, under sommaren 1905, norrmännen översvämmade hela den europeiska pressen med sina smädelser mot Sverige, så förklarade Sveriges fungerande utrikesminister att, så gärna han det ville, kunde han ej effektivt bemöta detta ofog, emedan -- inga medel härför funnos anslagna i riksstaten!

Det har sagts, att enligt 1809 års grundlagsstiftares mening endast huvudtitlarnas slutsummor skulle fastställas av riksdagen, medan regeringen skulle äga frihet att disponera anslagen *inom* huvudtitlarna. Detta vore väl att gå för långt, men såsom det *nu* är, bör det dock icke i längden få fortfara. Det nuvarande systemet driver till en in i petitesser *regerande riksdag*, vilket just är vad vår frihetstids hela erfarenhet borde mana oss att på det sorgfälligaste undvika. De nu tillämpade metoderna göra ej blott regeringen overksam utan lägga en likaså förlamande hand över ämbetsverken. Så som det nu är, rent av *tvingas* dessa, av riksdagen själv, att inskränka hela sin verksamhet till att sköta de löpande göromålen för dagen. För andra ändamål finnas nästan aldrig några medel tillgängliga.

Om det nu sagda kan anses beröra statsskickets *teori*, finnas även fråga om dess *tillämpning* åtskilliga önskemål att framföra -- särskilt med hänsyn till *emigrationsfrågan*. Vi ha gjort det en gång förr, i vårt ofta berörda uttalande i detta ämne år 1906, och vi tilllåta oss här återgiva våra önskemål ånyo, fastän de är, som förflutit sedan nämnda årtal, nog i en eller annan punkt fått bevittna önskemålens förverkligande. Våra ord vid tillfället i fråga föllo sålunda:

»*En svensk näringspolitik* är något som i första hand framträder såsom en tvingande nödvändighet. I Tyskland har länge den nationella näringspolitiken räknats bland regeringens viktigaste uppgifter. Och Tyskland är dock det land, som i våra dagar gör de största ekonomiska framstegen i Europa. Där har man i årtionden på det grundligaste tänkt sig in i denna sak, och ingen släppes fram till statens roder, om vars användbarhet i detta fall man ej gjort sig förvissad. Hos oss frågar man efter en persons politiska övertygelse, när han skall avancera till statsråd, och detta är naturligtvis alldeles i sin ordning. Men man frågar *endast* efter den. En tid berodde allt också därpå, om man var protektionist eller frihandlare. Men tullfrågan är ej hela näringspolitiken; den är blott *en mycket liten del* därav. Även hos oss måste det komma därhän, att, åtminstone i departement som hava med näringslivet att skaffa, ingen sättes såsom ledare, som ej har grundligt satt sig in i dessa frågor och har klart för sig vad han vill i saken såsom helhet. Det hjälper ej att endast omsorgsfullt taga för sig varje ärende, som infinner sig av sig självt. Vi behöva *initiativets* män och klartänkande, vittskådande män.

Länge fattade Sveriges regering såsom sin uppgift endast att sköta löpande ärenden; sedan kom en tid, då även politiska frågor trängde sig fram. Men nu måste även näringslivets tid komma. Också

näringarna måste hädanefter vara ett föremål för regeringens dagliga omtanke och omsorg, men ej endast i form av handläggning av enskilda mål. Vår regering måste representera en *verklig svensk genomtänkt näringspolitik.* Skall detta kunna ske, måste dock först vår regering befrias från de otaliga småärenden, med vilka den nu är överhopad -- ärenden, som lika väl kunna skötas av underordnade myndigheter eller av en »administrativ högsta domstol». En dylik är ju också, lyckligtvis, »en marche», såsom känt är. **[2]**

Därnäst måste Kungl. Maj:ts regering disponera åtminstone *någon del* av statens medel utan de småaktiga band, som nu omöjliggöra varje självständig verksamhet i större stil. Missbruk av en sådan rätt har ju riksdagen tusende utviigar att beivra. Men politiken i Sverige har alltid varit den: av fruktan för *ett* möjligt missgrepp stänga vi vägen för hundra fruktbärande initiativ.»

---

[1] Det finnes visserligen en beryktad fras av en riksdagsbonde från 1870-talet, att »arbetarna äro kött av vårt kött och ben av våra ben»; men den frasen har väl för länge sedan uppenbarats till sitt rätta värde.

[2] Såsom bekant har sedermera en »Regeringsrätt» för ändamålet skapats. Så länge föredragningen här i regeln åligger departementskanslierna, kan dock reformen icke anses vara mer än till hälften genomförd.

Statsförvaltningen.

Att den svenska statsförvaltningen tidigare än i varje annat europeiskt land nådde sin fulla organisation, vilken ock flerstädes fick tjäna till mönster, är allmänt bekant. Den stadga, som sålunda i bortåt tre hundra år karaktäriserat den svenska administrationen, har tvivelsutan sin stora andel i den kraft, varmed vårt lilla folk mången gång kunnat uppträda, och den överraskande lätthet, varmed det mer än en gång burit tunga bördor.

Men administrationens styrka har också haft sina mindre gynnsamma sidor. Den gjordes ibland till självändamål och smidde vårt folk i onödiga band. För vårt näringliv har statsförvaltningens formalism, långsamhet och brist på verklig sakkunskap mer än en gång varit olycksbringande.

Gentemot denna starka administration har vårt folk också känt en obehaglig maktlöshet. Bet är en ytterst vanlig företeelse hos oss att konstatera en uppflammande harm, föranledd av något övergrepp, en harm som kan stegras till ilska, ja ursinne, men som ändock, inom kort, sjunker trött ner igen och glömmes bort: man vet av en lång erfarenhet, att man ingenting förmår -- att den som makten har gör som han vill. Detta förhållande har ökat den förnimmelse av samhällelig *vantrevnad*, som vi litet emellan måste återkomma till såsom en av de viktigare orsakerna till emigrationen från vårt land. Flera av våra »Amerikabrev», i Bilaga VII, giva omisskännliga uttryck för denna sinnesstämning, som naturligtvis växt sig ännu starkare, i samma mån som den allmänna folkupplysningen ökats.

I våra dagar har en betydande motvikt skapats genom tidningspressen, och även den strama svenska byråkratien har nog i mycket fått giva efter för tidens fordringar. Ett företräde, som i våra dagar i hög grad utmärker densamma, både gentemot flydda tider och vid jämförelse med flertalet främmande folk, är, i stort sett, dess oförvitlighet; även dess duglighet torde i regeln kunna anses stå ganska högt -- kanske med undantag alltför mången gång då det gäller *ekonomiska* frågor. I detta sistnämnda hänseende äro vi ännu i dag i stort behov av en förökad sakkunskap hos vår förvaltning. Särskilt önskvärt vore, att våra ämbetsmän, när de få affärsangelägenheter under behandling, ställde sig gällande *affärskutymer* till efterrättelse; i annat fall åstadkommes en förvirring inom vårt näringsliv, som ibland kan bliva ödesdiger.

I fråga om den **centrala förvaltningen** föreligger, såsom bekant, ett kommittéförslag, gående ut på de hittills »självständiga» ämbetsverkens inordnande under departementen. Vinsten härav bleve väl i första rummet, att den slutliga föredragningen av varje ärende komme att ske av sakkunniga. Envar vet, att den som nödgas fatta beslut i ett ärende, som han ej fullt behärskar, helt naturligt ryggar tillbaka för varje mera genomgripande förändring och så långt som möjligt ansluter sig till självklara maximer, eller till sådana för vilka allmänt erkända auktoriteter kunna anföras. Att regeringsärendena hos oss så länge föredragits till avgörande av personer med ofta endast *formell* kännedom i ämnet, förklarar därför sannolikt till stor del, att så många i sakkunnigas ögon högst nödiga reformer uteblivit, eller att man stannat vid halvmesyrer, som -- i bästa fall -- fått göras om igen. Det vill alltså synas, som skulle det nya kommittéförslaget åtminstone *möjliggöra* ett kraftigare och mera målmedvetet reformarbete inom vår administration.

Uti icke ringa mån försvagas vår förvaltning därigenom, att för tjänstemännen icke tillräckligt erkännande, i form av befordran, lämnas för ett mera framstående arbete än det sedvanliga. Detta förhållande har uppstått därigenom, att även *andra* gradens tjänster nästan alltid tillsättas på grund av tjänsteår och formella meriter, icke på grund av den verkliga högre förtjänsten och skickligheten. I detta hänseende torde man i själva verket ha kommit på sidan av grundlagen. Ett återvändande till ett strängt iakttagande av dess bud skulle sannolikt i ej ringa mån bidraga till tjänstemannapersonalens uppryckning. Det nuvarande systemet sammanhänger väl med den mindre lyckliga tendens, som man kan spåra på nästan alla områden av vår förvaltning: att man låter formella skäl och »papperens» vittnesbörd bliva avgörande i allt, även där lagens mening tydligen är, att ett beslut skall fattas på grund av den personliga uppfattningen. Allt inrymmande åt denna sistnämnda undvikes med påtaglig ängslighet -- om till förvaltningens nytta är säkerligen högst tvivelaktigt.

I fråga om den **lokala förvaltningen** synes oss en del önskemål föreligga, vilka det kanske icke får anses alltför mycket falla utom vår uppgift att här giva plats åt.

> Bland de många kortsynta strävanden, till vilka det gamla lantmannapartiet under sin makts dagar gjorde sig skyldigt, var även att söka avskaffa landshövdinge- och biskopsämbetena. Om man eftersinnar de synpunkter, som åtminstone *borde* göra sig gällande vid tillsättandet av dessa ämbeten, måste man finna, att just dessa chefer representera den mera frigjorda uppfattningen och den mera *reala* förtjänsten, gentemot endast formella förtjänster och formell rutin. Att avskaffa dessa ledare vore att riktigt utlämna hela vår lokala förvaltning i formalismens och byråkratiens våld.

Härmed är icke sagt, att t. ex. vår nuvarande länsindelning är den bästa möjliga. Med nutidens utvecklade samfärdsmedel skulle det säkerligen icke innebära någon fara att reducera länens antal i mellersta och södra Sverige till ungefär hälften av det nuvarande. Utom den besparing, som härmed skulle vinnas och som icke borde betraktas såsom huvudsyftet, skulle länschefernas egen uppfattning säkerligen vidgas och tillfällena till *stora* initiativ ökas, om länsområdena gjordes mera omfattande. I och för sig behövde detta icke innebära, att *landstingens* antal också förminskades. Tvärtom tro vi, att detta flerstädes med fördel kunde ökas -- i synnerhet i norra Sverige.

Vad landstingens *befogenhet* angår, har denna, såsom bekant, kommit att faktiskt bliva mindre omfattande än som förmodligen från början avsågs. Mera än hälften av landstingens utgifter gå nu till hälso- och sjukvården. Ett önskemål vore tvivelsutan, att de finge från kommunerna övertaga även en stor del av fattigvården och från skoldistrikten omsorgen om skollokalers anskaffande och tillsyn. Men kanske ännu viktigare vore, om landstingens verksamhet utsträcktes att, i högre grad än nu, avse även de särskilda bygdernas *ekonomiska liv*. I detta hänseende kunde kanske en del inkomstkällor och befogenheter överflyttas till landstingen från hushållningssällskapen, vilka senare disponera offentliga medel i en utsträckning, som knappast står i riktigt förhållande till deras tillfälliga och lösa organisation.

För att landstingen skola bliva lämpliga för dessa nya funktioner fordras dock, att de befrias från sin nuvarande uppgift att utgöra valkorporationer till riksdagens första kam marc. Dylika valkorporationer kunde ju skapas för stunden. Härigenom skulle kanske i någon män en motvikt vinnas också mot landstingens nuvarande kortsynta politik att om möjligt »hålla sig inom länet». Ville man göra elektoralförsamlingarna mera stabila, kunde de ju utses för några år i sänder, att fungera vid varje under denna tid intiäffande val.

En förvaltningsangelägenhet, som gemenligen anses äga ganska ringa betydelse -- men med orätt --, är rikets administrativa **indelningar**. Dessa indelningar göras ju från en stor mängd olika synpunkter och nästan alltid utan hänsyn i ena fallet till det andra. Härigenom försummar man dock den möjlighet, som här gives, att skapa *organiska enheter* inom befolkningen. Om alla administrativa indelningar så långt möjligt sammanfölle med varandra (eller smärre delar inginge odelade i större), så skulle rikets befolkning sönderfalla i ett visst antal *grupper*, vilkas medlemmar skulle äga mesta möjliga medborgerliga gemensamhet med varandra. En dylik grupp skulle härigenom helt naturligt komma att förete ett intensivare och mångsidigare medborgerligt liv, än som nu är händelsen. Den livliga personliga beröringen skulle snart skapa en gemensamhet också uti *intressen*, som nog till sist skulle komma även landets *näringsliv* till godo. Att övervaka de administrativa fördelningarna av landet borde därför givas till uppgift åt något visst ämbetsverk, eller departement, och ingen förändring i indelningen borde göras, utan att sagda verk åtminstone haft tillfälle att yttra sig i ämnet.

Till dessa indelningar hör helt naturligt också indelningen i *valkretsar*, för de kommunala och politiska valen. Det är, synes det oss, en alldeles oriktig princil) att oupphörligt reglera om dessa efter folkmängden, då det dock ginge lika bra att låta valkretsarna bestå och endast lita represeutinternas antal ändras. Endast på detta sätt kan en verklig gemensamhet åstadkommas, som gör en valkrets till en organisk skapelse, icke till ett visst inbyggarantal för stunden.

I fråga om de *administrativa* områdena må till sist framhållas en princip, som icke alltid iakttages, nämligen att de *minsta* av dessa områden -- de alltså, där själva verkställighetsåtgärderna ske -- böra, för vinnande av nödig personalkännedom, vara så små som möjligt. Från denna synpunkt borde t. ex. länsmansdistrikten i åtskilliga län göras flera till antalet. Då härigenom länsmännens antal i varje län -- särskilt om länens antal minskades -- bleve ganska stort, kräves redan härav mellaninstansen kronofogdar, vilkas antal dock kunde göras åtskilligt mindre än det är för närvarande.

I fråga om vår statsförvaltning i allmänhet må erinras om det mindre lyckliga sättet att låta en hel del av den nödiga kontrollen och *inspektionen* utövas av icke fullt sakkunniga personer. I synnerhet vilar en oändlig börda av detta slag på länsstyrelserna. För att taga ett exempel: det kan sättas i fråga, om ej inspektionen över sparbankerna bleve både effektivare och billigare genom att anförtros åt ett par eller tre specialister för hela riket, i stället för den inspektion som nu påvilar Kungl. Mj:ts befallningshavande.

---

[1] Såsom bekant har sedermera en »Regeringsrätt» för ändamålet skapats. Så länge föredragningen här i regeln åligger departementskanslierna, kan dock reformen icke anses vara mer än till hälften genomförd.

Kommunalförvaltningen.

Beträffande *landstingen* äro några ord yttrade här ovan, i sammanhang med frågan om länsstyrelserna.

Inom våra *kommuners* förvaltning har den *gamla* »graderade röstskalan» utan tvivel spelat en mycket stor historisk roll. I sak torde ej mycket kunna förebrås den: under dess egid sköttes nog våra kommuners förvaltning, i stort sett, både klokt och oegennyttigt. Men dess inflytande på *folkstämningen* i landet var mycket olyckligt -- i långt högre grad än avsaknaden av den politiska rösträtten, ty den kommunala rättslösheten var påtagligare och gjorde sig nästan dagligen påmind. Därtill omintetgjorde denna röstskala nästan helt och hållet tillfällena till den *politiska uppfostran* av massorna, som nog ingick bland de ursprungliga syftemålen hos 1862 års kommunallagstiftning.

Vad angår formen för vår kommunalförvaltning, äro våra kommunalstämmor en bra nog primitiv inrättning -- en ättling i rakt nedstigande led från de urgermanska folkförsamlingarna. De verka emellertid i hög grad politiskt uppfostrande -- efter den graderade röstskalans reformering --, och större olägenheter av den något formlösa institutionen hava knappast försports. För att undvika dylika har man framhållit möjligheten att välja kommunalfullmäktige. Oss synes denna sistnämnda utväg icke riktigt tilltalande, utan att man hellre borde öka kommunalnämndens befogenhet och självständighet, men, om möjligt, låta våra kommunalstämmor förbliva. (Annat är förhållandet med kyrkostämmorna. Här skulle kyrkofullmäktige sannolikt vara att föredraga.)

De verkställande myndigheterna i våra *städer* äro organiserade på ett mycket otillfredsställande sätt. Frågan om en reform härutinnan är, som bekant, föremål för utredning.

Att ett stort antal av våra kommuner ha att kämpa med dåliga *finanser*, är en känd sak. Många av dessa svårigheter bero säkerligen helt enkelt därpå, att en hel del av våra kommuner äro *för små*. Inom hela mellersta och södra Sverige -- möjligen med undantag för Bergslagen samt för Blekinge -- skulle det vara en lämpligare norm att låta kommunen sammanfalla med *pastoratet* i stället för med församlingen. Ändringar i fråga om den kyrkliga indelningen möta svårigheter, enär dessa hava emot sig månghundraårig tradition; men en ändring av vår kommunala indelning skulle knappast stöta några andra intressen för huvudet än den rent yttre bekvämligheten och en eller annan sockenmatadors fåfänga. -- En stor lättnad skulle åstadkommas för våra kommuner genom beredande av en *gemensam upplåning*, på billigare villkor än de nuvarande.

I motsats till vad man vanligen föreställer sig, är kommunernas finansiella ställning icke i första rummet beroende av **fattigvårdsutgifternas** storlek. Dessa utgifter betyda i regeln mindre än man tror. Orsaken härtill är dock helt enkelt den, att en fattig kommun *måste* inskränka sin fattigvård till det minsta möjliga, medan en mera välmående kommun åtminstone kan visa större hjälpsamhet. Detta är skälet, varför den verkliga fattigdomen icke kan *mätas* efter fattigunderstödens storlek; dessa äro ofta minst just i de fattigaste bygderna. Men detta åter vittnar helt enkelt om, att *våra fattigvårdsdistrikt öro för små*.

Redan på Gustav II Adolfs tid var frågan uppe att göra fattigvården till en *länsangelägenhet*. Många skäl tala för, att denna tanke äntligen kommer till förverkligande. I förbigående må nämnas, att i län, som äro eller kunna komma att delas mellan flera landsting, *landstingsområdet* vore en ännu bättre enhet. Landstingen administrera ju redan en stor del av vår sjukvård; fattigvården skulle härtill komma såsom ett mycket naturligt komplement.

Att under en sådan anordning vissa försiktighetsmått behövde träffas mot missbruk från de smärre samhällenas sida, säger sig självt. I någon mån kunde kommunerna fortfarande göras ansvariga för sina egna understödstagare, t. ex. genom en uttaxering till landstinget i proportion till antalet understödda. Denna uttaxering finge dock *på inga villkor* göras *för hög,* ty i så fall riskerades hela vinsten av reformen. Den sålunda kvarstående, särskilda ansvarigheten för varje kommun skulle för övrigt bereda mindre svårigheter, om, såsom här ovan föreslagits, kommunerna i regeln gjordes större än nu till folkmängden.

Om fattigvårdsdistrikten vidgades till att sammanfalla med landstingsområdena, skulle även i betydlig mån stävjas den fruktan, som nu är så påtaglig inom kommunerna: att mottaga inflyttade, om vilka man kan befara att de skola falla fattigvården till last. Denna farhåga är kanske den förnämsta orsaken till, att det är så svårt för en mindre bemedlad att få köpa sig ett litet jordstycke eller en byggnadstomt för att därå grunda sitt hem. Om ovannämnda bekymmer hos kommunens förutvarande medlemmar ej längre förelåge, skulle denna naturliga »egnahemsbildning» säkerligen komma till stånd i långt större utsträckning, än nu är händelsen.

Att vår nuvarande fattigvård, särskilt på landsbygden, lämnar *mycket* övrigt att önska, är väl ganska allmänt erkänt. I våra dagar arbetas dock ivrigt på förbättringar härutinnan, i synnerhet av Svenska Fattigvårdsförbundet.

Beskattningsväsendet.

Länge har i vår tid betraktats såsom den *rättvisa* beskattningsgrunden, att envar skall skatta »efter sin förmåga». På senare tid hava rest sig starka tvivel om rättvisan häri, och ej annat vi kunna se, torde dessa tvivel i flera hänseenden vara berättigade.

Redan i fråga om att »förmågan» här mätes efter inkomstbeloppet, kan man vara ganska oense med den nuvarande skattelagstiftningen. I sin förut citerade broschyr av år 1908 säger professor Thyrén i detta och några närliggande ämnen:

> »Två till siffran lika inkomster betyda i verkligheten långtifrån alltid samma skatteförmåga. Skillnaden är uppenbar emellan den, som har blott sin egen person, och den, som har en talrik familj att sörja för; ävenså mellan den, som bor på en ovanligt billig, och den, som bor på en ovanligt dyr ort. Än vidare innebär inkomst av fastighet eller kapital större bärkraftighet än inkomst av arbete. Den, vars inkomst huvudsakligen är av sistnämnda slag, är ofta nödsakad att därav avsätta en del för sin ålderdom; härvid förtjänar ock erinras, att i våra dagar, även vid ganska stor inkomst enbart av arbete, inkomsttagaren ofta är belastad med stora årliga utbetalningar för livförsäkringar, olycksfallsförsäkringar etc. **[1]**
>
> *Arvsskatten* bör tåla en avsevärd förhöjning jämlikt nu gällande progressiva grunder: större % av andelen, icke blott ju större denna är, utan även ju avlägsnare arvingens skyldskap till arvlåtaren.**[2]** Desto mindre är nämligen risken av en kollision emellan arvlåtare och arvinge, i form av bortskänkande utav förmögenheten med varm hand.
>
> En skatt på *jordvärdestegring* i vissa fall är i sig själv rättvis och har bland andra förmånliga biverkningar även den att utgöra en kraftig broms på det tomtjobberi, som på en och annan punkt av riket blivit ett verkligt plågoris. Denna fråga, vars genomförande visserligen stöter på betydande tekniskt juridiska svårigheter, bör därför göras till föremål för utredning.»

Den nyligen genomförda självdeklarationen för *jordbrukare* bör komma att bli av betydelse för dessa, såsom nödgande dem till en ordentlig bokföring -- av värde även för jordbruksstatistiken --, men såsom skattegrund synes den oss föga lämplig. Med en försiktig praktisk begränsning synes den principen vara riktigare, att jord skattade för vad den med rationell brukning *kunde* ge, än för vad den -- kanske under vanskötsel -- verkligen ger. Det är bekant, att numera flerstädes i vårt land under nuvarande brist på arbetskraft en hel mängd bondgårdar, och även andra gårdar, ligga i vanhävd, av det skäl att de äro för stora att kunna rätt brukas. En lämplig beskattning, som ledde till att ägare av dylik gård bortsålde viss del av densamma och behölle endast så mycken jord som han vore i stånd att bruka, skulle väl vara att betrakta såsom en rationell skattepolitik.

Över huvud torde i en hel mängd sociala frågor en lämplig beskattningspolitik kunna bliva ett kraftigt vapen för åstadkommande av socialt önskliga resultat. Att detta är något, som måste i varje särskilt fall prövas efter rättvisans fordringar, icke efter några schabloner -- säger sig självt.

Om man skulle fullständigt undersöka den skattetunga, som genom de *indirekta* skatterna vilar på den mindre bemedlade befolkningen, skulle man nog komma till det resultat, att denna skattetunga -- som till på köpet är »progressiv» i bakvänd ordning -- är i och för sig så betydande, att det icke vore mer än rättvisa att *efterskänka* den *direkta* skatten för dessa samhällsklasser. Så har man också faktiskt gjort i England, som ju i ekonomiska frågor icke är något dåligt mönster.

Besinnar man härtill vad redovisning och uppbörd kosta i fråga om dessa hundratusental skattskyldiga -- av vilka dock en *mycket* stor procent icke på villkor kan förmås att fullgöra sina skyldigheter, utan till sist måste lämnas därhän --, så uppstår mycket tvivel om, huruvida *förlusten* i verkligheten bleve synnerligen stor, om man efterskänkte den direkta skatten för t. ex. alla inkomster under 1,800 kronor. Vi tro för vår del, att denna förlust skulle för statsverket mer än ersättas, om man vårdade endast en mycket ringa del av statens skogar något bättre än nu är fallet. Vad kommunerna angår, ha ju dessa ännu obegagnade skattekällor uti det enskilda fastighetsvärdet såsom sådant samt uti jordvärdestegringen.

I fråga om skatteväsendet i allmänhet må till sist erinras om den detaljen, att i en del kommuner kronans frihet för sina egendomar från kommunalskatt bereder svårigheter, vilket troligen i en framtid kommer att bli allt vanligare. Missförhållandet borde ju ej vara omöjligt att avhjälpa.

---

[1] Numera tages, såsom bekant, hänsyn härtill.

[2] Höjning är, såsom bekant, numera genomförd.

Lagstiftning och lagskipning.

Om någon skulle framhålla, att vår svenska lagstiftning i mycket väsentliga delar är föråldrad och olämplig och företer stora luckor, så skulle väl detta inom fackkretsar näppeligen uppkalla något bestridande.

Om man säger, att vår lagskipning är i ovanligt hög grad formalistisk och inrymmer mindre deltagande åt lekmannaelementet än överallt annorstädes, så upprepar man endast vad som många gånger framhållits av speciellt sakkunniga.

Om man så ytterligare säger, att juridiken är en av de mycket få vetenskaper, där ej Sverige intager ett bemärkt rum i våra dagar, så torde ej heller detta bliva föremål för någon egentlig opposition. Det offentliggöres visserligen understundom förträffliga juridiska arbeten i Sverige, men de äro alldeles för fåtaliga att göra det anförda omdömet om intet.

Med avseende å lagstiftning och lagskipning råda alltså ganska betänkliga förhållanden i Sverige. Ej minst -- utan väl snarare: i *främsta rummet* -- gäller detta den *ekonomiska* lagstiftningen, såsom vi alltför ofta varit i tillfälle att erinra om i det föregående.

Det vore ju lätt att framlägga ett helt florilegium av besynnerligheter i svensk lag och lagskipning. Men vår uppgift här kan ju icke vara att ingå i detaljer. Det må vara oss tillåtet att plocka fram några fakta, som bilda uttryck för *allmänna* tendenser, vilka man helst skulle vilja se snarast avskaffade ur vår rätt och vår rättsskipning.

I intet annat civiliserat land torde lekmannaelementet ha så liten betydelse vid rättsskipningen som hos oss.

Vi ha inga »förlikningsdomstolar», inga »fredsdomare»; *allt*, om än så obetydligt, skall inför den rena juridikens forum.

I stället för andra folks jury ha vi nämnden, som *kunde* vara ett sant uttryck för lekmannaförståndet vid våra underdomstolar, men faktiskt icke *är* det, och vars befogenhet är alldeles otillräcklig.

En tid lyckades man så gott som fullständigt utrota alla fackdomstolar hos oss. I motsats till flertalet länder ha vi ej heller särskilda domstolar för de civila och de egentliga kriminalmålen. Att vår processordning är föråldrad, förnekas av ingen. Och långsamheten i vår rättsskipning är väl exempellös.

Att en viss formalism är oskiljaktigt förenad med lagskipningen, sådan den i det moderna (och även det antika) samhället är organiserad -- kan förklaras och i viss mån till och med försvaras. Men att formalismen vid våra svenska domstolar är något enastående -- det vitsordas av våra egna yppersta jurister. Och det minsta lilla tillfälle till bekantskap med andra länders förhållanden härutinnan giver till och med en lekman samma intryck.

En ytterst vanlig företeelse är, att domstolar *döma*, att så och så bör ske; men staten själv bryr sig icke alls om, huruvida domen verkligen kommer till utförande eller icke. Att den enskilde är *förbjuden* att skaffa sig själv rätt, även om han det kunde, säger sig självt.

Exempel: de tusentals fallen, då fader till barn utom äktenskapet ådömes att utgiva uppfostringsbidrag. Vem vakar över, att dessa domar gå i verkställighet? Icke samhället; och målsägaren själv står nog i regeln maktlös. I de flesta fall blir resultatet så, som om någon dom aldrig fallit.

Lika obekymrad är vår lagskipning mången gång om, vad *verkan* egentligen blir av dess utslag -- om den avsedda eller kanske något helt annat. Med oföränderlig högtidlighet svänger rättvisan sitt svärd. Om det träffar den punkt som avses, eller någon annan punkt, eller tomma luften .....

En besynnerlig företeelse inom vår svenska lagstiftning -- ända ned till våra polisförordningar -- är motviljan mot att avstyra *missbruk*, nästan av vad slag som helst. Att trakassera fredliga medborgare, det är man icke alls rädd för, men att söka förebygga och beivra *ofog* därför drar man sig i det längsta.

Icke så sällan *erkänner* lagen, att en *lindring* bör ske i ett visst fall, t. ex. i skattehänseende. Men när så lagbudet skall formuleras, göres lindringen till omfattningen så oväsentlig och omgärdas med så många förbehåll och formaliteter, att -- nästan ingen bryr sig om att söka göra sig lindringen till godo.

Mot *stölden*, i dess enklaste form, är den svenska rätten stundom rent obarmhärtigt hård. Men mot *bedrägerier* i handel och vandel lämnar den ett alldeles otillräckligt skydd. Och än sämre är skyddet för den personliga okränkbarheten -- skyddet för liv och lem. Stadgandena i sistnämnda hänseende erinra om den tid, då mannen hade rätt att *försvara sig själv*. Samhället har nu helt och hållet tagit bort denna rätt, men *glömt* att låta sin egen skyddsmakt inträda i stället.

När man någon gång ser t. ex. tyska domstolsutslag publiceras, frapperas man av, att domen innehåller också en *etisk* motivering av det resultat, vartill man kommit. I Sverige sker aldrig något dylikt; här talas blott om den eller den paragrafen, som »visats», eller »icke visats» vara överträdd. Har man ej rätt att i denna skillnad spåra även en *real* olikhet i själva uppfattningen?

Vi ha i Sverige en ämbetsman av fullkomligt enastående slag: justitieombudsmannen. I våra dagar synes hans uppgift förnämligast ha blivit »att sätta pricken över i» i fråga om den juridiska formalismen. Vi tro alls icke, att detta var 1809 års grundlagsstiftares mening. Detta var i det närmaste obehövligt redan då och är fullkomligt obehövligt i våra dagar. Justitieombudsmannen, med sina enastående möjligheter att vinna överblick över våra rättsförhållanden, och med sin ovärderliga rätt att *själv* väcka förslag till lagändringar, skulle ha ett rikt och givande arbetsfält, om han ville taga reda på och undersöka de fall i lagen, där den *formella* rätten uppenbarligen kommer i strid med den *reala*. Att söka åstadkomma rättelse i dylika fall, så långt det är möjligt, borde dock vara en tacksam uppgift för en framstå- ende jurist, som ännu har den *verkliga* rättskänslan levande i sitt bröst.

»Land skall med lag byggas.» Ja, med lag *och rätt.*

Av den omätliga mängden *orätta* handlingar, som varje dag fylla det mänskliga samhällets liv, kommer endast en försvinnande bråkdel inför samhällets domstolar. Av detta lilla antal blir en del avdömd enligt den *reala* rättens fordran, en del enligt den formella rätten, men *mot* den reala (vilket är detsamma som orätt dom), en del tvärtemot både real och formell rättvisa.

Både den *icke* avdömda och den (realt) *orätt* avdömda brottsliga handlingen bära *följder* med sig genom århundraden.

Preskription är något, som samhället skapat för sin bekvämlighet. Man bör blott komma ihåg, att *historien* aldrig erkänner någon preskription.

Inför *dess* domstol *hopar* sig all orätt, som ej gottgöres; och när mängden av orätt blir för stor, kommer katastrofen.

Samhällets uppgift blir därför att oavlåtligen revidera sina lagar, så att de så nära som möjligt giva uttryck åt den *reala* rättens fordran; och den enskildes uppgift blir att så långt som möjligt *gottgöra* den orätt som skett, vare sig den kommit inför samhällets domstolar eller icke.

Nödvärnsrätten.

En av de mörkaste företeelserna inom det nutida svenska samhällslivet är det sätt, varpå nödvärnsrätten förvanskats. Om det må synas, att denna sak här ägnas ett något oproportionerligt utrymme, så svaras härtill, att vi velat göra vad vi för vår ringa del kunnat för att ännu en gång fästa uppmärksamheten vid denna sorgliga sida av svensk rättsskipning.

I tidningen Aftonbladet för den 3 och 14 augusti 1888 voro införda ett par artiklar i ämnet, som vi här återgiva. Vi skola senare besvara den frågan, huruvida dessa artiklars värde förringas av att de nu äro något gamla. Lydelsen av dem är följande:

> »För omkring ett och ett halvt år sedan inträffade en tilldragelse, som väckte mycket uppseende och som gav ett nytt bevis på otillräckligheten i vår strafflags bestämmelser om nödvärn. En person dömdes nämligen till 2 månaders straffarbete, därför att han, för att skydda sitt hem och sin familj, råkat såra en hemfridsstörare.
>
> Förhållandet var följande:

Tvenne berusade båtsmän, Ringström och Whitlock, gjorde en kväll ett häftigt angrepp mot torparen Lundgrens bostad, Ängstorpet, i närheten av Kalmar. I oron över de vilda sällarnas anfall och för att skrämma dem från att upprepa detsamma, avlossade Lundgren ett bösskott, vilket sårade Ringström.

Lundgren fördes i häkte och kvarhölls däri en hel månad. Häradsrätten förklarade, att inga sådana omständigheter förekommit, vilka visade, att Lundgren ägt laglig rätt till nödvärn. Han dömdes därför, enligt strafflagens kap. 14 §§ 11 och 15, att för opåkallat användande av livsfarligt vapen, dock under hastigt mod och synnerligen mildrande omständigheter, hållas till *straffarbete* i 2 månader. Därjämte skulle han betala ersättning åt vittnena.

Sådan blev en mans dom, som velat freda hus och hem för oregerliga människors våldsamhet. De båda hemfridsstörarna sluppo däremot lindrigt undan. Den ene kunde mot sitt nekande icke fällas till något straff, den andre, Ringström, vilken erhållit kroppsskadan, dömdes till att böta 10 kr.

Så väl den dömde, Lundgren, som allmänna åklagaren besvärade sig hos hovrätten, den förre på grund av uppmaningar från flera håll, den senare med anledning av det obetydliga straff, som blivit ådömt våldsverkarna och blott den ene av dem.

Göta hovrätts utslag har nyligen fallit. Hovrätten förklarar i detsamma:

> Vad angår åtalet mot Lundgrcn, anser hovrätten annat förhållande icke vara ådagalagt än vad han själv medgivit, eller att, sedan Ringström och Whitlock den 5 mars 1887 omkring kl. 8 på kvällen ankommit till Lundgrens boningshus å Ängstorpet och uppträtt på sätt i häradsrättens utslag omförmäles, men det omsider blivit tyst utanför huset och tystnaden under några minuter fortvarit, Lundgren, som på grund härav antagit, att Ringström och Whitlock för tillfället avlägsnat sig på kortare avstånd ifrån huset, samt velat avskräcka dem från att dit återvända för att förnya uppträdet, i sådan avsikt, utan att se ut och utan föregående varning, med en hössa, som han vetat vara laddad med krut och hagel och vars mynning han utskjutit genom den inslagna delen av fönstret i husets kammare samt riktat nedåt marken avlossat det skott, varav Ringström träffats och av vilket honom tillfogats sådan kroppsskada, som i företedda läkarebetyget närmare angives; och enär vid nu upptagna förhållande Lundgrens i fråga varande gärning icke är att hänföra till uppsåtlig misshandel samt Chytræus (åklagaren) följaktligen, med hänsikt till stadgandet 14 kap. 45 § 2 mom. strafflagen, icke äger tala å gärningen, även om svår kroppsskada därav kommit, förklarar hovrätten, med upphävande av häradsrättens utslag, så vitt Lundgren blivit dömd till ansvar och ersättning, Chytræi mot Lundgren förda talan icke kunna till någon påföljd för denne föranleda.»

Den anfallne har sålunda icke ansetts kunna fällas till ansvar, endast därför att åtalet icke blivit anställt av målsägande. Nämnda lagstadgande bestämmer nämligen, att vållande även till grov kroppsskada ej kan åtalas av annan än målsägande. Då nu allmän åklagare väckt åtalet, kunde Lundgren endast på grund av denna omständighet icke straffas för sitt självförsvar eller -- såsom det av hovrätten, utan tvivel i full överensstämmelse med gällande bestämmelser, synes uppfattas -- sitt *vållande* därtill, att

angriparen lidit svår kroppsskada.

Skall detta utslag bliva gällande, synes sålunda intet hinder förefinnas, att om den näpste våldsverkaren anställer åtal mot Lundgren, som velat försvara sitt hem och de sina, denne senare skall kunna dömas till fängelse ända till i sex månader.

Det lindriga straff, som häradsrätten ådömt hemfridsstöraren Ringström, blev emellertid av hovrätten skärpt till böter av 75 kr., medan den andre fortfarande icke ansågs kunna fällas till något ansvar på grund av sitt nekande.

Det återstår nu att se, vilken dom högsta domstolen -- om saken kommer dit -- skall fälla. Rättvisans lotteri tillåter knappast säkrare beräkningar än andra lotterier.

Vad som förekommit i detta, så väl som i så många andra sorgliga fall av omtvistat nödvärn, visar emellertid med allt större tydlighet, att vara gällande bestämmelser angående nödvärnsrätten måste undergå en omarbetning, så att den utsträckning, i vilken nödvärn är tillåtet, icke blir så ofantligt begränsad, som nu är fallet.

Av målets hittills varande behandling framgår nämligen, att det till och med kan inträffa, att en familjefar, som söker skydda sitt hem mot våldsgärningar, icke allenast blir straffad därför, utan dömd till mycket strängare straff än det, varmed hemfridsstöraren får umgälla sin förseelse.

En lag, som tillåter en sådan orättvisa, står icke i överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet.»

»Genom ett par brottmål, som förevarit vid domstolarna, har allmänna uppmärksamheten på senaste tiden kommit att livligt sysselsätta sig med vår strafflags bestämmelser rörande nödvärn och våra domstolars sätt att tillämpa dem.

Ämnet förtjänar också väl att diskuteras. Vi hava så mycket hellre velat återkomma till detsamma, som Nya lagberedningen -- vars flera avseenden beaktansvärda förslag till ändringar i strafflagen vi nyligen delvis återgivit -- enligt vårt förmenande behandlat denna punkt på ett allt annat än tillfredsställande sätt.

För vår del våga vi utan tvekan påstå, att det knappast gives någon del av vår straffiag, där en ändring är sa av behovet på kallad som just bestämmelserna om nödvärnsrätten. Och detta behov är icke mindre därför, att det kanske ej så mycket är lagen själv som icke mer den därpå grundade rättsskipningen, som är -- *upprörande*. Vi kunna sannerligen ej finna ett mildare uttryck.

Vi anse oss ej bättre kunna motivera vad vi nu yttrat, än genom att redogöra för några brottmål, i vilka det varit fråga om rätt till nödvärn. Våra läsare skola av dem finna -- vad för övrigt säkerligen mången

redan vet -- att den i vår straffiag för vissa fall medgivna rätten till nödvärn i själva verket -- tack vare våra domstolars sätt att tolka lagen -- är en rätt, som ej får begagnas, en rättighet blott på papperet.

Först tillåta vi oss dock att erinra om strafflagens huvudsakligaste stadganden i detta ämne.

Varder man av annan överfallen med våld eller hot, som innebär trängande fara, heter det i 7 § av strafflagens 5 kap., då äge man rätt till nödvärn och vare saklös för den skada, som man till farans avvärjande gör.

Rätten att sätta våld mot hot, eller våld mot våld, är dock naturligtvis ingalunda obegränsad. I 10 § av samma kapitel säges nämligen, att om någon finnes hava gjort större våld än nöden krävde, pröve domstolen, efter omständigheterna, om han för uppsåtlig gärning eller blott såsom för vållande straffas bör. Dock tillägges härvid: Var så trängande nöd eller fara för handen, att han sig ej besinna kunde, då må han från straff frias.

Huruvida dessa bestämmelser skola bereda ett verkligt skydd för den oskyldigt överfallne, är naturligtvis beroende på de fordringar man uppställer för att en »fara» skall anses »trängande», samt för att en person, som hotas till liv eller lem, skall anses hava *kunnat* besinna sig, d. v. s. taga i övervägande den möjliga följden av de åtgärder, han vidtnger till sitt försvar.

Vi skola nu se hur våra domstolar tolka dessa bestämmelser.

Vid Gottlands Södra häradsrätt tilltalades en sjöman vid namn Vilhelm Hamrell för det han den 16 augusti 1884 misshandlat en annan sjöman vid namn Olof Dahling, så att denne avlidit den 1 september samma år.

Misshandeln hade förövats uti D:s bostad, dit H. på D:s inbjudning varit honom följaktig. Vid häradsrätten upplystes, att D., som vid tillfället varit något överlastad, var känd för att i berusat tillstånd vara bråkig och oregerlig, samt att han för sitt oregerliga lynne varit fruktad av hustru, barn och grannar, ävensom att han varit större till växten och något litet grövre än H.

> Häradsrätten fann genom avhörda vittnens berättelser och vad i övrigt målet förekommit framgå, att sedan H. fyra gånger blivit av D. överfallen, därvid D. fattat H. i halsen så hårt, att svullnad och märken uppkommit, H. efter varje överfall skuffat till D., så att denne fallit omkull, första gången mot en stol, andra gången på golvet, tredje gången mot en kista och fjärde gången mot en spisel i köket; att D., efter det han tredje gången blivit omkullskuffad, legat kvar en stund på golvet, men av H. lyfts upp, och att D., efter det han sista gången blivit skuffad omkull, synts bliva medvetslös; och då H. måste anses hava vid ifrågavarande tillfälle blivit av D. överfallen med våld, som inneburit trängande fara, och H. således ägt rätt till nödvärn, men han därvid *gjort större våld än nöden krävt*, samt vid sådant förhållande och då genom avgivna läkareintyg finge anses framgå, att D:s död orsakats av det honom övergångna våld, H. vore övertygad att genom oförsiktighet varit vållande till

D:s död, dömde häradsrätten H. att undergå en månads fängelse och utgiva åtskilliga ersättningsbelopp.

I detta utslag sökte H. utan framgång ändring hos Svea hovrätt; och även högsta domstolen lämnades hans besvär av pluraliteten utan avseende. Tre justitieråd ansågo det ej vara ådagalagt att H., som vid ifrågavarande tillfälle särskilda gånger blivit av D. överfallen med våld som för H. inneburit trängande fara, därvid mot D. använt annat eller större våld än som för nämnda faras avvärjande varit nödigt; och ville dessa justitieråd på grund härav befria H. från allt ansvar.

Anmärkas bör, att enligt vittnens intyg H:s hals dagen efter uppträdet varit svullen och hård, med blå märken på bägge sidor om strupen, samt att, såvitt rannsakningsprotokollen giva vid handen, H. icke vid tillfället var berusad eller uppretad på D., vi]ken han tvärtom synes hava tilltalat vänligt och uppmanat till fredsamhet.

Är det för starkt att kalla denna bedrövliga historia *upprörande?* En fredlig medborgare överfalles upprepade gånger av en berusad singskämpe, som söker strypa honom. Han gör ej annat till sitt fredande än skuffar till den vilde sällen och söker emellan överfallen lugna denne med vänligt tilltal. Men han häktas och dömes till fängelse därför att han (som var på god väg att bli strypt!) icke besinnade, att den som skuffas kan falla ikull, och att den som faller ikull -- inne i ett rum -- kan slå ihjäl sig.

Se här en annan, lika lärorik händelse av ännu färskare datum.

Vid Bro häradsrätt tilltalades en person vid namn J. för det han den 18 juli 1886, om bord å en utanför egendomen Lennartsnäs landningsbrygga liggande skuta, över vilken J. vid tillfället enligt uppdrag av fartygets ägare hade tillsyn, under uppkommet handgemäng i uppretad sinnesstämning tilldelat en person vid namn A. en så hård stöt, att denne fallit över bord och drunknat; och yrkade åklagaren, att J., som sålunda vållat A:s död, måtte fällas till ansvar enligt 14 kap. 5 § strafflagen (straffarbete från 2 till 8 år).

Om förloppet berättade J. följande: Medan han samt två andra personer befunno sig i kajutan, hörde de någon gå uppe å däcket och därifrån ropa, att de skulle komma upp och slåss. De skyndade upp och sågo då A. komma gående halvfull över fartygets däck, under det att en annan främmande karl stod på laudgången. J. befallde de främmande att avlägsna sig; men i stället närmade de sig, och A. kastade sig över J. samt slog ikull honom. Detta skedde på den smala brädgång som omgav skutans lastrum. Sedan de båda andra personer, som varit med J. i kajutan, skyndat till, lyckades J. åter resa sig upp, och sedan han avvärjt ett av A. måttat slag, *söt han honom med armarna ifrån sig*, med den påföljd att A. från den smala brädgången föll i vattnet. J. gjorde genast allt vad han kunde för att bärga honom, men utan framgång.

Obduktionen visade, att orsaken till A:s död varit kvävning i vatten.

> Åtskilliga vittnen hördes. Bland andra de båda personer som varit med J. i kajutan, vilkas vittnesmål bestyrkte sanningsenligheten av J:s berättelse. Häradsrätten ansåg, att dessa båda vittnen borde bättre kunnat iakttaga vad som förefallit än de övriga vittnena, som befunne sig på avstånd från platsen för striden, och befriade på grund härav J., såsom den där endast övat nödvärn, från allt ansvar.
>
> Svea hovrätt åter förklarade, att med avseende å vittnenas stridiga uppgifter kunde annat förhållande ej anses hava blivit ådagalagt, än vad J. uppgivit, eller att, sedan ordväxling ombord å fartyget uppkommit samt J. och A. i närheten av fartygets omkring 3 fot höga reling kommit i handgemäng, J., *för att avvärja ett utav A. måttat slag, med armarna skjutit A. från sig*, därvid denne, som varit något berusad av starka drycker, fallit över bord och drunknat; och som det våld, genom vars avvärjande J. sålunda förorsakat A:s död, *icke, så vitt visat blivit, inneburit sådan trängande fara, att J. lagligen varit berättigad till användande av nödvärn,* men J. icke kunde svårare anses än som den där genom oförsiktighet vållat annans död, dömdes han till tre månaders fängelse.
>
> Högsta domstolen gjorde ej annan ändring i häradsrättens utslag än att strafftiden nedsattes till 1 månad. Tre justitieråd ville fastställa häradsrättens utslag.

Såsom av det korta referatet framgår, lyckades man icke i målet vinna full visshet om det verkliga förloppet; men det kan också här göra detsamma. Vad som har allmännare intresse är, att överrätterna dömde J. till straff för det han, *till avvärjande av ett mot honom måttat slag, med armarna skjutit våldsverkaren ifrån sig!*

Det är sant, att de stridande befunno sig på en farlig plats. Men detta var icke J:s fel. Och platsen var ju icke mindre farlig för J. än för A. -- A. hade redan en gång på denna farliga plats kastat ikull J. och överföll honom å nyo. J. vidtog icke desto mindre endast den lindrigaste åtgärd, en i sitt eget hem med hugg och slag överfallen person gärna kan vidtaga till sitt fredande. Han sköt blott våldsverkaren ifrån sig. Men icke ens detta synes man, enligt våra domstolars åsikt, få göra, om våldsverkaren ej är fullt nykter och befinner sig i närheten av vatten. Då är det en laglydig medborgares plikt att taga emot stryk och -- riskera att själv bli dränkt.

I båda de nu refererade fallen hava vi med avsikt fullständigt återgivit de *fällande* utslagen, på det att läsaren må vara viss att vi tillbörligen framhållit allt som bevisligen varit till de tilltalades nackdel.

Med dylika rättsfall för ögonen kan man med fullt skäl fråga: Äro strafflagens bestämmelser om nödvärn då endast en död bokstav? Kan det med en sådan lagskipning överhuvud någonsin förekomma, att en person icke anses brottslig, om han försvarar liv eller lem med den påföljd att angriparen får sätta livet till?

Jo, det kan verkligen förekomma. Och vad som därför erfordras, därom upplyser ett Högsta

domstolens utslag, som i Schlyters lagedition vid 7 § 5 kap. strafflagen, återgives sålunda:

> Uti särskilt mål, där å J. M. påståtts ansvars för det han med kniv tillfogat A. F. sår, varav denne ljutit döden, har K. M:t, enär M., vilken vore förvunnen att hava med kniv tillfogat F. det sår i högra armen, till följd varav F. avlidit, förut blivit av F. överfallen, fasthållen och med kniv svårt sårad ansiktet, innan M., som velat undvika att komma i gräl och handgemäng med F. och försökt slita sig ifrån honom, satt sig till motvärn och med kniv tillfogat F. det livsfarliga såret, M. jämlikt 5 kap. 7, 10 §§ strafflagen från ansvar frikänt.»

Kanske förmenar någon att vi göra våra domstolar orätt, då vi anföra detta utslag såsom prov på vad man här i landet måste underkasta sig, innan man får försvara sitt liv? Så är dock ingalunda förhållandet.

Målet finnes utförligt refererat i Naumanns tidskrift för Sr 1866, och av detta referat inhämtas, att det var en ren slump att M. frikändes. Det var på ett hår, att han i stället fått ett strängt straff. *Viske häradsrätt*, där han tilltalades, *dömde honom till 2 års straffarbete* (för det han genom oförsiktighet under förmildrande omständigheter orsakat F:s död). Göta hovrätt frikände honom. I högsta domstolen fastställdes hovrättens utslag med *en rösts pluralitet*. Av minoriteten röstade två justitieråd för fastställande av häradsrättens utslag, ett justitieråd ville sätta M:s straff till straffarbete ett år.

Såsom ytterligare upplysning kan härvid förtjäna antecknas, att M., till följd av de skador den sedermera avlidne våldsverkaren tillfogat honom, låg en månad och två dagar på sjukhus, samt att han vid ankomsten dit befanns hava 1:o) ett tre tum långt skuret sår i tvär riktning över maggropen intill magsäcken; 2:o) ett två tum långt skuret sår på vänstra kinden; och 3:o) ett sticksår på högra överarmen och ett skrubbsår på vänstra överarmen. I trots av denna misshandel synes M. haft nog besinning att, när han slutligen själv tog till kniven, rikta sina hugg endast mot motståndarens armar.

För våra juristers uppfattning av nödvärnsrätten är Nya lagberedningens resonemang över detta ämne rätt betecknande. Lagberedningen vill knappast medgiva, att missnöjet mot den nuvarande lagstiftningen och lagskipningen har någon grund, samt antyder att detsamma i de flesta fall beror därpå, att man ej med någon större noggrannhet prövat alla föreliggande omständigheter.

I viss mån ar detta yttrande nog befogat. Men lagberedningen synes -- liksom våra domstolar -- glömma, att det nog går an att med noggrannhet pröva alla föreliggande omständigheter, när man lugnt sitter i sin stol och hör referenten samvetsgrant framhålla alla relevanta fakta, men att det kanske ej haver sig så lätt, när man blir överfallen och blixtsnabbt måste bedöma, hur man skall bete sig för att skydda liv eller lem.

Lagberedningen har emellertid detta oaktat verkligen gjort ett medgivande. Såsom vi ovan framhållit, fordras nu för att den, som gjort större våld än nöden krävde, skall bli straffri, att faran varit så *trängande*, att han sig ej besinna kunde. Lagberedningen, som upplyser att våra domstolar uppfattat det så, att straffrihet endast äger rum då omständigheterna varit sådana, att vederbörande *omöjligen*

kunnat besinna sig(!), har ändrat detta till: voro omständigheter sådana, att han svårligen kunnat sig besinna. Billigheten synes nämligen fordra, säger lagheredningen, att den överfallne blir strafflös, när sådana omständigheter varit för handen, att han svårligen, *även om han använt vanlig eftertanke*, skulle kunnat besinna sig».

För vår del måste vi bekänna, att denna ändring förefaller oss vara snarare en försämring än en förbättring. Är det väl rim och reson att en människa, som är halvstrypt eller som ser en kniv lyftas emot sig, skall vara skyldig att använda vanlig eftertanke, för att i sitt försvar icke skada våldsverkaren mer än som behövs för att få honom att inställa sitt anfall? De allra flesta människor torde inför mycket ringare våld förlora all förmåga av vanlig eftertanke.

Denna ömsinthet för slagskämpar, som fordrar att fredliga medborgare icke skola på verksamt sätt freda sig från övervåld, förr än de känna kallt stål i köttet -- och knappast ens då -- är för övrigt, enligt vårt förmenande, långt ifrån att vara ett skydd för allmänna säkerheten, en verklig uppmuntran till våldsgärningar.»

Man skall invända, att här anförda fall ligga ett fjärdedels århundrade tillbaka i tiden. Men äro verkligen förhållandena. så mycket annorlunda nu? Det hände i fjol, att en vaktmästare i Stockholm blev på öppen gata överfallen av en rusig person, som han skyddade sig mot genom att med all makt stöta honom ifrån sig. Mannen föll i gatan och slog ihjäl sig, och vaktmästaren -- dömdes till två års straffarbete. Av *nåd* blev straffet sedan nedsatt till sex månaders fängelse.

Även i *bästa* fall torde det vara ytterst sällsynt, att en person, som för att skydda sig själv eller de sina, råkar taga en våldsverkares liv, undkommer åtminstone några veckors rannsakningsfängelse, innan han blir frikänd. Och är det då ingenting för en oförvitlig medborgare att helt plötsligt ryckas ifrån de sina och sina göromål och under några veckor berövas sin personliga frihet, till på köpet betraktad såsom sannolikt en brottsling? Vi bedja våra jurister att verkligen tänka sig fullt in uti en så enkel sak. Vi andra kunna ej erkänna det vara ett rättssamhälle värdigt, att dylikt får ske.

När samhället så fullständigt, som hos oss är fallet, berövat den enskilde medborgaren all möjlighet att skydda sig själv, bör väl samhället känna sin egen förpliktelse så mycket starkare, att skydda sina medborgares liv och intressen. Envar vet, huru det i detta fall förhåller sig. Något *skydd* till liv och lem från samhällets sida kan egentligen icke sägas existera på den svenska landsbygden. Det enda som göres är att våldsverkaren, om han kan ertappas, får ett i regeln alldeles för lindrigt, stundom skandalöst lindrigt straff, sedan den ohjälpliga olyckan väl är skedd. Vår svenska landsbygds befolkning är *dömd* att årligen avgiva sin tribut av offer för misshandel, mord, dråp, rån och våldtäkt -- utan försvar av samhället, men berövad all effektiv rätt att försvara sig själv.

Det gives ett annat område, där tillståndet i Sverige är lika bedrövligt som i fråga om nödvärnet, och detta är skyddet **mot förtalet**.

Vi se med en viss överlägsenhet på duellväsendet i främmande länder, och det kan ju icke på allvar sättas i fråga att införa det i Sverige. Men duellen vilar dock på en riktig tanke: att en person bör vara ansvarig för sina ord.

I Sverige är ingen ansvarig för vad han säger -- driver han ock därmed en medmänniska till självmord.

Att någon i vårt land får svara inför domstol för bakdanteri och förtal -- det är så ytterligt sällsynt, att det i praktiken måste lämnas helt och hållet ur räkningen.

Och till och med i dessa ytterligt få fall vet man, att domstolen aldrig dömer till ett straff, som kunde verka i någon mån *avskräckande* på dylikt folk. Några tiotal, eller på sin höjd några hundratal kronors böter eller skadeersättning detta är allt.

Till och med den lilla möjlighet, som lagen giver, lämnas således obegagnad.

Praktiskt talat erbjuder det svenska »rättssamhället» icke något som helst försvar i dylika fall. En persons heder och medborgerliga anseende äro i Sverige lika väl skyddade som den obeväpnade mannens liv i djungeln.

De kyrkliga förhållandena.

Att de kyrkliga förhållandena under utvandringens första, årtionden utövade ett ganska stort inflytande till emigrationens förhöjning, torde icke kunna betvivlas -- även frånsett historien med den beryktade Erik Jansson, vilken ju endast blev en enstaka episod.

Sveriges kyrkohistoria är mycket egendomlig. Trots att vårt folk både vid övergången från hedendom till kristendom och vid övergången från katolicism till protestantism underkastades mindre våldsam påverkan än kanske något annat västeuropeiskt folk, och trots att den svenska nationen otvivelaktigt är mycket religiöst anlagd, så har det religiösa livet dock aldrig hos oss nått någon mera *originell* prägel, vilket visar att inverkan varit mindre *djup* än man skulle förmodat. Det enda undantaget är, såsom bekant, Svedenborg, men hans inflytande har ju ännu åtminstone icke varit mycket betydande inom hans eget fädernesland.

Originella religiösa karaktärer ha vi nog haft också i vårt land, men det har varit i de djupa, namnlösa leden, varifrån någon vidsträcktare inverkan på andra icke har kunnat utgå.

Ett stort *kulturverk* har dock kommit till stånd, som blivit allt för litet påaktat, nämligen det arbete som fullgjorts

av vårt *lägre* svenska prästerskap. Våra svältavlönade komministrar och dåligt avlönade kyrkoherdar i de *mindre* pastoraten hava i århundraden varit den starkaste vallen mot råheten och vildheten i vårt svenska folklynne, och det arbete, som av dem dagligen utförts i det tysta, är helt enkelt ett av storverken i vår kultur- och i vår kyrkohistoria, fast det gemenligen glömmes både av kyrkans fiender och av dess vänner.

Mindre framträdande har vårt *högre* prästerskaps historia varit. Våra teologer hava ödmjukt vandrat i sina tyska kollegers fotspår. Av våra biskopar hava förvånande många varit statsmän, till och med finansiärer (måhända en tradition skapad genom det gamla prästeståndets), men i religiöst hänseende ha, alltsedan Jesper Svedberg, eller sedan snart två hundra år tillbaka, ytterst få utövat något nämnvärt inflytande utanför det egna stiftet.

Denna brist på ledning lät till sist vår svenska kyrka sjunka mycket djupt. De förfö]jelser, som den vid mitten av 1800- talet gjorde sig skyldig till mot sina egna medlemmar, utgöra en skamfläck i dess historia och skulle vid denna tid icke ha varit möjliga i något annat protestantiskt land.

I stället för en mera ingående skildring av dessa förföljelser tro vi oss endast behöva giva *ett exempel* av dem, och vi välja härför en intervju i tidningen Dagens Nyheter vid ett tillfälle under fjolåret. Skildringen därstädes lyder på följande sätt:

> »Jag står inför en reslig gammal man, med huvudet inramat av grått hår och skägg och med ett par kloka och vänliga ögon, som trohjärtat riktas mot mig, medan jag trycker hans starka och knotiga hand. Han är prydligt, ja elegant klädd i Orsamännens vita jacka, med ett vackert arbetat gult förskinn. Det är dalamannen Dordlofva Erik Ersson, som nu vid snart 79 års ålder har ett strävsamt liv bakom sig, och vars ungdom kännetecknas av ganska märkliga händelser.
>
> Erik Ersson var med bland dem som bröto ban för baptismen Sverige och är en av de få levande svenska män, som måst lida förföljelse och till och med fängelsestraif för sin tro. Han verkar nästan som en uppenbarelse från forntiden för oss, som betrakta religionsfriheten som ett självklart faktum, vid vilket vi sedan länge äro vanda. Och dock är det icke sextio år sedan Erik Ersson å Falu länsfängelse avtjänade vatten- och brödstraff för utspridande av villomeningar, stridande mot svenska kyrkans lära.
>
> Den gamle berättar om sina öden och sin ungdoms trosstrider.
>
> Det var i början av 1850-talet, som en andlig rörelse började några socknar i Dalarne. Bland dem som slöto sig till denna voro främst Erik Ersson samt Näs Per Persson. De hade känt sig sårade av att statskyrkan inom sig behöll så många som uppenbart voro ogudaktiga, och de började fördenskull hålla enskilda sammankomster till gemensam uppbyggelse. Men det var på den tiden en farlig sak, ty då gällde ännu konventikelplakatet, och det var mera än en död bokstav. Prästerskapet satte sig genast i rörelse. Till en början gick man fram emot »läsarna» med lämpor. Både enskilt och offentligt från predikstolen blevo de varnade, och upprepade gånger kallades de till förhör. Som det plägar gå, ökades

genom dessa åtgärder spänningen, och läsarna ställde sig i skarpare opposition emot kyrkan. De utdelade själva nattvarden, döpte och förrättade kyrkotagning. Då tog prästerskapet i på skarpen, och de blevo kallade inför domkapitlet i Västerås, dit de hade 24 mil att gå. Sedan de där blivit förhörda, tillsattes en kommission av präster, speciellt för att förhöra separatisterna i Orsa. Resultatet av denna kommission blev, att man med all makt började anlita lagens arm. Flera kommo i fängelse, och en baptist blev till och med landsförvisad.

-- Två gånger har jag suttit i Falu länsfängelse, berättar Erik Ersson. Första gången var 1853, och då satt jag i 28 dygn på vatten och bröd.

-- Var det svårt att uthärda?

-- Ånej, det var inte så farligt, men det var ju bra svalt, ty det var mitt i vintern. De togo ifrån mig mina egna kläder, och jag fick ta på mig tunna fångkläder. Jag fick ett brödstycke om dagen, så här långt -- och han mäter av ett par decimeter på rockärmen -- men vatten fick jag så mycket jag ville. Det värsta var ju, att jag måste stå kyrkoplikt efteråt. Jag fördes till Orsa i fångtransport med fotbojor. Ibland fick jag stiga av släden och gå, med den ena bojan i handen. På söndagen fick jag stå på knä mitt i kyrkan, under hela gudstjänsten. Sedan blev jag förhörd av prästen. Nästa år satt jag 14 dagar på vatten och bröd.

Så berättar den gamle begrundande och mycket lidelsefritt om sina öden. Det är snart sextio år sedan, och för icke länge sedan fick Dordlofva Erik Ersson uppleva, att en av hans trosbröder talade i samma kyrka från predikstolen, med kyrkoherden som åhörare.

Så förändras tiderna, men Erik Ersson ser ut att vara densamme. Hans ungdoms lidande och svårigheter ha endast stärkt hans tro och fördjupat den, och utan tvivel tackar han nu Försynen för vad han fått utstå. Förmodligen tycker han, att den yngre generationen bör tacksamt anamma nåden att utan ringaste hinder få lov att omfatta den tro som är hans, och när jag räcker den gamle dalamannen handen till avsked, trycker han den länge, ser mig trohjärtat och rörande i ögonen och säger bevekande, men på samma gång taktfullt:

-- Låt mig fråga dig, unge man! Har du gjort upp din sak med Gud?»

Ännu in på 1860-talet torde nog de kyrkliga förhålladena i vårt land hava spelat en viss roll för emigrationen, men knappast längre. Numera råder ju en ganska vidsträckt religionsfrihet. Detta innebär dock icke, att ej en viss animositet fortfarande råder mellan de olika religiösa partierna, vartill i Sverige finnes en särskild anledning -- annorstädes nästan okänd. I andra länder med blandade konfessioner torde man i våra dagar så vitt möjligt *undvika* beröringen med varandra, vilket skapar ett visst fredstillstånd på ytan. I Sverige råder däremot, såsom bekant, det egendomliga förhållandet, att flertalet av våra dissenters äro *medlemmar av svenska kyrkan.* Härav nödvändiggöres en icke obetydlig *daglig beröring*, som helt naturligt skapar en mängd konflikter. Vi tro ej att detta längre direkt leder till emigration, men däremot torde nog fall hava inträffat, då dessa konflikter förmått återkomna svensk-amerikanare att ånyo övergiva fäderneslandet. Flera uttalanden i »Amerikabreven» i Bilaga VII vittna om en stämning i detta fall, som gör ett återvändande till Amerikas friare förhållanden förklarligt.

Att inom den svenska kyrkan i våra dagar råder åtskilligt nyvaknat liv, är välbekant. Ibland kan ju detta nya liv synas framkallat mera av historiska, nationella och till och med estetiska motiv, än av rent religiösa, men även dessa intressen ha ju sitt berättigande -- om de ock kanske understundom överskattas.

Ett är säkert: att viljan till reformer är starkare än förr.

Med den frihet, som här är oss given, att upptaga så gott som varje samhällelig fråga till behandling kunna vi ej underlåta att då för vår del lägga in ett ord för den reform som heter, att våra kyrkor hållas ständigt öppna, såsom i de katolska länderna. Kan vår svenska statskyrka icke åstadkomma denna lilla reform, så vet man verkligen ej vad man skall tro om hennes förmåga. Vi säga »denna *lilla* reform» -- med hänsyn till kostnaden. I sig själv, från kyrklig och social synpunkt, är den tvärtom omätligt stor, såsom kan intygas av envar som sett dess betydelse i främmande länder.

Och medan vi äro inne på detta område: vår kyrkas gudstjänst skulle göras mycket mera tillgänglig för vår tids människor, om den gjordes enklare och kortare (i synnerhet predikningarna) samt något mera omväxlande, med en livligare psalmsång m. m.

Att vår tid *fordrar*, att församlingsmedlemmarna så talrikt som möjligt kallas till ett *aktivt* deltagande i församlingens angelägenheter (ej endast de administrativa), behöver knappast här nämnas, liksom att många sidor av det sociala arbetet självfallet borde ingå också i den kyrkliga verksamhetens program.

I våra dagar får man stundom från en eller annan kyrkans målsman höra: »Giv oss åter våra fattiga!» Om det gjordes allvar av en dylik fordran, skulle den utgöra ett gott bidrag till lösningen av den sociala frågan; men såsom yttring endast av »kyrkopolitik» imponerar den icke.

Undervisningsväsendet.

Vi inbegripa här till en början även den **vetenskapliga odlingen.** Om någon möjligen skulle vilja draga i tvivel dess sammanhang med emigrationsfrågan, erinra vi endast om, att våra dagars hela ekonomiska liv ju egentligen baserar sig på vetenskapens upptäckter och uppfinningar.

Med detta vetenskapliga arbete, å vilket hela den moderna kulturen vilar, äger det egendomliga förhållandet rum, att det till största delen är ett arbete -- utan lön. Numera kunna väl somliga vetenskapsmän inom de tekniska facken bereda sig inkomst av sitt arbete, men dock icke alla; och vad forskarna inom de humanistiska vetenskapsgrenarna angår, uppbära dessa så gott som aldrig någon ersättning för sitt arbete.

Man skulle kanske vilja, till motbevisning, peka på de akademiska lärarnas löner, men en liten eftertanke visar strax, att dessa löner icke uppbäras för det vetenskapliga arbetet, utan för undervisningen. Så snart en person vunnit ordinarie tjänst vid universitet, uppbär han samma lön, vare sig han är världens produktivaste vetenskapsman i sitt ämne eller han icke vidare skriver en rad.

Förestående är icke avsett att utgöra något klagomål, ty en verklig vetenskapsman fordrar icke mera av det ekonomiska goda, än att han kan föra en människovärdig tillvaro; vad angår det vetenskapliga arbetet, drives han därtill av sin egen naturs krav och skulle icke kunna tänka sig ett liv det förutan.

Klagomål kan man däremot uppstämma över, att det vetenskapliga arbetet icke blott är oavlönat -- detta får passera -- men att det i vårt land så ofta är-- *omöjligt*. Nämligen därför att *pengar* saknas, till böcker, instrumenter, studieresor och slutligen, och framför allt, till *tryckning* av vad som produceras. Det kan ej hjälpas, att man drager en djup suck vid tanken på, vad de Nobelska millionerna *kunde* ha använts till.

Såsom vanligt, äro de naturvetenskapliga disciplinerna också i detta fall avgjort gynnsammare ställda än de övriga. Inom de humanistiska vetenskaperna händer nog ytterst ofta, att en forskare ej finner någon möjlighet att, i avsedd skala, få sitt verk publicerat; och allra sämst äro, såsom annars i vårt land, de ekonomiska vetenskaperna situerade.

En sak av högsta betydelse ej blott för vår svenska vetenskap, utan även för vårt lands allmänna intressen, är *beröringen med andra länders vetenskapliga forskning*. I äldre tider, när vetenskapen ännu, i latinet, ägde ett gemensamt språk, var denna förbindelse lätt och skillnaden mellan större och mindre folk jämförelsevis litet framträdande. I vår tid äro de *små* folken ofta lika rättslösa inom vetenskapen som inom politiken. Egentligen borde *varje* vetenskapligt arbete från vårt land tryckas på något av de tre *stora* språken; att så ej sker, är väl också i främsta rummet en penningfråga. Varje dylikt verk borde dock därjämte innehålla en utförlig resumé på svenska, för att vårt språk icke skall förlora sin förmåga att utgöra ett vetenskapens tungomål.

Såsom ett surrogat, under nuvarande förhållanden, borde utgivas en tidskrift, i vilken *samtliga* svenska vetenskapliga verk, allt efter som de utkommo, i korthet *refererades* på ett av de större språken, helst av författaren själv, inom av redaktionen i varje fall fastställt omfång. Tidskriften borde fördelas i avdelningar, envar upptagande en större grupp av vetenskaper, så att varje avdelning utgjorde ett helt för sig. För bättre effekts skull borde denna tidskrift *skänkas* till samtliga utländska universitet och vetenskapliga institutioner.

Ett speciellt önskemål för flera forskningsgrenar i våra dagar är att göra sig något mindre beroende av den *tyska* vetenskapen. Även i detta fall kan man mången gång tala om ett verkligt »Hansavälde». Naturligtvis avses icke här de fall, då från tysk sida en *verklig* överlägsenhet äger rum; men av gammal tradition, och kanske även av andra skäl, är man alltid i vårt land predisponerad att giva den tyska forskningen företräde framför den engelska och den franska. Detta har utövat ett ogynnsamt inflytande även på den vetenskapliga språkbehandlingen, som

ofta hos oss är onödigt tung och invecklad. -- *Främst* av allt bör naturligtvis vid våra universitet Sveriges egen vetenskapliga produktion uppmärksammas. I vår tid kanske detta också i allmänhet vederbörligen äger rum.

Inom den preussiska generalstaben -- och förmodligen numera också i andra generalstaber -- är, såsom bekant, hela det för staben erforderliga kunskapsområdet noga uppdelat på resp. officerare, så att *varje* område så fullständigt som möjligt behärskas av *någon* av stabens medlemmar och staben i sin helhet alltså sitter inne med *all* den behövliga kunskapen -- så långt i mänsklig förmåga står. Denna princip borde vara genomförd också inom den svenska vetenskapen. På *varje* område borde finnas *någon* forskare i vårt land, som kunde sägas stå på höjdpunkten av tidens vetande i ämnet. Ett fullt förverkligande av detta program är väl icke möjligt hos ett så litet folk som vårt, men man borde åtminstone alltid sörja för, att målet ej i onödan motarbetades. Detta sker dock i viss mån, därför att man hos oss ännu alltför litet värderar *specialisterna* inom resp. ämnen. Särskilt i fråga om våra universitetsprofessurer -- vilka ännu, på grund av penningeknapphet, mången gång äro allt för vidsträckta -- borde man icke alltid fordra ett, kanske jämustruket, behärskande av *hela* det ifrågavarande vetenskapsområdet, utan gärna dispensera för svaghet inom vissa delar, om den blott fullt motväges av verklig *överlägsenhet* inom någon särskild del av ämnet. Vi tro icke, att denna princip alltid hos oss får komma till sin fulla rätt, och detta länder -- enligt vår uppfattning -- till den svenska vetenskapens försvagande.

Med avseende, till sist, å den akademiska *undervisningen* vore utan tvivel en stor vinst för det vetenskapliga livet, om denna i någon mån *fördelades* mellan professorer och docenter, varigenom för professorerna den nu mycket knappa tiden för rent vetenskaplig verksamhet ökades. Detta skulle naturligtvis medföra nödvändigheten av förbättrade löneförhållanden för docenterna, men denna reform är ju redan nu, från *alla* synpunkter, ett önskemål.

Man är nog inom vidsträckta kretsar hågad att betrakta en dylik ökning av anslagen till det vetenskapliga arbetet såsom en lyx, som vi ej ha råd till. Men om man verkligen fullt besinnade denna forsknings betydelse i våra dagar -- om man t. ex. betänkte huru mycket *Tysklands* ekonomiska uppblomstring har den tyska *vetenskapen* att tacka för --, så skulle man nog också hos oss komma till ett erkännande av, att en högt uppdriven vetenskaplig forskning till och med från rent ekonomisk synpunkt är ett önskemål, som borde med all makt eftersträvas och befrämjas.

En ogynnsam omständighet för oss i detta fall -- varigenom stora belopp i onödan förbrukas -- är den bristande *centralisationen* inom hela vår andliga odling över huvud. I hithörande hänseenden ha vi i mångt och mycket kommit på avvägar i vårt land: vi ha *för mycken* centralisation inom vår förvaltning, och *för liten* centralisation i ekonomiska och kulturella hänseenden. Särskilt skulle mera kunna uträttas redan med nuvarande penningemedel, om våra universitet vore färre än de äro.

Av universiteten har ju Lunds alltifrån begynnelsen sin *särskilda* uppgift och därmed också ett alltfort giltigt motiv för sin tillvaro. Man kan endast anmärka, att den *princip*, efter vilken våra statsmakter behandla detta universitet, vittnar om en beklaglig kortsynthet. Den synpunkt, under vilken alla anslag till Lunds universitet böra

ses, år helt naturligt den: att Lunds universitet skall i *varje* hänseende vara *minst* lika väl utrustat som Köpenhamns.

Göteborgs högskola är nu en gång, genom storartad frikostighet, kommen till stånd. Vi tro det skulle vara en fördel, om den fattade såsom sitt huvudsyfte att odla och främja de *ekonomiska* vetenskaperna, som ännu äro så föga omhuldade i vårt land.

En mycket olycklig omständighet i vår svenska odlings historia har varit klyvningen Stockholm-Uppsala, eller att vårt främsta universitet ej är förlagt till huvudstaden, utan till en landsortsstad. Det är ett typiskt svenskt slöseri att ställa en så stor del av vår högsta intelligens *utanför* vårt samlade offentliga liv. Härmed avses naturligtvis icke att på något sätt underskatta Uppsala universitet och dess verksamhet, varken i nuvarande eller flydda tider; Uppsala universitet behöver intet försvar i detta fall, det är *Stockholm* som lider av att icke kunna andligen med sig inkorporera Uppsala.

Kunde en sammanslagning komma till stånd av de vetenskapliga institutionerna i Uppsala och i Stockholm, skulle -- efter vår uppfattning -- en mycket betydande vinst åvägabringas för hela den svenska andliga odlingen.

Uppsala *stad* kunde bliva en betydande industri- och handelsstad i stället; därtill har den med sina förträffliga kommunikationer och den i så hög grad utvecklingsdugliga omnejden mycket goda förutsättningar, om de blott tillvaratoges.

Till de **allmänna läroverken** är tillströmningen i våra dagar oproportionerlig, och särskilt antalet avlagda studentexamina växer på ett sätt, som rent av ingiver bekymmer. Det kunde ju tyckas, som om under sådana förhållanden den rätta politiken borde vara att utan överdrivna hänsyn *utmönstra* från läroverken de svagt begåvade eleverna samt att göra studentexamen svårare -- icke genom skärpta så att säga polisföreskrifter men genom verkligen *höjda* fordringar på, som det förr hette, »mogenheten». Att åskådningen vid universiteten går i denna riktning, torde vara väl bekant.

> Med hänsyn till den stora betydelsen, även för Sveriges ekonomiska liv, av den undervisning som meddelas vid de allmänna läroverken må det vara oss tillåtet att här framställa några strödda tankar också angående denna sida av vår andliga odling.
>
> Vid läroverken, liksom vid andra undervisningsanstalter i våra dagar, vill ej *tiden räcka till* för alla de krav, som man från skilda håll uppställer på deras arbete. Vi ha en gång förut framkastat ett förslag till avhjälpande härav, i rätt betydlig mån, och vi tillåta oss här upprepa detsamma. Det går ut på, att varje lärjunge ägde att *välja* ett av de tre stora främmande språken (tyska, engelska och franska) och alltså icke skulle åtnjuta undervisning i mer än *ett* av dessa språk. Detta språk borde väl få ett högre timtal än för närvarande, men det behövde dock icke upptaga lika många timmar som nu för tiden upptagas

av alla tre; en besparing av timmar skulle alltså uppstå, som kunde komma andra ämnen till godo. En vinst härav bleve otvivelaktigt också, att det av envar valda språket komme att inläras mycket grundligare än nu är fallet och därmed bliva av större praktisk nytta. -- För att ej ställa en student alldeles okunnig i de båda övriga språken kunde under sista läsåret anordnas *korta* kurser i dessa, såsom i början på 1870-talet var fallet med engelskan för latinlinjens greker. Dessa korta kurser skulle säkerligen giva tillräcklig insikt, för att språket sedan skulle kunna tillägnas genom självstudium.

I fråga om de pedagogiska *metoderna* erkännes i våra dagar i teorien, att under de tidigare åren av skolgången företrädesvis *minnet* och *iakttagelsen* böra tagas i anspråk, emedan detta faller sig naturligt för barnet; den abstraherande *tankeförmågan* vaknar först senare, vanligen omkring femton-års-åldern eller något tidigare. I praktiken synes oss, som skulle man icke alltid låta dessa satser komma till heders. Man är otvivelaktigt i våra dagar alltför rädd att kräva vad krävas kunde av barnens *minne*, trots det i verkligheten för ett sunt barn ofta är ett rent nöje att få öva upp denna förmåga. I sammanhang härmed borde under de första skolåren *övningen* få spela en större roll än nu, exempelvis beträffande räkning. Bland de hundratal både män och kvinnor, som den, som skriver detta, under mer än en mansålder haft till biträden vid räknearbete, hava varit ytterligt få, som befunnits vid arbetets början ha varit *säkra* på, huru ens ganska enkla beräkningar borde utföras; och än sällsyntare har varit att finna någon, som varit i stånd att vad man kallar: *räkna rätt*. Detta synes oss vittna om felaktiga metoder vid räkneundervisningen. Man söker i förtid frampressa ett *begripande*, men man sörjer icke för ett *inlärande*. Skedde blott det sistnämnda, skulle nog begripandet i sinom tid följa av sig självt.

Med avseende å *undervisningen* i läroverken (och lägre skolor) äger det egendomliga förhållandet rum, att undervisning i egentlig mening sällan förekommer, utan att den i regeln är utbytt mot en permanent tentamen, ett ständigt »förhörande». Ursprunget till detta är det gamla, rent mekaniska »förhörandet av läxan»; senare har metoden utvecklats åtskilligt i formrikedom, men undervisningssättet i sin helhet torde i alla fall få anses behäftat med mycket stora brister. *Vanan* härvid är emellertid så innött, att något allvarligt och mera genomtänkt förslag till reform härutinnan näppeligen kan uppvisas.

En av de olyckligaste uppfinningar, som, enligt vår mening, gjorts inom pedagogiken, är den s. k. *läxpreparationen*. Att i våra dagar klagas så mycket t. o. m. över nyblivna studenters oförmåga av självständigt arbete, torde i främsta rummet vara att tillskriva nämnda metod, som från början vänjer eleven av med att söka begripa något själv och skapar hos honom en fordran att få allt instoppat fullfärdigt.

Vid behandlingen av läroverken kommer man osökt in på den allmänna frågan om *examensväsendet* i vårt land. Att vissa kunskapsprov föreskrivas för *inträde* vid en institution kan ju ofta vara i sin ordning, ehuruväl även härvid hos oss mer än en gång ställas onödiga fordringar. Men sedan inträde väl vunnits, borde -- i regeln -- avancement kunna, i händelse av duglighet, påräknas till vilka platser som helst i institutionens tjänst. Att fastställa en gång för alla, att ingen kan hinna över vissa gränser, och låta detta bero på examina, avlagda i ungdomen, eller till och med i barnaåren, detta är en princip, som är ytterligt samhällsskadlig. Man talar så mycket om »att flytta över Amerika till Sverige», men i nu förevarande fall frågar man sig mången gång, om man ej i stället håller på att flytta över *Kina* till Sverige -- och det ett Kina, som Kina självt visst håller på att växa

ifrån. Säkert är, att mot *amerikansk* uppfattning strida dylika restriktioner avgjort, och varje nytt band av detta slag, i onödan pålagt vårt redan så insnörda svenska samhälle, är säkerligen en ny anledning till social vantrevnad.

> Vid läroverken själva finnes en företeelse av detta slag, som det må vara oss tillåtet att här ägna några ord, emedan den är mycket karaktäristisk. Såsom bekant kan ingen lärare bliva lektor, om han ej vunnit den härför fastställda, särskilda examenskompetensen. En adjunkt av aldrig så framstående duglighet och efter hand förvärvad hög vetenskaplig skicklighet, ådagalagd, på vanligt sätt, genom utgivna skrifter -- är, om han saknar omnämnda examenskompetens, för alltid utesluten från lektorsgraden, även om hela hans undervisning varit genom årtionden förlagd just till detta stadium. En dylik princip innebär en uppenbar missaktning av *livets* lärdomar, till förmån för teoretiska kunskapsprov, avlagda vid kanske några och tjugu års ålder. Man behöver ej invända, att det är nödvändigt att förebygga ett sjunkande av lektorsgradens nivå. Det är ju icke meningen, att vilken adjunkt som helst skulle här komma i fråga, blott personer genom vilka lektoratens nivå i själva verket skulle *höjas*. Nu beskrivna förhållande är just typiskt kinesiskt och typiskt antiamerikanskt. Motsvarande företeelser kunna nog framläggas i mängd från de mest skilda områden i vårt land.

I samband med senaste läroverksreform inrättades, såsom bekant, en *överstyrelse* för de allmänna läroverken och en del med dem likställda skolor; och på sista tiden har tillsatts en dylik överstyrelse även för våra folkskolor.

Dessa styrelser utgöra *administrativa* verk, d. v. s. de skola handhava de underlydande institutionernas *förvaltning*. Men att de skulle utgöra något slags *pedagogisk* överinstans, har väl icke varit meningen. Skulle de komma att utbilda sig i denna riktning, uppstår utan tvivel den största fara för undervisningens frihet och därmed även en ny kulturfara i vårt land.

Folkundervisningen. Knappast mot någon institution i vårt land äro, i de till Emigrationsutredningen inkomna meddelandena, så många angrepp gjorda som mot våra folkskolor. Vi kunna ej upptaga utrymmet med att på nytt återgiva dessa uttalanden; vi hänvisa i främsta rummet till Bilagorna XVII och XIX. Ofta komma väl dessa meningsyttringar från personer utan den fulla fackkunskapen i hithörande ärenden, och säkerligen begås på grund härav en del misstag. Men det synes oss, som borde vår folkundervisnings målsmän icke nöja sig med den lätta uppgiften att påpeka misstagen, utan hellre gå till andemeningen i den framställda kritiken och söka göra sig reda för, huru *denna* bör bemötas.

En gång under 1880-talet, om vi minnas rätt, framkastades det förslaget, att folkskolelärarna skulle upptaga den då sedan länge i den akademiska världen avskaffade titeln magister. Svensk Läraretidning opponerade sig kraftigt häremot: folkskollärarne borde hålla sig för goda »att gå i andras avlagda kläder».

Det vore önskligt, att folkskolans målsmän, också i viktigare ting än så, gjorde gällande samma vackert självmedvetna ståndpunkt.

Men när det gäller så betydelsefulla saker som undervisningens uppgift och metoder, så håller folkskolan alls icke längre på *sitt*, utan går gärna i andra undervisningsanstalters om icke just »avlagda», så åtminstone »begagnade» kläder.

Om vi börja från början, kan sägas, att folkskolans uppgift är att lära de uppväxande samhällsmedlemmarna konsten att läsa, skriva och räkna. Här skall säkert genast invändas, att uppgiften icke får begränsas så snävt. Vi svara, att detta blir en senare fråga, men vi påstå, att folkskolan lär *icke* sina lärjungar att läsa, skriva och räkna.

Att kunna låsa betyder att kunna uppfatta innehållet av en bok *utan* att på något sätt besväras av läsandet självt. Att kunna skriva betyder likaså, att skrivandet sker utan att tanken distraheras av handens arbete, samt att detta sker med en piktur, som år fullt tillgänglig även för andra. Att kunna räkna betyder att genast vara säker på, huru en räkning skall göras, samt därtill att kunna utföra den utan fel.

Ställer man dessa fordringar, visa beväringsmönstringarna -- och för resten den dagliga erfarenheten -- att en mycket stor del av folkskolans elever icke kunna sägas få lära sig läsa, skriva och räkna. Om lärjungarna i folkskolan *verkligen* finge lära sig dessa färdigheter ordentligt, så skulle de redan härigenom ha förvärvat sig en icke ringa duglighet för det praktiska livet. Vi tro, att en god del av klagomålen mot folkskolan redan då skulle tystna.

Orsakerna till det nuvarande dåliga resultatet äro dels *för liten övning*, dels att skolklasserna äro alldeles för stora. Vad första punkten angår, är övningen för liten även i läroverken, beträffande räkning och kanske även skrivning, men i folkskolan behövdes ännu långt mera övning, emedan dess elever ha mindre tillfälle till läsning och skrivning i hemmet. I stället för att hålla sitt eget mål i sikte och inrätta undervisningen därefter har folkskolan emellertid, såsom vanligt, sneglat efter läroverken och förspiller tiden med det ändlösa »förhörandet».

Vad angår att folkskoleklasserna äro för stora, är detta den förnämsta svagheten av alla vid vår folkundervisning, och alla metodiska förbättringar förlora en god del av sitt värde, så länge denna brist kvarstår. Men att reducera dessa klasser till rationell storlek skulle innebära i det närmaste ett tredubblande av den nuvarande lärarepersonalen -- eller åtminstone, allra lägst räknat, ett fördubblande. Detta innebär en *årlig* merutgift av 25 à 50 millioner kronor och torde väl alltså för den närmaste framtiden få anses såsom otänkbart.

Om folkskolan lärde de svenska barnen att ordentligt läsa, skriva och räkna, så skulle med detsamma ett *jättesteg* vara taget i hela vårt folks kulturutveckling. I stället synes man vilja betrakta *detta* undervisningens mål med en viss ringaktning.

Nästa uppgift **[1]** är att lära skolbarnen *Sveriges historia, geografi och samhällsskick* -- det sistnämnda så långt som med barnens uppfattningsförmåga låter sig förena.

I *detta* avseende är man alls icke hågad att taga de amerikanska skolorna till mönster, såsom man gör när fråga är om »folkskolan såsom bottenskola». I de amerikanska skolorna få barnen knappt veta något om andra länder än Amerika; sådant är omöjligt för oss, redan av det skäl att Sverige icke är en världsde], utan ett ganska litet och i många hänseenden av andra beroende land. Men om motsvarande undervisning -- särskilt beträffande vårt lands samhällsskick -- drives med åtminstone tillnärmelsevis behövlig värme och energi också i våra svenska folkskolor, så skulle vi snart i Sverige få bättre förberedda medborgare än nu, och kanske även litet mera patriotiska. (Detta sista är ju *huvudsyftet* i de amerikanska skolorna; *så långt* våga vi visst icke sträcka anspråken hos oss.)

Den tid, som i folkskolan återstår, efter det nu angivna båda uppgifter fyllts, bör begagnas till inhämtande av åtskilliga nyttiga kunskaper och färdigheter, varpå i detta sammanhang icke är behövligt att ingå. Men härvid bör anmärkas att det ingalunda är något axiom, att barnens *hela* tid skall tagas i anspråk av skolarbetet. För största delen av de hem, varifrån dessa barn utgå, skulle det vara en stor lättnad att i *någon mån* få påräkna barnens arbetskraft också för förvärvsarbetet eller för sysslorna i hemmet. Det är långt ifrån, att ett *måttligt* arbete av detta slag skulle vara stridande mot barnnaturen; detta skulle med mycket större skäl kunna sägas om dagens tillbringande på skolbänken och vid läxläsningen. Till detta sista kunna barnen *tvingas*, men något annat än ett tvång blir det icke.

Men i läroverken tages barnens hela tid i det närmaste i anspråk; därför måste det vara så också -- i folkskolan. Åtminstone uppställer man detta såsom princip; att förverkligandet möter stora svårigheter å många håll, är en sak som här icke behöver beröras.

Folkskolans undervisningsarbete sammanfaller, såsom bekant, delvis med undervisningen i läroverkens lägre klasser. Skillnaden är, dels att lärjungarna i regeln komma från olika sociala grupper av samhället, dels att läroverkens undervisning åsyftar en fortsättning, till sist upp till de akademiska studierna.

Inom de i regeln mera burgna hem, från vilka läroverkens elever rekryteras, finnas helt naturligt bättre förutsättningar för en barnens utbildning, som fortlöper *vid sidan* av skolan. En större tillgång på böcker och andra bildningsmedel i hemmen, tillfällena till att inhämta upplysningar av föräldrarna och deras umgänge o. s. v. måste helt naturligt påskynda den intellektuella utvecklingen hos dessa barn. Det säger sig självt, att skolarbetet också skall taga intryck härav. Skolans arbete måste här bliva åtskilligt lättare. Undervisningen kan gå mycket fortare; man kan *förr* övergå till uppgifter, som i folkskolan representera först ett senare stadium.

Biståndet från hemmen samt den omständigheten, att undervisningen är ämnad att fortgå under halvtannat årtionde, gör också, att man i läroverken behöver ägna mindre tid åt inövningen, alltså i stället får mera tid för nyinlärandet. Undervisningen kan tidigare antaga den mera mångsidiga och fylliga prägel, som är naturlig med hänsyn till dess slutmål.

Ännu en stor fördel för läroverken är de vida mindre skolklasserna. Detta är en överlägsenhet, som betyder nästan lika mycket som övriga företräden tillsammans.

Alla dessa förmåner vill man slopa genom programmet »folkskolan såsom bottenskola». Det borde vara starka skäl för en sådan *försämring* av skolundervisningen för en ganska betydelsefull del av vårt lands ungdom.

Vad då först angår exemplet från Amerika, förfaller detta, om man erinrar sig skolans olika roll där mot i vårt land. I Amerika kommer envar fram till sin plats i livet på grund av den praktiska duglighet och energi som han utvecklar; skolbetyg frågas icke efter. I Sverige bestämmes en persons levnadsbana i stort sett efter den undervisning han erhållit i barndoms- och ungdomsåldern och de betyg han kan prestera däröver. Detta kan, om man så vill, betraktas såsom en svaghet i vårt samhällstillstånd, men förhållandena äro nu en gång sådana, och någon väsentlig förändring härutinnan är nog icke att motse på mansåldrar.

Ett barn, vars begåvning och vars föräldrars förmögenhetsställning anvisa det en plats inom vårt folks »bildade» klass och predisponera för därmed följande samhällsställningar, måste alltså otvivelaktigt ha gagn av att genast införas i den bästa undervisning, som i vårt land kan presteras, och i *den* undervisning, som förer till det avsedda livsmålet. Att avstängas från dessa möjligheter och under åratal tvingas att nöja sig med en *svagare* och icke för ändamålet avsedd undervisning medför naturligtvis en betydlig *tidsförlust*, vilket ju även är en *nationalekonomisk* förlust. De skäl, som förebringas för en dylik besynnerlig åtgärd, kunna svårligen betraktas såsom tillfyllestgörande.

Det kan ej hjälpas, att *urvalet* till en del kommer att bero på föräldrarnas förmögenhetsställning. Det är så även på andra områden än skolans, och kan ingenstädes helt undvikas. I Sverige torde dock olägenheterna härav i *nu* förevarande hänseende vara ringare än i varje annat europeiskt land. Såsom av prof. Fahlbeck vid flera olika tillfällen visats, äro i Sverige möjligheterna *ovanligt stora* även för den obemedlade begåvningen att förvärva sig tillträde till den högre undervisningen. Och vad beträffar urvalet i motsatt riktning: eller medlen att förekomma, det förmögna men obegåvade elever trängas inom statens läroverk, besörjes nog deras utmönstring efter hand av förhållandena själva, och kräves en ännu kraftigare, direkt utmönstring, så saknas visst icke utvägar därtill.

Den tendens, som numera gör sig gällande inom vårt undervisningsväsende, synes oss alltså innebära en verklig kulturfara för vårt folk. *Vinsten* skulle väl ligga i den demokratiska utjämningen. Vi äro för vår ringa del varma vänner av en dylik utveckling, men den bör vinnas därigenom, att de inom samhället från början lägre ställda så mycket som möjligt höjas till likhet med de bättre situerade -- *icke* på det sätt, att dessa sistnämnda i onödan avstå från förmåner, som lända hela vår andliga odling till gagn.

Fackundervisningen. Det kan naturligtvis ej komma i fråga att här upptaga till behandling hela denna oerhört omfattande fråga, men då emigrationen utan tvivel står i det närmaste samband med utvecklingen av Sveriges ekonomiska liv, kan det icke falla utanför vårt ämne att beröra ett par punkter, där detta ekonomiska liv i viss

mån betingas av fackundervisningens beskaffenhet.

Att de *praktiska yrkesskolorna* äntligen synas börja vinna insteg i vårt land, är ju utan tvivel även från ekonomisk synpunkt ett glädjande faktum. Man endast hissnar inför frågan, varifrån pengar till alla vår tids nya skolformer skola tagas. Och det torde nog vara omöjligt att i längden förlägga alla dessa utgifter på statens och kommunernas konto. Vårt näringsliv, som ju har den direkta nyttan av dessa undervisningsanstalter, torde väl, genom sina korporationer -- vilkas förmögenhet och betydelse vi hoppas skola växa -- få lämna även sina bidrag till yrkesskolornas utveckling. I äldre tider var det ju näringarna själva, som nästan utan allt bistånd sörjde för utbildningen av lärlingar och arbetare inom yrket.

En i hög grad tilltalande bild från den amerikanska arbetarevärlden är arbetaren, som efter fulländat dagsverke slår sig ned i aftonskolan för att förkovra sig i de teoretiska förutsättningarna för sitt yrke -- eller för nästa, högre yrke, som han aspirerar på. Det vill synas, som vore detta i vårt land något ganska sällsynt. Vi äro icke tillräckligt inne i förhållandena för att veta, om detta beror på bristande håg hos våra arbetare, eller på bristande tillfällen, eller kanske på båda delarna. Om det är tillfällena som fattas för en dylik »fortsatt undervisning», synes oss här vara ett stort fält för en nyskapande verksamhet. Den undervisning, varom här är fråga, synes oss vara *närmare* i släkt med yrkesutbildningen än med det rena skolstudiet, fastän, såsom ovan säges, det också är en teoretisk underbyggnad, som avses.

Beträffande våra *högre* fackbildningsanstalter kunde nog för något årtionde sedan om så gott som alla sägas, att undervisningen i *ekonomiska* ämnen var otillbörligt försummad. Vi vilja hoppas, att förhållandena äro något bättre nu, och att de allt framgent skola förbättras. Sedan några år ha vi ju äntligen också i vårt land en handelshögskola; det är att förvänta, att härifrån insikten om de kommersiella intressenas betydelse skall sprida sig i allt vidare kretsar av vår fackundervisning i allmänhet.

Under senare år har frågan om den ekonomiska undervisningen särskilt diskuterats beträffande våra högre *tekniska* läroanstalter. Svårigheten här är delvis, såsom vid all undervisning i våra dagar, att de olika läsämnena på ett rent olidligt sätt *trängas* med varandra på skolsehemat. För att i viss mån belysa, att detta i förevarande fall icke i så hög grad som man kanske tror är någon nödvändighet, vill jag -- i förhoppning att därmed ändock icke gå grannlagenheten för nära -- meddela en liten erfarenhet från den tid jag redigerade handboken »Sveriges land och folk».

> Till avdelningen Bergshanteringen i denna handbok lämnades bidrag av trenne olika författare, alla numera avlidna. Åtminstone tvenne av dem -- måhända alla tre -- voro i sina resp. fack världskända män, således personer av högsta kompetens för sin uppgift. Från ingen av dem lämnades någon belysning i minsta mån av de *ekonomiska* spörsmålen inom facket. På min särskilda begäran att artiklarna skulle kompletteras i denna riktning fick jag till svar, att detta var för vederbörande författare omöjligt; en av dem uttryckte till och mcd sitt bestämda misshag över, att jag ville »blanda in» dylika saker. Det lilla, som artiklarna i fråga i sitt slutliga skick innehålla av ekonomiska data, fick jag således söka hämta från annat håll, och det mesta fick jag från -- en norsk metallurg. I Norge

tycktes man alltså icke anse, att de ekonomiska frågorna voro så utan allt värde för landets bergverksindustri, som förhållandet var i vårt land.

Jag hoppas med ovanstående icke hava otillbörligt fördunklat de högt aktade mäns minne, om vilka här är fråga och vilka, såsom redan nämnt, i sina resp. fack voro, i fråga om den rent *tekniska* insikten, första rangens vetenskapsmän. Men vad jag med detta velat säga är, att på våra tekniska läroanstalters schema de ekonomiska ämnena icke behövde taga så mycken plats, om blott vederbörande *lärare* fullt behärskade även ekonomiens synpunkter, envar inom sitt ämne, och läte denna sin insikt genomtränga undervisningen. Och av våra tekniska *lärare* -- som ägna hela sitt liv åt uppgiften -- kunde vi verkligen hava rätt att fordra, att de satte sig in också uti de ekonomiska spörsmålen. *Deras* tid bör alltid medgiva detta, och deras insikt i ämnets tekniska sida behöver icke därav taga någon skada -- snarare tvärtom.

Museer äga vi förträffliga i vårt land, och av **bibliotek** ett visst antal, ehuruväl de varken äro synnerligen många eller mycket stora. I fråga om konsten att låta dessa inrättningar bli *till allmän nytta* ha vi ännu mycket att lära av Amerika.

---

[1] Vi behandla ej här religionsundervisningen, emedan den har sin betydelse från andra synpunkter än de här förevarande.

Försvarsväsendet.

I fråga om ingen annan samhällsföreteelse är det så svårt att komma till en klar och allmängiltig uppfattning om dess förhållande till emigrationen som beträffande försvarsväsendet.

Så mycket torde till en begynnelse kunna sägas, att motviljan mot värnplikten hos vår svenska ungdom nog i de flesta fall är åstadkommen blott genom agitationen. Av sig själv är nästan varje svensk yngling entusiast för krigaryrket. En av våra meddelare har anfört en betecknande historia härom från Värmland. En bonde därstädes hade sänt sin äldste son till Amerika för att han skulle undkomma exercisen, och den fanatiske gamle lovade dyrt, att han skulle låta de båda yngre sönerna få gå samma väg. Knappt anländ till Amerika, gick den äldre sonen ut som frivillig i kriget mot Spanien och kom därifrån med tapperhetsmedalj.

Man kan också vara viss om, att därest allmänna värnplikten infördes i *Amerika*, så skulle ingen nation därstädes gå med sådan villighet och stolthet till dessa övningar som den svenska.

Att det är åtskilligt annorlunda ställt med villigheten i Sverige, är alltför väl bekant, och orsakerna härtill äro mångahanda. Vi ha redan berört den antimilitära agitationen. En annan orsak är, att patriotismen hos den stora

mängden av vårt folk länge varit djupt inslumrad. En tredje, att man lyckats ingiva så många den föreställningen, att Sverige icke *kan* försvaras. Att få gå med i en *stormakts* armé -- såsom i Amerika -- måste alltid vara tilltalande för det svenska lynnet; men att bereda sig för en strid, som man på förhand anser hopplös, förefaller såsom en orimlighet, och härmed är naturligtvis också varje håg till *uppoffringar* förbi.

Denna sista omständighet är kanske den farligaste av alla. Vi skola återkomma till densamma under behandlingen av utrikespolitiken här nedan.

Vad angår de <iklagomål, som i våra dagar allmänneligen anföras mot militärtjänsten i vårt land, hava dessa fullständigast upptagits av Gerhard Magnusson, i hans berättelse om sina studier i emigrationsfrågan inom Jösse härad. **[1]** Vi hava sänt denna hans berättelse till en av våra mest kända militära skriftställare, med anhållan att han ville benäget uttala sig angående där förekommande yttranden i ämnet. Med vederbörlig tillåtelse återgiva vi hans med anledning härav meddelade svar:

> »De i Jössebygden inhämtade klagomålen över den nuvarande värnplikten synas kunna sammanfattas i följande punkter:
>
> a) *»Tidsförlust, ekonomisk förlust, som t. o. m. kan verka ruinerande.»* Denna klagan har skäl för sig, så länge som övningarna upptaga hela sommaren och intet effektivt är gjort för att hjälpa där mest behöves. Jordbruket berövas även en mängd arbetskrafter för alltid. Ty då jordbruksdrängar efter slutad militärtjänst på hösten söka ny anställning, står sådan ibland icke att få -- de antagas ju helst på våren vid fattigare jordbruk --, och då måste de söka sitt bröd i städerna, varifrån de sällan återvända till jorden.
>
> b) *»Mathållningen är dålig ock knapp.»* Maten är icke dålig överallt. Vid vissa regementen är den så god och omväxlande, att folket villigt erkänner detta och flera yngre officerare äta kronans mat, emedan den är så billig tillika; men de äta icke med folket. På vissa regementen lär det vara sämre beställt och skäl till klagomål mot matens beskaffenhet. -- »Maten är överallt otillräcklig.» För hela armén äro upprättade lika bestämmelser, huru många kalorier albuminer, kolhydrat och fett, som dagsportionen skall innehålla (enligt någon tysk professors uträkningar, tror jag). Regementsintendenterna ha tabeller över de vanligen förekommande födoämnenas värde kalorier och upprätta med ledning därav portionsstater, envar för sitt regemente, vilka sedan regelbundet följas. Portionspriset är fastställt för varje regemente särskilt, beroende av markegångspriserna. Det är tydligt att portionens beskaffenhet blir beroende av intendentens erfarenhet och förmåga att inrätta. Besparingar, som uppstå till följd av permittenters frånvaro från måltider, användas till matens förbättring. På en del ställen torde man lägga sig föga vinn om denna hushållning. Vid andra regementen är allting väl genomfört till en mycket god hushållning. Icke desto mindre är dagsportionen alldeles för klen även hos oss.
>
> Mina karlar ha på tillfrågan svarat: »Middagen är alltid god och tillräcklig; frukosten i allmänhet likaså, endast något knapp ibland; men aftonmålet är alldeles för klent, så att varje karl dagligen måste

köpa sig något till förstärkning, vilket aldrig avlöper för mindre än 50 kronor under en tjänsteperiod.» Detta träffar huvudet på spiken. Efter middagen, som utspisas kl. 1, följer tre å fyra timmars tjänstgöring. Aftonmålet, kl. 7, består av mjölk, bröd, en smörklick och en liten ostbit. Ibland någon annan sammansättning av icke högre valör. Felet är uppenbart.

c) »*Tjänstgöringens natur är förhatlig; disciplinen, tvånget.*» Tjänstgöringen torde i och för sig icke innebära något motbjudande för folket. Mitt folk säger, att det tycker bra om tjänsten, ehuru den ibland är sträng nog. Och folkets utseende och beteende bära syn för sägen. Detsamma kan sägas om alla regerneutets kompanier, dock mindre grad, ehuru mitt avgjort får arbeta hårdast och »disciplinen» där är absolut. Men jag vet, att vid många regementen den anförda anmärkningen gäller och att den kan vara befogad.

Intrycken av behag och obehag äro hos folket föga utdifferentierade. Om något är på tok, då vänder sig folket på tvären och tycker att alltsammans är »ett rent helvete». -- Det stora felet är, att våra officerare icke någonsin fått inhämta någon pedagogisk kurs, utan sköta folket efter gammal traditionell, spontan metod, som ej mer motsvarar de krav, som tidens och folkets utveckling ställer på befälsföringen och uppfostringsarbetet.

Den gamla skolans grundsats är att genast ta folket som soldater. Det kommenderas, tvingas till absolut lydnad, instrueras och övas de nödvändiga sakerna, rörelserna och greppen, det härdas och vårdas till kroppen. Rent yrkesmässigt sett är våra officerares förmåga härutinnan mycket god, i regeln. De äro i allmänhet icke elaka mot folket, ofta goda mot det, ehuru lymlar naturligen förekomma här liksom överallt i världen.

Men det är något som fattas. Officeren bemödar sig icke om att *vinna* folket för sig och tjänsten. Han försummar att göra det fosterländska ändamålet till det stora, levande motivet för det hela. Han uraktlåter även att grundligt undervisa folket i militärtjänstens nödvändiga villkor, detaljernas betydelse och inre sammanhang, disciplinens, tvångets nödvändighet och allas beroende av densamma. Han förutsätter, att folket inte begriper sådant och ej har därmed att skaffa. Underskattar materialet. Kort sagt, den uppfostrande verksamheten är försummad. Befälet söker kontakt med folket endast såsom soldater, men den mänskliga kontakten hålles liksom avsiktligt minimal. Likväl *kan* man genom rätt metod få folket med godo till vad som helst, ja, till den strängaste disciplin.

De anmärkningar, som i den ifrågavarande berättelsen framställts mot tjänsten, t. ex. att karlarna icke under marsch få lämna ledet för att dricka när de behaga, äro oriktiga. Dylikt kan icke tillåtas, ty då blir allting idel upplösning. En karl, som kan »skjuta fågeln i flykten», måste lika noggrant som alla de andra läras det strängt reglementerade sättet att skjuta i trupp. Det fordras intet, som ej har skäl för sig och är nödvändigt! Allt är till ytterlighet noga utspekulerat. Då förf:n t. ex. anser det föga betyda, om skyttens »ställning är något skev», så far han vilse. Ty om ställningen är skev, så hindrar karlen sina grannar, och han erbjuder fienden ett större, kanske dubbelt större mål, än om hans ställning är enligt reglementet. Dylika skäl kan man väl ändå icke få kalla petitesser.

Vad nu vattendrickningen angår, så är det befälhavares plikt att under marsch förståndigt ordna denna

angelägenhet. Sker så, är det ju karlens ensak, om han ej passat på att dricka när det bjöds, utan behagar känna sin törst tio minuter senare under pågående marsch. Att försummelser å befälets sida förekomma, är emellertid obestridligt. Det synes emellertid, att dylika anmärkningar aldrig behövt förekomma, ifall befälet förklarat sakernas sammanhang för folket. Detta går nu och anser alltihop för bara kitslighet. Det sätter sig på tvären, ställer sig kritiskt till allt och kritiserar i sin okunnighet falskt, till oberäknelig skada för armén och till fara för landet.

d) »*Officerarna äro översittare, högfärdiga, ofta råa och hänsynslösa, likgiltiga för folkets väl och trevnad.*» Sådana individer finnas tyvärr. Men de skulle kunna försvinna, ifall en militärpedagogik infördes som läroämne, och ifall dess efterlevnad med stränghet genomdreves. Det är alls ej omöjligt. -- Även de officerare, som äro »humana», kunna lätt synas truppen högfärdiga m. m., och detta just emedan man icke vill inlåta sig på den rent mänskliga kontakten med folket -- låt vara endast som lärare. Mången skulle kanske vilja det, men saknar förmåga, synpunkter och uttrycksmedel; den omkring dem levande traditionen är ock en försvårande omständighet.

Då den unge, alldeles oerfarne officeren tillträder sin tjänst, saknar han all förberedelse i det som rör soldatmänniskornas behandling. Det snart nog enda han fått lära är: »Befall med auktoritet; tag aldrig tillbaka eller ändra en given befallning; tillåt intet avsteg, intet resonemang, även om befallningen var oriktig -- detta skadar prestigen och disciplinen.» -- »Förman skall veta att med alla medel göra sig ovillkorligt åtlydd», men även: »Rekryten skall behandlas med godhet och välvilja». Och härtill kommer *det märkligaste av allt:* lagt mycket stor vikt vid deras »befälsanlag», d. v. s. en naturlig fallenhet för att utan vidare omständigheter göra sin myndighet gällande. Många äro de, som blivit bortvisade från yrket, emedan de burit sig tafatt åt vid de första försöken. Det har blivit tradition, att *man vill vara född härskare*. Denna ambition har gått officerarna vid hela vår krigsmakt -- ifrån toppen ända ned -- till den grad i blodet, att envar skulle anse det för en personlig förolämpning, om någon komme och sade honom, att han behöver studera en metod att sköta folk.

I fråga om botemedlen mot här anmärkta missförhållanden må anföras följande, vad först angår:

Tidsförlusten. Att, såsom förevarande författare föreslår, söka lindra uppoffringen genom att betala en hög dagavlöning, kan icke vara att rekommendera. Det strider emot värnpliktens idé, och det skulle ytterligt fördyra vår armé och omöjliggöra dess vidare utveckling på grund av kostnadsskäl. Att tilldela endast de behövande högre dagavlöning torde ej vara praktikabelt och bleve en stor belastning på armébudgeten, även det. Men det finns andra vägar som torde vara bättre, nämligen en mera rationell fördelning över årets olika delar av tjänstgöringstiden.

Vidare kunna de behövande f. n. av militärbefälet medgivas vissa lättnader, uppskov och friheter från tjänstgöring, ifall intyg om behovet företes av präst eller kommunalordförande. Denna rätt måste begagnas med stor försiktighet, ty intygen missbrukas ofta och äro ej alltid opartiskt givna. Mången, som ej är i större behov därav, går fri, medan andra, i största nöd, måste fullgöra sin tjänst. Skulle hänsyn tagas till alla intyg, så skulle man ofta knappt ha en enda man vid kompaniet.

Emellertid har jag förvånat mig över den ohyggliga hjärtlöshet, som synes råda bland grannar på

landet, vilka icke lägga två strån i kors för att hjälpa en fattig värnpliktig jordägare med ett eller annat häst- eller karldagsverke, varigenom hans jordbruk kunde hållas uppe. Jag har därvid erinrat mig forna tider: då en indelt soldat avgick och ny rekryt skulle uppsättas av roten, så enade sig de närliggande rotarna om kostnaden. Så, menar jag, borde det göras nu. *Kommunerna borde göras pliktiga att, efter beprövande inom sig, hjälpa med dagsverken, där behov på grund av värnpliktstjänst uppstår.* Därmed skulle vinnas ett bättre grundat bedömande av behovet, och en mängd dugligt folk bleve räddat åt försvaret. -- Dessa båda medel borde väsentligen undanrödja den anmärkta svårigheten.

Portionens förstärkande är nödvändigt. Några ören per man och dag äro tillräckliga. Medel finnas, ty mathållningsanslaget är det rikaste av alla. De regementen, som ännu stå lågt i hushållshänsende, borde hållas strängt efter. Det kan vara nog, att daglöjtnanten ålägges att äta med folket. Att tvinga alla officerare därtill skulle tjäna till intet; de måste få inrätta sitt liv efter behag. Kravet har naturligen framkommit i förargelse och begär att tillstuka de förment högfärdiga. Folket intar i själva verket helst sina måltider utan officerarnas sällskap. -- Göres portionen tillräcklig, bortfaller ju också en av anledningarna att önska en högre dagavlöning.

»*Tjänstgöringens förhatlighet, disciplinen och tvånget; officerarnas anstötliga väsen.*» I detta hänseende kan intet vinnas, med mindre än att ett pedagogiskt system på fosterländsk grund antages och göres till läroämne vid krigsskolorna samt genomdrives med stränghet i praktiken. Äldre officerare kunna icke tillägna sig detsamma fullständigt. Men de yngre böra uppfostras enligt detta och småningom införa ett bättre förhållande. Officerskursen måste därför förlängas och de unga officerarna komma mera mogna till sin uppgift. Detta *är* det enda sättet att undanrödja alla obefogade och befogade klagomål mot tjänsten.

»Likställighet» kan aldrig bli rådande. Disciplinen får icke upplösas. Officeren *måste* hävda full myndighet, men han skall lära sig att göra det så, att det icke smärtar. I själva verket värderar folket ingalunda ett svagt och efterlåtet befäl. Ej heller ett befäl, som icke i sina vanor och sätt höjer sig över truppen. Truppen känner blott behov av att stå på god fot med, känna sig kamrat med och omhuldad av ett pampigt, högt stående befäl.»

För egen del vilja vi tillägga följande. När vår militäre meddelare här ovan säger, att matportionerna sannolikt »äro uträknade av någon tysk professor», så förstår man mycket väl, att missförhållanclen uppstått i detta avseende. Vårt svenska folks behov av föda får säkerligen icke mätas efter tysk måttstock. I Sverige är särskilt landsbygdens befolkning av gammalt van vid *stora kvantiteter* födoämnen, vilka i stället vanligen äro av mycket enkelt slag. Att här skall uppstå en konflikt med de tyska tabellerna är uppenbart, och efter all sannolikhet äro de anmärkningar berättigade, som Magnusson refererar i detta stycke.

En gren av militärväsendet, med vilken åtskilligt missnöje synes råda, är *sjukvården.* Det besannar sig troligen här, som på andra områden, att det näppeligen är en tillfredsställande anordning att mot ett tillfälligt arvode anställa läkare, skyldiga att lämna fri vård åt viss personal. Detta system synes mer och mer råka i misskredit. Huru olägenheterna skola avhjälpas å det militära området, kunna ju endast fackmän yttra sig om.

Nu förevarande ämnes vikt gör det till en tvingande nödvändighet att söka komma till en så grundlig föreställning som möjligt om den så alltför allmänt utbredda försvarsoviljan i vårt land. Flera omständigheter äro berörda i det föregående. Vi vilja här söka giva ytterligare ett par bidrag till det svåra ämnets behandling. Våra anmärkningar framställas helt naturligt utan större anspråk, men spörsmålens upptagande i och för sig synes oss fullt berättigat genom den omfattande karaktären av vårt uppdrag.

För några år sedan yttrade överste krigsherren i en av Europas storstater, vid en inmönstring av nya rekryter: »Ni måste vara beredda att, om jag befaller, vända edra vapen mot fader och broder.» En dylik åskådning böra vi taga avstånd ifrån; det gives ingen statsmyndighet, som har rätt att fordra något sådant. Dylika uppfattningar utgöra reminiscenser från det antika, statsidealet, som, på grund av det månghundraåriga antika litteraturstudiet, lever kvar hos oss ännu såsom ett slags »reliktfauna» på det etiska området.

> Av samma slag är också den så ofta uttalade satsen: »Det enskilda måste vika för det allmänna». I denna abstrakta och onyanserade formulering är satsen alls icke någon sanning. Väl har den enskilde i regeln, icke alltid, att underordna sina intressen under det allmänna, men där detta sker med rätta, innebär det icke endast att den enskilde giver vika, utan också att, just härigenom, hans egen personlighet kommer till sin verkliga rätt. Där icke detta sista är fallet, skall den enskilde *icke* underordna sig det allmänna.

På detta sätt måste man fasthålla, att i många fall de naturliga blodsbanden stå *över* samhällets fordringar. Och när staten funnit sig böra ordna sitt försvar under formen av den *allmäna värnplikten*, så har den med detsamma *begränsat* denna nya armés -- värnpliktsarméns -- uppgift till försvaret *mot yttre fiender*. Vill den med militärisk makt skydda sig mot *inre* motståndare, vilket naturligtvis i vissa fall är nödvändigt -- så måste den härför anlita sådana som *frivilligt* iklätt sig en dylik uppgift.

Personalen av den fast anställda armé, som vårt land ännu äger, borde alltså vid anställningen förbinda sig att tjänstgöra också såsom »polisarmé», där detta visar sig behövligt. Kunde denna polistjänst utsträckas även i någon mån i övrigt, veta vi, att vår landsbygd är alltför väl i behov av ett ökat skydd av detta slag.

Att disciplinens band äro nödvändiga för militärtjänsten, måste naturligtvis strängt fasthållas. Detta hindrar icke, att *uppfattningen* av disciplinens väsen ännu i vissa delar kan vara något föråldrad. Dit hör, enligt vår mening, en åskådning om den rent mekaniska lydnadens betydelse för uppförandet på slagfältet, vilken man ännu kan få höra uttalas av miltäriskt sakkunniga.

Att gå emot döden, såsom en krigsman får göra, är, säger man, för den mänskliga naturen i och för sig så fruktansvärt, att det är möjligt endast för en trupp, hos vilken en långvarig övning gjort det till en rent omedveten, nästan mekanisk plikt att helt enkelt i varje ögonblick gå dit man befalles att gå.

Om ock någon sanning kan ligga häri, måste dess betydelse dock säkerligen i våra dagar vara mindre än förr, och denna betydelse minskas för varje dag, som leder till en högre utveckling av den personliga ansvarskänslan. Vi tro alltså, att våra militärer icke böra alltför mycket *stanna* vid ovannämnda uppfattning, utan söka göra sig reda för, huru efter hand en mera människovärdig grund skall uppnås, samt medvetet *arbeta* för en förvandling i denna riktning. Säkert skulle detta icke undgå att inverka gynnsamt på det människomaterial, av vilket våra dagars arméer bestå.

Det bjuder emot att rikta ett klander mot dem som frivilligt, fullgjort det tunga och i mycket så otacksamma värvet att under de senaste fyrtio åren arbeta för försvarskänslans ökande och stärkande hos vårt folk. Men när detta arbete tager former, som skada den egna saken, kan man dock icke undgå att söka fästa uppmärksamheten härå.

När en gång på 1880-talet en dylik försvarsrörelse uppstod, inleddes den med en broschyr, å vars titelblad följande motto var anbragt:

»Svenska armén! Ni ha ingen svensk armé. Ni ha vaktparaden, det är alltsammans!

Yttrande av en rysk militär.»

Ett dylikt sätt att föra agitationen har gjort omätlig skada, ja förorsakat en icke ringa del av den försvarsolust och den försvarsnihilism, som ännu hemsöka vårt land. Nu för tiden är väl tonen åtskilligt annorlunda, men uttryck av den gamla jargonen träffas dock icke så sällan och verka alltjämt nedrivande på vad en ärligare och klokare taktik bygger upp. Här, såsom annars, är sanningen det bästa vapnet; varför icke peka på vad som brister men också erkänna det goda som numera är åstadkommet? Vad skall den allmänna opinionen till sist tro, när man får höra, att vi, trots en årlig utgift av 80 à 90 millioner kronor, skulle vara så gott som försvarslösa?

Det säges, att ett beundransvärt arbete under de senaste årtiondena är utfört av våra officerskårer, både till lands och sjöss, för vårt krigsväsens reformering, och detta vilja vi gärna tro. Att tacksamheten härför är obetydlig, är väl delvis intet annat än vad man i Sverige regeln kan vänta, men delvis beror det nog också på våra försvarsvänner själva, därför att de icke kunna avstå från gammalmodiga, okloka och opsykologiska metoder i agitationen.

I fråga om vårt krigsväsende må till slut sättas i fråga, om ej med fördel en skarpare gräns borde uppdragas mellan den civila och den militära *förvaltningen*. Till och med en utanförstående måste fråga sig, om t. ex. en överste vid ett svenskt regemente i våra dagar verkligen är mera en militär tjänsteman eller mera en civil. Att detta skulle vara till fördel för den militära utbildningen, synes oss så gott som otänkbart.

*

Frågan om den roll, som motviljan mot värnplikten spelar för emigrationen, är mycket svår att uppskatta till sin

rätta omfattning. Allt efter sin olika syn på tingen giva också våra meddelare synnerligen växlande uttalanden i detta ämne. Att det han förhålla sig mycket olika i detta fall i *olika delar* av vårt land, är ganska sannolikt.

Såsom regel torde dock få sägas, att de äro rätt få, som utvandra endast och allenast för värnpliktens skull, och att detta egentligen inträffar i särskilt uppagiterade bygder. Huru mycket värnplikten betyder såsom en *bidragande* orsak till utvandringen, är däremot omöjligt att säga, men säkert är dess roll i detta fall icke ringa. En närmare belysning härav meddelas i Tab. 232 av Betänkandet och kommentaren därtill sid. 601. Av sagda och närmast föregående tabell framgår också försvarspliktens inverkan på den manliga emigrationens åldersfördelning, i det att utvandringen allt mera koncentreras på det åldersår, som närmast föregår värnpliktens inträde.

Från denna sistnämnda synpunkt måste man hysa mycket stora betänkligheter mot det någon gång förebragta förslaget att *framflytta* inskrivningsåldern ett par eller tre levnadsår tidigare än den nuvarande. För så vitt härmed skulle förenas de nuvarande inskränkningarna i de värnpliktiges rätt till utvandring, skulle resultatet säkerligen bliva, att den stora emigrationsböljan flyttades från åldern 20 år till åldern 17 à 18 år, vilket för landets näringsliv skulle innebära en synnerligen olycklig förändring.

---

[1] Bilaga VIII.

Utrikespolitiken.

Man skulle kanske vilja säga, att utrikespolitiken icke har något med utvandringsfrågan att skaffa, men detta är i själva verket ett betydligt misstag. Utrikespolitiken står i ett ganska nära samband med nationalkänslans högre eller lägre grad av aktualitet, och med detta förhållande åter står emigrationen i samband -- om än icke fullt på det sätt, som man kanske vanligen föreställer sig. En mansålders utrikespolitik av så gott som uteslutande motgångar -- såsom en tid var fallet i vårt land -- nedsätter i hög grad den nationella självkänslan och bidrager i sin mån till den samhälleliga vantrevnad, som vi mött på så många områden av vårt folks nyare historia och lärt oss att betrakta även såsom en fruktbar jordmån för emigrationen. -- I vidsträckt mening omfattar ju utrikespolitiken även vår diplomatiska och konsulära representation hos främmande makter, vilken för vårt ekonomiska liv är av synnerligt stor betydelse.

Om vårt lands utrikespolitik under senaste mansåldrar uttalar sig prof. Fahlbeck, i en mycket känd broschyr, på följande sätt:

> »Svensk utrikespolitik -- det ordet låter ovant och torde skorra i de flesta svenskars öron. Inrikespolitik så mycket som helst. Ju mer politisk upplysning och politiskt gräl dess bättre, tyckes allmänna meningen vara, men blott inrikes. Utrikespolitik, på den tänker man ej; och föres tanken någon gång ditåt, så heter det blott: Tyst, tyst! Det är farligt att tala om slikt. Det kunde väcka grannarnas misshag.

> Och det skola vi akta oss för. Det kunde ock störa den nationella ro, vid vilken de hundra fredsåren vant oss, och väcka onda dröm mar under sömnen. Även det bör undvikas. Härigenom har det egendomliga förhållandet inträffat -- troligen enastående i denna värld av bistra verkligheter -- att utrikespolitiken för oss svenskar gäller som ett »tabu», ett farligt ting, som icke får vidröras och icke angår menige man.
>
> Uti de stora ländernas press förekomma så gott som dagligen betraktelser över ett eventuellt krig med den eller den grannstaten, utan att detta i ringaste mån stör grannsämjan folken emellan eller betraktas som tecken till ovänskap. Man finner å ömse sidor en dylik diskussion helt naturlig och tar icke humör för det.
>
> Det är därför en fullständig missuppfattning, att man i Sverige icke skulle våga tala om grannarna och de utrikespolitiska faror, som från dem kunna hota, utan att detta skulle väcka ond blod och skada landet. Tvärtom lär just på det håll, vnrifrån sådan fara kan hota, strutsens bekanta sätt att slippa se den och tystnaden väcka ringaktning. Och först i ringaktningens spår följer den verkliga faran, medan däremot ett öppet tal om de möjligheter, som föreligga, inger respekt. Ty det visar mod att se faran i ögonen och beslutsamhet att möta den.
>
> Vårt lands läge medför icke en aktiv utrikespolitik, och så har en sådan kommit att betraktas som för landet så gott som obehövlig och i alla händelser menige man ovidkommande. Vi ha ju en utrikesminister, som får sörja för de nödiga hövlighetsrelationerna till främmande makter. Därmed punkt.»

Såsom bekant, uttalar sig prof. Fahlbeck i den citerade broschyren för, att Sverige bör bryta sin hittillsvarande passivitet genom att ansluta sig till en allians med Tyska riket. Här är ju icke rätta platsen att ingå i någon detaljdiskussion om detta förslag. Vi vilja endast erinra om, att, i våra dagar, statssuveräniteten i teorien fattas på ett mera abstrakt och mera absolut sätt än någonsin förr i historien. Teoretiskt taget är jordklotet delat i några tiotal »stater», som egentligen skulle vara så oberoende av varandra, som om envar av dem utgjorde en egen planet. I praktiken är detta naturligtvis omöjligt att uppehålla, och *tendensen* går tvärtom avgjort i riktning av större sammanslutning, till en början på det ekonomiska området -- genom handelstraktater och otaliga överenskommelser av andra slag -- efter hand nog också på det politiska området, fastän det i detta avseende ännu är omöjligt att ens gissa sig till konturerna av de former, som de nya förbindelserna komma att taga. Detta är nu visserligen framtidsuppgifter, som ännu icke för oss ha praktisk betydelse. Så mycket bör dock fasthållas, att vi måste giva akt på sammanslutningstendensen och icke låta överraska oss av vad den till sist kan komma att föra med sig. Hela vårt uppträdande måste gå ut på att i de nya världskonstellationerna *skaffa vårt svenska folk en så gynnsam ställning som möjligt*. Men detta kan ske endast om vår utrikespolitik redan nu för sig uppställer *positiva* mål.

Om alltså den nuvarande tiden kanske icke är den rätta för avslutandet av storpolitiska allianser, så torde dock en statsman alltid böra hava en sådan framtida möjlighet för ögonen, studera de omständigheter, som därvid kunna vara av betydelse, och omsorgsfullt förbereda de steg, som kanske en gång bliva nödvändiga.

Att låta utrikespolitiken *uteslutande* bestå i ett oupphörligt tillkännagivande att vi ämna hålla oss neutrala, detta innebär endast ett ständigt proklamerande av vår *vanmakt;* härigenom minskas ju aktningen för vårt folk och *försvagas* våra försvarsmöjligheter. Och säkerligen medför detta också ett nedsättande av vår egen självkänsla, vilken icke tål mycket försvagande ändå.

Om det gjordes klart för vårt folk, att våra statsmän hava till mål, att när en gång stridens dag kommer, vi icke skola stå *ensamma*, utan i förbund med vänner och allierade -- så skulle också en icke ringa del av den militära hopplösheten hos vårt folk försvinna. Men däremot måste denna hopplöshet just *ökas*, om var man tror, att våra statmäns *enda* mål är *neutraliteten*. Ty att denna kan bli satt i fara när som helst, är ju vad man stundligen -- och med rätta -- hos oss inskärper. Och har intet *förberetts* för ett dylikt ögonblick, är det ju en ren slump, om vi då skola stå allena, eller om vi hava något stöd att vänta från mäktigare håll.

> Förslaget om en allianspolitik har icke mötts med större sympatier vårt land. Egendomligt nog finnes dock ännu på många håll sympati för något slags allians med våra graunfoik norrmän och danskar, trots att vi här tydligen skulle ikläda oss stora risker utan utsikt till någon på minsta sätt motsvarande vinst. Vad danskarna angår, är nog att anföra ett yttrande av en känd militärskriftställare i tidskriften Ugens Tilskuer, i maj 1912. Yttrandet, som tillkommit med anledning av prof. Fahlbecks broschyr och efter all sannolikhet uttrycker den allmänna meningen i Danmark, lyder sålunda:
>
> > »Danmark kan for sin egen Skyld gaa sammen med Tyskland eller lade være, alt efter som dets egne Interesser menes at være, men i at medvirke til at afværge nogen Fare, der kan siges at true den skandinaviske Halvø fra Rusland, er Danmark i endnu langt mindre Grad interesseret, end Sverige før noget over en Menneskealder siden var i at tilbagevise Tyskhedens Fremstød mod Norden. -- -- -- Og hvilket Standpunkt Danmark end tager ved det vigtigste, ja, for denne Stat ene vigtige Valg, Valget mellem England og Tyskland, saa bør det aldrig indtage en Stilling, hvorved det gør fjendtlig Front mod den Stormagt [Ryssland], som er dets naturlige Forbundsfælle fra gammel Tid, og overfor hvilken det tillige har paadraget sig endnu aldrig indløste Forpligtelser.»
>
> I fråga om Norge torde vara allmänt erkänt, att dess krigsfara är snarast större än vår, och genom att på något sätt göra oss solidariska med norrmännen skulle vi alltså betydligt öka vår egen krigsfara. Att Norge skulle vara i tillfälle att erbjuda oss någon denna ökade risk motsvarande militär hjälp, lärer väl icke den mest sangviniske vilja påstå.
>
> Dessa då och då framkastade idéer om ett försvarsförbund med norrmän och danskar äro väl endast en kvarleva från den tid, då det ansågs självskrivet att Sverige skulle uppoffra sig för dessa folk. Det är ett besynnerligt förhållande med denna i Sverige alltid med ren fanatism drivna sats: »Vi måste stå i ett gott förhållande till våra båda smärre grannfolk.» Överflytta vi detta till det enskilda livet, framträder ohållbarheten genast. En *man* kan dock icke ha till första grundsats för sitt liv, att han skall leva i fred med sina grannar. Han måste väl tänka på att leva hederligt själv och sköta om sitt; om detta leder till ett gott förhållande till grannarna eller icke, beror ju ej blott på honom utan även på dem; och i alla händelser kan ju detta icke för honom vara den högsta synpunkten. En person med antydda

osjälvständiga uppfattning brukar i det enskilda livet betecknas med en mycket obehaglig benämning. -- Lyckligtvis tillhör allt detta den generation, som nu håller på att gå bort. Den generation, som växer upp, har nog i detta fall en sundare syn på tingen.

I motion n:r 256 i Andra kammaren vid 1912 års riksdag yttrar hr Lindhagen: »Sedan Sverige uppsagt det ekonomiska föreningsbandet med Norge, den s. k. mellanrikslagen -- *en typisk svensk dvärgagärning* på senare tider **[1]** -- blev det så mycket ohållbarare för svenskarna att kunna upprätthålla ett politisk föreningsband, vilket blivit Norge påtvunget genom vapenmakt och berett det olikställighet i unionen.»

Envar vet, att mellanrikslagen uppsades därför, att svenskarna antagit ett nytt tullsystem, med högre tullar än förr, och att norrmännen hårdnackat vägrade att ingå på de modifikationer i avtalet, som härav nödvändiggjordes -- för så vitt man ej skulle låta Norge öppet eludera de svenska tullarna och bereda sig en oberäknelig vinst på vår bekostnad.

Detta kallas nu »en typisk dvärgagärning» från vår sida. Meningen är uppenbarligen, att vid avtal med våra grannländer skall icke spörjas om vad Sveriges intresse kräver och icke låtsas om att våra motparter komma med rent oantagliga fordringar; det enda vi skola se på är, att en överenskommelse bringas till stånd. Det är ett dylikt betraktelsesätt å svensk sida, som har gjort skandinavismen omöjlig i vårt land.

Vår representation i utlandet är, såsom bekant, dels diplomatisk, dels konsulär. Man vill i våra dagar ofta glömma, att dessa båda ha var sin särskilda uppgift, krävande olika förutsättningar. Att av våra diplomater fordra även någon kommersiell insikt kan naturligtvis vara lämpligt, men kåren bör dock rekryteras ur samma samhällskretsar som hittills. Sverige äger ju en historiskt berömd adel, med framstående duglighet för diplomatiens representativa uppgifter; detta är, i våra dagar lika mycket som i äldre tider, en förmån, som det är oklokt att icke begagna sig av. Att Amerika och Norge söka att sammansmälta sin diplomatiska kår med den konsulära, beror på, att bägge dessa länder äro i avsaknad av ett historiskt adelsstånd; de utgöra alltså i detta hänseende intet exempel för oss.

»Reformen» av vår utrikesrepresentation år 1906 är lyckligtvis redan till mycket stora delar omgjord, men ännu är denna vår representation mångenstädes alldeles otillräcklig, efter såväl våra affärsmäns uppfattning som enligt samstämmig åsikt av våra landsmän i utlandet. Vi kunna ju icke här ingå i detaljer, blott för vår del betona, att kostnaderna för en god utrikesrepresentation äro för en nation lika väl använda penningar som motsvarande kostnader för en affärsfirma. Allt har ju i våra dagar en ekonomisk sida -- jämte andra--, men detta har vårt svenska folk alltid så svårt att inse och erkänna. När man någon gång hos oss vill vara sparsam, händer mycket ofta, att det blir på orätt ställe.

Över våra diplomaters sätt under unionstidens senaste mansålder att tillvarataga svenska intressen i utlandet -- såväl svenska statens som enskilda svenska medborgares -- skulle nog mången helst vilja draga en slöja. Vi nämna här blott *ett* exempel: den Smithska spritaffären i Spanien. När dess historia en gång blir ordentligt framlagd, hava 1880-talets hävder i vårt land fått ännu ett mörkt blad till de många andra.

Förhållandena äro sannolikt vida bättre numera, om än nog fortfarande den gamla skyggheten emellanåt giver sig tillkänna -- såväl hos våra diplomater i utlandet som hos myndigheterna här hemma. Särskilt torde knappast våra *fiskares* intressen ännu tillvaratagas med samma energi, som förhållandet är i våra grannländer. Dylikt har i våra dagar en anmärkningsvärd förmåga att nedsätta en nations anseende och därmed också dess försvarskraft.

En äldre f. d. diplomat yttrade en gång: »Säg ej att de små folken äro rättslösa i våra dagar; detta är långt ifrån alltid fallet, om det än någon gång i undantagsfall kan bli så. Nyckfullhet kan endast en stormakt tillåta sig, men att lugnt och allvarligt fasthålla vid sin rätt kan även ett litet folk i regeln med framgång göra.» Det vore önskligt, att denna uppfattning kunde bliva fullt rotfast, ej blott hos vår utrikesrepresentation utan även hos vårt svenska folk i dess helhet.

---

[1] Kursiverat här.

Svenskarna i utlandet.

»Att söka efter orsakerna till emigrationen år efter mitt begrepp alldeles överflödigt. Ingenting kan väl ligga mera i öppen dag. Detär den mänskliga ambitionen att försöka förbättra sin ställning. Och den man eller kvinna, som icke söker förbättra sin ställning, om den behöver förbättras och tillfälle därtill finnes för handen, är väl icke mycket värd, även om han stannar hemma.» **[1]**

Dessa ord av en gammal svensk-amerikan kunna, inom ramen för hans uppfattning, icke bestridas. Det är ju en ofta hörd. åsikt, att redan *patriotismen* såsom sådan borde hindra vårt folk från att utvandra. Att detta är en skev föreställning framgår exempelvis av det faktum, att utvandringen sedan flera årtionden tillbaka är betydligt högre i *Norge* än i vårt land. I Norge är dock patriotismen rotfast på ett sätt, som vi endast kunna betrakta med avund.

För dem, som tala om fosterlandskänslan såsom ett hinder mot utvandring, vilja vi också till begrundande framhålla följande små bilder ur livet, meddelade från Jösse härad i Värmland: **[2]**

> »Jag har arbetat i mitt yrke», säger en fattig skomakare, »i trettio år, och jag kan säga att jag icke ännu kunnat förtjäna mer än högst en krona per dag i medeltal under året. Att få upp priserna på vårt arbete synes också vara omöjligt, ty många laga sina skor själva, och många äro de gamla, nästan orkeslösa, som hålla på med skomakeri och hålla priserna nere. (För ett par sulade och klackade mansskor, pliggade, få vi 1.75, och för sydda 2.25, för frunsskor få vi resp. 1.50 och 2.00. Då lädret är så dyrt som det är, så blir det inte många ören över för vårt arbete.) Jag har i regel arbetat 17 -- 18 timmar om

dygnet men aldrig kunnat få ihop så mycket, att jag fått mig en egen stuga. Ett litet potatisland har jag hyrt i backen intill där jag bor. Sju barn har jag fostrat upp ändå, och nu har det börjat te sig i ljus även för mig, ty nu har jag begynt uppföra min egen stuga, icke av egna pengar som jag förtjänat, utan av de pengar min äldsta flicka, hon är nu aderton år, sänt hem till oss från Amerika. När hon var fjorton år, reste hon och började redan första året sända hem pengar till oss. Sedan hon fyllt sjutton år, har hon regelbundet sänt oss 10 dollar i månaden och dessutom litet extra, så att vi nu på fyra år fått tillsammans 1,500 kr. från henne. Det är på de pengarna vi nu skola bygga vår egen stuga. Men nog är det egendomligt, att man skall arbeta träget ett helt liv här i Sverige och inte kunna åstadkomma så mycket som en ung flicka hinner spara på endast några få år i Amerika. Jag kan då aldrig tala illa om Amerika eller emigrationen, ty jag vet inte hur det skulle gått med oss, om inte vi fått flickan dit över.»

En annan skomakare hade nio barn, därav tre flickor och tre gossar i Amerika. »Jag hade aldrig kunnat föda dem i alla fall. En fick resa på försök, och när det gick bra för honom, så kommo de övriga i tur och ordning efter.»

Hur det kan te sig för en fattig torpare och hur för honom räddningen kommer genom barnens utvandring, det visar följande utdrag ur anteckningarna från undersökningen. Det gäller en torpare med tolv barn, därav de två flickorna och tre av de tio pojkarna äro i Amerika. De övriga äro hemma.

»De ha rest, »säger fadern», för att hjälpa oss här hemma, och det ha de också gjort. Vi fingo detta torp här för sexton år sedan, ute i skogen och i värsta träde alltsammans. Ingen kalk fingo vi till jorden, fastän vi borde haft kalk över varje bit, och 160 dagsverken skulle vi göra åt herrgården. Men hur göra 160 dagsverken där, när jorden här var sådan, att den med arbete både dag och natt ändå inte kunde komma i ordning på flera år? Och inte nog med de 160, gården skulle också ha överdagsverken (för 67 öre), och var det någon dag vi inte kommo dit, så fingo vi allt veta utav det. Vi hade fem barn, när vi kommo hit, och så småningom växte de upp, så att äldsta pojken fick gå fram till gården och göra dagsverken. Dessförinnan hade mor länge gjort dagsverken, ty far måste hålla på hemma för att få något av torpet, eller för att med snickeriarbete tjäna en slant extra någon gång.

Så höll då äldsta sonen på i många år och slet från kl. 5 på morgonen till kl. 8 på kvällen och fick maten till sig hemifrån. Men aldrig att han kunde förtjäna sig en krona extra eller få någon uppmuntran på gården, aldrig. När han blev tjugufem år gammal, ledsnade han på det och lånade sig pengar till en Amerikabiljett. Inpå andra året kunde han betala både respengarna och lånet med 450 kr. samt dessutom skänka far och mor 150 kr.

Det var vår räddning att han reste. Annars hade vi gått under.»

Sedan reste de undan för undan, så att på sju år fem av syskonen rest sin väg till Amerika. De ha hjälpt föräldrarna mycket. De ha sänt pengar, så att föräldrarna kunnat för 1,600 kr. köpa sig ett eget ställe, dit de snart skola flytta. De lämna då torpet. Torpet är nu arrendetorp och befriat från dagsverksskyldighet. Arrendesumman är 110 kr. om året.

»Inför sådana skildringar som dessa» -- säger Gerhard Magnusson, från vars framställning det ovanstående är

hämtat -- »kan man aldrig beklaga, att ventilen till Amerika stått öppen för ungdomen.» Och vem är nog oförnuftig att ej instämma härutinnan?

Att det *i regeln* gått våra landsmän väl i händer därute i Amerika, är ju allmänt känt. Att många lämna överdrivna skildringar i brev till hemmet och till släkt och vänner, är ju lika väl bekant, men detta förhindrar icke att slutsatsen här ovan står fast ändå. Ehuru man knappast behöver några bevis i detta fall, hänvisa vi till P. G. Norbergs och G. H. von Kochs skildringar i Bilaga XX.

Det säges så ofta, att man aldrig får höra av personer, som misslyckats och gått under där borta. Men von Kochs utredning visar, att antalet sådana fall *icke* är så betydande, som man i allmänhet tror. Och för övrigt: skulle ej många av dessa hava gått under även om de stannat hemma? Och huru många av dem som *lyckats* i Amerika skulle ej gått under, om de stannat kvar i Sverige?

Man säger icke så sällan: Om emigranten arbetat lika flitigt och energiskt hemma som i Amerika, skulle han blivit förmögen även här. Detta är, om det är tänkt såsom allmän regel, helt enkelt osant; och den som talar så, *vet* att det är osant, om han blott vill sätta sig fullt in i saken. Att en eller annan hemkommen svensk-amerikan säger detsamma, bevisar heller intet, ty mot var och en som talar så, finnas tiotusen som med övertygelse säga motsatsen.

Och man behöver endast tänka sig in uti, vilka *möjligheterna* äro här i Sverige och vilka de äro i Amerika, för att få klart för sig vem som har rätt.

Dragningskraften på de hemmavarande från svenskarna i Amerika är omätligt stor och troligen för närvarande den kraftigaste orsaken bland alla till emigrationens fortgång. Vi göra oss icke någon riktig föreställning om, huru *noga* man i våra bondgårdar och torparestugor känner konjunkturer och övriga förhållanden i Amerika, och huru *okunnig* man är om allt som rör Sverige. Amerika är nästan det rätta hemlandet, Sverige främlingslandet. Efter pastorsämbetet i en av Hallands församlingar återgiva vi följande ur dess skrivelse till Emigrationsutredningen den 28 juli 1908: **[3]**

> »Jag vill anföra ett exempel på, huru nära man numera tycker att Amerika är. En från en församling i Västergötland, där jag tjänstgjort, utflyttad dog i Amerika. Fadern eller modern kom och anmälde dödsfallet, som om den avlidne hört till församlingen, och begärde att tacksägelse skulle läsas och själaringning ske, såsom det brukades där. Jag svarade att, enär den avlidne icke hörde till församlingen, detta icke kunde ske, och för att göra saken tydlig tillade jag: »Om han flyttat till Göteborg och dött där, icke hade ni då ansett, att här skulle gjorts tacksägelse och ringts?» -- »Nej», svarades det, »det är en annan sak, så långt borta som i Göteborg!»

Mycket utförligt ha dessa förhållanden belysts av Gerhard Magnusson i hans undersökningar från Jösse härad i

Värmland, **[4]** och vi återgiva här denna hans skildring i dess helhet:

»Går man in i en stuga för att få se hur bonden har det och för att få höra hans mening om emigrationsspörsmålet, så bör man icke vara överraskad av att höra att han har några eller alla sina barn i Amerika. Tvärtom finner man snart att det knappt lönar mödan att söka upp någon gård, där ingen av de närmaste anhöriga är i Amerika. På byråarna finner man de amerikanska porträtten av dem som reste sist, på väggarna hänga amerikanska gruppfotografier av kanske 15 -- 20 släktingar, som alla äro i U. S. A. Man kan gå från stuga till stuga och ständigt hitta dessa amerikanska porträtt och en mängd amerikanskt kram. Här finner man en lampskärm med någon engelsk sentens; där hänger i gungstolen en matta med månadernas namn på engelska och en svensk-engelsk tiltägnan från dottern eller sonhustrun; där på skänken stå kulörta glas med guldkanter och »Fortune favors the brave» i snirklade bokstäver; i stereoskopet på fönsterbordet finnas bland 42 bilder endast 2 från Sverige, Jönköpings gamla tändsticksfabrik och Göta kanal, men alla de övriga från U. S. A. Där kunde man få se hur gentilt man bor i New York, hur man gifter sig i glänsande salonger med festklädda bröllopsgäster. hur man äter läckra rätter vid bord som digna under gnistrande champagneglas och fruktskålar, hur man spatserar i bedårande parker med porlande vattenkonster och jämnklippta gräsmattor, hur man åker i väldiga spårvagnar eller på luftbanor, hur man roar sig ombord på de ståtliga atlanterångarna o. s. v.

Den lilla gossen och flickan växa upp i denna amerikanska miljö. Det enda vackra de få se och taga del av är amerikanskt kram och amerikanska bilder, de enda nyheter de få höra utifrån världen komma till dem genom de brev som far eller mor läser upp, när posten kommit, från de äldre syskonen i Illinois eller Massachusetts. Det ärengelska vändningar i språket och ett medlidsamt skämt med förhållandena hemma i »Sweden», allt sådant som imponerar på de små och stegrar deras redan väckta längtan efter att »gå över» till det märkvärdiga landet. Aldrig blir det så grant och gentilt i Jösse, som det är i Chicago eller Idaho, aldrig får man höra så mycket märkvärdigt från Sverige som från U. S. A. Och kommer det någon på besök någon gång, så är det en elegant dam eller en lika elegant herre från Amerika, som förut gingo på åkern här hemma och hette några vanliga namn, men nu leva på pengar och heta något mycket vackrare och bättre. Så ter det sig för barnen i hemmen. De växa upp och fostras till att emigrera.

Det vackraste porträttet hemma på väggen är kanske Grover Cleveland, William Mc Kinley eller Theodore Roosevelt, och därnäst tyska kejsarfamiljen. Böckerna som finnas äro vyalbum från U. S. A. eller svensk-engelska ordböcker och »statistisk kalender» över Amerika. Det enda svenska man finner är några grant textade bibelspråk i glas och ram på väggarna.

När man sedan en gång får tillfälle att höra bondgubbarna i en läsestuga eller kafé i Arvika konversera på engelska, så förstår man, hur det hänger ihop, och blir knappast förvånad över det. Många ha varit i Amerika och vänt åter -- det märker man, när man färdas fram på vägarna, redan på kläderna och på panamahattarna hos en del män som gå omkring på sina fält, som om de gingo på farmen i Minnesota. Många, både unga och gamla, gå och lära sig engelska för att bättre komma sig fram, när de en vacker dag »gå över» till Amerika. Allt verkar som en förberedelse till emigration. Uppfostran går ut därpå, och det är mycket lättare att få låna en penningsumma till en Amerika-biljett än till en biljett för resa till exempel till Stockholm. Då därtill kommer att hela släkten redan förut är i Amerika, så anser man

sig mycket tryggare kunna resa dit än till Stockholm eller Göteborg, där man kanske alls inte har några anhöriga. Och så kommer då och då någon svensk-amerikan på besök. Han behöver sällan fara ensam tillbaka till sitt nya hemland, i regel torde han i stället ha med sig en hel koloni från sin hemtrakt.

Några agenter i verklig mening finnas icke uppenbarade i detta härad, men nog har en och annan svensk-amerikan, som varit hemma i Sverige på besök, visat syiinerligen livligt intresse för att vid återresan få med sig så många som möjligt, och då med den båt eller linje som han särskilt berömmer som den främsta. I södra Brunskog hade man för ett par år sedan särskilt uppmärksammat en sådan maskerad agentur, men i allmänhet torde utvandringen från dessa trakter icke alls vara beroende av agenter eller dylik verksamhet. De som nu draga över ungdomen till Amerika äro släktingar, som äro där förut. Det är Amerikabreven, Amerikapengarna, hela den amerikanska miljö, i vilken barnen växa upp.»

I Bilaga XX äro några data meddelade om svenskarnas antal i olika främmande länder samt om deras föreningsverksamhet; i en del fall lämnas även kortare meddelanden om de särskilda svenska koloniernas historia; i fråga om Amerika ha vi de båda förut omnämnda artiklarna av G. H. von Koch och P. G. Norberg. I samma bilaga behandlas också en del frågor om lättnader inom äktenskapslagstiftning m. m., varigenom hindren och svårigheterna för ett återvändande till fäderneslandet skulle förminskas. I sammanhang härmed må erinras om yrkandena från våra landsmän i utlandet om ändringar i 1894 års lag om svensk medborgarerätts förverkande -- i syfte att den nuvarande bestämmelsen om medborgarerättens upphörande i vissa fall efter tio år skulle utgå. Dessa yrkanden äro ju förklarliga. Dock erinra vi om, att vi härigenom säkerligen skulle få några tiotusental nya »svenska medborgare» i Amerika, vilka vårt land alltså skulle ikläda sig vissa förpliktelser emot, som kanske skulle bliva rätt svåra att uppfylla -- och allt detta utan något gagn för oss.

I Bilaga XVI göras några betraktelser om våra utvandrares förhållande i allmänhet till det gamla hemlandet. För att ett bättre samförstånd skall uppstå mellan svenskarna i utlandet och svenskarna hemma, fordras först och främst, att man gör klart för sig, vad rättvisan kräver i fråga om uppfattningen av de båda folkhälfternas historiska ställning till varandra. Vi uppställa då den frågan: Vad hava svensk-amerikanarna *Sverige* att tacka för? Och svaret härpå måste bliva följande:

Det är Sveriges *klimat*, som genom årtusenden förlänat vårt folk den friska styrka, som nu skänker den svenske emigranten en beaktansvärd fördel i Amerikas stränga kamp för tillvaron. Det är vårt folks *historiska utveckling*, som givit honom den personliga självkänsla, den håg att komma sig upp i världen, som skapat det mesta av hans framgångar i Amerika. Det är vårt svenska samhälles nästan enastående, flerhundraåriga *folkupplysning*, som giver svensken i Amerika en utgångsställning vida *utöver* sydeuropéers och slavers. Allt detta har svensk-amerikanaren Sverige att tacka för.

Tänker man sig nu en svensk yngling, som utvandrat i tjuguårsåldern, och spörjer sig: Huru mycket har han hunnit avbetala till Sverige av denna skuld? -- så måste väl svaret bliva: Så gott som intet.

För vår del erkänna vi tacksamt det ofta rikliga understöd, som från svensk-amerikanarnas sida kommer deras

kvarlämnade anhöriga till del -- och likaså de bevis på sympati och deltagande, som en eller annan gång visats vårt land i dess helhet.

Men vi kunna ej komma ifrån det slutresultatet, *att svensk- amerikanarna stå i en långt större tacksamhetsskuld till Sverige än vi till dem.*

Om våra landsmän där borta vilja erkänna denna utgångspunkt, så kunna vi förhandla med varandra. Varom icke, saknas alla förutsättningar för ett samförstånd.

För övrigt är det visst icke omöjligt, att *tredje* och *följande* generationer av svenskar i Amerika skola komma att intaga en vänligare hållning mot »det gamla landet», än vad fallet varit med de ursprungliga emigranterna och deras närmaste avkomlingar.

Även om så blir fallet, torde vi dock icke böra göra oss några illusioner, att det *svenska språket* skall komma att leva så synnerligen många generationer i Amerika. Ej ens tyskarna vänta sig något dylikt i fråga om *sina* landsmän därute; så mycket mindre skäl därtill ha väl då vi svenskar.

I en framtid skola vi alltså troligen i Amerika hava en ganska talrik befolkning av ursprungligen svensk härkomst, som visserligen ej längre talar sina fäders språk men som dock kanske skall känna en viss historisk stolthet över sin härstamning. Det blir då för oss av ett mångsidigt intresse att så långt som möjligt uppehålla *sambandet* med denna på visst sätt svenska folkstam. Om blott den ömsesidiga sympatien förefinnes, skola nog medlen och utvägarna härför bliva många.

Ett av de för oss viktigaste intressena härvid blir, att så långt som möjligt uppehålla *kunskapen* om vårt land hos dessa våra anförvanter. Ett betydelsefullt medel härtill vore, om i Amerika funnes *en så fullständig samling som möjligt av den svenska litteraturen.*

Åtminstone vad angår den hädanefter utkommande litteraturen, torde detta önskemål jämförelsevis lätt kunna förverkligas. Såsom bekant äro våra boktryckare skyldiga att av varje utgivet verk avlämna exemplar till vissa svenska bibliotek. Vi tro icke, att detta onus skulle väsentligen ökas, om ett exemplar reserverades även för *ett svenskt centralbibliotek i Amerika.* (Det är till och med möjligt, att detta skulle bliva mera en värdefull reklam än en skattetunga.) Naturligtvis finge i fråga om det amerikanska biblioteket en del inskränkningar göras beträffande tillfällighetstryck m. m.

Ett villkor härför skulle naturligtvis vara, att någon institution i Amerika åtoge sig att ansvara för detta biblioteks vård och underhåll. Det är ju möjligt att någon svensk-amerikansk institution vore villig härtill, men i annat fall

skulle till och med en rent amerikansk sådan kunna accepteras. Det är av intresse för oss att ha vår litteratur tillgänglig även för den amerikanska vetenskapliga forskningen.

---

[1] Bilaga VII, sid 143.

[2] Bilaga VIII, Jösse härad, sid. 77.

[3] Bilaga XVII, sid. 160.

[4] Bilaga VIII, Jösse härad, sid. 82.

Slutord.

Om den svenska utvandringens *framtid* vill man ju gärna söka göra sig en viss föreställning, om än, helt naturligt, alla förutsättningar saknas för uppgörande av några säkrare slutsatser härutinnan.

Slutsatserna, sådana de nu kunna bliva, måste naturligtvis byggas på ett studium av förhållandena dels i nuvarande eller blivande utvandringsländer, dels i Sverige självt.

Som ett eventuellt utvandringsland av första ordningen för Nordeuropas folk vill ju i våra dagar Canada uppträda. Vi ha i Bilaga XX sökt med några ord ådagalägga, att Canadas förutsättningar härutinnan torde vara mycket överskattade; en mera ingående behandling av detta ämne lärer väl icke ligga inom vår uppgift.

Andra länder, till vilka en *större* svensk utvandring skulle komma att dirigeras, synas näppeligen, åtminstone för närvarande, kunna uppgivas.

Vår utvandrings framtid blir väl, hädanefter som hittills, i första rummet beroende av förhållandena i *Förenta staterna.*

Om man närmare eftersinnar, vilka de män äro, som skapat Nordamerikas storhet i våra dagar, så finner man strax, att det i främsta rummet är invandrade anglosachser, tyskar, skandinaver och holländare samt dessas avkomlingar i andra och ännu några få led. I de följande leden är det nog mera sällsynt att i Amerika finna

personer av den fenomenala energi och duglighet, som utmärka de nutida egentliga föregångsmännen. Men vad detta innebär -- när den omnämnda invandringen i våra dagar alltmera förminskas -- säger sig självt.

Av betydelse här är också den oerhört ringa födelsefrekvensen bland de anglosachsiska elementen i Amerika i våra dagar -- redan åtskilligt lägre än i Frankrike och stadd i fortsatt tillbakagång. Werner Sombart har (i skriften Die Juden und das Wirtschaftsleben, sid. 41) givit en drastisk bild härav, då han säger:

> »Wenn sich die Verhältnisse in Amerika so weiter entwickeln, wie im letzten Menschenalter, wenn die Zuwanderungsziffern und die Zuwachsraten der verschiedenen Nationalitäten dieselben bleiben, so erscheinen die Vereinigten Staaten nach 50 oder 100 Jahren in unserer Phantasie ganz deutlich als ein Land, das nur von Slaven, Negern und Juden bewohnt wird.»

Även om detta väl är en retorisk överdrift, så synes dock oemotsägligt, att Nordamerikas befolkning redan är inne i en *försämring* av sin genomsnittskvalitet; och efter all sannolikhet kommer denna försämring att fortgå i accelererad skala.

Om sålunda människomaterialet i Amerika ingiver bekymmer för framtiden, så är detta i viss mån redan fallet också i fråga om naturprodukterna. Den tid är förbi, då man betraktade Amerikas naturrikedomar såsom outtömliga och omätliga; man börjar förnimma allt flera röster, som mana till omtanke och sparsamhet i detta fall, alldeles såsom i Europa. Det uteslutande extensiva jordbrukets saga är snart all; man *tvingas* efter hand att börja tänka på övergång till en mera intensiv brukning. Skogarna finner man, till sin förskräckelse, redan vara till stor del förstörda; mineralieskatterna visa sig kunna tömmas, även de.

Det stundar uppenbarligen till nya tider i Förenta staternas ekonomiska liv; ettstädes i vårt betänkande ha vi redan tilllåtit oss beteckna 1907 års kris såsom den sannolika vändpunkten. Under de senaste åren hava framstegen alls icke varit lavinartade, såsom förr. Hatighetsgraden visar mer och mer en tendens att bliva jämförlig t. ex. med Tysklands, vilket ju är mycket vackert i och för sig men dock icke svarar mot vad man i Amerika förut vant sig vid såsom det normala.

Det nu sagda visar, att Förenta staternas lockelser såsom invandringsland måste efter hand bliva allt mindre förledande för de mera *fordrande* folken i Europa. För södra och östra Europas folk kan ju Amerika ännu länge utgöra paradiset, men just tillströmningen från dessa länder, genom vilken lönenivåerna sänkas, gör Amerika ännu mindre frestande för de germanska folken.

Vad Sverige angår, skulle redan genom dessa förhållanden utvandringen säkert ha sjunkit långt mer än hittills skett, om vi ej hade lockelserna från släkt och vänner i Amerika. Detta är i själva verket den största förklaringen till att utvandringen från vårt land ännu fortgår i jämförelsevis stor skala. Genom att den svenske emigranten kan uppsöka anförvanter i Amerika -- från vilka till och med ofta resebiljetten tillhandahålles gratis eller förskotteras, -- har *risken* av utvandringen blivit högst väsentligt förminskad. Någon *snar* ändring i detta förhållande torde

icke vara att vänta; men efter hand måste dock även här den gradvisa försämringen av Amerikas ekonomiska tillstånd göra sig märkbar.

Vad så angår *Sveriges* egen ekonomiska utveckling, ha vi här intet att tillägga till de vidlyftiga uttalandena i det föregående. Att vårt land har många *förutsättningar* för en vacker industriell framtid, erkännes ju allmänt; och även i fråga om jordbruket kan man ju hoppas, att den nuvarande stagnationen till sist skall giva vika. Huru alla dessa möjligheter komma att begagnas, är ju fåfängt att här försöka uttala någon spådom om.

*

När Emigrationsutredningen började sitt arbete, var det nog ganska många, som ansågo dess uppgift vara att »hitta på» något medel, varigenom vi kunde bliva utvandringen kvitt i vårt land. Personer med en dylik uppfattning komma nog att känna sig mycket besvikna, när arbetet nu är slutfört. Det gives med säkerhet ingen kungsväg till emigrationens undertryckande -- inga underkurer och inga universalmedel. Icke ens egnahemsrörelsen räcker på långt när till, om den skall verka ensam. Vad som behöves är en allmän ekonomisk uppryckning hos vårt folk.

Skulle vi söka att i få ord giva ett par *idicier* på vår egen uppfattning om orsakerna till den stora emigrationen, så skulle vi säga, att vi i Sverige dröjde tjugu år för länge med järnvägarna och trettio år för länge med den allmänna rösträtten.

Och det viktigaste botemedlet mot emigrationen är alltså, att vi för framtiden *icke bliva efter,* varken i fråga om ekonomisk företagsamhet eller i fråga om samhälleliga reformer.

Men »att bliva efter», det ligger så djupt i vår tröga svenska natur, att den faran alltid står för oss att övervinna.

